

УДК 82(100).09(075.3)

ББК 83.3(0)я72

П18

*Рекомендовано Міністерством освіти і науки України
(наказ Міністерства освіти і науки України від 10.05.2016 р. № 491)*

Видано за рахунок коштів державного бюджету. Продаж заборонено

Експерти, які здійснили експертизу даного підручника під час проведення конкурсного відбору проєктів підручників для учнів 8 класу загальноосвітніх навчальних закладів і зробили висновок про доцільність надання підручнику грифа «Рекомендовано Міністерством освіти і науки України»:

В. Л. Іщенко, кандидат філологічних наук, доцент кафедри ділової іноземної мови вищого навчального закладу Укоопспілки «Полтавський університет економіки і торгівлі»

Т. Г. Лукьянова, кандидат філологічних наук, доцент кафедри теорії та практики перекладу англійської мови Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна

Л. С. Боруцька, методист, завідувач лабораторії суспільно-філологічних наук Тернопільського ОКІШПО

О. В. Каєнко, вчитель Новоукраїнської гімназії № 7 м. Новоукраїнки Кіровоградської області, вчитель-методист

Паращич В. В.

П18 Зарубіжна література. 8 клас : підручник для загальноосвіт. навч. закл. / В. В. Паращич, Г. Є. Фефілова. — Х. : Вид. група «Основа», 2016. — 336 с. : іл., табл., схеми. ISBN 978-617-00-2603-3.

УДК 82(100).09(075.3)

ББК 83.3(0)я72

Підручник містить електронний додаток, що дозволяє здійснити експрес-контроль навчальних досягнень учнів. <http://goo.gl/a2wTuf>

Навчальне видання

**ПАРАЩИЧ Валентина В'ячеславівна
ФЕФІЛОВА Галина Євгенівна**

**ЗАРУБІЖНА ЛІТЕРАТУРА
8 клас. Підручник для загальноосвітніх
навчальних закладів**

Редакторка М. В. Коновалова

Технічний редактор Ю. О. Неджеря

Комп'ютерне верстання Є. С. Островський

Підп. до друку 15.01.2016. Формат 60×90/16. Папір офсет.

Гарнітура Шкільна, Аріал. Друк офсет. Ум. друк. арк. 21,0 + 0,25 форзац.

Наклад 16300 прим. Зам. № 6506-16.

ТОВ «Видавнича група «Основа».

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 2911 від 25.07.2007.

Україна, 61001 Харків, вул. Плеханівська, 66.

Тел. (057) 731-96-32. E-mail: russ@osnova.com.ua

ISBN 978-617-00-2603-3

© Паращич В. В., Фефілова Г. Є., 2015

© ТОВ «Видавнича група «Основа», 2016

УДК 82(100).09(075.3)

ББК 83.3(0)я72

П18

*Рекомендовано Міністерством освіти і науки України
(наказ Міністерства освіти і науки України від 10.05.2016 р. № 491)*

Видано за рахунок коштів державного бюджету. Продаж заборонено

Експерти, які здійснили експертизу даного підручника під час проведення конкурсного відбору проєктів підручників для учнів 8 класу загальноосвітніх навчальних закладів і зробили висновок про доцільність надання підручнику грифа «Рекомендовано Міністерством освіти і науки України»:

В. Л. Іщенко, кандидат філологічних наук, доцент кафедри ділової іноземної мови вищого навчального закладу Укоопспілки «Полтавський університет економіки і торгівлі»

Т. Г. Лукьянова, кандидат філологічних наук, доцент кафедри теорії та практики перекладу англійської мови Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна

Л. С. Боруцька, методист, завідувач лабораторії суспільно-філологічних наук Тернопільського ОКІШО

О. В. Каєнко, вчитель Новоукраїнської гімназії № 7 м. Новоукраїнки Кіровоградської області, вчитель-методист

Паращич В. В.

П18 Зарубіжна література. 8 клас : підручник для загальноосвіт. навч. закл. / В. В. Паращич, Г. Є. Фефілова. — Х. : Вид. група «Основа», 2016. — 336 с. : іл., табл., схеми. ISBN 978-617-00-2603-3.

УДК 82(100).09(075.3)

ББК 83.3(0)я72

Підручник містить електронний додаток, що дозволяє здійснити експрес-контроль навчальних досягнень учнів. <http://goo.gl/a2wTuf>

Навчальне видання

**ПАРАЩИЧ Валентина В'ячеславівна
ФЕФІЛОВА Галина Євгенівна**

**ЗАРУБІЖНА ЛІТЕРАТУРА
8 клас. Підручник для загальноосвітніх
навчальних закладів**

Редакторка М. В. Коновалова

Технічний редактор Ю. О. Неджеря

Комп'ютерне верстання Є. С. Островський

Підп. до друку 15.01.2016. Формат 60×90/16. Папір офсет.

Гарнітура Шкільна, Аріал. Друк офсет. Ум. друк. арк. 21,0 + 0,25 форзац.

Наклад 16300 прим. Зам. № 6506-16.

ТОВ «Видавнича група «Основа».

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 2911 від 25.07.2007.

Україна, 61001 Харків, вул. Плеханівська, 66.

Тел. (057) 731-96-32. E-mail: russ@osnova.com.ua

ISBN 978-617-00-2603-3

© Паращич В. В., Фефілова Г. Є., 2015

© ТОВ «Видавнича група «Основа», 2016

Зміст

Шановні восьмикласники та восьмикласниці!	5
Умовні позначення	6
ВСТУП	7
Література і культура. Художня література як мистецтво слова. Літературний процес	9
ПОДОРОЖ ПЕРША. ДО ВИТОКІВ СВЯЩЕННИХ КНИГ . . .	15
Світові релігії, їхня світоглядна основа, етичні уявлення	18
Священні книги різних релігій	19
Веди — священні книги давньоіндійських релігій	20
Біблія як основа двох релігій — юдейської і християнської	25
Коран — головна книга ісламу	39
Підсумуємо знання з теми	42
ПОДОРОЖ ДРУГА. ДО КОЛИСКИ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ	45
Античність — колыска європейської культури	47
Міфи Троянського циклу	53
Гомер — легендарний засновник європейської літератури	62
Сучасний стан «гомерівського питання»	74
Види давньогрецької лірики	75
Тіртеї: творчість та особливості лірики	76
Давньогрецька пісенна лірика. Сапфо	79
Давньогрецький театр	83
Есхіл — видатний грецький трагик	84
Розквіт римської літератури	94
Публій Вергілій Марон — найвидатніший поет Давнього Риму	95
Квінт Горацій Флакк — поет «золотої доби» римської літератури	105
Публій Овідій Назон — співець одвічних перевтілень	110
Підсумуємо знання з теми	116
ПОДОРОЖ ТРЕТЯ. У ДОБУ ГЕРОЇВ СХОДУ ТА ЗАХОДУ . . .	119
Середньовіччя як історична доба, її хронологічні межі й специфічні ознаки в історії європейських і східних літератур	121
Творчість Лі Бо — вершина китайської лірики	126
Національні образи та символи в ліриці Ду Фу	131
Золота доба персько-таджицької лірики, її особливості, відомі постаті	137

Омар Хайям — видатний представник персько-таджицької лірики	137
Французький героїчний епос	143
«Пісня про Роланда» — героїчний епос французького Середньовіччя	144
Данте як ключова постать італійського Середньовіччя й переходу до Відродження	154
Підсумуємо знання з теми	160
ПОДОРОЖ ЧЕТВЕРТА. ДО ІДЕАЛУ ЛЮДИНИ	
ЕПОХИ ВІДРОДЖЕННЯ	163
Епоха Відродження (Ренесансу) в Європі	165
Франческо Петрарка — видатний італійський поет-гуманіст	170
Вільям Шекспір — геніальний англійський поет і драматург епохи Відродження	176
Мігель де Сервантес Сааведра: шлях пізнання життя й людей	211
Підсумуємо знання з теми	232
ПОДОРОЖ П'ЯТА. ВІД «ПЕРЛИНИ	
НЕПРАВИЛЬНОЇ ФОРМИ» ДО СУВОРИХ ПРАВИЛ	235
Бароко як доба і художній напрям у європейській літературі й мистецтві	237
Луїс де Гонгора-і-Арготе — іспанський поет епохи бароко	245
Джонн Донн — феномен барокової лірики	248
Класицизм: характерні ознаки як художнього напрямку	250
Мольєр — майстер класицистичної комедії	256
Підсумуємо знання з теми	285
ПОДОРОЖ ШОСТА. ДО ЛЮДЕЙ ВИСОКОГО ПОЛЬОТУ	
Антуан де Сент-Екзюпері — видатний французький письменник-гуманіст	289
Річард Бах: добуваючи вогонь наснаги	311
Художній світ письменниці Барбари Космовської	324
Підсумуємо знання з теми	326
«ГОРТАЮЧИ СТОРІНКИ ПРОЧИТАНИХ КНИГ...»	329
ПРЕС-АНОНС «ВІДКРИВАЄМО ВІКОНЕЧКО	
В ДЕВ'ЯТИЙ КЛАС»	331
ВІДПОВІДІ	335

Твір, який читають, має теперішнє; твір, котрий перечитують, має майбутнє.

О. Дюма-син

Шановні восьмикласники та восьмикласниці!

Запрошуємо вас до літературної подорожі рікою часу!

Світ широкий, а сьогодні ще, як ніколи раніше, відкритий — для подорожей, для пізнання, для захоплення його багатоманітністю та красою.

Підручник, який ви тримаете в руках, — це ваш екскурсовод, добрий друг і помічник, який поведе вас тисячолітніми шляхами світової літератури від одного дива до іншого, адже кожен справжній твір мистецтва — це диво.

У восьмому класі на вас чекають великі подорожі — до античності, Середньовіччя, Відродження, класицизму та інших літературних епох із їхніми вершинними досягненнями.

Ви вже маєте певний читацький досвід і розумієте, що основою вивчення літератури є уважне й зацікавлене читання художніх творів. Саме ці тексти й становлять основу підручника. Для того, щоб краще їх зрозуміти, необхідно ознайомитися з історичними умовами, літературними напрямками, часом і, звісно, авторами. Розібратися в тонкощах літературознавчого аналізу вам допоможуть запитання різних рівнів, творчі завдання, різноманітні рубрики. Шанувальники світового письменства знайдуть для розширення свого кругозору рекомендовану літературу та посилання на електронні джерела.

Система завдань має два рівні: необхідний мінімум, що відповідає Державному освітньому стандарту, та завдання, призначені для поглибленого вивчення літератури. Крім того, ви ознайомитеся з різними точками зору на той самий художній твір, героя, особистість автора, факти його біографії. Сподіваємося, що цей підручник допоможе вам сформулювати власний погляд на світовий літературний процес, визначити для себе улюблені твори різних часів та авторів.

Нехай ваша літературна подорож рікою часу буде вдалою!

Умовні позначення

(ТЛ) У літературознавчій лабораторії

Обговорюємо, дискутуємо

Це цікаво!

Розумники і розумниці (завдання для поглибленого вивчення літератури)

Дослідницький проект

Ваша книжкова полиця

(УС) Україна і світ

(ЛК) Співдружність мистецтв

Авторитетна думка

Літературний ринг (різні погляди на твір)

(ЕК) Культурологічні зв'язки

Онлайн-бібліотека

Багаж знань

Вступ

Мета літератури — допомогти людині зрозуміти саму себе, підтримати її віру в себе й розвинути в ній прагнення до істини, боротися з вульгарністю в людях, уміти знаходити гарне в них, пробуджувати в їхніх душах сором, гнів, мужність, робити все для того, щоб люди стали шляхетно сильними й могли наснажити своє життя святим духом краси...

Максим Горький

Видатний український поет, знавець світової літератури, яскравий майстер художнього перекладу Максим Рильський, розмірковуючи над сутністю мистецтва, написав такі рядки:

Софокл і Гамсун, Едгар По і Гете,
Толстой глибокий і Гюго буйний,
Петрарчині шліфовані сонети, —
І Достоевський, грішний і святий, —
Усі книжки, усі земні поети,
Усі зрідні душі його живій!
Бо всі вони — лиш відблиски одного,
Одного сонця: Духа Світового!

Величний Дух Вічності втілено у творах мистецтва. Він є найкращим зразком краси, яка, за словами французького письменника А. Франца, найближча до істини. Визначаючи роль митців у житті людства, український письменник О. Довженко писав: «Художники покликані для того, щоб доводити світові, що життя прекрасне, що воно саме є найбільшим і найвеличнішим з усіх можливих благ». Красою й пошуками сенсу буття пройнята й література, що вказує людству шлях до пізнання істини, знайомить із ідеалами прекрасного, живить спрагли серця чар-зіллям красивого слова.

Дж. Арчимбольдо.
Бібліотекар

1. Розгляньте схему. Назвіть відомі вам види мистецтва.
2. Що є основою образності цих мистецтв?
3. Чому деякі види мистецтв мають один матеріальний носій образності, а деякі — більше?
4. Які види мистецтва найбільш популярні у наш час? Чому?

Література і культура. Художня література як мистецтво слова. Літературний процес

У сучасній науці нараховується декілька сотень визначень культури. Найпоширеніші з-поміж них: культура — це сукупність досягнень людства; усе багатство матеріальних і духовних цінностей; інтегральний образ, що об'єднує науку, освіту, мистецтво, мораль, уклад життя за визначальної ролі світогляду.

Отже, невід'ємною складовою культури є мистецтво.

Багато століть тому античний лікар Гіппократ сказав: «Життя коротке, а мистецтво вічне». І це дуже влучне визначення, адже в усі часи людина обов'язково займалася різноманітними видами мистецтва, найкращі зразки якого пережили не одне покоління. Що ж таке мистецтво і в чому полягає його велика таємниця?

Мистецтвом називають відтворення життя в художніх образах. Воно завжди було і є одним із найважливіших чинників духовного життя людства, адже стимулює творчу діяльність, збагачує людину емоційними переживаннями та роздумами.

Існують різні види мистецтва — за способами втілення художнього образу, за формою чуттєвого сприйняття. Але між ними є багато спільного — теми, мотиви, образи. І передусім — вплив на людські почуття та розум, на формування світогляду та морально-етичних принципів.

Наприклад, образ богоборця Прометейя, створений давньогрецькою міфологією, широко висвітлений у літературних творах різних епох і народів. Скульптура також демонструє нам міць, мужність і красу героя; музика — силу пристрасті та трагічність цього образу; література за допомогою художнього слова глибоко розкриває внутрішній світ титана, його думки й переживання.

Художня література, також *красне письменство* — складова літератури, сукупність писаних і друкованих творів певного народу, епохи, людства; різновид мистецтва слова, який описує дійсність художніми образами.

Світова (всесвітня) література — термін, запроваджений Йоганном Вольфгангом Гете у XIX ст. До певного часу літературний процес у кожній країні мав деякою мірою замкнений, суто національний характер, але завдяки налагодженню економічних і культурних зв'язків між країнами та народами із багатьох національних і місцевих літератур утворилася всесвітня література.

Крім того, література розвивалася за схожими принципами, що позначилося на особливостях методів і стилів цих літератур: приміром у кожній національній літературі можна зустріти роман та повість, поему та ліричний вірш, комедію та трагедію; етап Відродження відбився на літературі країн Європи — від Італії до Великої Британії та Іспанії.

Художня література має переваги над іншими видами мистецтва, адже може за допомогою слова глибоко розкрити внутрішній світ людини, її найпотаємніші думки й переживання. Значення слова було акцентоване ще в Біблії (Євангелії від Іоанна), де проголошено його божественну сутність. У доісторичні часи література існувала в усній формі. Після виникнення писемності розпочався новий етап розвитку літератури, хоча фольклор не втрачає свого значення як підґрунтя літератури й донині.

Всесвітній літературний процес — це історичний рух світової літератури, яка розвивається у складних зв'язках і взаємодіях. Це водночас історія створення та накопичення морально-етичних і художніх цінностей від найдавніших часів до сьогодення.

Національна література — література окремої нації, народу, якій притаманні національна своєрідність, що зумовлена деякими чинниками (насамперед — ментальністю народу), та відтворена в системі змістових і формально-стильових особливостей, які характерні для творів певних націй. Наприклад, особливостями європейського романтизму в літературі були заперечення раціоналізму, культ почуттів людини; увага до особистості, її індивідуальних рис; неприйняття буденності й звеличення «життя духу»; провідні мотиви самотності, світової скорботи та романтичного бунту, нескореності; в українському романтизмі — це ще й яскраво виражені мотиви національно-визвольної боротьби, захоплення усною народною творчістю.

Етапи розвитку світової літератури

- Усна народна творчість.
- Антична література (XVI ст. до н. е. — V ст. н. е.).
- Література доби Середньовіччя (V–XV ст.).
- Література доби Відродження (XV–XVII ст.).
- Література бароко і класицизму (XVII ст.).
- Література доби Просвітництва (кінець XVII — XVIII ст.): просвітницький реалізм, просвітницький класицизм, сентименталізм, рококо.

- Література романтизму і реалізму (XIX ст.).
- Література кінця XIX (зокрема, ранній модернізм) — першої половини XX ст.: авангард, модернізм (паралельно розвиваються інші напрями — реалізм, романтизм).
- Література останньої третини XX — початку XXI ст.: різні літературні явища.

1. Що таке мистецтво? Назвіть відомі вам види мистецтва.
2. Що спільного в усіх видах мистецтв?
3. Як ви розумієте поняття *художня література*?
4. Чому художню літературу називають мистецтвом слова?

1. Чому література належить до універсальних видів мистецтва?
2. Поясніть вислів: «Література — це художня дійсність».
3. У чому ви вбачаєте призначення літератури?
4. Згадайте із кінофільмів, книжок, кого у наш час можна назвати «Ромео і Джульєттою». На цій підставі дійдіть висновку щодо спільних рис літератур і мистецтв народів світу.
5. Порівняйте хайку японського поета Мацуо Басьо і будь-який ліричний вірш української літератури із-поміж вивчених у школі. На підставі цього порівняння дійдіть висновку щодо своєрідності національних культур.
6. Назвіть літературні твори, за мотивами яких були написані сценарії для кінофільмів.
7. Яке місце посідає художня література у вашому житті?

Роди літератури, їх характерні ознаки

Традиційно художня література поділяється на роди, тому що — незважаючи на розмаїття форм і різновидів художніх творів — ми можемо виокремити за основними ознаками оповідання за подією (*епос*), суб'єктивно-емоційні міркування, почуття (*лірика*) та діалогічне зображення, призначене для сценічного втілення (*драма*).

В епосі розрізняють такі види: роман, повість, оповідання, новелу, нарис. Лірика також має різноманітні види — сонет, гімн, поему, елегію, оду, ліричний вірш, думу та ін. У драмі виокремлюють комедію, трагедію, трагікомедію, власне драму, водевіль. Наприклад, роман В. Скотта «Айвенго», вірш Р. Бернса «Моє серце в верховині...», драма Олександра Олеся «Микита Кожум'яка».

Роди літератури, їх характерні ознаки

<i>Епос</i> (грецьк. — розповідь)	<i>Лірика</i> (грецьк. — ліра)	<i>Драма</i> (грецьк. — дія)
<i>Епос</i> — літературний рід, у творах якого йдеться про події, що ніби відбувалися в минулому насправді і про які згадує оповідач	<i>Лірика</i> — один із трьох родів художньої літератури, у якому навколишню дійсність зображено шляхом передавання почуттів, настроїв, переживань, емоцій ліричного героя чи автора	<i>Драма</i> — літературний рід, що зображує дійсність безпосередньо через висловлювання та дію персонажів; драмою також називають п'єсу соціального чи побутового характеру з гострим конфліктом, який розвивається у постійному напруженні
<i>Ліро-епос</i> — проміжний літературний рід, у якому поєднані властивості епічних і ліричних творів, наявний розгорнутий сюжет із системою образів (як в епосі), але присутній і автор, котрий висловлює свої думки, почуття, оцінює зображуване (як у ліриці)		

Чи помітили ви, як багато в навколишньому світі пов'язано з книгою та читанням? Пропонуємо вам мандрівку містами світу, де ви ознайомитеся з архітектурними пам'ятниками книзі. Книга, безумовно, заслужила на таку честь: вона зберігає вікову мудрість, навчає, виховує, дає можливість долучитися до вічного й прекрасного. У всьому світі є безліч чудових пам'ятників книгам.

20-метровий пам'ятник із 17 книг німецьких авторів «Der moderne Buchdruck» вагою 35 тонн споруджено в Берліні (Німеччина), навпроти університету імені Гумбольдтів на честь «батька» сучасного друкарства Йоганна Гутенберга.

Пам'ятник у формі нерівного стосу книг розташований перед книжковим магазином у Пекіні (Китай).

У Грінсборо (Північна Кароліна, США) є бронзовий пам'ятник американському письменникові О. Генрі. Його доповнює розкрита книга, де ліворуч на сторінці зображено ілюстрацію до оповідання «Дари волхвів», а праворуч — початок «Вождя червоношкірих» із головним героєм, який визирає поміж сторінок.

У місті Шарджа (Арабські Емірати) на площі Культури, поблизу мечеті, встановлено пам'ятник, що зображує розгорнуту книгу, написану золотою арабською в'яззю. Ця книга — Коран — священна книга мусульман.

Роль літератури в духовному розвитку людства складно переоцінити, але в різні епохи вона була неоднаковою. Нині всі види мистецтва «живуть поруч», активно взаємодіючи. Назвіть літературні твори, що пов'язані з іншими видами мистецтва, і вкажіть, з якими саме.

Г. М. фон Хесс. Аполлон і музи

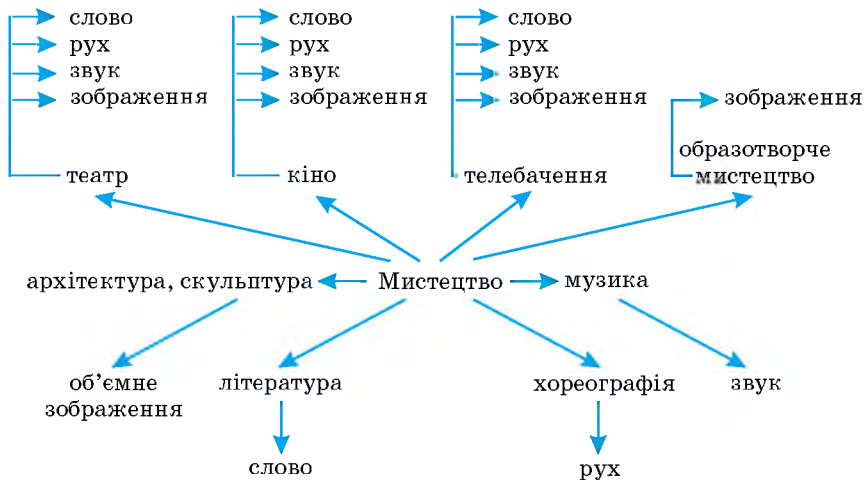
1. Розгляньте репродукцію картини «Аполлон і музи» німецького художника Г. М. фон Хесса. Відомо 9 муз, кожна з яких вважали покровителькою певного виду мистецтва. Для того щоб легше було розпізнати, якою галуззю мистецтва чи науки опікується муза, у скульптурах і на малюнках її зображували з постійними атрибутами.

2. Як богині були пов'язані з Аполлоном, що мав епітет «Проводир муз» (у переносному значенні *музи* — натхнення, творчість)? За зразком накресліть у зошиті таблицю та заповніть її, скориставшись додатковими джерелами інформації, та поміркуйте, муз якого з видів мистецтва найбільше й чому.

Ім'я музи	Напря	Ім'я музи	Напря	Ім'я музи	Напря
Калліопа	***	Полігімнія	***	Талія	***
Евтерпа	***	Уранія	***	Терпсіхора	***
Ерато	***	Мельпомена	***	Кліо	***

1. Спираючись на запропоновану схему, розкажіть, що таке *мистецтво*. Які види мистецтва вам відомі?
2. Що таке *мистецтво художнього слова*? Наведіть приклади літературних творів різних родів та жанрів.
3. Наведіть приклади взаємодії різних видів мистецтва. Спробуйте пояснити «механізм» такої взаємодії.

Уявіть, що ви виступаєте на літературній конференції з доповіддю на тему «Місце і роль художньої літератури в житті людини і людства». Знайдіть афоризми про літературу, книгу, слово, запишіть їх. Створіть презентацію у комп'ютерній програмі PowerPoint або за допомогою інших засобів наочності, де буде використано ці афоризми.

Погорож перша. До витоків священних книг

Можеш допомогти людині — допоможи, не можеш допомогти — помолися, не умієш молитися — подумай про людину добре! І це вже буде допомога, тому що світлі думки — це теж зброя.

Східна мудрість

У давні часи художня творчість ще не була відокремлена від інших видів духовної діяльності людини. Релігія, філософія, мораль утілювалися в художніх образах, що із плином часу набули власного значення, приваблюючи красою та багатозначністю. Саме тому священні книги народів світу — Веди, Біблія, Коран — стали не лише пам'ятками релігійної культури, а й літератури. До тем, мотивів, образів священних книг зверталися і звертаються митці різних країн світу, тому уявити історію людства, його культуру без цих визначних пам'яток минулого неможливо.

Світові релігії

Індуїзм

Головна книга
індуїзму —
Веди

- найдавніша з-поміж трьох світових релігій;
- існує понад 2500 років;
- грандіозний соціокультурний комплекс, що містить як релігійний світогляд і культ, так і філософські та етичні погляди, традиції і звичаї, специфічні жанри мистецтва, духовні практики та ставлення до світу

Християнство

Святе Писання
християн —
Біблія

- розглядає історію як односпрямований, неповторний процес, що скеровується Богом: від початку — створення до завершення — приходу Месії і Страшного суду;
- центральна концепція всього християнства — ідея гріховності людини та ідея спасіння

Іслам

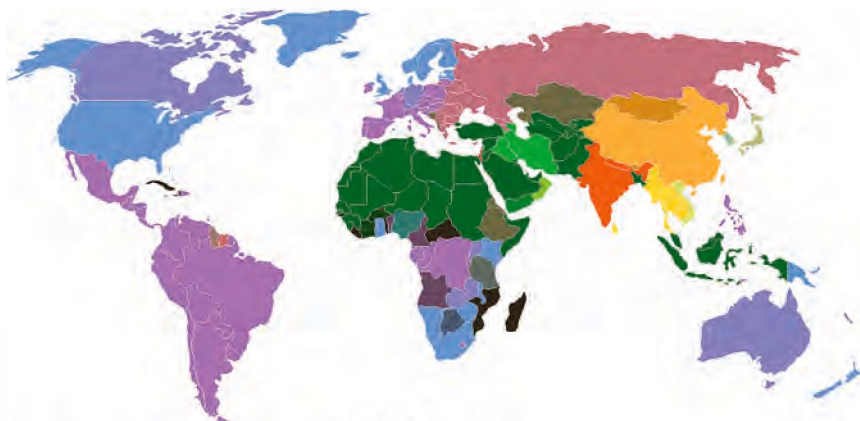
Священна книга
мусульман —
Коран

- наймолодша зі світових релігій;
- є другою (після християнства) за кількістю послідовників світовою монотеїстичною релігією, на якій ґрунтується культура численних народів Сходу;
- проголошення величчя одноосібного та єдиного бога Аллаха

У кожного народу є свої священні книги. Тому, щоб краще пізнати народ, людей, потрібно познайомитися з цими книгами. Видатний український поет В. А. Симоненко закликав у своїх віршах «відкривати духовні острови». У віртуальну подорож до духовних островів, якими є священні книги різних народів, вирушаємо й ми. Адже і Веди, і Біблія, і Коран відображають тисячолітній моральний досвід людей, фіксують ті етичні закони, що не втратили своєї значущості й сьогодні. Щасливого плавання!

Релігії світу

Релігії світу

 Християнство (католики)	 Юдаїзм
 Християнство (протестанти)	 Китайська традиційна релігія
 Християнство (православні)	 Хінаяна-буддизм
 Іслам (суніти)	 Махаяна-буддизм
 Іслам (шіїти)	 Ваджраяна-буддизм
 Інші течії ісламу	 Шаманські релігії
 Індуїзм	 Інші релігії

1. Проаналізуйте мапу релігій світу. Визначте території поширення найчисленніших світових релігій.
2. Які релігії поширені в Україні?
3. Як ви вважаєте, чому інтелігентна людина XXI століття має знати про такі найдавніші пам'ятки культури й історії, як Веди, Біблія, Коран?

Світові релігії, їхня світоглядна основа, етичні уявлення

- *Релігія* — від латинського *religio*, що означає *ритуали й віра*. Релігія — це моральні норми, обряди, культові дії, що здавна об'єднували людей у громади за певних географо-кліматичних умов.
- Кількість *християн* у світі більше 2,1 млрд. Вони — послідовники Ісуса Христа, який проповідував близько 2000 років тому.
- *Буддизм* — одна з найдавніших світових релігій, яку сповідують 376 млн людей в Індії, Бірмі, Непалі, Таїланді, Японії, Кореї, на Шрі-Ланці та в інших країнах.
- Пророк Мухаммед заснував світову релігію *іслам* у VII столітті. Сьогодні ісламу поклоняються 1,3 млрд людей.

Єрусалим — місто трьох релігій

Релігія — складова духовного життя людини. Сьогодні існує три основні релігії, які прийнято називати світовими: християнство, буддизм, іслам. Кожна з них по-своєму пояснює, у чому полягає сенс життя, пропонує вибір, який кожна людина має зробити самостійно.

Християнство — релігія, що базується на вірі в Ісуса Христа. Християнство поділене на католицизм, православ'я і протестантизм (США, Велика Британія — англіканство тощо).

Католики поряд з Ісусом Христом дуже шанують Діву Марію. Очілюючим католиків є Папа Римський. Католицизм сповідують у країнах Європи, Австралії, у західних областях України. Православні вірять в єдиного Бога, який постає в трьох іпостасях — Бог Отець, Бог Син, Бог Святий Дух.

Буддизм — єдина зі світових релігій, що базується не на

Позолочені бані
Києво-Печерської лаври

вірі в Бога, а на вірі в Будду — Просвітленого, яким за певних обставин може стати будь-хто, якщо звільнить душу від страждань, зумовлених нездійсненими бажаннями.

Буддизм заснував Сіддгартха Гаутама (Шак'ямуні), який народився індійським принцом.

Іслам (від араб. «покірність», «мир і послух Господові»), або *мусульманство*, — релігія, що базується на вірі в єдиного все-

могутнього бога Аллаха і його пророка-посланника Мухаммеда (або Магомета, звідки ще одна назва релігії — *магометанство*).

Священна книга мусульман — Коран. Мусульмани вірять, що Коран було дано пророкові Мухаммеду через ангела Джибрила. Найбільше мусульман мешкає в Азії й Африці, а їхня загальна кількість у світі продовжує швидко збільшуватися.

Мечеть на сході Туреччини

1. Що спільного у різних релігій світу та чим вони різняться?
2. Поясніть, як ви розумієте вислів «Людина входить у світ через свою національність».
3. Чому кожній освіченій людині варто знати особливості найпоширеніших релігій світу?

Священні книги різних релігій

Веди — священні тексти індуїзму, складені 3–4 тисячі років тому в Давній Індії впродовж періоду, який називають ведичним. У Ведах згадано 1999 богів і міститься 1028 гімнів.

Біблія — перший літературний твір, перекладений іноземною мовою. Вона також стала першою друкованою книгою і першим підручником у сучасному розумінні, читанкою. За Псалтирем навчався грамоти, зокрема, і Тарас Шевченко.

Коран — головна священна книга мусульман, запис проповідей, що виголосив пророк Мухаммед у формі пророчих одкровень. Коран перекладено понад 60 мовами світу; зокрема, англійською мовою існує 108 перекладів. Повний переклад українською мовою належить Яремі Полотнюку.

Отже, першу трійку священних книг становлять Веди, Біблія й Коран — три наріжні камені світової літератури, на яких вона побудувала свій храм.

Веди — священні книги давньоіндійських релігій

Веди, або ведична література (у перекладі з санскр. *веда* — знання), — перші найдавніші пам'ятки індійської літератури, створювані упродовж II–I тис. до н. е.

Структура Вед: містять чотири книги, де зібрані віршовані релігійні гімни, молитви, замовляння від хвороб та ворогів, магічні заклинання, звернення до богів, мудреців, небесних світил.

Книги Вед: 1-ша — «Рігведа» — книга гімнів (від санскр. *гімн*); 2-га — «Самаведа» — книга пісень, мелодій (*саман* — мелодія); 3-тя — «Яджурведа» — книга жертвоприношень, офірних віршів та висловлювань (*яджус* — жертва); 4-та — «Атхарваведа» — книга заклинань жерців (*атхарван* — заклинання).

Одна з найдавніших книг світу, пам'ятка давньої індійської літератури — Веди — допомагає зрозуміти духовну культуру Індії, адже вона є основою для всіх релігійних і філософських учень індійського народу. Послідовники цих релігій Індії вважають, що Веди мають божественне походження. Саме слово «веда» означає «знання», точніше «священні знання, що існують довіку». У сучасній індійській традиції знання Вед вважають джерелом мудрості індійців. Веди надихають на творчість багатьох письменників наступних поколінь глибиною своїх думок та поетичною довершеністю.

Найдавнішою з-поміж цих книг є Рігведа, з якої й починається давньоіндійська літературна традиція. Зафіксовані в ній міфи й сюжети живили не тільки давньоіндійський епос, а й класичну індійську літературу. Міфи Вед дають уявлення про життя й світогляд давніх аріїв. Божественний рівень утворюють 33 боги. Головні боги:

- Вішну — бог-хранитель;
- Шива — бог-руйнівник;
- Брахма — бог-творець.

Книга Вед

У Ведах зафіксовано гімни богам, ритуальні формули та магичні заклинання. Стиль Вед визначено фольклорною традицією, манерою співу кочівника-пастуха, який співає про те, що перебуває перед його очима. У гімнах ушановували богиню Вач («слово») — «царицю богів». Її вважали покровителькою мудрості та красномовства. Веди довго не записували: вважали, що неправильна вимова священного слова спричинить руйнівні вібрації у Всесвіті.

Скульптурне творіння Богів

Гімни «Рігведи» перекладала Леся Українка. Вона використовувала їх як ілюстративний матеріал

до підручника «Стародавня історія східних народів», котрий написала для молодших сестер. Цей підручник 1918 року був офіційним для українських школярів. Деякі тексти українською мовою переклав Павло Григорович Ріттер. У найголовнішому ведичному міфі (він є основним і для дохристиянських вірувань слов'ян, зокрема українців) ідеться про викрадення сонячної сили злим демоном Врітрою і звільнення її богами Індрою та Вішну, тобто про чергування пір року. Відлуння цього міфу збереглося в Україні, зокрема, в петрогліфах (наскельних зображеннях) відомого кургану Кам'яна Могила поблизу Мелітополя. Існує версія, що арії (першотворці ведичної міфології і релігії) почали свій довгий шлях до Індії саме з Приазов'я, тобто з нинішніх українських земель.

1. Ким і як складено текст Вед? Яких богів у них уславлено?
2. На які книги поділяється текст Вед?
3. Наведіть приклади високої поетичності тексту Вед.
4. Що є добро і що є зло в етичній системі Вед?
5. Що ви знаєте про поняття *духовний*, *духовність*?
6. Давніх аріїв називають людьми високої духовності? Чому?
7. Як використовувала традиції Вед подальша індійська література?
8. Схарактеризуйте філософський зміст Вед. Чому Веди вважають зразком високої філологічної культури?

Прочитайте гімн «Космогонія». Чому в ньому так багато питальних речень? Чи є в тексті відповіді на поставлені запитання?

Гімн «Космогонія» з «Рігведи»

Буття і небуття тоді не було —
Повітря не було й склепіння неба.
Що покривало? Де? Що захищало?
Була вода? Глибокая безодня?

І смерті не було, безсмертя — також,
Між днем і ніччю не було відміни,
Те дихало саме, одне без вітру.
І більш нічого не було, крім того.

Вкривала п'ятьма п'ятьму споконвіку,
Цей всесвіт весь — мов океан без світла,
Той зародок, що хаосом був вкритий,
Один від сили спеки народився.

Любов спочатку виникла від нього,
Що стала першим для думок насінням;
Знайшли зв'язок між суцим і несущим,
У серці стежачи думками, мудрі.

Думок тих промін'я наскрізь простягнувся.
Що на горі було? І що зі споду?
Там сім'яносці, тут же — їх сприймання.
Зусилля знизу, зверху поривання.

І хто це знає й хто про це повіда?
Звідкіль цей всесвіт народивсь та виник?
Боги пізніш за нього народились?
А як оце втворилося, хто знає?

Світобудова ця звідкіль взялася?
Чи створено її було, чи йнакше?
В найвищій небі хто її пильнує,
Той, певно, знає, знає, й Він не знає?
(Переклад П. Ріттера)

Прочитайте гімн Ночі та гімн до Ранньої Зорі. Виділіть основні поетичні образи та художні засоби їх творення.

Гімн Ночі з «Рігведи»

Підходить ніч та дивиться на нас
Незліченними очима.
Надягла намиста-перлини.
Тобою, Вічна, сповнені

Усі долини й глибина небес.
Ти розсієш морок мерехтіннями.
Надвечір червоним плащем
Одягла ти сестру — Зорю,
Темрява налетіла нагло...

(Переклад П. Ріттера)

Гімн до Ранньої Зорі з «Рігведи»

В повіз великий богині щасливої впряжені коні.
Всі нескортельні боги посідали в той повіз.
Славна з'явилась богиня, живуча в повітрі,
З лона темноти з'явилася людські оселі красити.
З цілого світу найперша встає вона й шле нам
здалека пишні дари.

Народилась зоря молодая, новая,
Будить створіння, найперше проходить на поклики ранні.
В наші оселі нескортна зоря завітала,
Нашу хвалу прийняла в високостях повітря,
Вільна, осяйна іде, щедро сипле розкішні скарби.
Наче дівчина струнка, так, богине, ідеш ти
Хутко на наші поданки...

(Переклад Лесі Українки)

Прочитайте ведичні гімни на честь богів. Знайдіть відповідності між богами Давньої Греції, слов'янської міфології та Давньої Індії. Складіть таблицю з означенням функцій богів.

Гімн про перемогу Індри над Агі з «Рігведи»

Маю співати про ту перемогу, що вчора одержав
Індра-стрілець. Переміг він Агі, розділив усі хвилі,
визволив він з гір небесних потоки... І ринули води...
Як до обори корови біжать, так летять вони в море...
Індро! Подужавши первістня хмар, ти розбив еси чари
тих чарівниць, народження дав сонцеві, місяцю й зорям!
Перед тобою твій ворог зника... Індра вдарив на Врітру,
то ж найхмарніший був ворог. Потужним смертельним
перуном він йому тіло розбив. Мов підтяте сокирою дерево,
долі простягся Агі. Наче прорвана гребля, лежить він,
водами вкритий, а там тії води утішили серце,
Врітра колись їх держав у своїх величезних обіймах,
отже, Агі подоланого давлять вони і стискають.

Кидають вітри турботні, буйні тіло Врітри, і води
І топлять його, він тепер така річ, що і назви нема їй!..
Сон, вічний сон покрива тепер ворога Індри!..

(Переклад Лесі Українки)

Гімн до Агні з «Рігведи»

Батько всієї родини приносить поданки.
Агні швидко біжить по всім вітті кострища.
Вже не такий він слабкий, молоденький,
як був на початку,
в час, як дві матері його на світ породили.
Хутко він займе ті гілочки, ще не доткнуті.
Шириться, стелеться, кинувсь на гілки найвищі,
швидше, все швидше... он кинувсь на нижчії знову.
Гляньте, як раптом Агні боговитий змінив свою постать!
Вітром розмаяний, в'ється, тріщить, гототить і вирує,
ділить свій племінь, і палить, і чорні сліди полишає.
Мчить наче повіз, червоним племінням вже неба сягає.
Швидко від сяйва його никне темрява, наче ті птахи,
що поспішають сховатись від сонця упалів.
Вчуй нас, ти, боже доданків! Ти маєш прекрасне світло,
коней прудких, пишний повіз ти маєш!
Мудрий, щасливий ти, Агні! О, зглянься

на наші благання!

О, допродать нас скоріше до щастя й багатства!

(Переклад Лесі Українки)

У Ведах стверджується, що найпершою на землі з'явилася любов. Чи згодні ви з цим? Аргументуйте. Роботу виконайте на аркуші формату А4. Запишіть тези до її захисту.

Народна картина «Козак Мамай» з глибокої давнини освячувала чи не кожную українську хату, утворюючи своєрідний сакральний комплекс разом із традиційними іконописними образами. Малювали козаків Мамаїв на полотнах і на стінах хат, на дверях і віконницях, на кахлях і скринях.

Шива

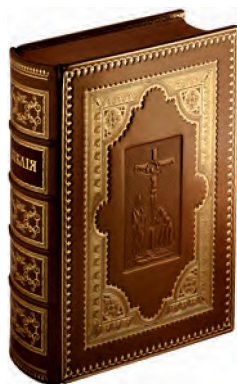
Прокоментуйте зображення козака Мамаю та Шиви в контексті арійської спадщини України. Зверніть увагу на символіку центральних постатей та навколишніх атрибутів (ритуальна поза, зачіска, музичні інструменти тощо).

Козак Мамай

Біблія як основа двох релігій — юдейської і християнської

- *Назва:* Біблія, або Святе Письмо, Священне Писання, Слово Боже, Одкровення, Книга Книг, священна книга християн та іудеїв.
- *Автори, упорядники:* пророки, царі, пастихи, рибалки (за однією із гіпотез — сам Господь).
- *Час створення:* XII століття до н. е. — II століття н. е.
- *Загальний наклад:* понад 6 млрд примірників.
- *Переклади:* більш ніж двома тисячами мов, повністю видана 422 мовами, 90 % населення планети може читати Біблію рідною мовою.
- *Розповсюдження:* щорічно в країнах світу продають і роздають 100 млн примірників, щохвилини у світі купують 50 Біблій, щосекунди випускають один примірник.
- *Будова:* Старий Завіт, Новий Завіт.
- *Жанри:* проповіді, послання, історичні хроніки, пісні, псалми, оповіді, пророцтва та ін.
- *Особливості:* у Святому Письмі вміщено понад 3000 пророцтв щодо стародавніх держав і народів, які вже справдилися. Біблія є книгою, яку найбільше коментують.

Біблія

Людина нерідко відчувається слабкою та беззахисною перед природою або обставинами, і лише віра рятує її. Багато вірян,

прокидаючись уранці і лягаючи спати увечері, словами молитви звертається до Бога: «Отче наш, що єси на небесах...». Хоч у наш вік свободи думки й віросповідування не всі є прихильниками якоїсь віри, але й вони користуються мудрістю Книги Книг, застосовуючи такі вислови у різних життєвих ситуаціях: *Чини так, як хочеш, щоб чинили з тобою. Не копай яму іншому, бо сам до неї потрапиш. Не судить, то й не судимі будете. Хто взяв меч, той від меча і загине...* — та багатьма іншими.

Микола Письменний, автор переказів, що вийшли під назвою «Біблійні історії», писав: «Той, хто не знає головних сюжетів Біблії, ніколи не чув розповіді про праведників і пророків, схожий на людину, позбавлену зору».

Структура Біблії

Біблія — збірка моральних норм, настанов, які допомагають люду виживати.

Наскрізна тема: розповідь про моральне падіння людини, порушення її союзу (заповіту) з Богом та спасіння Христом.

I частина — від пророка Мойсея (Буття, Вихід, Левіт, Числа, Повторення закону).

II частина — «Книга Суддів», дві «Книги Самуїла», дві «Книги Царств», пророцтва Ісаї, Ієремії, Іезекіля, Даниїла.

III частина — «Книга притч Соломона», «Пісня над піснями», «Книга Руф», «Книга Есфірі».

До України Святе Письмо прийшло у X столітті церковнослов'янською мовою, але то була не вся Біблія, а тільки Новий Завіт, а з нього Євангеліє та окремі твори Старого Завіту (здебільшого Псалтиря).

Першим зробив повний переклад Біблії українською мовою Пантелеймон Куліш, якому допомагали вчений-фізик Іван Пулюй та письменник Іван Нечуй-Левицький (видано 1903 року). Уже за наших часів переклад зробив Іван Огієнко (митрополит Іларіон) — громадський і церковний український діяч, публіцист, захисник та історик української мови.

Мініатюра
з Острозької Біблії

Прості люди з обережністю ставилися до читання Біблії, адже вона складна для розуміння. Це вважали прерогативою священнослужителів: «Де закінчується розуміння людське, там починається Боже». Тому для щоденного читання були книги Псалтир, Часослов, молитовники.

Псалтир — одна з біблійних книг Старого Завіту, авторство якої приписують царю Давидові. Містить 150 пісень-псалмів. Переклали Псалтир слов'янською мовою Кирило і Мефодій. В українських землях перші списки Псалтиря відомі з XI ст. Перше друковане видання побачило світ 1491 року.

Часослов, або молитвослов, — церковно-богослужебна книга, що містить молитви щоденних церковних служб, призначена для вжитку священників, читців і співаків. Назва походить від слова «часи» (години) — частини церковної служби. Часослов був найпопулярнішою церковною книгою в середньовічній Україні, мав багато видань. Його широко вживали як читанку, навчаючи грамоти. Чимало текстів Часослова завчали напам'ять.

Псалом — це релігійна пісня, молитва, котра є складовою Псалтиря.

Мініатюра із французької Біблії «Бог, що створює Всесвіт з допомогою циркуля». 1220–1230-ті роки

Біблія. Старий Завіт. Створення світу

Буття 1

На початку Бог створив небо та землю.

А земля була пуста та порожня, і темрява була над безоднею, і Дух Божий ширяв над поверхнею води.

І сказав Бог: «Хай станеться світло!» І сталося світло.

І побачив Бог світло, що добре воно, — і Бог відділив світло від темряви.

І Бог назвав світло: «День», а темряву назвав: «Ніч». І був вечір, і був ранок, — день перший.

І сказав Бог: «Нехай станеться твердь посеред води, і нехай відділяє вона між водою й водою».

І Бог твердь учинив, і відділив воду, що під твердю вона, і воду, що над твердю вона. І сталося так.

І назвав Бог твердь: «Небо». І був вечір, і був ранок,— день другий.

І сказав Бог: «Нехай збереться вода з-поза неба до місця одного, і нехай суходіл стане видний». І сталося так.

І назвав Бог суходіл: «Земля», а місце зібрання води назвав: «Море». І Бог побачив, що добре воно.

І сказав Бог: «Нехай земля вродить траву, ярину, що насіння вона розсіває, дерево овочеве, що за родом своїм плід приносить, що в ньому насіння його на землі». І сталося так.

І земля траву видала, ярину, що насіння розсіває за родом її, і дерево, що приносить плід, що насіння його в нім за родом його. І Бог побачив, що добре воно.

І був вечір, і був ранок,— день третій.

І сказав Бог: «Нехай будуть світила на тверді небесній для відділення дня від ночі, і нехай вони стануть знаками, і часами умовленими, і днями, і роками.

І нехай вони стануть на тверді небесній світилами, щоб світити над землею». І сталося так.

І вчинив Бог обидва світила великі,— світило велике, щоб воно керувало днем, і світило мале, щоб керувало ніччю, також зорі.

І Бог умістив їх на тверді небесній, щоб світили вони над землею, і щоб керували днем та ніччю, і щоб відділювали світло від темряви. І Бог побачив, що це добре.

І був вечір, і був ранок,— день четвертий.

І сказав Бог: «Нехай вода вироїть дрібні істоти, душу живу, і птаство, що літає над землею під небесною твердю».

І створив Бог риби великі, і всяку душу живу плазуючу, що її вода вироїла за їх родом, і всяку пташину крилату за родом її. І Бог побачив, що добре воно.

І поблагословив їх Бог, кажучи: «Плодіться й розмножуйтеся, і наповнюйте воду в морях, а птаство нехай розмножується на землі!»

І був вечір, і був ранок,— день п'ятий.

І сказав Бог: «Нехай видасть земля живу душу за родом її, худобу й плазуюче, і земну звірину за родом її». І сталося так.

І вчинив Бог земну звірину за родом її, і худобу за родом її, і все земне плазуюче за родом його. І бачив Бог, що добре воно.

(Переклад І. Огієнка)

1. Які слова постійно повторював Бог, як оцінював Свої діяння?
2. Які слова Господа свідчать про те, що Він прирівняв створену Ним людину до Себе?
3. Які важливі для сучасної людини думки викликає цей твір?

4. Складіть «план» створення світу: день перший — ...; день другий — ...; день третій — ...; день четвертий — ...; день п'ятий — ...; день шостий — ... .

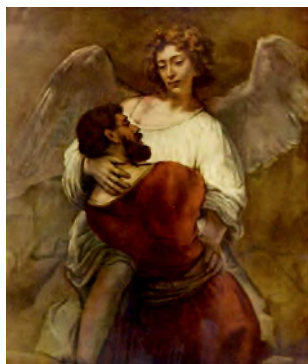
«Що було раніше — яйце чи курка?» — ця стародавня філософська загадка звучить дещо жартівливо, але насправді то дуже серйозне й актуальне питання, до якого звертали-ся у своїх працях давні філософи. Давньогрецький філософ Плу-тарх зазначав, що проблема має глибше коріння: «Питання яйця і курки, що з них первинне, до якого ми звернулись, — це набагато глибша проблема <...> проблема походження світу...» Над ним і нині сушать голови цілі наукові інститути в усіх кінцях світу.

Біблійні сюжети у світовій культурі

У книгах Старого Завіту багато сюжетів, що стали популярними у світовій літературі, образотворчому та інших видах мистецтва. До них зверталися відомі діячі Відродження: Рафаель Санті, Мікеланджело Буонаротті, Леонардо да Вінчі, Рембрандт ван Рейн, Сандро Боттічеллі, Тиціан Вечелліо, Тінторетто (Якобо Робусті), Пало Веронезе, Альбрехт Дюрер.

Тарас Шевченко орієнтувався на Біблію не лише як поет (наприклад, «Ісаія. Глава 35»), а й як живописець (наприклад, «Ісаія»).

Рембрандт ван Рейн.
Яків бореться з ангелом

Андреа дель Верроккйо,
Леонардо да Вінчі.
Хрещення Христа

Глава 35»), а й як живописець (наприклад, у відомій серії малюнків «Притча про блудного сина»).

Музику на церковні псалми писали Д. Бортнянський, П. Чайковський, Дж. Верді. Можливо, розгадка притягальної сили Святого Письма криється в словах Григорія Сковороди про те, що «Біблія сильна не так історіями, у ній розказаними, як духовним змістом, що ті історії наповнює». До Біблії також зверталися такі письменники, як: Данте Аліґ'єрі, Вільям Шекспір, Джордж Ноел Гордон Байрон, Генріх Гейне, Олександр Пушкін. Видатний німецький письменник XIX ст. Г. Гейне писав: «Моїм

прозрінням я зобов'язаний винятково читанню однієї книги. Книги? Так, однієї старої книги, скромної, як природа, і, як природа, природної... [вона] так прямо і називається: Книга — Біблія».

Найвизначнішим біблійним твором І. Франка є поема «Мойсей». Леся Українка написала драму «Одержима», у якій ідеться про любов земної жінки до Ісуса.

Про зірку Полин ішлося, коли затрубив третій ангел. Цей трагічний образ дав поштовх до створення десятків художніх як прозових, так і поетичних творів чорнобильської тематики: «Марія з долином у кінці століття» В. Яворівського, «Чорнобильська мадонна» І. Драча, поетичний цикл Є. Гуцала з промовистою назвою «Крематорій нації», приурочений до 800-річчя міста Чорнобиля. Інший апокаліптичний образ — образ дикого звіра, що «мав два роги», немов агнець, а говорив, як «дракон», — постає в романі В. Барки «Жовтий князь». Він став образом-символом страхітливого лиха для українського народу — його геноциду, штучно створеного голодомору 1932–1933 років.

Майже 20 років російський художник О. Іванов працював над полотном «Явлення Христа народу». Довкола пророка Іоанна Хрестителя стоять різні люди: фарисеї, раби, подорожні, воїни. А вдалині уже видніється фігура Ісуса Христа, що наближається до народу. Проте Христос, який мав би бути центром цього полотна, стоїть осібно і є найменшою фігурою картини. Чому? Що хотів цим сказати художник? Спробуйте знайти свою відповідь на це питання.

Олександр Іванов. Явлення Христа народу

Каїн і Авель

Буття 4

І пізнав Адам Єву, жінку свою, і вона завагітніла, і породила Каїна, і сказала: «Набула чоловіка від Господа».

А далі вона породила брата йому Авеля. І був Авель пастух отари, а Каїн був рільник.

І сталось по деякім часі, і приніс Каїн Богові жертву від плоду землі.

А Авель, він також приніс від своїх перворідних з отари та від їхнього лою. І зглянувся Господь на Авеля й на жертву його, а на Каїна й на жертву його не зглянувся. І сильно розгнівався Каїн, і обличчя його похилилось.

І сказав Господь Каїнові: «Чого ти розгнівався, і чого похилилось обличчя твоє?

Отож, коли ти добре робитимеш, то підіймеш обличчя своє, а коли недобре, то в дверях гріх підстерігає. І до тебе його пожадання, а ти мусиш над ним панувати».

І говорив Каїн до Авеля, брата свого. І сталось, як були вони в полі, повстав Каїн на Авеля, брата свого,— і вбив його.

І сказав Господь Каїнові: «Де Авель, твій брат?» А той відказав: «Не знаю. Чи я сторож брата свого?»

І сказав Господь: «Що ти зробив? Голос крові брата твого вживає до Мене з землі.

А тепер ти проклятий від землі, що розкрила уста свої, щоб прийняти кров твого брата з твоєї руки.

Коли будеш ти порати землю, вона більше не дасть тобі сили своєї. Мандрівником та заволокою будеш ти на землі».

І сказав Каїн до Господа: «Більший мій гріх, аніж можна знести.

Ось Ти виганяєш сьогодні мене з цієї землі, і я буду ховатись від лица Твого. І я стану мандрівником та заволокою на землі, і буде,— кожен, хто стріне мене, той уб'є мене».

І промовив до нього Господь: «Через те кожен, хто вб'є Каїна, семикратно буде помщений». І вмістив Господь знака на Каїні, щоб не вбив його кожен, хто стріне його.

І вийшов Каїн з-перед лица Господнього, й осів у країні Нод, на схід від Едену.

(Переклад І. Огієнка)

1. Прочитайте сюжет про створення перших людей і вигнання їх із раю. Поміркуйте над запитаннями та дайте розгорнуті відповіді.

2. Що означають імена перших людей?
3. За що розгнівався Бог на людей?
4. Хто винен у тому, що Адам і Єва були покарані й вигнані з раю: Бог, Диявол чи самі люди?
5. Від чого застерігає Господь Каїна?
6. Якого покарання зазнав Каїн за свій злочин?
7. Бог не позбавив Каїна життя. То, можливо, братовбивця не дуже й постраждав?

Порівняйте біблійний текст із легендою.

Легенда «Каїн і Авель»

В Адама і Єви було двоє синів. Старшого звали Каїн, а молодшого — Авель. Каїн орав землю, та землі не любив. І зірок не любив, і птахів не любив, і дерев не любив. Каїн усім заздрив і всіх ненавидів, тому що він був злий і жорстокий.

Коли птахи пролітали понад землею, Каїн кидав у них каміння: заздрив птахам, що вони вміють літати.

Коли зірки спалахували в небі, Каїн і в зорі кидав каміння, тому що зірки вміли світити. Коли опівдні дерева кидали на землю тінь, Каїн обламував гілки — він і тіні чужій заздрив! Злою людиною був Каїн, дуже злою.

А брат Каїна — Авель — був веселий і добрий. Він випасав овець. З ранку й до вечора блукав зі своєю отарою широкими лугами, грав на сопілці, співав пісень.

Зірки, дерева й птахи слухали його пісні. То були перші пісні на землі.

Птахи, дерева й зірки полюбили Авеля. А Каїна почали боятися.

Якось холодної ночі надумали брати розпалити вогнище.

Довго Каїн розпалював своє вогнище. Та не слухався вогонь злих Каїнових рук. Не горів.

А під добрими руками Авеля вогнище спалахнуло відразу. Затріскотіли гілки, наче тільки чекали доторку легких пальців Авеля.

Заграло полум'я. Весело зробилося навкруги, тепло. Заспівав Авель пісню про вогонь і про зірки, про те, як гарно жити.

Тиціан Вечелліо. Каїн та Авель

Позаздрив Каїн Авелю, що вогнище в нього розгорілося. Підняв із землі камінь і вбив брата свого.

Урвалася пісня. Упав Авель на землю. Покотилася сопілка. Не вигравати їй більше веселих пісень.

Озирнувся Каїн. Навкруги — нікого. «Ніхто й не бачив, як я убив Авеля, ніхто й не довідається», — подумав Каїн. І втік до лісу. Скрадається Каїн лісом, раптом чує — дерева зашепотіли: «Каїне, де твій брат Авель?»

Кинувся Каїн від дерев у степ, а над ним зірки піднялися та як задзвонять із небес: «Каїне, де твій брат Авель?»

Заметушився Каїн: куди втекти від зірок? До землі пригнувся, плазує, наче павук, очима косує.

Прокинулися птахи. З усіх боків галасують: «Каїне, де твій брат Авель?»

І здалося Каїну — то весь світ кричить йому навздогін: «Де твій брат Авель?»

— Хіба я сторож своєму братові? — зухвало відповів Каїн.

Збагнув Каїн, що, хоч нікого й не було, коли він убив Авеля, та бачили те зірки, дерева, птахи...

І зненавиділи люди Каїна за те, що він заплямував землю кров'ю. І прокляли його. І його ім'я.

Відтоді минуло багато-багато століть. Багато зірок згасло. Люди народжувалися і помирали. Мінялися звичаї. Забувалися казки. Але й до сьогодні про лиху, заздрісну людину кажуть: Каїн. Або окаянний — грішний, проклятий.

(Переклад І. Огієнка)

Десять заповідей (Декалог, або Закон Божий) — десять основних законів, котрі, за текстом П'ятикнижжя, або Тори, сам Бог дав Мойсеєві на горі Синай приблизно через п'ятдесят днів після того, як євреї залишили Єгипет. Заповіді, як оповідають, були зафіксовані на кам'яних скрижалях.

Десять Божих Заповідей

І Бог промовляв всі слова оці, кажучи:

— Я Господь, Бог твій, що вивів тебе з єгипетського краю з дому рабства.

Хай не буде тобі інших богів передо Мною!

Не роби собі різьби і всякої подоби з того, що на небі вгорі, і що на землі долі, і що в воді під землею.

Не вклоняйся їм і не служи їм, бо Я Господь, Бог твій, Бог заздрісний, що карає за провину батьків на синах, на третіх і на

четвертих поколіннях тих, хто ненавидить Мене, і що чинить милість тисячам поколінь тих, хто любить Мене, і хто держиться Моїх заповідей.

Не призывай Імення Господа, Бога твого, надаремно, бо не помилує Господь того, хто призиватиме Його Імення надаремно.

Пам'ятай день суботній, щоб святити його!

Шість день працєю і роби всю працю свою, а день сьомий субота для Господа, Бога твого: не роби жодної праці ти й син твій, та дочка твоя, раб твій та невольниця твоя, і худоба твоя, і прихोдько твій, що в брамах твоїх.

Бо шість день творив Господь небо та землю, море та все, що в них, а дня сьомого спочив, тому поблагословив Господь день суботній і освятив його.

Шануй свого батька та матір свою, щоб довгі були твої дні на землі, яку Господь, Бог твій, дає тобі!

Не вбивай!

Не чини перелюбу!

Не кради!

Не свідчи неправдиво на свого ближнього!

Не жадай дому ближнього свого, не жадай жони ближнього свого, ані раба його, ані невольниці його, ані вола його, ані осла його, ані всього, що ближнього твого!

Рембрандт ван Рейн.
Мойсей зі Скрижалями
Закону

(Переклад І. Огієнка)

Новий Завіт

Новий Завіт — священна книга християнства, частина Біблії, написана християнськими святими давньогрецькою мовою. До Нового Завіту, що сформувався протягом I–II ст. н. е., богослови дібрали 27 книг, текст яких є єдиним для усіх християн (канонічним). Він містить чотири Євангелія — від Матвія, Марка, Луки й Іоанна, у яких ідеться про прихід Спасителя (Месії) Ісуса Христа, про Його життя, смерть і воскресіння. В інших книгах (Діяннях і Посланнях апостолів, в Одкровенні Іоанна Богослова (Апокаліпсисі)) описано життя Христа, ідеться про поширення християнства, потлумачено віровчення, наведено пророцтва про Страшний Суд та кінець світу.

Проповідь на горі

Побачивши ж народ, зійшов на гору. І коли Він сів, підійшли до Нього Його учні; а Він, відкривши уста, почав навчати їх:

«Блаженні вбогі духом, бо їхнє Царство Небесне.

Блаженні тихі, бо вони успадкують землю.

Блаженні засмучені, бо будуть утішені.

Блаженні голодні та спрагли справедливості, бо вони наситяться.

Блаженні милосердні, бо вони зазнають милосердя.

Блаженні чисті серцем, бо вони побачать Бога.

Блаженні миротворці, бо вони синами Божими назвуться.

Блаженні переслідувані за правду, бо їхнє Царство Небесне.

Блаженні ви, коли вас будуть зневажати, гонити та вигворювати всяке лихо на вас, обмовляючи Мене заради.

Радійте й веселіться, бо нагорода ваша велика на небі; так бо переслідували пророків, які були перед вами.

Ви — сіль землі. Коли ж сіль звітріє, чим її солоною зробити? Ні на що не придатна більше, хіба — викинути її геть, щоб топтали люди.

Ви — світло світу. Не може сховатись місто, що лежить на верху гори.

І не запалюють світла та й не ставлять його під посудиною, лише на свічник, і воно світить усім у хаті.

Так нехай світить перед людьми ваше світло, щоб вони, бачивши ваші добрі вчинки, прославляли вашого Отця, що на небі.

<...>

Тож будьте досконалі, як Отець ваш небесний досконалий».

(Переклад І. Огієнка)

1. Хто, за «Проповіддю на горі», отримає царство небесне?
2. Поясніть біблійні вислови «сіль землі», «світити світло».
3. Які художні засоби використано в цій проповіді для увиразнення тексту, його глибшого впливу на слухача?

Притча про сіяча

«Ось вийшов сіяч, щоб посіяти зерно своє. І, як сіяв, упало одне край дороги,— і було повитоптуване, а птахи небесні його повідзьобували. Друге ж упало на ґрунт кам'янистий,— і, зійшовши, усохло, не мало бо вогкості. А інше упало між терен,— і вигнався терен, і його поглушив. Інше ж упало на добру землю, і, зійшовши, уродило стократно»... Ось що означає ця притча: Зерно — це Боже Слово. А котрий край дороги,— це ті, хто слухає, але потім приходиться диявол і забирає слово з їхнього серця, щоб

не ввірували й не спаслися вони. А що на кам'яному ґрунті, — це ті, хто тільки почує, то слово приймає з радістю; та кореня не мають вони, вірують дочасно, — і за час випробовування відпадають. А що впало між терен, — це ті, хто слухає слово, але, ходячи, бувають придушені клопотами, та багатством, та життєвими розкошами, і плоду вони не дають. А те, що на добрій землі, це оті, хто як слово почує, береже його в щирому й доброму серці, — і плід приносять вони в терпеливості.

(Переклад І. Огієнка)

1. Хто такий *сіяч* у переносному значенні?
2. Що розуміється під словом *ґрунт*?
3. У чому полягає загальнолюдське значення «Притчі про сіяча»?

Пітер Брейгель Старший. Притча про сіяча

Притча про блудного сина

...У чоловіка одного було два сини.

І молодший із них сказав батькові: «Дай мені, батьку, належну частину маєтку!» І той поділив поміж ними маєток.

А по небагатьох днях зібрав син молодший усе, та й подався до далекого краю, і розтратив маєток свій там, живучи марнотратно.

А як він усе прожив, настав голод великий у тім краї, і він став бідувати.

І пішов він тоді і пристав до одного з мешканців тієї землі, а той вислав його на поля свої пасти свиней.

І бажав він наповнити шлунка свого хоч стручками, що їли їх свині, та ніхто не давав їх йому.

Тоді він спам'ятався й сказав: «Скільки в батька мого наймитів мають хліба аж надмір, а я отут з голоду гину!

Устану, і піду я до батька свого, та й скажу йому: “Прогрішився я, отче, против неба та супроти тебе...”

Недостойний я вже зватися сином твоїм; прийми ж мене, як одного зі своїх наймитів...”»

І, вставши, пішов він до батька свого. А коли він далеко ще був, його батько вгледів його і переповнився жалем: і побіг він, і кинувся на шию йому, і зачав цілувати його!

І озвався до нього той син: «Прогрішився я, отче, против неба та супроти тебе і недостойний вже зватися сином твоїм...»

А батько рабам своїм каже: «Принесіть негайно одержу найкращу і його зодягніть, і персня подайте на руку йому, а сандалі на ноги.

Приведіть теля відгодоване та заколіть, будемо їсти й радіти, бо цей син мій був мертвий і ожив, був пропав і знайшовся!» І почали веселитись вони.

А син старший його був на полі. І коли він ішов й наближався до дому, почув музики та танці.

І покликав одного зо слуг, та й спитав: «Що це таке?»

А той каже йому: «То вернувся твій брат, і твій батько звелів заколоти теля відгодоване, бо ж здоровим його він прийняв».

І розгнівався той, і ввійти не хотів. Тоді вийшов батько його й став просити його.

А той відповів і до батька сказав: «Ото, стільки років служу я тобі, і ніколи наказу твого не порушив, ти ж ніколи мені й козеняти не дав, щоб із приятелями своїми потішився я...

Коли ж син твій вернувся оцей, що проїв твій маєток із блудницями, ти для нього звелів заколоти теля відгодоване...»

І сказав він йому: «Ти завжди зо мною, дитино, і все моє — то твоє!

Веселитись та тішитись треба було, бо цей брат твій був мертвий і ожив, був пропав і знайшовся!»

(Переклад І. Огієнка)

Тарас Шевченко.
Блудний син

1. Що сталося з молодшим сином у «Притчі про блудного сина»?
2. Чому батько про нього сказав: «Був мертвий і ожив?»
3. Чому батько простив його?
4. Як старший брат сприйняв радість батька завдяки поверненню молодшого сина?
5. Що могло б статися, коли б батько не простив блудного сина?
6. Порівняйте репродукції картин Т. Шевченка і Рембрандта ван Рейна, створені за цією притчею.
7. Підтвердьте або спростуйте думку: «Біблія утверджує тезу, що щасливе майбутнє в руках кожного з нас, що його запорукою є ідея спасіння душі, шлях морального вдосконалення людини». Відповідь обґрунтуйте.

У притчі про блудного сина виділяють умови сповіді (покаяння). Які ж це, на ваш погляд, умови? Аргументуйте їх змістом притчі.

Підказка

1. Випробування совісті.
2. Каяття за гріхи.
3. Настава на виправлення.
4. Визнання гріхів.
5. Готовність спокутувати гріхи.

Рембрандт ван Рейн.

Повернення блудного сина

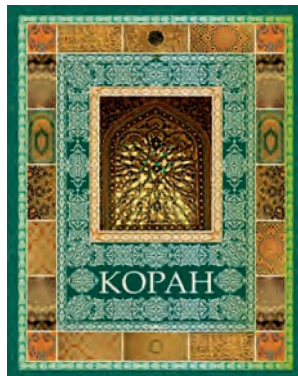

За багато століть канонічний сюжет притчі про блудного сина зазнав складної трансформації. Образи притчі сприймали символічно: батьком вважали церкву, а блудним сином — відщепенця від неї. Письменники XVI–XIX ст. не лише по-новому тлумачать притчу про блудного сина, а й створюють на її основі нові твори. Наприклад, Іван Вишенський у своєму творі «Позорище мисленному» зображує блудного сина позитивним героєм, а брата-домочадця — негативним. Історією про блудного сина цікавився і Г. Сковорода, який сам провів життя в мандрах. Цей сюжет перегукується з його байкою «Про безногого і сліпого».

Особливо своєрідно тема блукальця розвинута в поемі «Тризна» Т. Шевченка, написаній російською мовою. «Страшної, святої» драми зазнає герой, бажаючи стати для рідного краю пророком, прагнучи допомогти рідній землі й гинучи далеко від неї, у муках і каятті, яке приходить до нього, як і до блудного сина з євангельської притчі.

Коран — головна книга ісламу

- *Назва:* Коран — від араб. *qur'an* — *те, що читають, промовляють*.
- *Структура Корану:* 114 розділів (сур), відсутня композиційна єдність.
- *Обсяг Корану:* приблизно 500 сторінок тексту, написаного арабською мовою.
- Сури поділяються на 6219 віршів (айятів).
- Найвідоміша 1-ша сура — «Фатіха» («Та, що відкриває книгу»). Її читають мусульмани на кожній із 5 обов'язкових щоденних молитов.
- Кожна сура Корану починається словами «В ім'я всемилостивого, всемилосердного Бога». Традиційно Коран читають наспівно.

Коран

Кожен народ, кожна цивілізація залишає свій спадок. Де-хто — величні архітектурні споруди, хтось — винаходи, якими користується й сучасне покоління, інші — мудрість, яку передавали від уст до уст. Про ісламську цивілізацію можемо сказати, що в певний період історії саме вона дала все це людству. Вірою, яка тримала імперію, що об'єднала мільйони людей, цілі народи, був іслам, а джерелом насаги та життя для мусульман стала єдина книга — Коран. Пророка Мухаммеда вважають провісником ісламської цивілізації, а Коран — її маніфестом. Тому кожен новий переклад Корану — це щоразу нова спроба осмислити все те, що становить сутність, соціальні ідеали, пріоритети, цінності та орієнтири магометанської віри.

Існує кілька версій походження назви цієї книги. Згідно з першою, вона є похідним від дієслова «кара», яке означає «читати». Згідно з другою, вона походить від дієслова «іктарана», яке означає «зв'язуватися». За третім тлумаченням, вона походить від слова «кору», що означає «частування». Богослови вважають, що Коран дістав таку назву, оскільки є даром Божим для вірян.

Коран виник як усний твір, у такій формі він існував за життя Мухаммеда й після його смерті. Упродовж майже чверті століття основну частину тексту передавали від уст до уст.

За деякими підрахунками, приблизно чверть тексту Корану присвячено опису життя й діяльності різних пророків. У країнах, де іслам — державна релігія, з положень Корану випливає багато правових норм, законодавство (шаріат), на Корані присягають і дають клятви, порушення яких визнають за найтяжчий гріх, злочин. Вивчення Корану і його тлумачень (тафсир) є одним із основних предметів багатьох навчальних закладів у таких країнах, як Пакистан, Іран, Саудівська Аравія та ін.

Айят — ритмічна або смислова частина сури; вірш.

Сура — сукупність декількох айятів, об'єднаних певними спільними ознаками.

Тафсир (походить від арабського слова *фасара*, що означає *пояснювати, вказувати мету чи піднімати завісу*) — коментар, тлумачення Корану.

Шаріат — сукупність правових, морально-етичних і релігійних норм ісламу, що охоплює значну частину життя мусульманина й проголошена в ісламі як «вічна та незмінна» божественна настанова.

1. Розкажіть про виникнення ісламу та про пророка Мухаммеда.
2. Як пов'язаний світ ісламу зі світом Біблії?
3. Схарактеризуйте Коран як Святе Письмо мусульман.
4. Наведіть приклади високої поетичності текстів Корану.
5. Що ви знаєте про літературу арабо-мусульманського Сходу?
6. Прочитайте настанови пророка Мухаммеда та дайте відповіді на запитання.

Афоризми пророка Мухаммеда

1. Той, кого молитва не стримує від поганих справ, далеко відійшов від Бога.
2. Задоволення від незначного — невичерпне багатство.
3. Рай — під стопами матерів.
4. Сором — від віри.
5. Сухість очей — ознака жорстокого серця.
6. Найкращі з вас ті, хто закликає до блага.
7. Велика це зрада, якщо ти нічого не сказав брату, і той (повідивши) підтвердив сказане тобою, а ти збрехав йому.
8. Аби стати брехуном, достатньо повторювати все те, що почув.
9. Аби стати невігласом, достатньо казати все, що знаєш.
10. Приязність до людей — половина розуму.

11. Добре спитати — половина знання.
12. Шукай знання навіть у Китаї, прагнення знань — обов'язок кожного мусульманина і мусульманки.
13. Учитель і учень — друзі в добрій справі.
14. Кожен, хто загинув, захищаючи своє майно, — святий мученик.
15. Майно мусульманина — кров мусульманина.
16. Відність — поріг зневіри, а заздрість може змінити призначення людини.

(Переклад М. Якубовича)

1. Прокоментуйте один із висловів. Які є схожі приказки в українському фольклорі? Наведіть приклади.
2. Як впливав майновий стан людини на сприйняття слів пророка?
3. Чи містять настанови пророка загальнолюдські ідеали, яких мають дотримуватися люди незалежно від їхніх релігійних переконань? Доведіть свою позицію.

Самостійно прочитайте уривки з Корану. Доведіть, що іслам — наймолодша з трьох світових релігій. Які біблійні історії ви згадали під час читання деяких сур? (Коран, український переклад Я. Полотнюка, сури 2, 131, 152 або інші за вибором.)

Коли Олександр Пушкін прочитав французький переклад Корану, то був у захваті від урочистої сили вірша, що нагадує біблійний, від багатой східної фантазії та екзотики мусульманських звичаїв. Ці ознаки поет увиразнив у своєму циклі «Наслідкування Корану». Ось один із віршів цього циклу:

С Тобою древле, о Всесильный,
 Могучий состязаться мнил,
 Безумной гордостью обильный;
 Но ты, Господь, его смирил.
 Ты рёк: — Я миру жизнь дарую,
 Я смертью землю наказую,
 На всё подъята длань Моя.
 Я также, рёк он, жизнь дарую,
 И также смертью наказую:
 С тобою, Боже, равен я.
 Но смолкла похвальба порока
 От слова гнева Твоего:
 Подъемлю солнце Я с востока;
 С заката подыми его!

Ознайомтеся з висловлюваннями про Коран. Чия думка вам ближча й зрозуміліша? Із чим ви згодні, а що могли б спростувати? Аргументуйте свою думку.

«Стиль Корану місцями суворий і справді піднесений, а тому ніхто не має дивуватися дії, спричиненій цією Книгою» (Й. В. Гете).

«Щораз, коли я чую розспіви Корану, я начебто слухаю музику, що летиться понад мелодію й постійно звучний неминущий ритм барабану, начебто це биття мого серця!» (А. Дж. Арберрі (дослідник Корану), у передмові до одного з перекладів)

Підсумуємо знання з теми

Виконайте завдання у зошиті. Установіть відповідність.

- Між іменами муз та видами мистецтва:
  - Калліопа; а) лірична поезія;
  - Евтерпа; б) астрономія;
  - Мельпомена; в) історія;
  - Талія; г) танці;
  - Ерато; д) трагедія;
  - Полігімнія; е) епічна поезія;
  - Терпсіхора; ж) комедія;
  - Кліо; з) пантоміма і гімни;
  - Уранія. і) любовна поезія.
- Між назвами священних книг і їхніми дослівними значеннями:
  - Веди — ... а) те, що читають, вимовляють.
  - Біблія — ... б) знання.
  - Коран — ... в) книга.
- Між фразеологізмом та джерелом його походження:
  - «Око за око, зуб за зуб»; а) Старий Завіт;
  - «Фома невіруючий»; б) Новий Завіт.
  - «Каїнова печатка»;
  - «Хай мине мене чаша ця».

Виконайте завдання у зошиті. Допишіть правильну відповідь.

- Веди — одна з найдавніших книг ... літератури.
- Найдавнішою частиною (книгою) Вед є ... .
- Старий Завіт написаний ... мовою.

4. Український митець, автор картини «Блудний син» — ... .
5. Перший переклад Біблії сучасною українською мовою здійснив ... .
6. Людей, які напам'ять знають і читають Коран, називають ... .
7. Веди, Біблія, Коран уплинули на розвиток світового літературного процесу тому, що ці книги є ... .

1. Назвіть найстаріші пам'ятки світової літератури.
2. Що ви дізналися про Веди, Біблію, Коран як літературні пам'ятки?
3. Які біблійні мотиви, образи є в художніх творах світової літератури?
4. Як образи Біблії було втілено в мистецтві?
5. Який вплив на розвиток світової літератури мав Коран?
6. Якою мірою вплинули ведичні сюжети на розвиток світової літератури?
7. Чому Веди, Біблію та Коран можна вважати пам'ятками світової літератури, а не лише зібранням релігійних, морально-етичних законів народів, котрі їх створили?

За зразком накресліть у зошиті таблицю «Священні книги» та заповніть її.

Порівняльна таблиця «Священні книги»

Порівняння	Веди	Біблія	Коран
Час створення	***	***	***
Мова створення	***	***	***
Композиція	***	***	***
Твори яких жанрів є складовими книги	***	***	***
Центральні персонажі	***	***	***
Ідеї, що утверджено в книзі	***	***	***

Знати ключові моменти, філософський, ідейно-художній зміст священних книг народів світу має кожна культурна, освічена, толерантна людина, яка поважає в людині Людину. Здійснивши віртуальну подорож до витоків священних книг багатьох народів, ви збагатилися цінним багажем знань та усвідомили, що:

- *Веди* — сакральні тексти, які доносять до нас духовний досвід аріїв. Це священні книги індуїзму;
- *Біблія* — священна книга християн та іудеїв, є однією з найдавніших і найпопулярніших книг у світі, яка ввібрала велику мудрість предків;
- *Коран* — священна книга мусульман, яка служить не лише для релігійних обрядів, а й регулює суспільні відносини, сімейні стосунки. Це своєрідний звід мусульманського права і водночас джерело натхнення для митців.

Голоси Стародавньої Індії : Антологія давньоіндійської літератури. — К. : Дніпро, 1982.

Лєся Українка. Зібрання творів у 12 тт. — Т. 2. — К. : Наукова думка, 1975.

Біблія // пер. І. Огієнка. — К. : Українське Біблійне Товариство, 2003.

Світові релігії. http://uk.wikipedia.org/wiki/Світові_релігії

Веди й Україна. http://spadok.org.ua/index.php?catid=63&id=268:2014-02-01-14-47-33&Itemid=92&option=com_content&view=article

Бібліотека української літератури. Священні книги народів світу як пам'ятки світової культури. <http://www.ukrlib.com.ua/essay/printout.php?bookid=20&id=96>

Ізборник. litopys.org.ua

Подорож гуга. До коласи європейської літератури

Антична література переважно зображувала зовнішній — матеріальний і тілесний — світ. Античний митець завжди немовби створює художній образ себе самого. Для античної літератури в цілому характерні ті самі загальні особливості, що притаманні усім стародавнім літературам: міфологічна тематика, стійкий традиціоналізм і поетична форма.

Ю. Султанов

Античність — узагальнена назва історичної епохи, культури та духовних досягнень двох народів: давніх греків і римлян, які мешкали у Середземномор'ї в I тисячолітті до нашої ери та на початку нашої ери.

Давні греки і римляни створювали свої культури в різні часи: римляни запозичили грецькі культурні традиції і якнайкраще їх розвинули.

Руїни бібліотеки в античному місті Ефесі

Античність (XVI ст. до н. е. — V ст. н. е.)

Назву «антична література» застосовують до словесної творчості Давньої Греції і Давнього Риму:

- пояснення світу, подій, явищ природи через міф;
- ушлявлення людини-борця;
- утвердження суспільства;
- поклоніння красі людського тіла, природі;
- гармонія внутрішнього світу людини

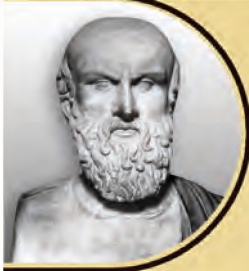
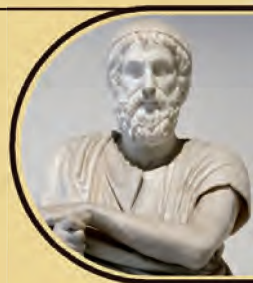

Троянська війна
XIII–XII ст.
до н. е.

Перший здогад,
що наша планета
має форму кулі
(V ст. до н. е.)

Гомер
VIII–VII ст.
до н. е.
«Іліада»
«Одіссея»
Греція

Есхіл
525–456 рр.
до н. е.
«Прометей
закутий»
Греція

Вергілій
70–19 рр.
до н. е.
«Енеїда»
Рим

Розпад Римської
імперії
(III–VI ст. н. е.)

Триває наша заочна мандрівка у просторі й часі. Перед нами відкриває свої таємниці антична культура. Саме Давні Греція та Рим значно вплинули на формування подальшої європейської культури, світогляду європейців та їхню історію, тому ми й звертаємося до античності як до колиски своєї цивілізації.

Ми маємо з'ясувати, що саме дала античність всьому людству й народам Європи. Звернувшись до першоджерел гармонійної та досконалої культури, ми можемо й самі стати освіченішими, досконалішими.

1. Що таке *антична культура*? Згадайте найважливіші її досягнення та найвидатніших представників.
2. Назвіть найсуттєвіші, на ваш погляд, ознаки, притаманні мистецтву Давньої Греції і Давнього Риму.

Античність — колиска європейської культури

- Слово *античний* (лат. — *antiquis*) — *давній, стародавній*.
- Грецька культура мала потужний вплив на Римську імперію, яка, у свою чергу, донесла власну культуру майже до кожного європейського народу.
- Гору Олімп вважали місцем, де мешкали дванадцять верховних богів на чолі із Зевсом.
- У грецькому театрі було лише три актора, кожен з яких міг виконувати кілька ролей.

Руїни Парфенона
в Афіньському акрополі

Назву *антична література* застосовують насамперед до словесної творчості Давньої Греції і Давнього Риму (приблизно від XVI ст. до н. е. до V ст. н. е.). Підстави для такого виокремлення надзвичайно важливі: культура Греції і Риму заклала підвалини культури європейської. Наші уявлення про місце людини у світі, значення літератури в суспільстві, про поділ літератури на епос, лірику і драму, про стиль із його метафорами й метоніміями, про вірш із ямбами й хорейми, урешті-решт, ґрунтуються на тих уявленнях,

які сформувалися в Давній Греції, були запозичені Давнім Римом, а вже звідти вони поширилися Західною Європою, а з грецького Константинополя — Південно-Східною Європою, дійшовши до Київської Русі.

Зрозуміло, що в Європі твори грецьких і римських класиків не тільки уважно читали та вивчали, а й тривалий час, особливо в епоху Відродження та класицизму, вважали ідеалом художньої досконалості.

Делос — один із найважливіших релігійних центрів Давньої Греції і, за міфологією, місце народження одного з найулюбленіших давньогрецьких богів, Аполлона. Делоський театр — чи не найяскравіший екскурсійний об'єкт Середземномор'я, адже він є одним із небагатьох театрів, побудованих із мармуру.

Делоський театр

Його будівництво почалося близько 314 року до н. е. і тривало років 70. Театр уміщував приблизно 6500 глядачів. Сьогодні, більше ніж 2300 років потому, схвалено проект реставрування цієї пам'ятки.

Як зазначає дослідник античності Й. М. Тронський, *грецька література* — найдавніша з літератур Європи і єдина, що розвивалася самостійно, не спираючись безпосередньо на досвід інших літератур. *Римська література* почала розвиватися набагато пізніше за грецьку. Вона спадково пов'язана з грецькою літературою, досвід та досягнення якої використовувала. Водночас у неї були й нові завдання, що виникли на пізнішому етапі розвитку античного суспільства.

Антична культура пережила століття. Такі пам'ятки античної літератури, як гомерівські поеми, грецька драма, твори видатних римських поетів, і досі багато читачів сприймають як естетично значущі твори, а не лише як історичні документи далекої минувшини.

Античній літературі властиві такі ознаки:

- широке охоплення дійсності, зображення людини в усій багатоманітності її зв'язків із суспільством та природою;
- уславлення доблесті й нездоланності в боротьбі, любові до батьківщини й гуманізму, віра в сили людини та її здатність до всебічного розвитку.

Міф (грецьк. *mythos* — слово, переказ, сказання) — світобачення, своєрідний погляд на життя прадавніх людей, найчастіше втілений у розповідях про богів, духів, героїв, надприродні сили та ін., які брали участь у створенні світу тощо. Міф сприймали як реальність, достовірний факт.

Міфологія — це наука про міфи, а також сукупність усіх міфів певного народу (наприклад, грецька міфологія).

Основні боги грецької міфології

Вивчення античної літератури потребує насамперед обізнаності з античною міфологією.

У своїй первісній формі міфічні перекази до нас не дійшли; ми ознайомлюємося з ними в художній обробці митців пізніших епох.

З погляду давніх греків (а потім і римлян), світ не був витвором єдиного божества і виник не за короткий проміжок часу, а шляхом тривалого розвитку, у результаті запеклої боротьби молодшого покоління богів зі старшим, що уособлювало хаотичні сили природи. Спочатку був Хаос, якого римський поет Овідій визначає як безладну масу безкінечно одноманітного вигляду. З Хаосу виникли два божества — Ерос (любов) і Гея (земля). Потім з'явилися: Тартар — вічна підземна п'ятьма, день і ніч, небо, гори і море. Від шлюбу Геї і Урана (неба) пішло старше покоління богів, титанів і сторуких велетнів. Вони створили сонце, місяць, зорі й вітри. Наймогутніший із титанів — Кронос (час) відібрав владу у свого батька Урана та в шлюбі з Реєю розпочав родовід молодшого покоління богів. Скинутий Уран, проклявши Кроноса, пообіцяв тому таку саму долю від його власних нащадків. Для того щоб уникнути цього, Кронос пожирав усіх своїх дітей. Тільки найменшого, Зевса, його мати Рея встигла врятувати хитрістю: замість дитини вона піднесла чоловікові загорнутий у пелюшки камінь, який Кронос і проковтнув. Вирішивши, Зевс переміг Кроноса і звільнив із його утроби своїх братів і сестер, а потім мусив боротися за владу з повсталими титанами. Подолавши їх, він посів трон на Олімпі, розділивши владу над світом на три частини: собі взяв небо і землю, владу над морем

Фідій.

Олімпійський Зевс — одне із семи чудес світу

віддав Посейдонові, владу над підземним світом — Аїдові. Сім'я богів поступово зростала, але верховним богом залишався Зевс (у Римі — Юпітер).

Антична література вирізнялася вірністю традиціям. Кожен літературний жанр мав свого засновника, твори якого вважали за взірці: в епосі це був Гомер; Архілох, Тіртеї, Сапфо, Анакреонт та інші — у різновидах лірики; Есхіл — у драмі. Рівень досконалості творів визначали тим, наскільки ці твори наближалися до уславлених зразків.

Поступово відходячи від зображення богів, література зосереджувала основну увагу на змалюванні людини, її долі, прагнень і переживань. Однак вона зберегла міфологічну тематику як головний засіб розкриття художньої думки: новий зміст утілювався у звичних образах.

Віршованій формі мови надавали перевагу над прозовою. Це теж давня, дописемна традиція — вірші краще запам'ятовувались і передавались.

Етапи розвитку античної літератури

Античну літературу умовно поділяють на кілька етапів.

Давньогрецька література

Архаїка. Період архаїки, або дописемний період, охоплює століття усної народної творчості та завершується у першій третині I тисячоліття до н. е. появою «Іліади» й «Одіссеї» Гомера (IX–VIII ст. до н. е.).

Класика. Завдяки розвитку внутрішнього світу особистості людини з'являються нові форми лірики й драми, а також багата прозаїчна література, що охоплює твори грецьких філософів, істориків і риторів.

Рання класика характеризується розквітом ліричної поезії (Тіртеї, Архілох, Алкеї, Сапфо, Анакреонт, Піндар, Вакхлід), центром якої стають острови Іонійської Греції (VII–VI ст. до н. е.).

Висока класика представлена жанрами трагедії (Есхіл, Софокл, Евріпід) і комедії (Арістофан), а також науковою прозою (історіографія — Геродот, Фулідід, Ксенофонт; філософія — Геракліт, Демокрит, Сократ, Платон, Арістотель; красномовство — Демосфен, Лісій, Ісократ). Її центром стають Афіни, що пов'язано з піднесенням міста після славетних перемог у греко-перських війнах. Класичні твори грецької літератури написані на аттичному діалекті (V ст. до н. е.).

Пізня класика представлена творами філософії, історіософії; театр же втрачає своє значення після поразки Афін у Пелопоннеській війні зі Спартою (IV ст. до н. е.).

Еллінізм. Початок цього культурно-історичного періоду пов'язаний із діяльністю Александра Македонського. У грецькій літературі відбувається процес оновлення жанрів, тематики й стилістики (наприклад, виникає жанр прозового роману). З'являються нові численні центри елліністичної культури, зокрема на території Північної Африки (III ст. до н. е. — I ст. н. е.). Цей період уславився школою александрійської лірики (Каллімах, Феокрит, Аполлоній Родоський) та творчістю Менандра.

Давньогрецька література *добы римського панування* (сер. II ст. до н. е. — V ст. н. е.)

Давньоримська література

Літературу Давнього Риму поділяють на такі періоди:

- *період республіки*, який завершується роками громадянських воєн (III–I ст. до н. е.), коли творили Плутарх, Лукіан і Лонг у Греції, Теренцій, Катулл і Ціцерон у Римі та ін.;
- *«золоту добу»*, або добу імператора Августа, ознаменовану іменами Вергілія, Горация, Овідія (I ст. до н. е. — I ст. н. е.), Манілія, Веррія Флакка, Гая Юлія Гігіна, Латрона, Корнелія Галла;
- *пізня античність* (I–III ст. н. е.), література якої представлена Сенекою, Валерієм Катонем, Федром, Луканом, Марціалом, Ювеналом, Квінтіліаном, Публієм Стацієм та ін.;
- *перехід до Середньовіччя* (IV–V ст. н. е. — Вергілій).

У ці століття відбувається поступовий перехід до Середньовіччя. Євангелія, створені у I ст., знаменують цілковитий світоглядний злам, провісник якісно нового світовідчуття і культури. З'являються описи діяльності святих та інших діячів церкви. У подальші століття латинська мова залишається мовою церкви.

Трагедії Софокла завжди були популярними серед українських шанувальників театрального мистецтва. У 20-х роках XX ст. трагедія «Антигона» у постановці видатного українського режисера Леся Курбаса з успіхом йшла на сцені Київського Молодого театру.

Іван Франко переклав п'єси Софокла «Цар Едіп» та «Електра», а також 2 гімни хору з «Антигони» та початок «Едіпа у Колоні».

Найдовершеніші переклади творів античної літератури українською мовою належать П. Ніщинському, Борису Тену, Г. Кочуру, В. Державину, І. Франку, А. Содоморі, В. Симоненку, М. Зерову, О. Білецькому.

У грецькій літературі визначають такі цикли міфів:

- про виникнення світу, богів;
- про героїв (Персея, Прометея, Геракла, Сізіфа, Тантала та ін.);
- про аргонавтів (пошуки золотого руна Язоном та його друзями);
- Фіванський цикл (про царя Едіпа та його нащадків);
- Троянський цикл (про Троянську війну).

Зевс

Гера

Аїд

Посейдон

Афіна

Аполлон

Афродіта

Гермес

Артеміда

Арес

Гефест

Деметра

1. Поясніть зміст поняття *антична культура*. Які елементи цієї культури наявні в сучасному світі?
2. У чому полягає особливість античної літератури?
3. Назвіть періоди розвитку давньогрецької літератури.
4. На які епохи антична література вплинула найбільше?
5. Назвіть головних давньогрецьких богів.
6. Розкажіть про основні цикли давньогрецьких міфів.
7. Назвіть джерела сюжетів, тем, образів і мотивів античної літератури.

Назви літературних жанрів — *елегія, поема, байка, комедія, трагедія, ода, гімн* — розподіліть на три групи: епічні жанри, ліричні жанри, драматичні жанри.

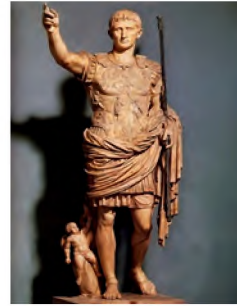
Розгляньте давньоримські і давньогрецькі скульптури: «Дискобол» Мірона, «Афродіту Мілоську» Агесандра, статую Октавіана Августа. Порівняйте, що найбільше в людині цінували греки, а що — римляни.

Мірон. Дискобол

Агесандр.
Афродіта Мілоська

Невідомий автор.
Октавіан Август

Міфи Троянського циклу

Еллінських міфів так багато, що зібрати й вивчити їх усі просто неможливо. Проте вже в архаїчні (найдавніші) часи деякі з них набули надзвичайної популярності. Якийсь особливо шанований еллінами герой (скажімо, Геракл або Тезей) міг стати головним персонажем не одного, а цілої низки міфів. Як нитка тримає перлинки в разку намиста, так і цей герой об'єднував міфи в певну сукупність, яку елліни уявляли як своєрідний «вінок» (або «коло»). Українське слово *коло* (круг) еллінською звучить як [кіклос], ми ж кажемо [цикл] (звука [ц] греки взагалі не знали й вимовляли [кіклоп], а не [циклоп], або [Кербер], а не [Цербер]).

Отже, сукупність міфів, об'єднаних спільним місцем дії, героєм або подією, почали називати *міфічним циклом*.

Тема Троянської війни — одна з центральних у грецькій міфології.

Троянський цикл міфів своїм корінням сягає у II тисячоліття до н. е. Давньогрецькі співці — аеди і рапсоди — від уст до уст, від покоління до покоління передавали пісні про події легендарного минулого, про похід на Трою, або Іліон (звідси назва «Іліади» Гомера). Ці пісні знала вся Еллада. На їхній основі виникали художні твори, де історія набувала ознак легенди. Міфи Троянського циклу стали підґрунтям для поем Гомера «Іліада» й «Одіссея», окремі епізоди Троянської війни опрацювали давньогрецькі трагіки («Троянки» Евріпіда); у Римі про неї писали Енній, Вергілій («Енеїда») та ін. У літературі Нового часу до троянських міфів

зверталися Джованні Боккаччо, Жан Жироду, Вільям Шекспір, Леся Українка, Бертольт Брехт та ін. Та й початок нової української літератури теж пов'язаний із Троянським циклом міфів, оскільки Іван Котляревський запозичив у Вергілія сюжет і героя (Енея), котрий був одним із захисників Трої.

Епізоди, відображені в міфах Троянського циклу

1. Весілля Пелея і Фетіди.
2. Суд Паріса.
3. Єлена, дочка Зевса і Леди.
4. Паріс викрадає Єлену.
5. Менелай готується до війни з Троєю.
6. Народження і виховання Ахілла.
7. Заснування Трої.
8. Перші дев'ять років облоги Трої.
9. Смерть Ахілла.
10. Смерть Аякса.
11. Останні дні Трої.
12. Падіння Трої.

Паріс (Александр) у давньогрецькій міфології — син троянського царя Пріама й цариці Гекаби. Одразу ж після народження хлопчика батьки наказали рабові кинути його на горі Іда на поталу диким звірам. Однак малюк не загинув, його вигодувала своїм молоком ведмедиця. Коли через п'ять днів раб знайшов хлопчика живим і здоровим, то взяв його до своєї домівки, назвав Парісом і виховував поміж пастухами. Юнак вирізнявся розумом та відвагою. Він сміливо боронив отари від розбійників, за що дістав наймення Александр — «той, що захищає (отари) від чоловіків».

Згідно з міфами, до Паріса за порадою Зевса звернулися Гера, Афіна й Афродіта, щоб той розсудив, кому з них має належати яблуко з написом «найвродливіший». Це яблуко, що відоме як «яблуко розбрату», підкинула гостям

Евелін де Морган.
Єлена Троянська

не запрошена на весільний бенкет Пелея й Фетіди богиня чвар і розбрату Еріда. Кожна з трьох наймогутніших богинь намагалася схилити юнака на свій бік: Гера обіцяла владу та багатство, Афіна — мудрість і військову славу, Афродіта — найвродливішу у світі жінку. Паріс присудив яблуко Афродіті, яка за це допомогла йому викрасти в спартанського царя Менелая його дружину Єлену. Це викрадення призвело до початку Троянської війни, героїв якої оспівано в давньогрецькому епосі.

Паріс викрадає Єлену

Минуло багато днів, відтоді як повернувся Паріс у дім отця свого Пріама. Здавалось, що та зміна, яка сталася в його житті, змусила його забути про дар, обіцяний йому Афродітою за золоте яблуко. Тепер він був царевичем, а не звичайним, нікому не відомим пастухом. Але Афродіта сама нагадала йому про прекрасну Єлену й допомогла улюбленцеві збудувати чудовий корабель. Паріс зібрався вже відплисти до Спарти, де жила Єлена. Даремно застерігав його віщий син Пріама, Гелен. Він пророкував загибель Парісові. Нічого не хотів слухати той, зійшов на корабель і вирушив у далеку путь безкраім морським простором. Розпач охопив Кассандру, коли побачила вона, як віддалявся швидкохідний корабель Паріса від рідних берегів. Простерши до неба руки, вигукнула віща Кассандра:

— О, горе, горе великій Трої і всім нам! Бачу я: охопленний полум'ям священний Гліон, скривавлені лежать повалені в прах його сини! Я бачу: ведуть у неволю чужинці заплаканих троянських жон і дів!

Так вигукувала Кассандра, але ніхто не зважив на її пророцтво. Ніхто не зупинив Паріса.

А він плів усе далі й далі. Знялася на морі страшна буря. Не спинала й вона Паріса. Минув він багату Фтію, Саламін і Мікени, де жили майбутні вороги його, і прибув, нарешті, до берегів Лаконії. Причалив Паріс у гирлі Евроту й вийшов зі своїм другом Енеєм на берег. Із ним пішов він до царя як гість, що не замислював нічого злого. Радо привітав Менелай Паріса та Енея. На честь гостей приготував він багату трапезу.

Гвідо Рені. Викрадення Єлени

Під час цієї трапези вперше побачив Паріс прекрасну Єлену. Сповнений захоплення, дивився він на неї, милуючись її неземною красою. Полонив своєю красою і Паріс Єлену, він був прекрасний у своєму багатому східному вбранні. Минуло кілька днів. Менелаяві треба було їхати на Крит. Від'їжджаючи, просив він Єлену дбати про гостей, щоб нічого їм не бракувало. І гадки не мав Менелай, якої кривди завдадуть йому ці гості. Коли Менелай поїхав, Паріс одразу ж вирішив скористатися з його від'їзду. З допомогою Афродіти він спонукав ніжними умовляннями прекрасну Єлену покинути дім чоловіка і втекти з ним у Трою. Дала згоду Єлена Парісу. Потай повів Паріс прекрасну Єлену на свій корабель; викрав він у Менелая дружину, а з нею і його скарби. Усе забула Єлена — чоловіка, рідну Спарту і дочку свою Герміону заради любові до Паріса. Покинув корабель Паріса гирло Евроту, повізши із собою багату здобич. Швидко нісся корабель морськими хвилями назад до троянських берегів. Радів Паріс, із ним була найвродливіша зі смертних жінок, Єлена. Як ось, коли корабель плыв далеко від берегів у відкритому морі, зупинив його могутній бог моря Нерей. Він вплив із морської глибини й провістив загибель Парісові і всій Трої. Збентежились Паріс і Єлена, але Афродіта заспокоїла їх і примусила забути це грізне провіщення. Три дні плыв корабель під охороною Афродіти спокійним морем. Швидко гнав його попутний вітер. Щасливо прибув він до троянських берегів.

(За М. Куном)

1. Хто така Єлена?
2. Чим була ображена богиня розбрату Еріда? Що було написано на яблуці, яке вона підкинула на весіллі Пелея і Фетіди?
3. Що означає вислів «яблуко розбрату»?
4. Що вам відомо про Паріса?
5. Хто спонукав Паріса їхати до Спарти?
6. Які застереження й пророцтва отримували троянці після того, як Паріс вирішив викрасти Єлену?
7. Чому Єлена, будучи заміжною, погодилася їхати з Парісом?
8. Поміркуйте, які закони порушив Паріс, викравши Єлену.

Паріс

В Україні є статуя Париса у Національному дендрологічному парку «Софіївка», що в Умані. В основу композиційного рішення центральної частини парку покладені сюжети з міфології Давніх Греції та Риму, а деякі споруди нагадують оселі грецьких богів, героїв, письменників та філософів. У центрі розміщено басейн, а біля нього — статую Париса. Її було встановлено 1846 року.

Протягом дев'яти років Троянської війни греки намагалися взяти штурмом Трою, але всі їхні спроби виявилися марними. Тоді вони почали воєнні дії на прилеглих територіях і завоювали міста союзників троянців. Грекам удалося заволодіти островами Тенедос, Лесбос, містами Педас, Лірнесс та іншими. В усіх цих битвах особливо відзначився Ахілл. Основні події Троянської війни відбулися на її десятій рік. Відмова Ахілла від участі у воєнних діях (ображеного тим, що Агамемнон забрав у нього полонянку Брісеїду) загрожує поразкою грекам. (Гнів Ахілла — головна тема поеми Гомера «Іліада».) Троянці на чолі з Гектором намагаються знищити ахейський флот. І тільки втручання у бойові дії друга Ахілла Патрокла, сина аргонавта Менетія, який переконав побратима дати йому свою зброю, відводить небезпеку від греків. Але у двобой з могутнім Гектором Патрокл гине. Розгніваний Ахілл повертається до битви і знищує багато троянців. Він перемагає амазонку Пенфесіпею і царя ефіопів Мемнона, які були союзниками Трої. Кульмінацією протистояння ахейців і троянців стає двобій найкращих воїнів з обох боків — Ахілла і Гектора. І лише втручання богів допомогло Ахіллові перемогти троянського героя. Згодом гине і сам Ахілл. Стріла Париса, спрямована рукою бога Аполлона, поцілила героя в п'яту — єдине уразливе місце на його тілі.

(За М. Куном)

Ахіллес, також Ахілл — син царя мірмідонян у Фесалії Пелея та морської богині Фетіди, герой Троянської війни. За давньогрецьким міфом, мати Ахілла викувала його у водах священної ріки Стікс, щоб зробити невразливим для ворожих стріл. Але при цьому вона тримала Ахіллеса за п'яту, якої не торкнулися води Стікса. Стріла Париса, спрямована богом Аполлоном, влучила у п'яту, і герой загинув. У переносному значенні «ахіллесова п'ята» — слабке, уразливе місце.

Ахілл

Троянський кінь

Дедалі важче троянцям було захищати рідне місто, проте вони, замкнені за мурами Трої, несхитно стояли й не скорялися. Тоді Одиссей, який вирізнявся спритністю й тямовитістю, зібрав грецьких царів на раду й мовив: «Наше військо не таке сильне, як десять років тому. Ми втратили славетних героїв, а Троя й досі не здолана. Якщо ми не візьмемо місто хитрістю, то не візьмемо його зовсім». Усі вожді зацікавлено позирали на Одиссея, а той, витримавши паузу, стихив голос і запропонував вдатися до підступного плану.

«Ми збудуємо величезного дерев'яного коня, — мовив Одиссей упівголоса, — і в ньому заховаються найліпші наші воїни. Решта ж спалить табір, сяде на кораблі й буцімто попливе додому. Насправді ж кораблі заховаються неподалік — поза островом Тенедосом. Серед троянців ми пустимо чутку, що дерев'яний кінь — то жертва богам, аби наші кораблі щасливо дісталися рідної землі. Хай тільки троянці затягнуть коня до міста!..» Здивовані Одиссеєвою кмітливістю грецькі царі радо пристали на його задум.

До будівництва коня взявся знаний архітектор Епей, який заснував кілька італійських міст. У будівництві Епееві допомагала сама войовнича Афіна. Коли коня було збудовано, усередині нього заховався добре озброєний Одиссей, а з ним — іще кілька найсміливіших героїв. Охочих зостатися попід стінами Трої було так багато, що героям довелося тягнути жереб. Серед щасливчиків опинилися спартанський цар Менелай, майстер Епей, аргоський цар Діомед, Ахіллів син Неоптолем та інші. Епей так майстерно замаскував отвір у коневі, що ніхто б і не здогадався, буцімто всередині щось може бути.

Зійшло сонце. Троянські чатові з тривогою й подивом вдивлялись у далину: замість грецького табору попід стінами Трої стояв самотній дерев'яний кінь, а грецьких кораблів не було і сліду. Аж ген далеко на обрії видно, як гойдаються на хвилях судна, повертаючись додому, до грецьких берегів. Зраділи троянці, хутко відчинили браму міста й вибігли на берег. Вони були впевнені, що облога скінчилася, що нарешті повернулося мирне життя.

Тільки великий дерев'яний кінь, якого по собі залишили греки, непокоїв троянців. Одні казали, що треба його покинути й не чіпати; інші вважали, що варто б його забрати в місто і встановити в акрополі — самому центрі міської фортеці, що височів на пагорбі. Коли віщунка Кассандра, дочка царя Пріама, почувала, що троянці збираються тягти коня до міста, вона страшенно перелякалась і спробувала їх зупинити, проте ніхто, як завше, не повірив Кассандровим пророцтвам.

Не повірили троянці й Аполлоновому жерцю Лаокоону. «Схаменіться, — намагався заспокоїти збуджених городян Лаокоон, — як ви можете бути певні, що в череві коня ніхто не ховається?» На підтвердження своїх слів Лаокоон розмахнувся й побурив списа просто коневі в живіт. Над землею розлігся такий брязкіт, мов усередині коня загуркотіли мідні обладунки, проте троянців мов засліпило: вони й на Лаокоонові застереження не зважили. Аж тут здалеку почувся галас: троянські чередники вели грека на ім'я Синон, який добровільно здався в полон. Плачучи й ламаючи руки, Синон розповів троянцям брехливу історію, заздалегідь підготовану хитрим Одиссеєм: буцімто Синон ворогував з Одиссеєм, і коли грецькі кораблі відпливали, то Синона залишили на березі на поталу троянцям. От тепер він чекає неминучої смерті, бо хіба ж зглянуться над ворогом троянці?..

Кадр із кінофільму «Троя»
(реж. В. Петерсен; США,
Велика Британія, Мальта; 2004)

Незважаючи на всі перестороги, троянці повірили Одиссеєвій вигадці й почали розпитувати Синона. «А що означає кінь, — допитувалися вони, — якого греки залишили на березі?» Синон відповів: «То жертва богам за щасливе повернення грецьких кораблів додому». Марно жрець Лаокоон благав земляків не вірити грекові — сьогодні боги відвернулися від нього. «Стережіться да найців, що носять дарунки!» — вигукнув Лаокоон (данайцями називали греків). Але раптом із морської глибини випливли дві змії і обвилися довкола Лаокоонових синів. Старий кинувся синам на допомогу, і тоді змії стисли своїми кільцями і його й теж почали душити. У страшних муках померли Лаокоон і його сини за те, що хотіли врятувати рідне місто. Змії ж заповзли під палладій, поцуплений Одиссеєм, і зачаїлися. А засліплені троянці упевнилися, що Лаокоона не варто слухати, якщо його скарала сама богиня Афіна за те, що наважився кинути спис у коня, якого греки принесли в жертву богам.

Тепер троянці були переконані, що коня слід забирати до міста. Але ж як таку величезну споруду протягти крізь браму? Недовго думавши, вони почали розбирати міський мур, щоб затягти коня всередину. Чотири рази кінь застрягав у проламах міського муру, і чотири рази троянцям доводилося штовхати його, щоб пропхати

в місто. У внутрі коня бряжчала зброя, проте троянці мов поглухли: не чули підступного бряжчання. Ще довго потому, як дерев'яний кінь опинився в місті, лунали веселі співи й радісний сміх, вино лилося рікою, а коли над містом запали сутінки, троянці послули.

Не спали лише грецькі герої, які зачалися в череві дерев'яного коня. Вони знали, що вночі їхні товариші, які відпливли на кораблях, мають потихеньку повернутися назад. Не спав і Синон, який на березі розпалив високе вогнище — маяк для грецьких кораблів, щоб ті не заблукали в темряві. Коли Троя міцно заснула, за знаком Синона, який побачив у світлі місяця, що кораблі вже повертаються, Одиссей відчинив коня, і грецькі герої зістрибули на землю. Тихцем, надійно сховані нічною темрявою, вони прокралися до міської брами й відчинили її. Безшумно греки вдерлися до міста.

Троя запалала одразу з кількох боків. Горіли будинки, перелякані мешканці вихоплювалися надвір. Троянські мужі намагалися боронитися, але що вони могли протиставити підступному нападові грецького війська?.. А греки вже оточили палац царя Пріама. Разом із родиною Пріам шукав захисту біля олтаря могутнього Зевса, але й сюди дістався Ахіллів син Неоптолем і просто на батькових очах убив останнього Пріамового сина. Старий кволою рукою спробував кинути списом у ворога, та Неоптолем був удесятеро спритнішим: іще не встиг Пріам замахнутися списом, а Неоптолем уже вразив царя мечем.

Слідом за Неоптолемом вдерся до палацу й спартанський цар Менелай, який повсюди шукав зрадницю Елену. Він убив би її власноруч, якби його останньої миті не втримав Агамемнон. А богиня Афродіта пожаліла красуню Елену й знову розпалила в грудях Менелая кохання до колишньої дружини. Мов воєнну здобич, повів Менелай прекрасну Елену на свій корабель.

З усіх героїв Трої врятуватися вдалося тільки Енеєві, який на руках виніс із палаючого міста старенького свого батька Анхіза та синопчка Асканія. А Троя ще довго горіла, і довго захмарювали небо чорні клуби диму.

(За М. Куном)

1. Які епітети можна додати до імені Одиссея, крім «хитромудрий»?
2. Чому троянці повірили в щирість греків?
3. Який крилатий вислів, крім *троянський кінь*, вийшов із цього міфу?
4. Як ви вважаєте, троянський кінь — це підлість чи військова хитрість?

Троянський кінь — величезний дерев'яний кінь, збудований греками за порадою Одиссея після тривалої безуспішної облоги Трої. У середині коня сховалося декілька воїнів, а решта грецького війська про людське око відпливла від міста на своїх кораблях. Троянці повірили в те, що облогу знято, і зтягли коня до міста. Уночі воїни вийшли з коня й відчинили ворота Трої війську, що повернулося. Троя була переможена та зруйнована. Так поєдналися реальна історія й міф. Тривалий час люди думали, що це — лише вигадка. Але 1879 року відомий учений Генріх Шліман знайшов залишки Трої, розкопки якої довели, що близько 1200 року до н. е. місто насправді витримало тривалу облогу і було зруйноване. Відтоді й існує у мовленні людей вислів «троянський кінь». У переносному вживанні — підступний дарунок ворогів, смертельно небезпечна загроза.

Антропоморфізм (від грецьк. *anthropos* — людина та *morphe* — вигляд, форма) — уподібнення будь-чого до людини або перенесення її фізичних та інтелектуальних властивостей на тварин, рослини, речі та явища навколишнього світу. Так, в уявленні людей античності боги були переважно цілком людиноподібними істотами, наділеними відносно нечисленними надприродними якостями: вічним життям, молодістю, мали особливе місце проживання, особливий режим харчування, уміли змінювати подобу та ін.

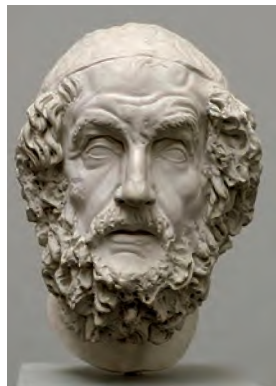
1. Які грецькі міфи розповідають про причини війни ахейців із троянцями?
2. Які крилаті вислови пов'язані з Троянським циклом міфів?
3. Придумайте і напишіть невеликий історичний нарис, що розкритиме справжній стан речей перед завершенням Троянської війни.
4. Чим відрізняється римська міфологія від давньогрецької?
5. Наведіть кілька аргументів на підтвердження істинності судження «Античність — колыска європейської культури».

1. Які, на ваш погляд, є у грецьких міфах зерна історичної правди?
2. Поміркуйте, чому тема війни є актуальною у багатьох творах митців. Уявіть себе доповідачем на Міжнародній конференції, на котрій обговорюються проблеми миру та війни. Ви — вчений-пацифіст, який хоче довести всьому світові, що війни потрібно будь-що уникати, шукати компромісу в конфліктах дипломатичним шляхом. Доведіть свою думку так переконливо, аби ні в кого не виникло протилежних міркувань. Як ви вважаєте, чи може людство уникнути війни? Яким чином це можна зробити?

Гомер — легендарний засновник європейської літератури

- *Ім'я:* Гомер.
- *Час життя:* приблизно кінець VIII — VII ст. до н. е.
- *Місце народження:* за привілей називатися батьківщиною поета змагалися сім міст — Саламін, Колофон, Смірна, Афіни, Аргос, Родос і Хіос, однак більшість джерел указують на Хіос.
- *Рід занять, захоплення:* мандрівний співець-аед, поет, вихователь.
- *Основні твори:* «Іліада», «Одіссея». (Відомості подаються за існуючими легендами, оскільки невідомо, яким було справжнє ім'я Гомера, адже «гомерами» в Греції називали всіх сліпих співців. За часів Геродота панувала думка, що Гомер — не окрема людина, а група поетів — складачів героїчного епосу.)

Гомер

Що ви знаєте про Гомера? Які твори Гомера вам відомі?

Ознайомлення з античною культурою і літературою незмінно починається з гомерівських поем «Іліада» та «Одіссея». Герої цих поем — Ахіллес, Агамемнон, Одісей, Гектор, Паріс, Пріам, Єлена Прекрасна, Пенелопа, Андромаха, Гекуба — давно стали хрестоматійними, назавжди увійшовши у скарбницю світової культури.

Про самого Гомера та про його життя немає жодних достовірних свідчень або принаймні доказів, що авторство поем належить одній людині, а не групі осіб.

Дослідник Н. І. Ганич наводить таку легенду (фантастичні біографії славетного співця виникли ще в елліністичну добу) про Гомера.

Буцімто народився майбутній співець неподалік малоазійського міста Смірни, на березі річки Мелес. Тут знайшла притулок його мати-одиначка Кретеїда, вигнана з рідного міста фессалійської колонії Кіме, що в Малій Азії. Жінка жила нужденно, поки не стала дружиною місцевого співця Фемія, який назвав її дитину своїм сином і учнем. Тямуций до слова й музики, хлопець

невдовзі випередив свого вчителя й ще замолоду зажив слави навіть серед чужинців, які прибували до берегів Смірни. Якимось він познайомився з торговцем із далекої Ітаки. Юнак, який на той час осиротів, сподобався прибульцю, і той узяв його з собою, щоб показати світ, познайомити з різними людьми та їхніми звичаями. Однак ледь хлопець побачив цей незорий сонячний світ — його спіткала хвороба очей. Він повернувся на батьківщину, сподіваючись там одужати, але, побачивши рідні береги, назавжди втратив зір. Та побачене й почуте залишилося з поетом — воно ожило в зігрітому любов'ю до людей поетичному слові. Перебування на Ітаці (батьківщині Одиссея), відвідання Пелопоннесу (краю ахейців) дали поштовх до створення «Іліади» й «Одіссеї».

А рідна Смірна згодом виявилася задрісною й невдячною. І ось із формінгою в руці ступив незрячий Гомер на шлях мандрівного співця-аеда. Довго блукав, заробляючи на життя, і вже хотів осісти в захищеній колонії Кіме, але й тут йому не пощастило. Якомусь лиходієві вдалося зламати прихильність громадян: мовляв, дамо притулок одному зайді — завтра обсяде нас ціла зграя таких дармоїдів.

І знову дороги, знову кривда. У Фокеї, що поблизу Смірни, якийсь Тесторід «позичив» у поета записані ним епічні твори й виконував їх як власні на острові Хіос, здобувши чужою працею і славу, і статок. Скривджений співець на попутному судні вирушив до Хіоса. Там він блукав у прибережному лісі, поки не трапився йому пастух на ім'я Глак. Гомер полонив своєю мудрістю його багатого хазяїна Ліка, і той доручив йому виховання своїх дітей. Хіосці прихильно поставилися до аеда. Зігрітий нарешті людською ласкою, Гомер завершив на острові «Іліаду» та «Одіссею», із вдячністю згадавши в поемах імена тих, хто в біді простягнув йому руку.

По всій Ойкумені (так називали греки Давній Світ) лине чутка про уславленого співця. На нього чекають Афіни. Уже на схилі літ, зворушений передчуттям зустрічі з цим величним містом, сивочолий поет вирушає до нього. Та життя Гомера обірвалося на півдорозі до серця Еллади — на невеликому острові Іес, де його й поховано. Надмогильний напис сповіщає:

Тут божественний Гомер під покровом землі спочиває,
Той, який словом своїм нездоланих героїв уславив.

Загальна характеристика поем Гомера

Давні греки сприймали гомерівські поеми і як пам'ять про величне минуле, і як вмістилище мудрості, і як настанову в практичному житті. Для поетів наступних поколінь вони були взірцем

літературної творчості (на острові Хіос, наприклад, за античних часів існувало товариство співців-гомеридів, які вважали Гомера своїм предком).

Дослідниця античної літератури А. А. Тахо-Годі зазначає: «Героїв Гомера відзначає особливе, сповнене творчої радості, ставлення до життя. Ні війна, ні численні смерті не можуть похитнути в них бажання насолодитися дружньою бесідою, прекрасним співом, смачною їжею, розкішним одягом, чудовою зброєю. І вся ця краса залежить від людини, робиться її руками, однаково вправними і в ремеслі, і в мистецтві, причому наставниками людей найчастіше є боги...»

Твори Гомера «Іліада» й «Одіссея» визначено за жанром як епічні поеми.

Поема (грецьк. *poeta*, від *poieo* — роблю, творю) — великий віршований твір із оповідним або ліричним сюжетом. Поемою називають також давню та середньовічну епопею, твори на всевітньо-історичні теми.

Епос (від грецьк. *epos* — оповідь) — один із трьох родів художньої літератури, який характеризується зображенням зовнішніх щодо автора подій. Епопея тут — термін, що позначає найвеличніші твори давнього епосу. За визначенням літературознавця Й. Тронського, «гомерівські поеми є класичним зразком епопеї, тобто великої епічної поеми, створеної на основі фольклорної пісенної творчості».

Отже, дослідники визначають «Іліаду» та «Одіссею» як героїчний епос, епопею або епічну поему. Гомерівські поеми написано гексаметром (гексаметром).

Гексаметр — віршовий розмір, що утворений із шести стоп дактиля, остання стопа усічена; у кожній стопі, крім п'ятої, два коротких склади може замінити один довгий, утворюючи спондей. У гексаметрі є цезура — обов'язковий слогоподіл у середині третьої або четвертої стопи. Римою античне віршування не користувалось.

1. Чим приваблюють читачів «Іліада» та «Одіссея» протягом стількох століть?
2. Що можуть знайти в них для себе наші сучасники, молодь?

Сюжет поеми «Іліада»

У поемі Гомера розказано лише про один епізод десятого року Троянської війни. Дія відбувається, за одними джерелами, 49 днів, за іншими, — 50–51 день.

За велінням Зевса, Агамемнон мусив повернути свою полонянку Хрісеїду її батькові Хрісу — жерцю Аполлона. Не наважуючись порушити волю Громовержця, полководець віддає Хрісеїду батькові, а замість неї силоміць забирає полонянку Ахілла, прекрасну Брісеїду. Ображений царем, Ахілл покидає військо. Агамемнон залишається без найсильнішого й найхоробрішого героя, і військо греків починає зазнавати поразок. Тоді друг Ахілла Патрокл бере його зброю і вступає у двобій із ватажком троянців Гектором. Поєдинок закінчується загибеллю Патрокла.

Пітер Пауль Рубенс.
Перемога Ахілла над Гектором

Смерть друга змушує Ахілла забути особисту образу й повернутися до грецького війська. Від його руки гине сила-силенна троянців і головний захисник Трої Гектор. Уночі до Ахілла приходять батько Гектора — старий цар Пріам. Він благає віддати йому тіло сина. Зворушений горем батька, Ахілл погоджується. Похоронами загиблих героїв — Патрокла і Гектора — закінчується поема.

Двобій Ахілла і Гектора (пісня 22, вірші 140–410)

Легко під хмарами гонить сполохану горлицю дику
Й мечеться там на всі боки, а сокіл із клекогом хижим
Швидко її настигає, здобичі прагнучи серцем.
Рвавсь так Ахілл уперед, та вздовж іліонського муру
З трепетом Гектор тікаючи, дужими рухав коліннями.
<...>

Отже, почав тоді мовити батько людей і безсмертних:
«Горе! На власні очі я гнаного круг Іліона
Любого воїна бачу, журбою за Гектора тяжко
Серце моє засмутилося! Скільки биків круторогих
Він на ущелинах Іди в верхів'ях і в високоверхій
Трої мені попалив! Сьогодні ж Ахілл богосвітлий
Гониться швидко за ним круг священного міста Пріама.
Отже, богове, подумайте й пильно тепер обміркуйте,
Чи врятувати від смерті його, чи дозволить Пеліду
Все ж подолать його, хоч він великою доблестю славен».

<...>

А прудконогий Ахілл безустанно за Гектором гнався.
Наче на оленя юного пес по узгір'ях полює,
Вигнавши з лігва, й жене по ярах та ущелинах диких,
Той, хоч умкне на хвилину, у хащах густих затаївшись,
Пес по сліду його знайде й женеться за ним, поки схопить.
Так від Пеліда не міг прудконогого й Гектор умкнути.
Скільки не кидався він, щоб Дарданської брами добігти
І заховатись під захистом міцно збудованих мурів,
Де б і трояни його захистили, стріляючи зверху,
Стільки й Пелід забігав наперед і на голу рівнину
Знов одганяв його, сам же міської тримався твердині.
Як уві сні не впіймать чоловікові іншого мужа —
Ані цей утекти, ані той наздогнати не може, —
Так ні настигнуть Ахілл, ані Гектор не міг і умкнути.

<...>

А як обидва вони до джерел учетверте добігли,
Батько безсмертних богів, терези золоті натягнувши,
Кинув на шальки два жереби довгопечальної смерті —
Гектора, коней баских упокірника, й другий — Ахілла,
І посередині взяв. Долі Гектора день похилився,
Вниз, до Аїду пішов, — Аполлон одвернувся од нього.
До Пелеона ж богиня прийшла, ясноока Афїна,
Та, перед ним зупинившись, промовила слово крилате:
«Зевсові любий Ахілле ясний! Сподіваюся, нині
До кораблів принесемо з тобою велику ми славу,
Гектора, хоч і який він неситий в бою, подолавши.
Не пощастить відтепер йому більше від нас ухилитись,
Не допоможе і Феб дальносяжний, хоч як би старався
Й повзав у Зевса в ногах, у егідодержавного батька.
Тож зупинись на часину й спочинь! А сама я подамся
До Пріаміда й схилю його вийти на бій із тобою».
Так говорила Афїна, і радо Ахілл їй скорився.
От зупинивсь він і сперся на ясен свій мідяногострий.
І до божистого Гектора миттю вона поспішила,
Постать Дейфоба прибравши і голос його неослабний,
Та, перед ним зупинившись, промовила слово крилате:
«Любий, як тяжко Ахілл утісняє тебе прудконогий,
Гонячи швидко навкруг священного міста Пріама.
Отже, спинімось, заждім його й будемо вдвох боронитись!»
В відповідь Гектор великий промовив їй шоломосяйний:
«Тож і раніше мені, Дейфобе, ти був найлюбіший
З рідних братів моїх, котрих Гекуба й Пріам породили.

Нині ж тебе я повинен тим більш поважати душею,
Що, мене в скруті на власні побачивши очі, ти зваживсь
Вийти з-за мурів, тоді як інші за ними сховались».
В відповідь мовить йому ясноока богиня Афіна:
«Любий мій брате! Наш батько, й шановна матінка наша,
Й товариші всі один перед одним уклінно благали
В місті лишатись: таким-бо вони переповнені страхом!
Тільки ж за тебе тривогою там моє серце смутилось.
Ну-бо, сміливо ставаймо до бою й списів не щадімо
В січі завзятій,— побачимо ще, чи Ахілл прудконогий
Нас повбива й поволочить озброєння наше криваве
До кораблів глибодонних, чи ти його списом здолаєш!»
Мовила так і підступно його повела за собою.
А як, один проти одного ставши, зійшлись вони близько,
Перший Ахіллові Гектор сказав тоді шоломосяйний:
«Більш я не буду, Пеліде, як досі, тебе уникати.
Тричі оббіг я Пріамове місто священне, не смівши
Стріти твій напад. А зараз — дух мій мене спонукає
Стати грудьми проти тебе — здолаю чи смертю загину.
Але звернімось до вічних богів: вони кращими будуть
Свідками нам і нашу пильніше доглянуть умову.
Не оскверню я тебе, коли над тобою звитягу
Дасть мені Зевс, і душу із тіла твого відберу я.
Тільки славетне озброєння з тебе зніму я, Ахілле,
Тіло ж ахеям верну. Так само й зі мною ти вчиниш».
Глянув спідлоба і мовив до нього Ахілл прудконогий:
«Не говори мені, Гекторе клятий, про жодні угоди!
Як не бува між людьми і між левами клятв непорушних,
Як між вовками й ягнятами згоди не буде ніколи,
А без кінця споконвік одне з одним вони ворогують,—
Так і між нами не бути любові, не бути ніяким
Клятвам нерушним, аж поки один з нас чолом не поляже
Й крові його Арей не нап'ється, боєць войовничий.

Ахілл і Гектор. Античний вазопис

Всю спогадай свою доблесть. Слід нині тобі особливо
Списником бути несхибним і дужим бійцем войовничим.
Більше тобі не втекти. Незабаром Паллада Афіна
Списом моїм подолає тебе. Спокутуєш нині
Сум мій по друзях моїх, повбиваних лютим тобою!»
Мовивши так, розмахнувсь і свого довготінного списа
Кинув, та вгледів його й ухилився осяйливий Гектор,
Вчасно присів, і спис мідногострий, над ним пролетівши,
В землю уп'явся. Вирвавши спис той, Паллада Афіна
Потай від Гектора, люду вождя, повернула Ахіллу.
Гектор тоді бездоганному сину Пелея промовив:
«Схибив ти! Видно, усе ж таки, богоподібний Ахілле,
Ти не від Зевса дізнався про долю мою, як хвалився.
Був балакун ти, словами готовий мене ошукати,
Щоб з переляку я сили позбувся й снаги бойової!
Не утікати му я, не вженеш мені списа у спину!
Прямо іду проти тебе, проймеш мені груди, як тільки
Дасть тобі бог. А тим часом і сам ти мого стережися
Мідного списа. Бодай би цілком ти прийняв його в тіло!
Легшою стала б, напевно, війна й для троян із твоєю
Смертю. Для них-бо усіх найбільше являєш ти лихо!»
Мовивши так, розмахнувсь, і свого довготінного списа
Кинув, і прямо у щит Ахіллові вцілив несхибно.
Але далеко одскочив той спис од щита. І розсердивсь
Гектор, як глянув, що спис пролетів із руки його марно.
Став він, збентежений: іншого-бо не було в нього списа.
Голосно він білощитного став Деїфоба гукати,
Щоб йому ратище дав, а того не було уже й близько.
Все зрозумів тоді Гектор, і так він до себе промовив:
«Горе мені! Мабуть, справді до смерті боги мене кличуть!
Я-бо гадав, що герой Деїфоб недалеко від мене,
Він же за мурами, в місті, й мене обманула Афіна!
Ось вже зловісна наблизилась смерть, і нікуди від неї
Не утекти. Як видно, давно уже це до вподоби
Зевсу й його дальносяжному синові, котрі раніше
Допомагали мені. І от доля уже настає.
Але нехай уже не без борні, не без слави загину,
Діло зробивши велике, щоб знали про нього й потомки!»
Мовивши так, він з піхов загострений вихопив меч свій,
Довгий, важенний, що при стегні його дужим був завжди,
Зщуливсь і кинувся, наче орел отой високолетний,
Що на рівнину раптово із темної падає хмари
Ніжне ягнятко вхопити або полохливого зайця, —

Кинувся так же і Гектор, підносячи гострений меч свій.
Так же й Ахілл тоді з серцем, сповненим буйної сили,
Кинувся, груди могутні щитом прикриваючи круглим
<...>

...І крикнув, зрадівши, Ахілл богосвітлий:
«Гекторе, вбивши Патрокла, — невже врятуватись самому
Ти сподівався? Й мене не страшився, бо я був далеко?
<...>».

Весь знемагаючи, Гектор одрік йому шоломосяйний:
«Задля твоєї душі, і колін, і батьків твоїх рідних,
Псам, я благаю, не кидай мене під човнами ахеїв,
Матимеш золота й міді за це ти від мене багато:
Щедрі дарунки мій батечко дасть тобі й мати шановна,
Тільки верни моє тіло додому, щоб Трої синове
Й жони троянські, вогнем попаливши, його поховали».
Глянув спідлоба і мовив до нього Ахілл прудконогий:
«Псе, не благай мене задля колін і батьків моїх рідних.
<...>».

...Гектор одрік йому шоломосяйний:
«Бачу, що добре я знаю тебе і дарма намагався
Переконати, бо серце у грудях у тебе залізне!
Та начувайся, щоб гніву богів не зазнати за мене
В день, коли славний Паріс і Феб-Аполлон дальносяжний
Вб'ють біля Скейської брами тебе, хоч який ти хоробрий».
Мовив він так, і смерть йому пітьмою очі окрила,
Вийшла із тіла душа й подалась до оселі Аїда,
<...>

Зняв тоді зброю його прудконогий Ахілл богосвітлий,
Серед ахеїв він став і слово промовив крилате:
«Друзі мої, аргеїв вожді і порадники мудрі!
Нині, коли мені вічні богове дали подолати
Мужа, що більше нам лиха накоїв, ніж інші всі разом,
Спробуймо збройно на місто ударить, щоб знати напевно,
Що у троян тих на думці і що вони мають робити —
<...>

Слави сягли ми великої — Гектор поліг богосвітлий,
Той, що у Трої на нього усі, як на бога, молились!»
<...>

(Переклад Бориса Тена)

1. Що вам відомо з міфів про Ахілла? Чому Менелай напоягав на участі Ахілла в поході?
2. Що вам відомо з міфів про Гектора?

3. Яку роль відіграють боги в житті Ахілла й Гектора? Чи чесним був їхній двобій?
4. Із чого видно, що Гектор передчуває, що це його останній бій?
5. Якими під час двобою зображені Ахілл і Гектор?
6. Чи можна вважати перемогу Ахілла чесною?
7. Чому Ахілл не погоджується на умови Гектора повернути його тіло батькам, якщо він буде переможений?
8. Як поводитьсь улюбленець Афіни після перемоги над Гектором? Знайдіть цитату.
9. Як ви ставитесь до цього вчинку Ахілла?
10. Чи справдилось пророцтво Гектора стосовно Ахілла?
11. Порівняйте переживання й мотиви бойових учинків Ахілла та Гектора. Хто з них здійснив подвиг? Поясніть значення слова *подвиг*.
12. Порівняйте, як обидва герої — Ахілл і Гектор — ставлятьсь до своєї посмертної слави.

Гектор та Андромаха

Пріам у Ахілла (пісня 24, вірші 468–670)

<...>

...Гермес до Олімпу високого швидко
Злинув. На землю тоді Пріам з колісниці зіскочив
І, візника залишивши Ідея на місці, щоб бистрих
Коней і мулів стеріг, подався їздець староденний
Прямо до дому, де Зевсові любий Ахілл мав оселю.
Там він застав його й друзів, що одаль сиділи. Лиш двоє —
Автомедонт благородний і Алкім, Ареєва парость, —
Услужували йому. Вечеряти щойно скінчив він —
Їжі спожив і пиття. Перед ним іще стіл залишався.
В дім непомітно ввійшов великий Пріам і, схилившись,
Став обнімати коліна Ахіллові, ще й цілувати
Руки страшні, що в нього численних синів повбивали.
Так, наче муж, що, в рідному краї убивши людину,
На чужину утікає в нестямі і, раптом зайшовши
В дім до мужа багатого, подив усіх викликає,
Так здивувався Ахілл, боговидого старця впізнавши,

Враз здивувались і інші, й одні позирнули на одних.
 Тільки Пріам, озвавшись, промовив до нього з благанням:
 «Батька свого спогадай, до богів подібний Ахілле!
 Так же, як я, стоїть він на старості скорбнім порозі.
 Може, в цю саму хвилину сусіди йому учиняють
 Утиски й нікому ту небезпеку й біду відвернути.
 Все ж він, принаймні почувши про те, що живий ти і цілий,
 Серцем радіє своїм і щоденно плекає надію
 Любого бачити сина, коли він повернеться з Трої.
 Я ж, нещасний без краю, найкращих синів породив я
 В Трої розлогій, а нині нікого мені не лишилось.

<...>

Хто ж був єдиний у мене, що й Трою, й самих захищав нас,
 Той в обороні вітчизни недавно тобою убитий —
 Гектор. Тож задля нього й до цих кораблів я ахейських
 Нині з благанням прийшов і викуп приніс незліченний.
 Війся, Ахілле, богів і зглянься ласкаво на мене,
 Батька свого спогадавши, бо жалю ще більше я гідний,
 Те-бо терплю, чого інший ніхто не зазнав земнородний, —
 Рук убивці синів своїх я доторкаюсь губами!»
 Мовив це, й пам'ять про батька збудив, і викликав сльози.
 Взавши за руку, лагідно все ж одхилив той старого.
 Так спогадавши обидва, — той Гектора-мужезвитяжця,
 Плакав невтішно, до ніг Ахіллових тужно припавши,
 Сам же Ахілл свого батька оплакував, ще й за Патроклом
 Тяжко журився, — і стогін їх сумно лунав по покоях.
 А після того, як сльозми наситивсь Ахілл богосвітлий,
 З серця ж його і грудей одлягло скорботне бажання,
 З крісла він швидко підвівся й за руку підводить старого,
 Сиве чоло пожалівши й на бороду зглянувшись сиву,
 І, промовляючи, з словом до нього звернувся крилатим:

Пріам благає Ахілла віддати тіло Гектора. Античний вазопис

Повернення тіла Гектора до Трої

«О бідолашний, багато печалі душею зазнав ти!
Як же наблизитись до кораблів ти наваживсь ахейських
Сам, перед очі того, хто стільки синів твоїх славних
Зброї позбавив? Мабуть, і серце у тебе залізне.
Та заспокойся і в крісло сідай. Хоч як боляче нам,
Глибоко в серці сховаймо свою ми журбу і скорботу.
Не допоможуть нічого найревніші сльози й ридання.
Долю таку вже богове нам, смертним, направили, нещасним, —
Жити весь вік у журбі, самі лиш вони безпечальні.
Глиняні глеки подвійні у Зевса стоять при порозі,
Повні дарів: нещастя — в одному, а в другому — блага.
Той, кому їх у суміші Зевс подає громовладний,
Інколи горя, а інколи й радості має зазнати.
Той же, кому тільки лихо пошле, здобуває ганьбу лиш,
Голод нужденний скрізь гонить його по землі богосвітлій,
От і блукає він скрізь, і в богів, і в людей у зневазі.

<...>

Мусиш терпіти, журби не тримай безнастанної в серці,
Не допоможе нічого печаль за сином убитим, —
Не воскресиш його, тільки ще більшого горя зазнаєш!»
В відповідь мовив йому староденний Пріам боговидий:
«Ні, я не сяду, годованцю Зевсів, допоки мій Гектор
Десь у наметі лежить непохований. Дай його швидше,
Хай я на власні очі побачу. А сам ти від мене
Викуп багатий прийми, що привіз я. Нехай він на радість
Буде тобі, щоб вернувсь ти до рідного краю щасливо,
Ти-бо дав жити мені і сонячне бачити світло».
Глянув на нього спідлоба і мовив Ахілл прудконогий:
«Не досаждай мені, старче, бо вирішив серцем і сам я
Гектора тіло вернути, — від Зевса приходила з вістю
Мати до мене моя <...>

<...>

Тож не хвилюй уже більше моє ти печалями серце,
Щоб у наметі цім, старче, хоч ти і з благанням приходиш,
Я не відмовив тобі і Зевсову б волю порушив».

<...>

Два лиш плащі залишили вони і хітон добротканий,
Щоб, загорнувши в них тіло, додому його виряджати.

<...>

Тіло помили служниці, і, маслом його намастивши,
В чистий вгорнули хітон, і плащем його зверху накрили.
Потім Ахілл підняв його сам і, на мари поклавши,
З товаришами поставив на добре гембльованім возі.

Заголосивши тоді, до друга взивав він і мовив:
«О, не гнівися, Патрокле, як навіть в Аїді почуєш,
Що богосвітлого Гектора тіло віддав дорогому
Батькові я, — не нікчемний він дав мені викуп за нього.
Гідну й для тебе я долю із нього вділю, як належить».
Мовив це, й знов до намету вернувся Ахілл богосвітлий.
Сів у крісло, оздоблене гарно, що встав був із нього,
При протилежній стіні, і так до Пріама промовив:
«Син твій, старче, померлий до тебе вернувся, як велів ти, —
Вже він на марах лежить. На світанку його ти побачиш
І повезеш. <...>»

<...>

Довго Пріам Дарданід дивувався тоді із Ахілла,
Зросту його і красі, до богів-бо усім був подібний.
Так же й Ахілл з Дарданіда Пріама собі дивувався,
Спостерігавши вигляд поважний і слухавши мову.

<...>

«...Ти ж мені нині усе розкажи і повідай одверто:
Скільки ти днів богосвітлого Гектора маєш ховати,
Щоб не виходив на битву я сам і воїнів стримав».
В відповідь мовив йому староденний Пріам боговидий:
«Якщо даси нам ховать богосвітлого Гектора тіло,
Ласку велику цим нині ти явиш до мене, Ахілле:
Замкнені ми в Іліоні, ти знаєш, а дерево треба
Здалеку, з гір нам возить, та й трояни залякані дуже.
Дев'ять би днів нам хотілось оплакувать Гектора в домі
І поховать на десятій та справити тризну для люду.
На одинадцятій — пагорб насипати зверху могильний,
А на дванадцятій — бій відновити, якщо вже так треба».
Знову йому відповів прудконогий Ахілл богосвітлий:
«Хай так і буде, старче Пріама, як ти того хочеш.
Я припиняю війну на час, що його зажадав ти».

<...>

(Переклад Бориса Тена)

1. Чому Пріам вирішив повернути тіло загиблого сина?
2. Що здивувало та зворушило Ахілла?
3. Які зміни відбуваються з Ахіллом?
4. Як ви гадаєте, що допомогло Пріамові пом'якшити серце ворога?
5. Чому Ахілл погодився виконати прохання Пріама?
6. Чому саме гнів Ахілла, а не його подвиги, був обраний темою поеми?
7. Наскільки актуальними, на ваш погляд, є образи гомерівських героїв у наш час?

За зразком накресліть у зошиті порівняльну таблицю та заповніть її.

Образи Ахілла і Гектора у поемі Гомера «Іліада»

Ахілл	Гектор
<i>Спільне</i>	
***	
<i>Відмінне</i>	
***	***

Сучасний стан гомерівського питання

Питання походження гомерівських поем залишається відкритим і донині. У текстах «Іліади» та «Одіссеї» є нашарування різних часів, що свідчить про безперервне передавання усного переказу. Це історія грецьких героїчних сказань, які передавалися з вуст у уста протягом багатьох століть. Однак усі події в «Одіссеї» та «Іліаді» перемішані, в них повністю відсутня хронологія.

Епос Гомера — це перекази різних часів, витвір фантазії автора. Деякі дослідники творчості цього античного поета схиляються до думки, що Гомер описував у своїх творах події нещодавнього минулого, які були ще живі у пам'яті старшого покоління. Виходить, що Гомер свідомо уникає опису сучасних йому умов життя і побуту.

Гомерівське питання — сукупність проблем, пов'язаних з особистістю Гомера та авторством поем «Іліада» й «Одіссея». Коротко його можна сформулювати так:

- 1) Чи існував Гомер насправді як конкретна історична особа чи це вигаданий образ?
- 2) «Іліаду» й «Одіссею» створила одна людина (автор) чи ці епоси в різний час у різних еллінських землях склали спонтанно різні люди, а потім їх зібрав якийсь «редактор» (Гомер)?
- 3) Поеми виникли з розрізнених пісень, зібраних колись до купи, чи вирости з якихось єдиних «празерен»?

У XVII ст. було зроблено першу спробу переглянути традиційні уявлення про авторство Гомера. Засновник гомерівської критики французький абат д'Обіньяк доводив, що «Іліада» є збіркою окремих пісень, укладених без усякого плану. А 1795 року вийшла друком сенсаційна книга німецького знавця класичної давнини Фрідріха-Августа Вольфа «Передмова до Гомера», у якій він заперечував авторство Гомера й обґрунтовував тезу, що його поеми — зібрання окремих пісень, складених у різні часи поколіннями аедів, тобто поетів-співців.

Суперечка про особистість Гомера, його біографію, часи життя, авторство, сприяла надзвичайно глибокому вивченню текстів поем.

Об'єднайтеся у дві групи. Уявіть, що ви є учасниками літературно-історичного дослідження творчості Гомера. Вам потрібно створити невелику презентацію. Тема для першої групи: «Сучасний міф». Тема для другої групи: «Сучасний прототип Ахілла».

Над перекладами поем Гомера українською мовою працювала численна когорта митців. Серед них — Олександр Навроцький, один із членів Кирило-Мефодіївського товариства, друг і соратник Тараса Шевченка.

У 60–70-х роках XIX ст. він здійснив повний переклад «Іліади» Гомера, який не був опублікований.

Незаперечним вагомим надбанням української культури XX ст. став повний переклад «Іліади» та «Одіссеї», що його здійснив розміром оригіналу відомий український учений, композитор і поет-перекладач Микола Хомичевський (псевдонім — Борис Тен).

«Гомер — перший пророк давніх греків» (*Г. Сковорода, український філософ XVIII ст.*). Як ви розумієте висловлювання українського філософа? Доведіть або спростуйте цю думку. Видатний грецький філософ Платон так оцінив значення творчості Гомера для Греції: «Цьому поетові Греція зобов'язана своїм духовним розвитком». Доведіть або спростуйте це твердження.

Ми вже спостерігали, як Гомер змальовує відразу картину війни, що несе смерть людям, у художньо довершеній формі.

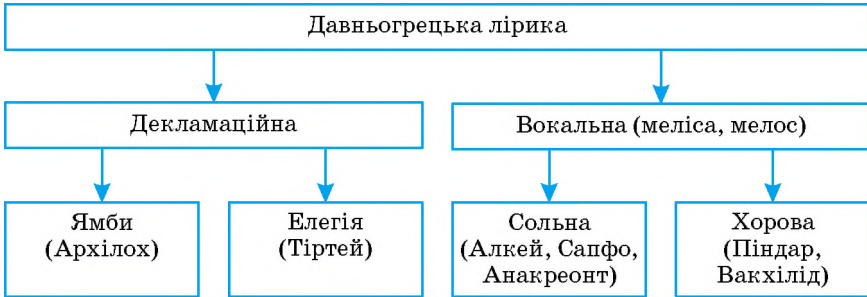
Мир у серцях людей, мир між людьми і народами — ось прекрасна мрія великого Поета. Мабуть, тому на заключних сторінках його «Іліади» немає пожежі Трої, руйнування цілого світу. Мрією про мир і вірою в Людину, яка здатна подолати зло в собі й навколишньому світі, закінчує Гомер свою безсмертну «Іліаду».

Види давньогрецької лірики

Жанри давньогрецької лірики різні за походженням: із викривальних народних куплетів виник *ямб*, із скорботного плачу — елегія, із застольних і весільних пісень — *сольна меліка*, із гімнів, урочистих прославлянь — *хорова*.

Елегії зазвичай виконували під супровід флейти, а меліку — під звуки ліри (звідси її пізніша назва — лірика). Кожен жанр передбачав особливий віршовий розмір або строфу. Наприклад, елегію потрібно було писати елегійним двовіршем (гекзаметр + пентаметр), ямб — ямбом чи хореєм, меліку — особливими, оригінальними строфами. Різнився також зміст поезій різних жанрів.

Елегії присвячували патріотичним закликам, роздумам про життя; ямб мав сатирично-викривальний характер; сольну меліку використовували для любовних пісень, а хорову — для виконання гімнів на честь богів та людей.

Тіртеї: творчість та особливості лірики

- *Ім'я*: Тіртеї, напівлегендарний давньогрецький елегійний поет середини VII ст. до н. е.
- *Час життя*: приблизно VII ст. до н. е.
- *Місце народження*: Афіни (за іншою версією — Спарта).
- *Рід занять, захоплення*: шкільний учитель, поет.
- *Основні твори*: військові патріотичні елегії.

Тіртеї

Тіртеї — давньогрецький поет, що жив у середині VII ст. до н. е., є напівлегендарною особою. Із його ім'ям пов'язана антична легенда. Переповідають, що афіняни послали Тіртея на допомогу спартанцям, щоб поглузувати з них, коли спартанці, за вказівкою дельфійського оракула, попросили у афінян допомоги у війні із сусідньою Месенією. Стверджують, що Тіртеї мешкав у Афінах, працював шкільним учителем, був слабким фізично, кульгав на ліву ногу. Ніхто й не здогадувався, чого був вартий поет. Своїми запальними військовими піснями він підвищив бойовий дух воїнів, що допомогло їм здобути перемогу. Безперечно, у легенді відбилась віра еллінів у велику силу поетичного слова, у силу мистецтва, у його виховний вплив на людину.

Дослідники давньогрецької поезії вважають, що твори поета належать до декламаційної лірики. Тіртеї складав патріотичні військові елегії, сповнені високих почуттів, пісні-заклики, які мали зміцнювати бойовий дух воїнів, виховувати в них почуття обов'язку перед батьківщиною, пробуджувати мужність і хоробрість у бою. Своім обов'язком поет вважав прославлення відважних, котрі полягли в перших лавах захисників вітчизни, він змальовував гірку долю боягузів, яких вигнали за зраду з рідної країни, закликав «батьківщину і дітей боронити відважно».

Залишилися перекази, що твердять: елегії, пісні й марші, автором яких був Тіртеї, так надихали воїнів на боротьбу, що ті із запалом перемагали ворогів.

Добре вмирати тому, хто, боронячи рідну країну...

Добре вмирати тому, хто, боронячи рідну країну,
Поміж хоробрих бійців падає в перших рядах.
Гірше ж немає нічого, як місто своє і родючі
Ниви покинуть і йти жебракувати в світи,
З матір'ю милою, з батьком старим на чужині блукати,
Взявши з собою діток дрібних і жінку смутну.
Буде тому він ненависний, в кого притулку попросить,
Лихо та злидні тяжкі гнатимуть скрізь втікача.
Він осоромить свій рід і безчестям лице своє вкриє,
Горе й зневага за ним підуть усюди слідом.
Тож як справді не знайде втікач поміж людом ніколи
Ані пошани собі, ні співчуття, ні жалю, —
Будемо батьківщину і дітей боронити відважно.
В битві поляжемо ми, не пожалієм життя.
О юнаки, у рядах тримайтесь разом серед бою,
Не утікайте ніхто, страхом душі не скверніть.
Духом могутнім і мужнім ви груди свої загартуйте,
Хай життєлюбних між вас зовсім не буде в бою.
Віком похилих, у кого слабкі вже коліна, ніколи
Не покидайте старих, з битви утікши самі.
Сором несвітський вам буде тоді, як раніше за юних
Воїн поляже старий, в перших упавши рядах, —
Голову білу безсило схиляючи, сивобородий,
Дух свій відважний віддасть, лежачи долі в пилу,
Рану криваву свою не забувши руками закрити, —
Страшно дивитись на це, соромно бачить очам
Тіло старе без одежі! А от юнакові — все личить,
Поки ще днів молодих не осипається цвіт.

Чоловікам він був милий, жінок чарував за життя він —
Буде прекрасний тепер, впавши у перших рядках.
Отже, готуючись, кожен хай широко ступить і стане,
В землю упершись міцніш, стиснувши міцно уста.

(Переклад Г. Кочура)

1. Зверніть увагу на початок поезії: у чому особливості побудови перших шести рядків?
2. Який заклик ми чуємо у вірші Тіртея? Що він думає про людину?
3. Який зміст Тіртей вкладає в слова *добре* і *гірше*?
4. Яке ставлення людей поет пророчить тим, хто втік із поля бою?
5. Прокоментуйте висновок, яким Тіртей завершує свій твір.
6. Як ви розумієте слова *добре вмирати тому*?
7. Якою є роль кільцевої побудови вірша?
8. Чи міг цей вірш Тіртея вплинути на бойовий дух спартанців і допомогти їм здобути перемогу? Відповідь аргументуйте посиланнями на текст.
9. Із яким пафосом (переважним настроєм) слід читати цю поезію? Дайте поради щодо виразного читання окремих рядків, враховуючи, що це вірш-заклик.
10. Доведіть, що прочитаний твір — елегія.

1. Дослідники творчості Тіртея називають поезію «Добре вмирати тому...» маршовою. Доведіть або спростуйте цю думку.
2. Яке б громадянство ви надали поетові Тіртею: афінське чи спартанське?
3. Як ви вважаєте, чи є актуальним твір Тіртея тепер? Чому?

Популярність Тіртея у Греції була величезною, його елегіями захоплювалися усі греки, а спартанці завжди виконували його пісні й навіть влаштовували співочі змагання. Тематика елегій Тіртея — героїка битви, опис війни; за формою його елегії мало чим відрізняються від еллінського героїчного епосу (елегійного вірша). Отже, творчість Тіртея — проміжний етап, перехід від епосу до лірики. Варто зауважити, що герої Тіртея — це воїни-патріоти, які дбають про рідну землю.

У світовій літературі елегія згодом розвивалася як сумний вірш довільного розміру. В українській літературі одним із найяскравіших прикладів елегії (у такому розумінні цього жанру) є вірш Л. Глібова «Журба» («Стоїть гора високая...»), який став народною піснею. Еллінський же елегійний двовірш у світовій літературі не дістав такого гучного визнання, як, скажімо, героїчний епос, перетворившись у наступні епохи на читання для шанувальників — тих, хто віддає перевагу античності.

Давньогрецька пісенна лірика. Сапфо

- *Ім'я:* Сапфо (Сафо) Мітіленська, справжнє ім'я Псапфа, у перекладі — «світла, осяйна».
- *Роки життя:* бл. 630–570 рр. до н. е.
- *Місце народження та проживання:* місто Мітіліні (Мітілена) на острові Лесбос в Егейському морі, Північна Італія.
- *Родина:* батько — аристократ Скамандронім (Скомона), торговець; мати Клеїс.
- *Навчання:* школа мистецтв, де дівчат навчали співу і танців.
- *Заняття:* засновниця та начальниця «Дому Муз» при храмі Афродіти.
- *Сімейний стан:* заміжня за Керкілом (Керколаем) із Андроса, мала дочку Клеїс.
- *Захоплення:* створювала поезії у жанрі меліки (пісенної лірики).

Сапфо. Фреска в Помпеях

За одним із переказів, Сапфо була дочкою аристократа Скамандроніма, що був торговцем, і жінки на ім'я Клеїс. Народилася в Мітілені на острові Лесбос, що в Егейському морі, між 630-м і 620 рр. до н. е. У шість років осиротіла, тому матері довелося віддати її до школи мистецтв, де навчали співу й танців. Абсолютний слух зумовив захоплення дівчини поезією. Уже в юному віці

Вазон «Алкей і Сапфо»

Сапфо писала оди, гімни, елегії, святкові й застільні пісні. Через політичні обставини всій родині 17-річної Сапфо (у неї були ще брати — Харакс, Ларіх й Евріг) довелося втікати з острова на Сицилію, тому що почалися переслідування аристократів, причетних до замаху на тирана Мірсіла. Лише 595 р. до н. е., коли Сапфо вже було за тридцять, вона змогла повернутися на Лесбос і оселитися, як і раніше, в Мітілені.

За переказом, нею захопився поет Алкей, однак його симпатія не була взаємною. Незабаром Сапфо буцімто вийшла заміж за Керкіла з Андроса

їй народила дочку Клеїс. Але доля була до неї жорстокою: з невідомих причин і чоловік, і дитина Сапфо прожили недовго. Існує думка, що заміжжя поетеси було вигадкою біографів. Ще одна легенда говорить, що Сапфо близько 572 р. до н. е. через нерозділене кохання до молодого грека Фаона кинулась у море зі скелі на острові Левкадія.

Сапфо очолювала школу риторики, слухачками якої були молоді знатні дівчата. Їх Сапфо навчала музики, танців і віршування еолійським діалектом. Приміщення, де зустрічалися жінки, сама Сапфо іменувала «Домом Муз». Знайомства, весілля, спілкування між подругами, суперництво, ревності, розлука — усе це можна було знайти в ліриці Сапфо та її учениць.

Лоуренс Альма-Тадема. Алкей і Сапфо

Творчість Сапфо визначила цілий напрям у ліричній поезії, збагатила її постійними переспівами народних пісень, новими віршовими розмірами. Поетеси належить складний за ритмікою чотиривірш — *сапфічна строфа*. Центральний стрижень її поезії — тема кохання і пов'язані з ним душевні потрясіння й почуття. Ось одна з вершин утілення цієї теми — гімн Афродіті. У цьому вірші талановита поетеса використала улюблений прийом — безпосереднє звертання до божества з проханням про допомогу. Тим самим авторка підкреслює силу своїх почуттів.

До Афродіті

Барвношатна владарка, Афродіто,
Дочко Зевса, підступів тайних повна,
Я молю тебе, не смуги мені ти
Серце, богине,

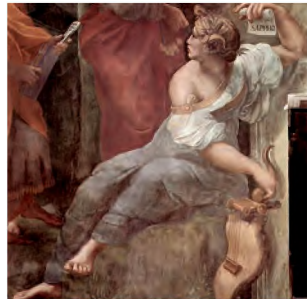
Але знов прилинь, як колись бувало.
Здалеку мої ти благання чула,
Батьківський чертог кидала й до мене
На колісниці
Золотій летіла ти, міцнокрила
Горобина зграя, її несучи,
Над землею темною, наче вихор,
Мчала в ефірі.
Так мені являлася ти, блаженна,
З усміхом ясним на лиці безсмертнім:
«Що тебе засмучує, що тривожить,
Чом мене кличеш?
І чого бажаєш бентежним серцем,
І кого схилити, Пейто, повинна
У ярмо любовне тобі? Зневажив
Хто тебе, Сапфо?
Хто тікає — скрізь піде за тобою,
Хто дарів не взяв — сам дари нестиме,
Хто не любить нині, полюбить скоро,
Хоч ти й не схочеш...»
О, прилинь ізнов, од нової туги
Серце урятуй, сповни, що бажаю,
Поспіши мені, вірна помічнице,
На допомогу.

(Переклад Г. Кочура)

1. Кому адресований цей вірш?
2. Про що просить лірична героїня у богині? Підтвердьте відповідь цитатами із тексту.
3. Знайдіть епітети та метафору в цій поезії.
4. У якій формі побудований вірш?

Відомо, що Сапфо створила 9 книжок поезій. Збірка її віршів, що збереглася, налічує більш ніж 200 фрагментів. Це гімни, весільні пісні (епіталами), любовні пісні та елегії. До наших часів повністю дійшли лише дві поезії, а також численні свідчення сучасників про поетичний таланти Сапфо. Її профіль карбували на монетах острова Лесбос. Майстри давньогрецької графіки зображували її на вазах.

Рафаель Санті. Сапфо
(фрагмент фрески
«Парнас»)

1. Назвіть основну тематику творів Сафо.
2. Яке життєве кредо сповідувала поетеса?
3. Які протилежні риси поєднуються в її поезії?
4. У чому полягає самобутність творів давньогрецької поетеси?
5. Чи можна сказати, що Сафо — майстриня відтворення душевних порухів людини?
6. Овідій вклав у уста Сафо такі слова: «Я невелика на зріст, але своїм іменем можу наповнити всі країни». Як розуміти цей вислів?

Перебуваючи під сильним враженням від легенди про Сафо, тринадцятирічна Леся Українка пише вірш «Сафо». У ньому вона по-своєму тлумачить легенду про загибель давньогрецької поетеси. Одним із останніх творів Лесі Українки є незавершена драма «Сафо», де (як і в знаменній «Лісовій пісні») йдеться про людей різної вдачі: з одного боку, натури творчої, натхненної митчині, геніальної Сафо та, з другого боку, її коханого Фаона, байдужого до високих поривань. Для Лесі Українки Сафо — це вчителька, наставниця, вольова та рішуча жінка.

Сафо

Над хвилями моря, на скелі,
Хороша дівчина стоїть,
В лавровім вінку вона сяє,
Співецькую ліру держить.
До пісні своєї сумної
На лірі вона приграє
Із піснею тою — у серці
Велика їй туга встає:

В тій пісні згадала і славу
Величну свою, красний світ,
Лукавих людей, і кохання,
І зраду, печаль своїх літ,
Надії і розпач... Дівчина
Зірвала лавровий вінець
І в хвилях шумливого моря
Знайшла свій пісні кінець.

Страбон іменував Сафо «дивом» і стверджував, що «дарма шукати у всьому пліні історії жінку, яка у поезії могла б витримати хоча б приблизне порівняння із Сафо». Сократ величав Сафо своєю «наставницею» у питаннях любові, Платон назвав її «десятою музою», Горацій вважав її «мужньою».

Ознайомтеся з іншими віршами Сафо і висловіть свою думку: чи можна вважати Сафо десятою музою?

Давньогрецький театр

Давньогрецький театр виник із сільських святкувань на честь бога Діоніса. Спочатку Діоніса вважали богом продуктивної сили природи, і греки зображали його у вигляді козла або бика. Проте пізніше, коли населення Давньої Греції опанувало майстерність обробки виноградників, Діоніс став богом виноробства, а згодом — богом поезії та театру. Кілька разів на рік відбувалися святкування, присвячені Діонісові, на яких співали *дифірамби* (хвалебні пісні). На цих святкуваннях виступали і ряджені, котрі складали почет Діоніса. Учасники мастили обличчя винними вичавками, надягали маски і козліні шкури. Водночас з величальними та сумними співали веселі, а почасти й непристойні пісні. Урочиста частина свята сприяла виникненню *трагедії*, весела і жартівлива — *комедії*.

Театр у житті давніх греків відіграв значну роль. Під час постановок вистав припинялося життя міста, і всі громадяни не лише залюбки йшли до театру, а й уважали це своїм обов'язком. Якщо у бідних бракувало грошей на квитки, вони отримували спеціальну допомогу (теорикон).

Керівником дійства, до якого готувалися заздалегідь, був *хорег* — забезпечений громадянин міста, від щедрості якого залежали пишність постановки та її успіх. Обрання хору й акторів теж було його обов'язком.

Постановки п'єс відбувалися у межах змагання між трьома

поетами, які спочатку виступали також у ролі музикантів і балетмейстерів. В Афінах, наприклад, у складі журі було 10 громадян, по одному представникові від кожного афінського округу. Саме журі визначало переможця, ім'я якого увічнювали на мармурових табличках. Решта учасників теж отримували нагороди, але переможцем вважали лише одного з-поміж трьох поетів.

Одна з найважливіших відмінностей давньогрецького театру від сучасного полягає в тому, що гра відбувалася просто неба, при денному світлі. Відсутність даху й використання природного освітлення пов'язані були також із величезними розмірами грецьких театрів, які значно перевищували за розмірами навіть найбільші сучасні. Наприклад, афінський театр міг умістити 17 тисяч людей, а театр міста Мегалополя в Аркадії — 44 тисячі глядачів.

Основна частина театру — *орхестра* (майданчик перед сценою, де грали актори), у якому розміщували хор і жертвник богіві

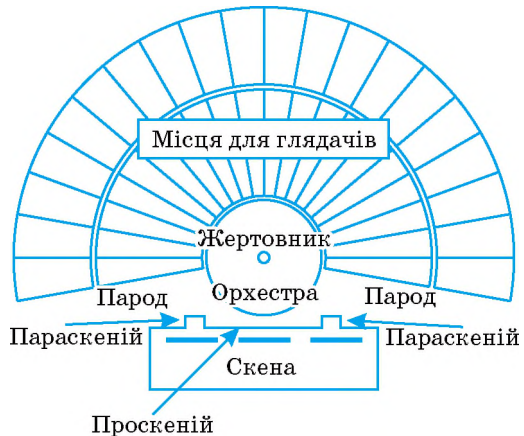
Діонісу; *театр* (місця для глядачів), де у першому ряду було розташоване місце для жерця бога Діоніса; *скена* (споруда, розташована позаду оркестри, — там перевдягалися актори).

На початку V ст. до н. е. дерев'яні лави замінили кам'яними. Оркестра, на якій розташовувалися хор і актори, набула форми підкови. В еллінські часи актори вже грали на високій кам'яній естраді — *проскенії*.

Спочатку головною фігурою дійства був хор з 12–15 осіб. У піснях хору засуджувалися або вихвалялися діяння героїв. Приблизно з VI ст. до н. е. з хору виокремився драматичний актор, за часів Есхіла акторів стало уже двоє, а Софокл увів ще й третього артиста.

Усі ролі виконували лише чоловіки. Актори мали не тільки добре промовляти слова п'єси, а й співати і танцювати. Вони носили на обличчі маски, які змінювали не тільки під час зміни ролей, а навіть під час виконання однієї ролі,

якщо герой перебував під впливом різних почуттів. Необхідність збереження маски була зумовлена величезними розмірами грецького театру, адже міміку актора було погано видно глядачам. Для того щоб збільшити свій зріст, актори носили взуття на високих підборах — котурни. Одяг трагічних акторів був надзвичайно пишним, прикрашеним різнокольоровою вишивкою.

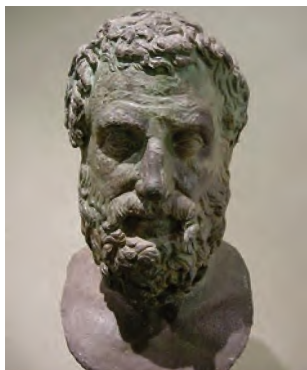
План грецького театру класичної епохи

Есхіл — видатний грецький трагік

За даними з життєпису, що є у рукописі його трагедій, Есхіл народився 525 р. до н. е. в сусідньому з Афінами містечку Елевсіні, його батьком був Евфоріон, що належав до давньої афінської аристократії. Він та члени його родини особисто брали участь у війні проти персів, зокрема в славнозвісній Марафонській битві (490 р. до н. е.), де Есхіл втратив свого брата. Той помер у бою, намагаючись заволодіти ворожим кораблем.

- *Ім'я*: Есхіл, «батько трагедії».
- *Місце народження та проживання*: містечко Елевсін поблизу Афін.
- *Родина*: батько Евфоріон, з роду давньої афінської аристократії.
- *Роки життя*: 525–456 рр. до н. е.
- *Громадська діяльність*: брав участь у війні з персами у Марафонській битві та інших баталіях.
- *Основні твори*: «Прометей закутий», «Семеро проти Фів», «Орестея» та ін.
- *Нагороди*: 13 разів посідав перше місце у змаганнях драматургів.

Есхіл

Незвичайною була і смерть Есхіла. За легендою, поет сидів під вулканом Етна, коли над ним пролітав орел, несучи в кігтях черепаку. Орел скинув свою здобич йому на голову, прийнявши її за камінь, об який можна розбити панцир.

Щодо часу постановки славнозвісної трагедії «Прометей закутий» даних немає, але вважається, що цей твір належить до пізнього періоду творчості Есхіла. Імовірно, це була частина трилогії, присвяченої Прометеєві. Сюжет трагедії запозичений з міфу про покарання Прометея, який, усупереч волі Зевса, викрав з Олімпа вогонь і подарував його людям.

Після смерті видатного драматурга в Афінах було прийнято ухвалу, що всякий охочий поставити п'єсу Есхіла «одержить хор» від влади (тобто отримає дозвіл зробити постановку драми на святі Діонісій).

П. Б. Шеллі писав: «Прометей постає як тип вищої моральної та розумової досконалості, який підкоряється найчистішим і безкорисливим спонуканням, що ведуть до найблагороднішої мети».

Прометей закутий

Дійові особи

Влада й Сила, слуги Зевсові.

Гефест, бог-коваль.

Прометей, титан.

Океан, титан.

Хор Океанід, дочок Океанових.

Іо, діва-телиця, дочка Інахова.

Гермес, вісник Зевсів.

Пролог

Скеляста гірська пустеля. Три божества — Гефест з молотом і ланцюгом в руках, Влада і Сила — підводять в'язня Прометея до скелі.

Влада

От і прийшли ми аж на самий край землі,
В безлюдну далеч Скіфії пустельної.
Пора, Гефесте, повеління виконать
Отцеве і до кручі стрімковерхої
Оцього міцно прикувать зухвалого
Нерозривними ковами залізними.
<...>

Гефест

А я прикути бога чи наважуся
Родимого до кручі буревійної?
Та зважитись повинен неминуче я,—
Отцевим страшно повелінням нехтувать...
(До Прометея)
Високодумний сину велемудрої
Феміди! Хоч недоброхить, кайданами
Тебе припну я до бескету голого,
Де ти людського не почувеш голосу
Й обличчя не побачиш; сонцем палений,
Увесь ти почорнієш і радітимеш,
Що світло дня барвистошатна вкрила ніч...
<...>

Влада (до Гефеста)

Для чого час на марні жалі гаєш ти
І бога не сахаєшся, ворожого
Богам, що видав людям твій почесний дар?
<...>
Все можуть боги, тільки не владарити.
Нікому не підлеглий тільки Зевс один.
<...>

Гефест

Поглянь-бо, ось готові ланцюги йому.

Влада

Вклади злочинця руки в них і, молотом
їх заклепавши, міцно до скали прикуй.

Гефест

Готово,— недаремно потрудився я.
<...>
Ой леле, з мук я плачу Прометеевих!

Влада

То ти над ворогом ридаєш Зевсовим?
Не довелось би й над тобою плакати.

Гефест

Очам нестерпне бачиш ти видовище.

Влада

Я бачу, що приймає він заслужене.
Та ланцюгами й ребра обв'яжи йому.

Гефест

Я знаю й сам, що треба, — не наказуй-бо.
<...>

Ходімо звідси, — тож увесь у путах він.

Влада (*до Прометей*)

Тепер зухвальствуй і кради богів дари
Для тих недовгоденних! З тяжких мук твоїх
Здолають, може, смертні увільнять тебе?
Даремно Прометей прозорливого
Ім'я ти маєш — сам-бо потребуєш ти
В недолі Прометей-визволителя.

Гефест, Влада й Сила відходять.

Прометей (*сам*)

Ефіре божественний! О джерела рік!
О бистрокрилі вітри й незліченної
Морської хвилі гомін! Земле, мати всіх,
І всевидючий сонця круг, — вас кличу я,
Погляньте, що — сам бог — я від богів терплю!
Подивіться, ганебне яке
Мордування довгі тисячі літ
Терпітиму я!

<...>

...Дав-бо смертним я
Почесний дар — за це мене й засуджено:
В сухім стеблі сховавши, джерело вогню
Я переніс таємно, й людям сталося
Воно на всі мистецтва їх навчителем.
Оцей-бо злочин я тепер покуюю,
В кайданах лютих просто неба висячи.

<...>

На крилатій колісниці з'являється хор Океанід.

Парод

<...>

Хор

(Старша Океаніда)

Скажи всю правду, розкажи докладно нам,
В якій провині Зевс, тебе винуючи,
Глумує з тебе тяжко і безчесно так,—
Скажи, як ця розмова не гнітить тебе.

Прометей

<...>

Тому волів я краще в цих обставинах
Вдвох з матір'ю допомагати Зевсові,
Як-то допомагає вільний вільному.
Безодня чорна Тартару моєю лиш
Порадою — і Кроноса одвічного,
І всіх його сподвижників поглинула.
За цю послугу карою жакливою
Владар богів жорстоко відплатив мені.
Властиво-бо усім тиранам хворіти
На боязку до друзів недовірливість.
Питали ви, з якої це причини він
Глумує так із мене,— все з'ясую вам.
Трон батьківський посівши, між богами він
Дари почесні поділив і кожному
Дав владу. Тільки для людей знедолених
Не залишив нічого, весь-бо смертний рід
Хотів він винищити і насадить новий.
Ніхто, крім мене, опір не чинив йому,
А я — наваживсь. Людям я рятунок дав,
Щоб їм, розбитим громами Кроніона,
На чорне дно Аїду не спускатися.
За це ось муки зазнаю такої я,
Що й глянуть страшно, а не те, що стерпіти.

<...>

Хай вже мені погано, та не хтів би я,
Щоб іншим це до горя спричинилося.
О ні, й без того тяжко вболіваю я
Недолею Атланта, брата рідного,
Що десь стоїть на Заході далекому,
Стовпи землі і неба — нелегкий тягар —
Могутніми плечима підпираючи.

<...>

Епод

<...>

Не думайте, що то з сваволі й гордоців
Мовчу я, — в грудях серце розривається,
Коли погляну на оцю ганьбу свою!
Хто, як не я, новітнім божествам оцим
Розподілив почесної судьби дари?
Мовчу вже, ви-бо знаєте й самі про це, —
Ось про недолю смертних ви послухайте:
То я ж їм, дітям нетямущим, розум дав,
Я наділив їх мудрою розважністю.
Не для докору людям це розкакую, —
Лише щоб силу показати дарів моїх.

<...>

Хто, як не я, для мореплавців вигидав
Між хвиль летючі льнянокриллі повози?
Для смертних всі знаряддя ці я винайшов,
Собі ж, бездольний, не знайду я способу,
Як із біди своєї увільнитися.

Хор

Вже й розум губиш у ганебних муках ти!
Немов поганий лікар недосвідчений,
Що сам захворів, блудиш і сумуєш ти,
Собі самому ліків не знаходячи.

Прометей

Та вислухайте далі, і здивуєтесь,
Які я мудрі винайшов умілості
Й мистецтва, — з них найважливіші ось які:
Хто занедужав, ні пиття цілющого
З трави-гойниці, ні мастей не знаючи,
Без допомоги загинув лікарської, —
Я їх навчив вигоїти ліки змішувати,
Щоб цим перемагати всякі хворості.

<...>

Це все — від мене. Хто посміє мовити,
Що глибоко попід землею сховані
Скарби — залізо, мідь, срібло і золото —
Він на вигоду людям, а не я, знайшов?
Ніхто, крім тих, хто безсоромно хвастає.
А коротко сказати, то довідайтесь:
Від Прометея — всі в людей умілості.

<...>

Стасим третій

Хор

Строфа

Мудрий, о мудрий був той,
В думці хто мав перший, а потім уголос
Нам провістив, що належить
З рівними шлюб нам брати, далеко-бо
Краще це, ніж, будши голотою,
Прагнути шлюбу з тією, що в розкошах
Мліє, своїм пишаючись родом.
<...>

Ексод

<...>

З'являється Гермес.

Гермес

До тебе, мудрія гостроязикового,
Богів зрадливця, а людей шановника,
До тебе, вогнекрадця, промовляю я!
Звелів отець все розказать про шлюб отой,
Що через нього, похвалявсь ти, влади він
Позбудеться. Докладно і виразно все
Ти, Прометею, розкажи без загадок!
Цю путь удруге не примушуй міряти,—
Сам знаєш-бо, цим Зевса не власкавити.

Прометей

Яка зарозуміла й гордовита вся
Розмова ця прислужника богівського!
Недавно ви при владі стали й мислите.
У замках безпечальних домувать повік?
Падіння двох тиранів чи не бачив я?
Побачу, як і третій, що при владі є,
Впаде ганебно й скоро. Сподівався ти,
Що цих богів новітніх я злякаюся?
Далеко ще до цього. Поспішай назад
Дорогою, якою і прийшов сюди,—
Нічого ти від мене не дізнаєшся.

Гермес

Отож-бо цим зухвальством і сваволею
Себе й завів ти в безвихідь страждань оцих.

Прометей
Свого нещастя на негідне рабство я
Не проміняю,— це запам'ятай собі.

Гермес
Мабуть, у рабстві краще бути в скель оцих,
Ніж Зевса-батька вісником довіреним?

Прометей
Отак і треба зневажать зневажників.

Гермес
Ти муками своїми мовби тішишся?

Прометей
Я тішуся? Такої ворогам моїм
Жадав би я утіхи, й серед них — тобі.

Гермес
За ці нещастя і мене винуеш ти?

Прометей
Скажу одверто,— всіх богів ненавиджу,
За добре злим мені вони віддячили.
<...>

Гермес
Нічого, видно, батькові не скажеш ти?

Прометей
Не дякувать чи можу, власкавлений!

Гермес
Глузуєш ти із мене, ніби з хлопчика.

Прометей
Чи ти ж не хлопчик? Навіть ще дурніший ти,
Якщо від мене сподівався довідатись.
Ні мук таких немає, ані хитрощів,
Щоб ними Зевс присилював сказати це,
Аж поки пут ганебних не розв'яже він.
Нехай палючим кидав він полум'ям,
Завіє все снігами білоперими,
Громами хай загрожує підземними,—
Нічим мене сказати не присилує,
Кому його належить з трону скинути.

Гермес
Побачиш сам, чи допоможе це тобі...

Прометей

Все передбачив і давно вже зважив я.

Гермес

Наважся, о наважся, нерозсудливий,
Хоч задля мук цих розумніше мислити.

Прометей

Дарма, мов хвиль прибоєм докучаєш ти
Вмовлянням. Не думай, що, лякаючись
Погрози Зевса, стану я, мов жінщина,
Благать, кого ненавиджу, й ламатиму
Я руки по-жіночому, щоб змилувавсь
І увільнив з кайданів,— ні, не буде так.

Гермес

Багато, але марно розмовляв я тут.
Ні, цього серця не зм'якшить благаннями.
Мов огир неїжджалий, він узду гризе,
Пручається і з віжками змагається.
Та кволі, недоречні хитрування ці,—
Сама лиш самопевність нерозумного
Не варта аж нічого. Як словам моїм
Ти не скорися — глянь, якою бурею,—
Хвилешна хвиля муки неминучої
Тебе настигне. Скелі стрімковерхі ці
Розтрощать батько громом-блискавицею
Полум'яною, і обійми каменю
Твоє сховають тіло. Довгі сповняться
Віки, аж поки вийдеш знов на світло ти
Й орел кривавий, цей крилатий Зевсів пес,
Шматки великі рватиме пожадливо
Від твого тіла, і щодня приходить
Цей буде гість незваний і печінкою
Живитися твоєю почорнілою.
Стражданням цим не дожидай закінчення,
Покіль з богів котрий у тяжких муках цих
Тебе заступить і в Аїд безпремінний
За тебе зійде, в глиб сумного Тартару.
Над цим подумай. Не хвальба порожня то,
А вирок найсуворіший, бо в Зевсових
Устах нема неправди, свого слова він
Додержує. Тож роздивись, роздумайся

І не вважай зарозумілих гордощів
За кращі від звичайної розважності.

<...>

При громі й блискавицях скеля з Прометеєм провалюється в безодню.

(Переклад Бориса Тена)

1. Порівняйте давньогрецький і сучасний театри. Що їх об'єднує, а що принципово різнить? Обґрунтуйте свою точку зору.
2. Пригадайте, що ви знаєте про Прометея з міфів.
3. Хто з титанів допоміг Зевсові у боротьбі з Кроносом?
4. Хто був катом Прометея і як він ставився до титана?
5. Які почуття переживає Прометей?
6. Прометею боляче за долю Атланта. Чому?
7. Про що, за велінням Зевса, намагається дізнатися Гермес?
8. Які дари дав Прометей людям, чого їх навчив?
9. Як ви розумієте вислів *безсила вмільсть перед Неминучістю*? Чому слово *Неминучість* написано тут з великої літери?
10. Зіставте образи Прометея з міфу і трагедії Есхіла. Як ви вважаєте, чи привніс митець щось нове в образ титана?
11. Чим образ Прометея приваблює людство протягом тисячоліть?
12. Поясніть значення крилатого вислову *вогонь Прометея*. Що таке *прометеїзм*?

Хто перемагає у боротьбі врешті-решт: Зевс чи Прометей? Л. Менар у філософській поемі «Звільнений Прометей» трактує образ Прометея як борця, революціонера, ученого, мислителя, який силою свого розуму переважає богів, він бачить Істину, прагнучи возвеличити людство.

Дж. Леопарді зображує Прометея заздрісним мрійником, якого переповнює злість.

М. Конопницька у драмі «Прометей і Сізіф» наголошує на тому, що вогню Прометея не розуміють тупі й німі людські маси, що користуються ним лише для руйнівної, а не творчої мети, — саме для підпалів, незважаючи на благородство поривань самого Прометея.

А як думаєте ви? Чи мають рацію ті, що негативно відгукуються про Прометея?

Трагедія — драматичний твір, де зображуються нерозв'язні моральні проблеми, що спричиняють зазвичай загибель героя (героїв). Прикладом є трагедія Есхіла «Прометей закутий».

Образ Прометей надзвичайно популярний в Україні. Прометей уславили Т. Шевченко, І. Франко, Леся Українка, А. Малишко й ін.

Так, І. Франко переклав вірш Й. В. Гете «Прометей», а також уривок з поеми П. Б. Шеллі «Звільнений Прометей». Ім'я титана досить часто зустрічається в листах і творчості Лесі Українки. До образу титана зверталися П. Тичина, А. Малишко, Л. Первомайський, І. Нехода, М. Руденко та ін.

Пам'ятники Прометееві у Португалії (ліворуч), Грузії (у центрі), в Україні (праворуч)

Прометей відкриває галерею так званих вічних образів, до яких постійно звертається людство. У переносному значенні Прометей, як і поняття «прометеїзм», «прометеїв вогонь», є уособленням самовідданості, шляхетних почуттів і вчинків людини, незгасного прагнення досягти високої мети. Пам'ятники титанові Прометею є по всьому світові.

Розквіт римської літератури

За правління Октавіана Августа було написано найвизначніші твори римської літератури. Після припинення міжусобиць у Римі було офіційно проголошено настання «золотої доби», яка принесла принцип «перший серед рівних» (так називав себе Октавіан, спочатку уникаючи титулу «імператор»). Ті, хто пережив жахіття громадянської війни, щиро вірили у настання «золотої доби» й усіма силами прагнули її прославити.

Римська література стала своєрідним «містком» для ознайомлення нових європейців із античною спадщиною. На теренах нової Європи Гомера вперше читали не в оригіналі, а в перекладі

латиною. Доба Відродження розпочалася саме із захоплення італійських митців творами їхніх римських попередників.

Головні особливості римської поезії:

- зацікавленість проблемами сьогодення;
- дослідження внутрішнього світу людини;
- «присутність» автора у творі;
- використання в епічному творі елементів лірики та драми;
- жанрове розмаїття.

Римський форум (реконструкція)

Публій Вергілій Марон — найвидатніший поет Давнього Риму

- *Ім'я*: Публій Вергілій Марон, прозивали «мантуанським лебедем».
- *Роки життя*: 70–19 рр. до н. е.
- *Місце народження та проживання*: с. Анди, Мантуя; Рим, Кампанія.
- *Родина*: дрібні землевласники.
- *Рід діяльності*: поет, драматург.
- *Твори*: «Енеїда», «Буколіки», «Георгіки» та ін.

Вергілій

Публій Вергілій Марон (70–19 рр. до н. е.) — чи не найпопулярніший із-поміж усіх античних поетів у новій Європі. Народився в селі Анди, неподалік міста Мантуї (Північна Італія) в родині дрібного землевласника. Готувався стати адвокатом, але слабка здоров'я й брак ораторського хисту перешкодили його кар'єрі. З юнацьких років Марон захопився поезією у стилі тодішніх римських модерністів — «неотеоретиків» (найвизначнішим із них був Катулл). Юнака вабила філософія, інтерес до якої пробудив його учитель — епікуреєць Сірон.

Сторінка з «Буколів» Вергілія

еклозі (поемі) буколічної збірки. Але радість була передчасною: 41 р. до н. е. спалахнула нова братовбивча війна, після якої околиці Мантуї знову перейшли до рук ветеранів. Поета вигнали з маєтку. Він ледве врятувався від меча оскаженілого центуріона.

39 року до н. е. Вергілій опублікував «Буколіки», що справили велике враження на громадськість. Автором книги зацікавився друг і неофіційний співправитель Октавіана Августа Гай Цільній Меценат, великий шанувальник поезії й сам літератор. Ставши членом мистецького гуртка Мецената, Вергілій дістав матеріальне забезпечення: будинок у Римі й землю в Кампанії поблизу Поли.

«Буколіки» («Еклоги») — це десять «сільських» поем, у яких Вергілій наслідував давньогрецького поета Теокріта, але його пастухи не схожі на теокрітових: на тлі умовного пейзажу ми бачимо умовних пастухів, що змагаються в піснях, вишукано розмовляють та сперечаються між собою, скаржаться на зраду коханок.

Більшість героїв-пастухів у «Буколіках» — лише маски, під якими постають реальні особи, насамперед сам поет. Так, перша

Відмовившись від політичної діяльності, майбутній поет повернувся близько 45 р. до н. е. в рідне село Анди, щоб присвятити себе письменству. Та спокійні літературні заняття було перервано конфіскацією селянських земель на користь ветеранів Гая Юлія Цезаря, яким передавали землі околиць Мантуї, Кремони. Серед них опинився і маєток Вергілія. Завдяки заступництву Октавіана (майбутнього імператора) землю йому повернули. Утішений поет звеличив свого захисника в першій

еклога цілком присвячена історії з відібранням і тимчасовим поверненням Вергілієві його матку. Четверта еклога проорокує повернення на землю «золотого віку» через народження чудесної дитини (пізніші християнські письменники трактували ці вірші як геніальне передбачення поетом народження Христа).

У другому великому творі — поемі «Георгіки» (про рільництво) поет розвиває улюблену Октавіаном та його прихильниками ідею повернення «до землі» як до джерела існування та народного добробуту.

Приставши на пропозицію Мецената створити поему, що прославляла б хліборобство й водночас слугувала практичним посібником для тих, хто вперше за це взявся (ветеранів цезаріанських полків), Вергілій використав як особистий досвід (він виріс у селі і був глибоко переконаний, що чистоту людських взаємин, здоровий глузд і незрадливе щастя можна знайти тільки в сільському житті), так і твори грецьких поетів, зокрема поему Гесіода «Роботи і дні». Перша книга «Георгік» розповідає про рільництво, друга — про садівництво, третя — про тваринництво, четверта — про бджільництво. Загальний девіз твору: «Праця долає усе».

Сторінка з «Георгік» Вергілія

Історія створення «Енеїди»

У вступі до третьої книги «Георгік» автор обіцяв незабаром написати новий твір — воєнно-героїчний епос, що прославляв би перемогу Августа над ворогами. Але війни скінчилися: у Римській державі почалася «доба Августового миру». Первісний намір поета створити поему на вшанування імператора змінився на задум епосу, у якому поет хотів довести зв'язок нового ладу зі «святою давниною». Задуманий твір мав бути водночас і римськими «Іліадою» та «Одіссеєю». Утіленням цього задуму стала поема «Енеїда». Легенда про троянців як предків римського народу давно полюбилася римській верхівці: Юлія Цезаря навіть було оголошено нащадком троянського царевича Енея та його матері, богині Венери.

«Енеїді» Вергілій віддав десять останніх років життя. Спочатку поет склав план і написав епопею прозою, а потім завіршував уподобані частини. Для того щоб оглянути місця, зображені

в поемі, він вирушив у подорож Грецією та Малою Азією. Проте Трою йому не довелося побачити. Тяжко захворівши в Афінах, він припинив мандрівку. Август порадив хворому повернутися разом із ним до Італії, де 21 вересня 19 року до н. е. й обірвалося життя Вергілія. Прах його було перевезено до Неаполя і там поховано на узбіччі ПUTEОЛАНСЬКОЇ ДОРОГИ. Поет не встиг остаточно опрацювати своєї поеми. За наказом Августа її було оприлюднено вже після смерті поета, можливо, 17 року до н. е.

Сюжет поеми «Енеїда»

Епічна поема «Енеїда» містить 12 книг, що загалом налічують 9996 віршів. Вона чітко поділяється на дві частини, кожна з яких утворена з шести книг: книги I–VI — розповідь про мандри Енея (схожі на мандри Гомерового Одіссея); книги VII–XII — опис боїв у Італії, це наче римська «Іліада». Як і в Гомеровій «Іліаді», тему «Енеїди» визначено вже в перших рядках твору:

Ратні боріння й героя вславляю, що перший із Трої,
Долею гнаний, прибув до Італії, в землі лавінські...

У першій книзі йдеться про те, як Енеєві дорогою з Трої, з волі його божественної супротивниці Юнони (Гери), що дуже не любила троянців, довелося довго блукати морями, зазнати численних пригод та небезпек.

Римський народ визнав Вергілія першим своїм поетом, римським Гомером. Про те, якої шани зажив автор «Енеїди» за життя, свідчить спогад історика Тацита: коли присутні в театрі почули вірші Вергілія, вони всі підвелися і віддали авторові цих віршів, який випадково був присутнім на виставі, таку саму шану, як імператорові Августу.

Не обійшлося і без злостивих критиків. Одні обурювалися політичною тенденцією поеми, інші — її новаторством. Якийсь Карвілій Піктор навіть написав памфлет під назвою «Бич на “Енеїду”». Інші дорікали Вергілієві за різні запозичення, зокрема з Гомера.

Жан-Жозеф Тейясон. Вергілій читає «Енеїду» Августу та Октавії

А як ви ставитеся до запозичень сюжетів? Схвалюєте чи засуджуєте вчинок Вергілія?

Тема «Енеїди» — доля Енея, який, за вказівкою богів, засновує могутню Римську державу. Попри зовнішню подібність до поем Гомера, «Енеїда» різко відрізняється від них певною політичною тенденцією — прагненням показати історичну зумовленість нового ладу й уславити його.

Енеїда

Книга I. Заспіє

Зброю співаю і мужа, що перший з надмор'їв троянських,
Долею гнаний нещадно, на берег ступив італійський.
Горя він досить зазнав, суходолами й морем блукавши,
З волі безсмертних богів та мстивої серцем Юнони,
Лиха він досить зазнав у бою, поки місто поставив
<...>

Музо, повідай мені, чим саме розгнівана тяжко
Чи то покривджена чим цариця богів засудила
На незліченні труди та нещастя побожного духом
Батька й вождя, як богиня, — і гнівом таким пойнялася!
Місто старинне було — фінікійського люду оселя, —
Звалось воно Карфаген на лівійському березі, проти
Тібрових гирел, багате на скарб і завзяття воєнне.
Кажуть, Юнона його шанувала найбільше у світі,
Навіть і Самос забувши для нього; там зброя богині,

П'єр-Нарсис Герен. Еней розповідає Дідоні про загибель Трої

Там колісниця її. А на серці в богині бажання,
Щоб Карфаген цей, як Доля дозволить, був паном народів.
Але прочула вона, що від крові троянської плем'я
Вже виростає нове, що міста поруйнує тірійців.
З'явиться люд, підкоритель земель, войовничий та гордий,
Згине в пожарі могутність лівійська: так випряли Парки.
Все те Сатурнія знає і кров ще пригадає свіжу,
Що попід мурами Трої лила за улюблених аргів.
Ще ж не зів'яли в душі причини скорботи і гніву.
Ще, притаївшись, в серці живуть її й вирок Париса —
Прикра зневага краси божественної,— й рід ненависний,
І Ганімеда, на небо узятого, шана висока.
Тямлячи все те, вона троянців, хвилею битих —
Все, що zostалося від люті данайців і зброї Ахілла,—
Не підпускала до краю латинського; довго і гірко,
Пасерби Долі, вони усіма проблукали морями.
Стільки страждання лягло на підвалини Римського роду!
<...>

Книга VI

<...>

Пророцтво Анхіза про майбутню славу Риму

Батько Анхіз на той час у глибокій долині уважно
Переглядав до наземного світу призначені душі.

<...>

Та як побачив Енея, що йшов через луки назустріч,
Руки простяг він до нього обидві; на радощах слізьми
Лиця старі окропив, і голосом зрушеним мовив:
«Так, ти нарешті прийшов. Твоя щира до батька прихильність
Всі подолала завади, усі перешкоди. Я можу
Глянути в очі тобі і голос почути знайомий.
Правда, я так і гадав. Я думав, прибудеш ти, сину.
Дні з нетерпінням я числив, і от моя мрія збулася...
Через які ж ти моря переплив? По яких суходолах
Ти перейшов? І в яких побував небезпеках, коханий?..»

<...>

Глянув Еней і, здригнувшись на вигляд, питається в батька:
«Що то за хвилі тремтять в далині і що то за люди
Геть понад плесом літають і луг укривають зелений?»
Відповідає Анхіз: «То душі, що вдруге судилось
Тіло їм земне узять. До Летейської хвилі припавши,

В водах спасенних її вони п'ють забуття довгочасне.
Хочу уже я давно тобі показати наочно
Рід твій майбутній і славних нащадків твоїх полічити,
Щоби зо мною радів ти, Латинського краю дійшовши».
<...>

Книга VIII

<...>

Щит Енея

Тут осяйна серед хмар піднебесних з'явилась Венера,
Дар несучи, і, в долині затишній побачивши сина,
Що понад берегом річки, самотній, шукав прохолоди,
Стала на очі йому і промову до нього звернула:
«От обітниця моя, подарунок тобі від Вулкана
Утвір мистецький його. Не бійся тепер ні лаврентів?
Ані хороброго Турна на чесний двобій викликати».
Так проказала і сина свого обняла Цітерея
І променясту йому біля дуба залишила зброю.
Він же, дарунком Вулкана вшанований гоїно і радий,
Намилуватись не може і броню обводить воєнну
Жадібним оком, дивується, в руки бере, приміряє
То гребенястий шолом, який полум'ям б'є золотистим,
То смертоносний той меч, а то панцир із міді твердої
Червонуватий, кривавий, мов хмара грізна, олов'яна,
Що, почервонена сонцем, виблискує сяйвом відбитим.
То наголінники візьме, з електра та золота литі,
То розглядає списа, то щита незрівнянну роботу
Там-бо на тому щиті, прозираючи роки майбутні,
Вирізьбив владар огню італійців майбутні пригоди

Антична мозаїка. I ст. до н. е.
Закохані Дідона та Еней

Клод Лоррен. Еней прощається
з Дідоною в Карфагені

Римського роду тріумфи, Асканіїв рід знаменитий
І незчисленні усі, послідовно проваджені війни.
Вирізьбив він і Вовчицю у Марсовій тихій печері
І коло неї близнят-сисунців, двох хлоп'ят нетямущих,
Як вони граються сміло, до матері як припадають,
Як і вона, повернувши до них свою шию могутню
Пестить по черзі обох і тіло вилизує ніжне

<...>

...Ще далі стояв у фортеці на чатах
Манлій і храм боронив і високий увесь
Капітолій; Ромулів їжився двір острішком нової соломи.
На позолоченім ганку срібlistий гусак неспокійно
Вгору зривавсь, кричачи, що галли уже біля храму.
Галли повзли по кущах, добиралися вже до фортеці,
Маючи добру заслону — у темряві чорної ночі.
Кучері в них золоті, із золота й одяг і броня.
В'ються плащі повишивані; щирого злота намисто
В кожного сьє на шиї молочній. Розмахує кожен
Парою списів легких і щитом захищається довгим.

<...>

Понад підземними тінями йшов злотокований образ
Моря бурхливого; сива гойдалась і пінилась хвиля,
А навкруги викидалися срібні із моря дельфіни
І розбивали хвостами гребені хвиль. В осередку
Судна пишалися мідні. Велика то битва Актійська:

Джузеппе Марія Креспі.
Еней, Сивілла і Харон

Джованні Тьєполо. Венера являється
Енею біля берегів Карфагена

Море укрите усе кораблями. Кипить узбережжя
І відбивається золотом в хвилях прозорих Левкати.
Видно там, як цезар Август провадить у бій італійців...
Високо став на кормі він, а з ним і народ, і сенат весь,
І щонайбільші боги, і пенати. На скронях подвійне
Сяйво у нього горить і зоря понад тім'ям аж рідна.
Далі Агріппа, з наказу богів, при сприятливім вітрі
Ставить у стрій кораблі; на чолі гордовитім у нього
Славна ознака звитяги, ростральний вінець променіє.
<...>

Викував мудрий Ковач розперезаних афрів, нумідів,
Дальніх лелегів, карійців і лучників добрих — гелонів,
Там і Євфрат переможений лле свої води тихіше,
І красівітні Моріни і Рейн із подвоєним гирлом,
Даги й далекий Аракс, що не терпить мостів над собою.
Так милувався Еней дивовижним дарунком Вулкана;
В захваті він од майбутніх подій і, радіючи серцем,
Взяв на своє рамено майбутність і славу нащадків.
<...>

(Переклад М. Зерова)

1. Чиї твори наслідував Вергілій у «Енеїді»?
2. Яким було призначення Енея?
3. Хто постійно переслідував головного героя?
4. Хто допомагає Енеєві, захищає його?
5. Хто закохався в Енея й через це загинув?
6. Для чого головний герой поеми хотів потрапити в підземне царство?
7. Хто допоміг Енеєві здійснити цей намір?
8. Як звали дочку царя Латина, з якою Еней мав одружитися?
9. Із ким довелося воювати Енеєві, троянцям?
10. Кого Еней переміг у двобої?
11. Чому автора так непокоїть доля Енея?
12. Яка головна думка твору?
13. Про що говорить Вергілій у «Заспіві»? Чи можна його назвати планом усього твору, концепцією?
14. Хто подарував Енеєві щит, хто його виготовував? Яке значення має зображене на ньому?
15. Наведіть приклади художніх засобів, які використовує поет для опису щита, визначте їх роль.
16. Як поет обґрунтовує «священне походження» Рима? Свою думку поясніть.

Розгляньте таблицю, порівняйте особливості творчості Вергілія та Гомера. Зробіть висновки щодо дотримання традицій Вергілієм та його новаторство.

Спільне та відмінне у творах Вергілія та Гомера

«Енеїда» Вергілія	«Іліада» та «Одіссея» Гомера
<i>Спільне</i>	
<p>Заспів — мандри головного героя. Використання міфології. Розповіді головного героя про свої подорожі, пригоди. Подорож головного героя до підземного царства (зустріч Енея з батьком Анхізом, зустріч Одиссея з Тіресієм). Численні перешкоди та випробування на шляху головного героя. Війна з ворогами. Опис щита головного героя. Утрата друга і помста за нього. Двобой героїв (Енея і Турна, Ахілла і Гектора). Вороже ставлення Юнони (Гери) до троянців. Доля героїв залежить від волі богів; боги ідеалізовані</p>	
<i>Відмінне</i>	
<p>Утвердження ідеї римської державності. Використання фактів і легенд римської історії. Поеднання міфу та сучасності. Еней — людина обов'язку, яка усвідомлює свою історичну місію</p>	<p>Утвердження ідеї гуманізму. Використання фактів і легенд давньогрецької історії. Енциклопедичний опис стародавнього світу. Герої — Ахілл, Гектор — є утіленням мужності та звитяги, героїзму; Одисей — гнучкого розуму, сили духу й хитрості; любові до рідного краю</p>

«Енеїда» довго була взірцем героїчного епосу і в Римі, і в літературах нової Європи. Високий авторитет мав Вергілій та його твір у часи Відродження й класицизму. «Енеїду» наслідував у XIV ст. Франческо Петрарка в латинській поемі «Африка», її впливом позначені видатні епопеї XVI і XVII ст.: і «Несамовитий Роланд» Аріосто, і «Визволений Єрусалим» Торквато Тассо, і «Лузіади» Луїса де Камоенса, і «Втрачений рай» та «Повернений рай» Джона Мільтона та чимало інших. Високо цінували епопею Вергілія Буало і Расін. У XVIII ст. палким шанувальником Вергілія був Вольтер.

Середньовіччя складало про Вергілія казки, змальовуючи його мудрим чарівником. Данте уславив поета у своїй «Божественній комедії» як символ «земної мудрості». У XVIII ст. Вольтер вважав найбільшою заслугою Гомера те, що його наслідував Вергілій.

У XIX ст. мистецтвом Вергілія захоплювалось багато французьких письменників — від Віктора Гюґо до Анатолія Франса.

Перші переклади творчості Вергілія припадають на середину XIX ст. Так, дві еклоги «Георгік» переклав у 1848–1849 роках Осип Шухевич, але працю його було видано лише 1886 року із передмовою І. Франка про життєвий і творчий шлях Вергілія. Переклад Шухевича був написаний плавною народною мовою, але римованим віршем, не гекзаметром.

На початку XX ст. серйозну спробу подати Вергіліїв епос українським словом зробив Іван Стешенко, відомий як перекладач «Метаморфоз» Овідія. Новою сторінкою в історії перекладу поетичної спадщини Вергілія є діяльність поета, критика, вченого, великого знавця і перекладача римських класиків М. Зерова. Йому належить повний переклад «Енеїди».

«Енеїда» Вергілія мала безліч послідовників, переспівувачів і навіть пародистів. Сюжет поеми використав видатний український поет Іван Котляревський, наповнивши його новим, національним колоритом і гумором.

Квінт Горацій Флакк — поет «золотої доби» римської літератури

- *Ім'я:* Квінт Горацій Флакк.
- *Місце народження:* м. Венузія (сучасна Веноза).
- *Роки життя:* 65–8 рр. до н. е.
- *Родина:* батько — вільновідпущений (колишній раб), помічник розпорядників аукціонів.
- *Освіта:* приватна в Римі.
- *Посада:* переписувач-скарбник.
- *Основні твори:* 2 книги сатир, книга еподів (ліричних віршів), 4 книги од, 2 книги послань.

Квінт Горацій Флакк

Квінт Горацій Флакк (65–8 рр. до н. е.) — поет «золотої доби» римської літератури, один із ушавлених авторів світової літератури поряд із Вергілієм і Овідієм.

Горацій народився 8 грудня 65 р. до н. е. у Венузії (суч. Веноза) в області Апулія на півдні Італії. Батько, про якого сам поет згадував

із захватом і шанобою (про матір він не згадує), був колишнім рабом, якого відпустили на волю. Ремеслом помічника розпорядника аукціонів він заробив на невеликий маєток. Бажаючи, щоб здібний юнак здобув гарну освіту, батько привіз Горація до Рима й довірив його виховання відомому наставникові Орбілію Пупіллу. Сам батько взяв на себе роль «педагога», тобто людини, яка супроводжує дитину до школи (зазвичай цей обов'язок покладався на раба).

Здобувши в Римі риторичну освіту, Горацій поїхав до Афін. Під впливом товаришів-аристократів і захопленого ставлення до ідеї республіки Горацій вступив до лав захисників римської сенатсько-аристократичної республіки Брута й Кассія і 42 року до н. е. у війську Брута досяг посади військового трибуна. Цього самого року після бою під Філіппами справу республіки було програно: Горацій ні з чим повернувся до Рима. Масова конфіскація триумвірами приватних земельних володінь позбавила його засобів існування. Протягом певного часу він здобував їх службою писаря, поки його перші літературні спроби не привернули до нього уваги Вергілія, що увів його до придворних літературних кіл (39–38 рр. до н. е.). Покровителем Горація став Меценат, який подарував поетові 33 року невеликий маєток у Сабінських горах і познайомив із самим Октавіаном. Відтоді Горацій у своїх творах стає напівофіційним поетом, який пропагує ідейну програму нової влади: 17 р. до н. е. йому доручають скласти офіційний релігійний спів — «ювілейний» гімн на роковини Рима.

Перша книга сатир Горація, що містила десять віршів, написаних гекзаметром, вийшла близько 35 р. до н. е. Після перемоги Октавіана Августа, близько 30 р. до н. е., Горацій зібрав ще 8 сатир у другій книзі, приєднавши до неї 17 коротких ямбічних творів, названих *еподи*. Після цього у творчості Горація відбулися рішучі зміни. Він відшукав розміри, що відповідали його умонастроєві, в еолійській ліричній поезії початку VI ст. до н. е. Горацій мистецьки пристосував ці розміри до латинської мови. 23 року до н. е. він випустив у світ оди, а також різноманітні за метрикою, розміром (від 8 до 80 рядків) та інтонацією вірші.

8 року до н. е. Меценат помер, Горацій пережив його лише на два місяці. Поета поховали на Есквіліні поруч із його покровителем Меценатом. Перші свої твори Горацій назвав еподами («приспівами»). Це двовірші, де другий рядок є коротшим за перший, немовби «приспівом» до нього. Написані вони під явним впливом елліна Архілоха ямбами. Щоправда, Горацій одразу заявив, що його вірші схожі на Архілохові лише формою, а не змістом: «...Запозичив я дух Архілоха, / Ритми його, а не зміст, не слова, що Лікамба карали».

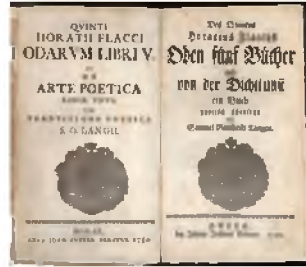

Ода — жанр лірики, вірш, що виражає піднесені почуття, викликані важливими історичними подіями, діяльністю видатних історичних осіб. Оді притаманні урочистість і патетичність у висловленні почуттів.

Оди Горація

Горацієві «Оди» вирізняються художньою довершеністю й тематичним розмаїттям.

Показово, що, підбиваючи підсумок свого життя, Горацій особливо підкреслював як свою заслугу саме те, що дав друге життя еллінській ліриці латинською мовою. У Римі Горація читали в школах, складали коментарі до його творів, його наслідували.

Сторінки Горацієвих «Од»

До Мельпомени (III, 30)

Звів я пам'ятник свій. Довше, ніж мідь дзвінка,
Вищий од пірамід царських, простоїть він.
Доц його не роз'їсть, не сколихне взимі,
Впавши в лють, Аквілон; низка років стрімких —
Часу біг коловий — в прах не зітре його.
Смерті весь не скорює; не западе в імлу
Частка краща моя. Поміж потомками
Буду в славі цвісти, поки з Весталкою
Йтиме Понтифік-жрець до Капітолію.
Там, де Авфід бурлить, де рільникам колись
Давн за владаря був серед полів сухих, —
Будуть знати, що я — славний з убогого —
Вперше скласти зумів по-італійському
Еолійські пісні. Горда по праву будь,
Мельпомено, й звінчай, мило всміхаючись,
Лавром сонячних Дельф нині й моє чоло.

(Переклад А. Содомори)

В оді «До Мельпомени» Горацій утілює мрію про безсмертя Поета, стверджуючи, що є пам'ятники, котрим не загрожують ані дощі, ані буревії. Вони — у пам'яті людей, у поетичних рядках, що переживуть віки, бо написав їх талановитий Митець. Горацій і справді «смерті весь не скорився», бо його творчість пам'ятають і вивчають донині. Ода «До Мельпомени» — незвичайний

твір, оскільки автор «зводить пам'ятник» собі сам, не чекаючи, доки його увічнять у мармурі чи бронзі. Поет настільки упевнений у своєму таланті, що вважає себе гідним лаврового вінка самої Мельпомени.

Мотив пам'ятника, започаткований Горацієм, мав багато продовжувачів у наступні епохи (В. Шекспір, Дж. Мільтон, Т. Шевченко, О. Пушкін, М. Рильський та ін.).

В Україні твори Горація вивчали в братських школах. Цікаво, що герой повісті М. Гоголя, Тарас Бульба, перевіряючи, чого навчили в Києві його синів, згадує саме Горація, «що латинські вірші писав».

Заслугою Горація-сатирика є й те, що він першим у римській літературі свідомо пов'язав жанр сатири з теорією смішного. Теми, ідеї, які розробляв поет, художні засоби, котрі використовував, актуальні й сьогодні.

Мельпомена. Римська копія елліністичної статуї III–II ст. до н. е.

1. Назвіть найвідоміші твори Горація.
2. Якою є тематика його віршів?
3. Яку роль у житті Горація відіграв Меценат? Яким є сучасне розуміння слова *меценат*?
4. Про який пам'ятник ідеться у поезії «До Мельпомени»?
5. Які автобіографічні відомості дав поет у вірші?
6. Про яку заслугу в галузі поетичного мистецтва згадує Горацій?
7. Що незвичного є в поезії митця?
8. До кого звернена ода Горація?
9. Якою є тема цього твору?
10. Знайдіть рядки, у яких поет говорить про те, за що його пам'ятатимуть люди.
11. Як має бути увічнена пам'ять про поета?
12. У чому поет вбачає свої заслуги перед прийдешніми поколіннями?
13. Твори Горація цікаві й актуальні для сучасного читача. Доведіть або спростуйте це твердження.

Зіставте переклад А. Содомори «До Мельпомени» Горація з переспівом цього самого твору М. Зерова.

До Мельпомени

Звів я пам'ятник свій. Довше, ніж мідь дзвінка,
Вищий од пірамід царських, простоїть він.
Доц його не роз'їсть, не сколихне взимі,
Впавши в лють, Аквілон; низка років стрімких —
Часу біг коловий — в прах не зітре його.
<...>

Там, де Авфід бурлить, де рільникам колись
Давн за владаря був серед полів сухих, —
Будуть знати, що я — славний з убогого —
Вперше скласти зумів по-італійському
Еолійські пісні...

(Переклад А. Содомори)

До Мельпомени

<...>

Пій сходить з дівою в високий Капітолій.
І де шумить Авфід в безудержній сваволі,
І де казковий Давн ратайський люд судив, —
Скрізь говоритимуть, що син простих батьків
Я перший положив на італійську міру
Еллади давній спів. Так не таїсь від миру
І лавром, що зростив святий Дельфійський гай,
О Мельпомено, ти чоло моє звінчай.

(Вільний переклад М. Зерова)

Свої враження від інтерпретацій цього великого Майстра слова викладаю у книжках «Під чужою тінню» та в «Студіях одного вірша». Кажу «інтерпретації», бо саме цей термін (особливо коли мова про Горацієву лірику), на мою думку, найкраще передає творчі засади М. Зерова, який, на противагу до «точних» щодо «змісту» академічних перекладів, дбав передусім про соковитість українського вірша, свіжість мови й характерну для неокласиків скульптурну викинченість образів.

Едність звуку і змісту — ось що таке антична, й не тільки антична поезія. Але антична — передусім: тодішня поезія — звукова поезія (античні не знали, що таке читати подумки). Саме звуковими образами античний поет «достукувався» до серця слухача. Саме слухача, а не читача! І це дійсно вражаючої сили образи. В одній зі своїх од Горацій уявляє себе у підземному царстві, серед тіней померлих (поета в його ж помешканні мало не вбило, падаючи, якесь дерево): там на млистому безгомінному тлі лірик

Алкей б'є золотим плектром у струни своєї ліри, а безголосі тіні «п'ють вухами» нездоланну навіть у підземній млі музику запального воїна і поета. Але це тільки переказ «змісту»: звукові й зорові образи тієї строфи, разючі контрасти ледве чи знайдуть собі аналоги в усій європейській поезії.

(А. Содомора)

Так відгукується про переклади творів Горация перекладач А. Содомора. Поміркуйте про відповідальність перекладачів за збереження культурної спадщини.

Публій Овідій Назон — співець одвічних перевтілень

- *Ім'я:* Публій Овідій Назон.
- *Роки життя:* 43 р. до н. е. — 17 р. н. е.
- *Місце народження, проживання:* Сульмона (сучасна Італія), Рим, Томи (нині Констанца, Румунія).
- *Родина:* забезпечена провінційна родина стану вершників.
- *Освіта:* граматична школа в Римі, риторична освіта.
- *Рід занять:* політика, судова справа, поезія.
- *Основні твори:* «Метаморфози», «Фасты», «Сумні елегії» та ін.

Овідій

Публій Овідій Назон — римський лірик — третій (поряд зі старшими Вергілієм і Горациєм) славетний поет часів Августа, народився в м. Сульмоні, що в узгір'ї Абрुцьких гір, за 140 км від Рима, і походив зі стану вершників. Здобувши в Римі ґрунтовну риторичну освіту, служив там на адміністративних і судових посадах; але, відчуваючи нестримний потяг до віршування, облишив службу, щоб присвятити себе поезії. Усі його твори, незважаючи на цілковиту аполітичність, суперечили прагненням імператора Августа відновити розхитані «добрі звичаї» і «староримські чесноти»: мужність, побожність, серйозність та скромність. Тим часом Овідій (завдяки своєму третьому шлюбові) став членом римського аристократичного суспільства, людиною, близькою до Октавіанового двору. Після 12 р. до н. е. Овідій

звертається до тем героїчно-міфологічного характеру. Він починає велику поему «Фасти» — історично-поетичний коментар до римського календаря, реформованого Юлієм Цезарем, поетичний довідник із римської релігійної давнини (12 книг — за числом дванадцятьох місяців, збереглися тільки перші шість) та «Перевтілення» («Метаморфози») — збірник античних міфів. У «Фастах» поет звів усю різноманітність філологічних домислів, астрономічних довідок, антикварних шукань, описів та оповідань до уславлення цезаря Августа і його предків.

До десяти разів Овідію присуджували перемоги на співочих змаганнях, його всюди запрошували, патриції намагалися зав'язати з ним дружбу, римська молодь учила напам'ять його витончені вірші. Поеми мали такий успіх, що їх автора стали порівнювати з Вергілієм та Горацієм. І враз трапилося несподіване. Одного нещасливого дня 8 р. н. е. все змінилося. Спеціальним указом Августа Овідія було вислано з Рима у найвіддаленіший закуток імперії — місто Томи (сучасна Констанца в Румунії), де й минули останні роки життя поета. Причини несподіваного заслання досі залишаються невідомими (кажуть, що це були якісь інтриги в оточенні Октавіана).

Поет дуже тяжко переживав розлуку з дружиною, з Римом, зі звичним життям.

За період заслання він створив п'ять книг «Сумних елегій» (близько 50 віршів) і чотири книги «Послань із Понта» (понад 30 віршів), що склали досить точну й переконливу картину умонастрою, страждань і мрій нещасного поета. Багато листів поет написав Августові, благаючи про помилування. Але все було даремно. 17 року н. е. Овідій помер, так і не побачивши улюбленої батьківщини, рідних. За легендою, він похований у Томах.

«Метаморфози»

Поема Овідія «Метаморфози» («Перевтілення») має 15 книг, що містять 250 малих поем, кожна з яких закінчується перевтіленням. Автор створив міфологічну картину античного світу. Сюжет поеми рухається від створення світу, що є першим перетворенням початкового хаосу на космос, до сучасних

Обкладинка видання
«Метаморфоз» Овідія
1632 року

Овідієві часів. У другій частині твору з'являється думка про погіршення людського роду з плином часу. У книзі систематизовано оповіді про перетворення відомих міфологічних героїв.

З окремих оповідань, що складають поему, особливої популярності в пізніших європейських літературах набули: картина потопа і перетворення Дафни на лаврове дерево (у книзі I), історії Фаетона (II), Нарциса й Німфи Ехо (III), Пірама й Тісби (IV), Ніоби (VI), Дедала й Ікара, Філемона й Бавкіді (VIII), Венери й Адоніса (X) та ін.

Останні частини поеми присвячені міфологічній історії Риму, яку поет веде від часів Троянської війни і до появи в Італії перших поселенців. Завершується твір хвалою на адресу Юлія Цезаря та Августа, зведених до рівня богів й оголошених покровителями імперії Риму.

Сумні елегії

Життя поета (Книга IV, елегія X)

Любощів ніжний співець, як свій шлях життьовий
перейшов я, —

Друже-нащадку, тобі повість розкаже моя.
Мила вітчизна моя — Сильмон, на джерела багатий;
Дев'ятдесят туди миль треба від Рима пройти.

<...>

З діда і прадіда рід наш поважний із вершників римських,
Не випадковість, не гріш в люди виводили нас.

<...>

В ранніх зелених літах нас виховують пильно й дбайливо:
В Рим до найкращих знавців батько обох нас послав.
Брат мій від літ молодих вінець красномовства вподобав,
Форума сварки гучні вабили серце його.

Серцю ж моему з дитинства подобались святощі неба,
Муза до тихих пісень кликала душу мою.

Часто мій батько мовляв: «Не за хлібне ти діло берешся,
Славний Гомер, але й він так і помер нуждарем».

Батькове слово узяв до душі я і, Муз призабувши,
Спробував прозу писать, кинув я метри дзвінки, —
Тільки ж писання моє самохіть окрилялося ритмом,
Що б не почав я писать, вірші складались самі.

Роки тим часом минали — нечутною перше ходю,
Вільної тоги настав день для обох юнаків,
Туніки наші прикрасив широкий рубець пурпуровий.
Нахили серця, проте, не відмінилися в нас.

<...>

Потім посаду прийняв я, зеленим літам відповідну,
Членом колегії трьох деякий час я пробув.
Курія далі чекала; та звузив я рубчик червоний,
Не до снаги бо мені був той почесний тягар:
Тіло незвичне було, та й душа не лежала до праці,
А честолюбство мені завжди огидне було;
Сестри до того ж аонські шептали про творче дозвілля,
Що уявлялось і так даром найкращим мені.
Як шанував, як любив я прославлених Римом поетів!
В кожнім улюбленці муз бога я серцем вчував.

<...>

А виступав я з читаннями перед громадою в Римі,—
Ледве чи й раз поголить бороду вправився я.

<...>

Правда, тоді як я йшов на вигнання, багато спалив я
Навіть достойних пісень, в гніві на Музу свою.
Серце було в мене чуле, покірне Еротові серце;
Часто з найменших причин поломеніло воно.
Але хоч був я такий, хоч займавсь од найменшої іскри,
Та на іменні моїм плям і чуток не було.

<...>

І як про горе моє прилине до вас поголоска,
І понад Стіксом мутним будуть судити мене,—
Знайте, кохані, тоді, що причина мого вигнання —
Вчинок незважений мій, а не злочинство яке.

<...>

Роки найкращі минули; прийшла сивина незабаром,
В кучері чорні мої позапліталася скрізь,
І переможний їздець на моєму віку олімпійський
Десять вже взяв нагород і завітчався вінком,—
Як несподіваний Цезаря гнів мене вислав у Томи,
Де чорноморський бурун в західні б'є береги.
Кари моєї причина і так аж занадто відома,
Але про власну біду свідчить не вільно мені.
Зрада супутників, прикрості слуг — що я згадувать маю?
Лихо те тяжче було, аніж вигнання само.
Тільки ж дух мій не стих, не скорився лихий я негоді,
Скупчив всі сили свої — перетерпіти біду.
Від же на мене звалилося стільки на суші й на морі,
Скільки зірок золотих в небі високім горить.
Давне дозвілля, солодке життя довелося забути
І в непривичній руці зброю належну підняти.

Берег сарматський, суміжний із племенем гетів стрілецьким,
 Зрештою нас привітав після набридлих блукань.
 Зброя дзвенить тут довкола, та я, щоб недолю забути,
 На самотині свою пісню складаю сумну.
 І хоч нікого нема, хто б її привітав благодушно,
 Але скорочує день, час забирає вона.
 Дяка, о Музо, тобі, що живу я, страждання я зношу.
 І що це трудне життя не підломило мене.
 Ти-бо потіху даєш, ти приходиш до мене, як ліки,
 І заспокоюєш ти серце турботне моє.

<...>

Передчування ж співецьке говорить мені, — та чи правда? —
 Що і по смерті не весь буду я, земле, твоїм.
 Чи то мій хист, чи то ласка твоя оцю славу з'єднали, —
 Дякую красно тобі, любий читальнику мій.

(Переклад М. Зерова)

1. Чому елегії у Овідія названі сумними?
2. Визначте тему та головну думку твору Овідія «Життя поета».
3. Якими художніми засобами розкрито тему та ідею елегії «Життя поета»?
4. Визначте, наскільки цей вірш є автобіографічним?
5. Як ліричний поет оцінює свою творчість, свою роль у житті людей, у літературі?

Творчість Овідія мала важливе значення для розвитку як римської, так і всієї світової літератури. Його твори приваблюють тонким музичним віршем, пластичністю зображення, наочністю розповіді. За доби Середньовіччя Овідія шанували нарівні з Вергілієм, а його ліричні твори дали поштовх швидкому розвитку середньовічної любовної лірики. В епоху Відродження найбільшої популярності набули «Метаморфози», які стали невичерпним джерелом сюжетів для художників і письменників. У XVII–XVIII ст. на основі його творів було написано багато опер і балетів.

Віргіл Соліс. Ілюстрація до «Метаморфоз» Овідія

В Україні Овідій відомий дуже давно. Його твори вивчали в Києво-Могилянській академії. Творчістю

Овідія захоплювався Г. Сковорода («Похвала астрономії»). Високо цінував талант поета Т. Шевченко, який назвав «Метаморфози» «найдосконалішим творінням всемогутнього творця вселенної». Наприкінці ХІХ ст. Овідія перекладали Олена Пчілка, О. Маковей. Пізніше його твори перекладав М. Зеров. 1986 року вийшов повний текст «Метаморфоз» у перекладі А. Содомори.

На чорноморському узбережжі тривалий час побутовали легенди про перебування в цих місцях Овідія. Цікаво, що фортецю, розташовану на півдні України, названо на честь поета Овідіополь (тепер селище міського типу в Одеській області).

Найцікавішим є те, що жодних доказів цього не було знайдено, хіба що під час археологічних розкопів виявили давнє римське поховання, яке і визнали гробницею Овідія. Прикрасою містечка Овідіополь на березі лиману є пам'ятник Овідію скульптора М. Степанова. Поет зображений на ньому як справжній мислитель, який розмірковує про філософію життя і створює свої нові поеми.

Пам'ятник Овідію в Овідіополі

Тарас Шевченко, засланий російським імператором Миколою І на далекий Арал, порівнював свою долю з долею Овідія, засланого імператором Октавіаном Августом до далеких Том, називаючи обох можновладців катами. В одному з листів Кобзар писав: «Август, язичник, сылая Назона, к диким гетам, не запретил ему писать и рисовать. А христианин N (Микола І) запретил мне то и другое. Оба палачи!»

«Пройдена ним риторична школа поклала яскравий відбиток на його творчість, надавши йому, з одного боку, значну зовнішню ефектність, із другого ж — багатослівність, заміну безпосередності вислову вишуканістю й навмисністю» (О. Білецький).

Критика часом називає Овідія легковажним поетом, зауважуючи, що саме через цю свою рису він потрапив у заслання і тим самим занাপастив свій талант, оскільки творити повноцінно міг лише у Римі.

А якої думки ви про стиль Овідія? Зверніться для обґрунтування свого судження до різних перекладів творів цього поета.

Підсумуємо знання з теми

1. Що означає термін *античність*?
2. Дайте визначення міфології. Укажіть відмінність міфу й казки, міфу й релігії.
3. Кого з давньогрецьких драматургів вважають «батьком трагедії»?
4. Які драматичні жанри беруть початок і досягають значного розвитку в театральному мистецтві давніх греків?
5. Поясніть суть *гомерівського питання*.
6. У чому полягає своєрідність драматургії Есхіла? Які сценічні нововведення приписують драматургові? Як сам «батько трагедії» ставився до своєї творчості?
7. Назвіть характерні ознаки римської літератури.
8. Завдяки творчості яких митців «золота доба» римської літератури набула такої гучної слави?
9. Наведіть приклади популярності поезій Горація в Україні.
10. Коли і з якою метою Вергілій створив «Енеїду»? Якими є головні тема та ідея цього твору?
11. Окресліть основну тематику творчості Горація.
12. Назвіть твори Овідія. Розкрийте їх загальний зміст.

1. Спираючись на конкретні приклади, доведіть, що культура й література Риму розвивалися під потужним грецьким впливом.
2. Чи можна всіх письменників античної доби вважати класиками світової літератури?
3. Виконайте завдання у зошиті. Доберіть до слів відповідні за змістом крилаті вислови з грецької міфології.

- Підступні дари — ... .
- Слабке місце — ... .
- Безцільна робота — ... .
- Труд, що триває нескінченно, — ... .
- Зникнути з пам'яті, піддатися забуттю — ....
- Ключ до розв'язання проблем — ... .
- Предмет будь-якої суперечки — ... .
- Сильна запущеність у справах — ... .

Накресліть у зошиті кросворд (за зразком, наведеним у підручнику) та розв'яжіть його.

По горизонталі

1. Одна з трьох частин будинку давньогрецького театру (спочатку — приміщення, де перевдягалися актори).

2. Основна частина театральної споруди.
3. Місто, у якому побудували перший кам'яний театр.
4. Бог, якому було присвячене капище найдавнішого театру Греції.
5. Особливе взуття давньогрецьких акторів на високій підшві.
6. Трагик, за часів якого у театр було введено другого актора.

По вертикалі

1. Один із трьох найвизначніших трагічних поетів класичної Греції.

				1	*	*	*	*				
				2	*	*	*	*	*	*	*	*
			3	*	*	*	*					
		4	*	*	*	*	*					
				5	*	*	*	*	*	*	*	
6	*	*	*	*								

Грецькі терміни в науці

1. Назва хімічної науки з'явилася ще в Давній Греції. Яким чином?
2. На згадку про який грецький міф хіміки назвали один з металів ніобієм?
3. На згадку про яку подію, оспівану в грецькій міфології, люди почали носити каблучки з камінням?
4. Звідки походить сучасна емблема медицини?
5. У сучасній мові — засіб, що може вилікувати будь-що, ліки від усіх хвороб та лих. Що це за чудесний засіб і чому його пов'язують із грецькими міфами?
6. Відомо, що травлення в організмі відбувається за допомогою ферментів, багато з яких є протеїнами. Чому, на вашу думку, їм дали саме таку назву?
7. Як називається наука про павуків? Чому вона дістала таку назву?
8. Походження слова *лицей* пов'язують з Аполлоном. Поясніть, чому.

За зразком накресліть у зошиті таблицю та заповніть її.

Боги давніх греків

Ім'я бога	Сили природи, які він уособлює	Заняття, покровителем яких він є
***	***	***

Кун М. А. Легенди та міфи Давньої Греції. // перекл. О. М. Івченко. — К. : Веселка, 1996.

Гловацька К. І. «Одіссея» Гомера. — К. : Веселка, 1969.

Шевченко Т. Твори. — Т. 6. — К., 1939. — С. 15.

Овідій http://ae-lib.org.ua/texts/ovidius__

Горацій <http://ae-lib.org.ua/texts->

Інформація про богів і героїв Давньої Греції на основі книги

М. А. Куна. <http://greece.diera.su/>

Міфологічний словник. <http://www.antmir.ru/>

Легенди і міфи Давньої Греції у викладі М. Куна. <http://www.ellada.spb.ru/?p=3>

Звід міфів Давньої Греції та Давнього Риму. <http://www.mifenc.ru/>

Міфологія стародавніх народів. <http://www.mifologija.ru/>

Міфологічні образи, літературні обробки міфів народів Греції, Єгипту, Індії та Риму. http://www.foxdesign.ru/legend/mix_map.html

Ми подорожували у віртуальному світі Давньої Греції та Давнього Риму. Завдяки цій мандрівці маємо цінний скарб — знання про:

- гармонію тілесного і духовного, любов до життя в усіх його проявах, катарсис у творах античних письменників;
- давньогрецьку міфологію;
- Гомера і його знамениті поеми «Іліаду» й «Одіссею»;
- особливості давньогрецького театру і «батька трагедії» Есхіла, вічний образ Прометея;
- пам'ятник як символ вічності поезії у творі Горація;
- життя і творчість поета-вигнанця Овідія, що першим доніс до нащадків у своїх «Метаморфозах» міфи давніх греків і римлян;
- величезний вплив античної літератури на розвиток світової літератури й культури в усі часи, включно з нинішніми.

Подорож третя. У добу героїв Сходу та Заходу

Духовна краса безкінечно прекрасніша за всю іншу, і тому тіла, що є лише тінями сущого, повинні мати чарівність, яка свідчить про красу духовну. Такий тип краси належить природі й переважає мистецтво, створене людиною.

Дж. Едвардс

Традиційно склалася думка, що доба Середньовіччя була однією із найжорстокіших епох в історії людства. Проте ця доба подарувала прийдешнім поколінням чудові пам'ятки літератури, живопису та графіки, архітектури. Саме у Середньовіччі було закладено підвалини сучасної загальноєвропейської культури, історія якої починається з історії слов'янських, німецьких і кельтських племен, а література — з їхнього фольклору.

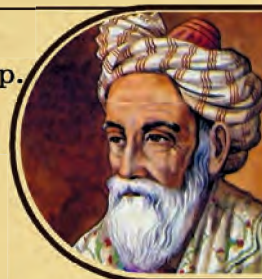
Середньовіччя (V–XV ст.)

- проповідування подвижництва, аскетизму;
- ідея безсмертної віри в Бога;
- вчення про існування двох світів: вищого — божественного, нижчого — земного;
- відображення суперечливості людини, драматизму її буття, багатства почуттів;
- синтетизм мистецтва

Лі Бо
701–762 рр.
класичні
вірші,
поезії в жанрі
народних пісень
Китай

Омар Хайям
1048–1131 рр.
«Рубаят»
Персія

Данте Аліг'єрі
1265–1321 рр.
Поема
«Божественна
комедія»,
сонети
Італія

Винаходи

скляне
дзеркало (1200)
окуляри (1280)
компас (1282)

Заснування
Оксфордського,
Кембриджського
й інших університетів

XV ст.
Виникнення в
українському
Придніпров'ї та
Прибужжі
козацтва

Культура, література Заходу і Сходу — це два могутніх крила одного птаха, і підтвердженням цієї єдності є сповідання тих самих загальнолюдських цінностей — Любові, Добра, Миру, Справедливості, Духовності. І ми переконаємося в цьому під час нашої третьої віртуальної подорожі.

Середні віки ще називають темними віками (Dark Ages). Чи погоджуєтеся ви з таким визначенням? Поясніть свою думку.

Середньовіччя як історична доба, її хронологічні межі й специфічні ознаки в історії європейських і східних літератур

- *Середньовіччя* — період європейської історії від V ст. до Реформації та Великих географічних відкриттів (кінець XV ст. — початок XVI ст.).
- Середньовічну культуру поділяють на п'ять зон: індійську, східноазійську (Китай, Корея, Японія), близькосхідну, візантійську та західноєвропейську.
- *Найвидатніші представники літератури Середньовіччя*: китайські поети Лі Бо, Ду Фу; персько-таджицькі лірики Рудакі, Гафіз, Омар Хайям; європейські поети Джауфре Рюдель, Бертран де Борн, Франсуа Війон, Данте Аліґ'єрі.
- *Жанри*: релігійна література, хроніки, героїчний епос, рицарська література, куртуазна література, лірика трубадурів та вагантів.
- *Основні теми*: страждання, самопожертва, материнська любов, прагнення до самовдосконалення, почуття любові, тема жахливого (злого і потворного).

Замок Фалез, Нижня Нормандія

Середньовіччям називають тисячолітній період — від моменту падіння Західної Римської імперії (V ст. н. е.) до XV ст. У цей час починається процес формування націй. У суспільстві виникають нові, феодальні відносини. Християнська католицька

Середньовічний письменник за роботою. XV ст.

церква панує над культурним життям Західної Європи.

Усе це зумовлює появу нового світобачення, нової концепції особистості, моральних та суспільних обов'язків. Релігійне виховання формує ідею вірності християнським канонам, служіння Богові, а феодалні відносини узаконюють служіння васала сеньйорові та сюзеренові. Церква створює літературу, що схвалює подвиги

аскетизму, мучеництва за віру. Характерним для цього періоду є жанр «житія», в якому описано відлюдників, що усамітнюються в пустелі, добровільно зазнають страждань. Поширені також «видіння», тобто розповіді людей, що немовби відвідали потойбічний світ. У них змальовано картини райських насолод або пекельних мук.

В історії літератури та мистецтва Західної Європи розрізняють такі етапи:

- V–IX ст. — раннє Середньовіччя;
- X–XIII ст. — розквіт середньовічної цивілізації;
- XIV–XV ст. — пізнє Середньовіччя, початок Відродження.

Поруч із церковною літературою, яку писали переважно латиною, розвивається література світська, далека від похмурого, аскетичного світосприйняття. Різні її жанри та види походять із народної творчості, що існувала з давніх-давен, а предметом зображення була людина зі своїми земними радощами та негараздами.

На відміну від античної культури, яка проголошувала «*Mens sana in corpore sano*», що означає «Здоровий дух в здоровому тілі», середньовічна культура стверджувала верховенство духу над плоттю, духовної краси над фізичною. Були проголошені догмати християнства й розроблені способи пристосування їх до повсякденного життя.

Отже, ідеальною людиною може бути або чернець, або людина, яка зреклася земних утіх, протистоїть спокусам і живе з Богом у серці.

Великим досягненням середньовічної літератури було створення героїчного епосу — поем про героїв-воїнів, які захищали свою батьківщину та віру в боротьбі проти іноземців та іновірців. Епос виник у формі сказань, які тривалий час існували в усній формі

(французька «Пісня про Роланда», іспанська «Пісня про мого Сіда» чи наше «Слово о полку Ігоревім»).

Герой середньовічного епосу — воїн, захисник своєї країни й народу. У добу постійних війн — це важлива фігура суспільного життя. В епісі ідеальні якості воїна — сила, хоробрість, доблесть, вірність васала своєму сюзеренові — героїзуються. Сюжети багатьох поем складені на основі справжніх історичних подій. Ідеться про історичних осіб, але із часом сюжет видозмінюється, причому досить суттєво.

У Західній Європі мовою міжнародного спілкування стала латина, у Візантії — грецька. Персько-таджицькі поети відстоювали свою мову — фарсі, відчуючи постійний тиск мови арабів-завойовників і водночас запозичуючи жанри арабської поезії (наприклад, касиду).

Середньовіччя було динамічною епохою, під час якої відбувалися державотворчі й культуротворчі інтеграційні (об'єднавчі) процеси.

Але час спливав, і людина все більше усвідомлювала себе не лише часточкою якоїсь спільноти, а й окремою самодостатньою особистістю. На перший план почало виходити її особисте життя: переживання, мрії, сподівання. Почуття кохання, тема служіння дамі серця — усе це детально описано в «спадкоємцеві» середньовічного героїчного епосу — лицарському романі. Однак «королевою» літературного процесу Середньовіччя була все-таки поезія.

Сторінка середньовічного рукопису

1. Який історичний період називають Середньовіччям?
2. Назвіть хронологічні межі цього періоду. Чи є вони чіткими?
3. Які зміни відбулися в суспільному житті за цей період?
4. Назвіть найпопулярніші жанри літератури Середньовіччя.
5. Як розвивалися літератури слов'янських народів у цей час?
6. Яким був стан розвитку літератури на Сході?
7. У чому погляди гуманістів мали розбіжності з традиційним середньовічним світоглядом?

Архітектура західноєвропейських держав почала розвиватися своїм шляхом. Умовно процес середньовічного будівництва можна поділити на два періоди: романський стиль (VI–XII ст.) та готичний (XIII–XV ст.).

Кафедральний собор
у Майнці, Німеччина

Стіни майже не розписані, лише у добу зрілості романського стилю на стінах храмів почали зображувати святих.

Слово *готика* виникло в добу Відродження. До архітектури Середньовіччя його припасували ренесансні ідеологи, розуміючи під цим словом щось негативне. Але час довів, що вони глибоко помилялися. Готика є справжньою «кам'яною симфонією», за висловом В. Гюго. Легкість, каркасність конструкцій, багато скла в спорудах, не такі масивні стіни, різнокольорові вітражі, стрілчасті арки, вузькі та високі башти й колони, прикрашені скульптурами фасади — усі ці елементи ще більше увиразнювали вертикаль як визначальну ознаку готичного стилю.

Собор Паризької Богоматері (Нотр-Дам де Парі; франц. Notre Dame de Paris) присвячений Діві Марії, матері Ісуса Христа. Це один із найпрекрасніших витворів готичного мистецтва. Стоїть на острові Сіте, на місці першої християнської церкви Парижа, базиліки Святого Стефана, яку, у свою чергу, звели замість галло-римського храму Юпітера римських часів.

У будові собору відчутно подвійний вплив: із одного боку, ознаки романського стилю Нормандії з властивою йому могутньою

Термін *романський* умовний. Він виник у зв'язку з тим, що споруди цього часу були переважно кам'яні і побудовані за римським способом, на відміну від дерев'яних будівель. Романський стиль відповідав вимогам неспокійного часу — добі феодальних війн. Від нападників мешканці навколишніх сіл зазвичай ховалися в замках, які за певних умов могли стати фортецями. Суворі й понурі вежі, високі й масивні мури, важкі склепіння, невеликі вікна, що іноді нагадували бійниці, — такий вигляд мали тогочасні будівлі. Церкви, собори, монастирі були теж ніби фортеці. Плани культових споруд мали форму хреста.

Нотр-Дам у Реймсі,
Франція

і щільною єдністю, а з іншого — новаторські архітектурні досягнення готичного стилю.

Середньовічна музична історія починається умовно з VI століття. На той час побутували народні пісні у супроводі національних музичних інструментів. Відбувалися народні гуляння, хороводи, танці. Зупиняючись у містах і поселеннях, мандрували Європою артисти. Актор водночас був оповідачем, музикантом, танцівником, співаком, дресирувальником тварин, блазнем. Він виконував ще й духовні пісні, акомпонуючи собі на віолі.

Середньовічні музиканти.
Манускрипт XIII ст.

У Франції мандрівних акторів називали *жонглерами*. Тривалий час жонглери були єдиними носіями світської музичної культури і єдиними професіоналами в галузі інструментальної музики. У Німеччині це були *шпільмани*, у Київській Русі — *скоморохи*. *Вагантами* називали тих акторів, які у своїй творчості послуговувалися лише латинською мовою.

За часів Київської Русі в музичному мистецтві одночасно існували три напрями: народна музика, придворно-світська та церковна. Якщо у світському житті музичні інструменти були невід'ємною частиною творчості (княжі застілля, народні свята, військові походи), то в релігійній культурі музичне мистецтво було представлено виключно вокальними творами. Єдиним музичним інструментом, який дозволила православна церква, був дзвін. Але він виконував суто сповіщальну функцію.

Китайська поезія періоду Тан — поезія VIII–IX ст., яка розвивалась у період існування династії Тан і характеризувалась багатством жанрів, тем, образів. У цей час творили близько двох тисяч поетів, які написали понад 50 000 віршів. Уміння складати вірші було обов'язковим імператорським іспитом для охочих отримати посаду чиновника. У Танській імперії складали свої вірші прославлені поети Лі Бо, Ду Фу, Бо Цзюй-І, поет-художник Ван Вей та інші. Цей період називають «золотою добою» китайської поезії.

Ван Вей. Пейзаж

Творчість Лі Бо — вершина китайської лірики

- *Ім'я:* Тан Лі Бо, або Лі Тай-Бо (у перекладі «Біла Слива»); почесні титули: «Шисянь» — поетичний небожитель, безсмертний поет.
- *Роки життя:* 701–762 рр.
- *Місце народження:* місто Циньянь провінції Сичуань.
- *Родина:* батько — заможний купець.
- *Освіта:* домашня.
- *Заняття:* мандри, відлюдництво, служба при дворі імператора, літературна творчість.
- *Основні твори:* «Розмірений, чистий наспів», «Віання давнини», «Самотньо співаю під місяцем», «Бенкет весняної ночі в периковому і сливовому саду», «Печаль на яшмовому ганку», «Стародавнє» та ін., усього 900 віршів.

Лі Бо

Відомий китайський поет доби Тан Лі Бо народився та виріс у місті Циньянь провінції Сичуань у сім'ї заможного купця. За легендою, незадовго до народження Лі Бо (це ім'я у перекладі з китайської означає «Біла Слива») його матері наснилась велика біла зірка. Саме тому хлопчикові дали друге ім'я Тай-Бо (Велика Білизна). Ще за життя Лі Бо удостоївся титулу «Шисянь» — «поетичний небожитель». За однією з легенд, поет народився на зірці Тайбо (у нас її називають Венерою) і туди ж повернувся, відбувши свій земний строк, призначений вищими силами за якусь провину.

У сімнадцять років, відмовившись складати іспит на здобуття посади чиновника, Лі Бо вирушив у гори до лаоських відлюдників — сянів, які вирізнялися незалежністю суджень і поведінки та прагнули пізнати таємниці природи, розкрити секрет безсмертя.

Філософія даосизму захопила Лі Бо, згодом позначившись на його поезії. (Даосизм — філософське вчення про дао («шлях речей»), яке виникло в Китаї у VI–V ст. до н. е. Даоси вважали, що людина не повинна порушувати законів, яким підкоряється світ

квітів, дерев, трав і каміння, тобто не має заважати природному ходу речей.)

Суттєвий вплив на формування світогляду Лі Бо мало вчення Конфуція, котрий визначає свою місію в процесі повернення до старовини. Повернути людей до старовини, на думку Конфуція, мали б старовинні твори, але їх слід «очистити» від усього напластованого. Так само розумів своє завдання і Лі Бо. «Моє прагнення, — писав він, — очистити і передати» так, щоб те, що передається, «засяяло світлом і осяяло тисячоліття вперед». Відродження істинної поезії в тому, що Лі Бо хотів би, як свого часу Конфуцій, почути, що «єдинорога спіймано». І тоді, пише поет, він покладе свій пензлик, тобто визнає свою справу виконаною.

744 року відбулася епохальна подія — зустріч Лі Бо з поетом Ду Фу, яка мала вплив на всю історію китайської літератури. Дружба запального,

гучноголосого

Лі Бо і схожого на кабінетного вченого Ду Фу була сприятливою для обох. Вони мандрували, обмінювалися враженнями й думками з приводу поезії та долі батьківщини. Чимало рядків поети присвятили один одному. Лі Бо та Ду Фу називають «предками вірша». Вони створили нову віршовану форму — вірш у 5 і 7 слів, яка залишалась провідною в китайській поезії більш ніж тисячу років.

Творча спадщина Лі Бо доволі значна: класичні вірші, поезії в жанрі народних пісень (серед них і твори на історичні та міфологічні сюжети про героїв і полководців давнини), чотиривірші, ритмічна і класична проза. Найвідоміший цикл «Стародавнє» — роздуми про

Мініатюра з есе Лі Бо
«Бенкет весняної
ночі в персиковому
і сливовому саду»

Мініатюра із віршами
Лі Бо

китайську культуру та суспільне життя — починається зі спогадів про «золоту добу» китайської думки. Поет вважав, що саме тоді був віднайдений високий ідеал поезії, утрачений згодом.

Творчість Лі Бо справила величезний вплив на розвиток китайської поезії.

Печаль на яшмовому ґанку

На яшмових сходах
біліє холодна роса.

Промокли панчохи.
Пливають мовчазні небеса.

Дивлюсь крізь фіранку
на місяць осінній печальний —

На тихій воді він тремтить
і повільно згаса.

(Переклад Л. Первомайського)

1. Який час і яка пора року відображені у вірші?
2. Чому сходи в поета яшмові?
3. Які деталі «приземлюють» поетичну оповідь, а які — «підносять»?
4. Які основні художні засоби використав автор у цьому вірші?
5. Схарактеризуйте за поезією образ ліричного героя твору.
6. Який образ-символ ви б виокремили?
7. До яких роздумів спонукає вірш?
8. Чому цю поезію називають перлиною світової лірики? Що в ній ви бачите для себе?

Призахідне сонце навіює думки про гори

Опісля дощу
зазяріла паруюча зелень.
Західним рум'янцем
взялося розчахнуте небо.
Весни будівничі —
тепло і вітрець зі сходу —
Пишаються квіттям,
найкращим своїм творінням.

Та квіт опаде
і настане глибокий вечір.
Це так зрозуміло! —
І я не тамую зітхання.
Одна тільки мрія —
відвідать прославлені гори,
Щоб там, окрімівшись,
пізнати Велике Дао!
(Переклад Г. Туркова)

Поет милується картинами рідної природи — зеленню, дощовими крапельками, небом, підрум'яненим призахідним сонцем, теплим весняним вітерцем, запашним квітом. Але все має свій кінець — опадають квіти з дерев, настає ніч, людину охоплює легкий смуток, і порушується гармонія. Порятунком для себе ліричний герой поезії, а разом із ним і автор знаходять високо в горах, у самопізнанні та самовдосконаленні, у гармонійному житті, долученні до великої таємниці — дао.

Мініатюра
з віршами Лі Бо

Сосна біля південної галереї

Поблизу галереї
росте сосна-одиначка —
В такої, природно,
розкидисте гілля й густе.
Вітрець навколишній
навіть на хвильку не вщухне:
Йому тут воля —
тож дме він і вдень, і вночі.
Затінений стовбур
покрився плямами моху.

А в пишній хвої
повітря неначе мигтить.

Чи вдасться їй досягти
надхмарної висі?

Це ж треба рости
аж декілька тисяч чі*!

(Переклад Г. Туркова)

Поезія Лі Бо сповнена символами. Це яскраво втілено у вірші «Сосна біля південної галереї». Сосну тут можна тлумачити як образ самого поета, що прагне віднайти вищий сенс або досягти вищих щаблів поетичної майстерності. Вітер асоціюється з бентежним і неспокійним світом, у якому живе людина. У такий спосіб утілено думку про необхідність духовного вдосконалення людини (про шлях до пізнання дао, що його, за висловом китайських мудреців, «не можна висловити ані в мовленні, ані в мовчанні»).

1. Назвіть образи природи, змальовані в поезії.
2. Які з них можна назвати символічними?
3. Якою є роль риторичних питальних та окличних речень у перекладі поезії Лі Бо?
4. Розкрийте прихований зміст вірша Лі Бо.

Порівняйте мотиви та художні засоби у поезіях Лі Бо «Сосна біля південної галереї» та Генріха Гейне в оригіналі та перекладі Л. Первомайського за алгоритмом.

Алгоритм виконання завдання

1. Зробіть підрядковий (дослівний) переклад поезії.
2. Випишіть ключові слова (іменники, прикметники, дієслова).
3. Визначте художні засоби, порівняйте їх із тими, що є в професійному перекладі.
4. Визначте мотиви кожного з перекладів і зіставте їх; зробіть висновки.
5. Спробуйте зробити власний поетичний переклад.

Ein Fichtenbaum steht einsam
Im Norden auf kahler Hoeh'.
Ihn schlaefert; mit weisser Decke
Umhuellen ihn Eis und Schnee...

(Г. Гайне)

Самотній кедр на стромнині
В північній стоїть стороні.
І кригою, й снігом укритий,
Дрімає і мріє ві сні...

(Переклад

Л. Первомайського)

---

* Чі — приблизно 30 см.

Національні образи та символи в ліриці Ду Фу

- *Ім'я:* Ду Фу. Друге ім'я — Цзимей, «священномудрий», «шишен» («священномудрий пііт»).
- *Роки життя:* 712–770 рр.
- *Місце народження:* Хенань.
- *Родина:* батько — провінційний урядовець невисокого рангу.
- *Заняття:* посадовець при дворі, китайський поет епохи Тан.
- *Основні твори:* «Три правителі», «Три розлуки», «Вірші в 500 слів про те, що було у мене на душі, коли я зі столиці прямував у Фінсянь», усього приблизно 1500 віршів.

За життя Ду Фу не було написано його портрета. Це зображення — уявлення невідомого художника про зовнішність поета

Ду Фу — онук поета Ду Шень-яня. Ду Фу походив із давнього занепаłego роду. Поет з'явився на світ у сім'ї незаможного чиновника. Замолоду мандрував, виношував мрію про великий будинок, у якому б знайшли притулок усі бідняки. Ду Фу не вдалося збудувати ані такого великого будинку, ані домівки для своєї родини. Проте він звів храм власної поезії.

Майбутній поет рано втратив батьків, його виховала тітонька Пей. Вона оточила хлопця турботою і любов'ю, дбаючи про нього як про рідного сина. Свій перший вірш написав у 7 років, і його високо оцінили знавці поезії. Намагався скласти державні іспити, щоб, за сімейною традицією, дістати посаду державного службовця, проте службовцем не став. У 20–35 років багато подорожував Китаєм. 741 року прибув до столиці імперії Чан'ань. Там мешкав майже 10 років, мав при дворі незначну посаду. Під час бунту Ань Лушаня втік зі столиці разом із почтом імператора, а його родина залишилась у Чан'ані; поет довго не мав від них жодної звістки. Був ув'язнений бунтівниками та пробув у полоні 2 роки. Після придушення бунту Ду Фу було наближено до імператора, і 757 року він став радником молодого імператора Суцзуна і навіть отримав привілей критикувати сина Піднебесної. Але щойно Ду Фу скористався цим привілеєм, його було ув'язнено. Комісія, яка розслідувала цю справу, визнала його винним лише

в тому, що він справді вважав, що може критикувати імператора. Зрештою його було виправдано, і імператор навіть пробачив поетову зухвалість та залишив коло себе на тій самій посаді. Проте 759 року Ду Фу обличив службу та оселився зі своєю родиною на півдні, у нижній течії Янцзи. Значну роль у його житті зіграли дружба та співпраця з Лі Бо.

Нещасний випадок забрав життя поета 770 року, коли той плив на човні річкою.

Давні китайці ставилися до поезії, до віршування по-особливому. Жоден чиновник не діставав посади, поки не складав важких іспитів, де з-поміж іншого перевіряли й уміння віршувати, адже як вірші вимагають ладу (бо інакше стають прозою), так і державне управління вимагає чіткості (бо інакше стає хаосом).

Ду Фу десятиліттями мандрував, спостерігаючи за життям народу, зазнав і голоду, і ув'язнення, і поневірянь на чужині. Тож у його поезіях нерідко відчутно ностальгічні нотки («Повертаються дикі гуси», «Блакитна річка...»).

Творчість поета нараховує більше 1400 віршів, у яких відображено настрої протистояння танським вельможам та історичну панораму правління династії Тан: розквіт і занепад.

Порівняйте різні переклади вірша Ду Фу «Пісня про хліб і шовк».

У Піднебесній, по Китаю всьому,
Є тисяч десять міст, мабуть;
Але чи є хоча б одне, в якому
Не славилася б воїнів могуть?
А що, якби серпи, мотики й рала
Повиливати нам з блискучих лат,
Аби воли покірно оборали
Цунь поля запустілого улад?
Гіркі ридання вже б не поливали
Ту землю, де гула страшна війна.
Чоловіки б із піснею орали,
Жінки б наткали з шовку полотна.

(Переклад Я. Шекери)

Ду Фу на давньому китайському малюнку

Напевно, міст у Піднебесній
не менше тисяч десяти,
Але нема такого міста,
де б воїнів у латах не знайти.
Якби ж ми переплавити могли
ті лати на орала для землі.
Щоб кожную латочку бездоглядних ланів
переорати за погожих днів.
Щоб селянин і сів, і збирав,
і шовкопряди листям годував.
Щоб той, хто любить рідну землю,
не лив за нею сліз даремно.
Чоловіки б у полі працювали,
і шовк, співаючи, жінки звивали.

(Переклад Т. Некура)

1. Чому в Піднебесній *славиться* воїнів *могуть*?
2. До чого поет закликає людей?
3. Чому поезія має таку назву?
4. Як називається запитання, висловлене у 2-й строфі (переклад Я. Шекери)?
5. У Біблії є заклик перекувати мечі на рала. Чи співзвучний йому вірш «Пісня про хліб і шовк»? Відповідь аргументуйте.

У «Пісні про хліб і шовк» оспівується буденна праця людини, яку протиставлено військовій славі. За довгу свою історію Китай пережив багато воєн як із сусідніми державами, так і всередині країни, тому в кожному з численних міст знайдуться чоловіки, яким доводилося воювати. Але людина не може жити лише війною, тому врешті-решт настає мирний час, коли зброю перековують на знаряддя праці. Саме така постійна щоденна праця підтримує вогник життя у кожній людині, а країна не може існувати без своїх громадян. Ду Фу оспівує працю землероба та шовкопряда. Хліб — це символ життя в багатьох культурах. Згадки про шовк у цьому вірші теж не випадкові, адже шовк — це основний товар, який упродовж багатьох років експортували з Китаю. Недарма навіть найвідоміший торговельний шлях із Китаю до Середземномор'я називається Шовковим Шляхом. У «Пісні про хліб і шовк» шишен (титул, який присвоєно китайськими літературознавцями Ду Фу) докоряє своєму невидимому опоненту тим, що хоч у країні не менше десяти тисяч міст, у жодному з них немає миру, кожен має своїх латних, озброєних воїнів, які замість того, щоб засівати поля, сіють смерть і біль.

Порівняйте переклади, висловіть свої уподобання.

Весняний краєвид

Країна в руїнах, та гори і ріки живуть,
У місті весна зеленіє співочо-строкато;
Засмучено мислю (аж квіти в сльозах)
про Вітчизни майбуть;
І птахи журливі... З родиною жаль розлучатись.
Три місяці поспіль палає запекла війна;
Листи з Батьківщини для мене дорожчі від злата.
Волосся коротша, на скроні ляга сивина;
Рідке воно й куце, і шпильками — не заколоти.
(Переклад Я. Шекери)

Весняний краєвид

Хоча батьківщину зруйновано —
гори і ріки існують.
В столиці весна буяє,
дерева й трава — густі.
Бачачи нелад часу,
я й серед квітів плачу.
Ремствуючи на розлуку,
і серед птахів тужу.
Низка сигнальних вогнищ
не гасне уже півроку.
За лист від родичів з дому
я б купу грошей віддав.
Біле моє волосся
все рідшає після гребінки,
А скоро, мабуть, і зовсім
не буде тримати шпильок.
(Переклад Г. Туркова)

Вірш «Весняний краєвид» містить контрастні картини — по-руйнована країна і барвіста, співоча весна. Далі «птахи журливі» ніби підтримують засмучені думки ліричного героя — про родину, яку невимовно сумно залишати, про остогидлу війну, про листи, що так рідко надходять, і про сивину, що обсіла голову. Для чого ця війна, кому потрібна, чому люди повинні страждати? Ці незримі питання постійно виникають у думках читачів, що ознайомлюються з поезією.

Подорожуючи, вночі описую почуття

У човні з високою щоглою
Тихо вночі пливу я.
Глядячи трави побережні,
Легкий проноситься вітер.
Світ заливаючи сяйвом,
Місяць глядить торжествуючи,
Сюди від застави Юйминь.
Повітря прозоре і світле.
Коли б література
Мені допомогла хоч трохи:
Звільнила від служби —
Вічної за хлібом гонитви.
Нині ж моє становище
Схоже своєю тривогою
З чайкою, що метушиться
Між землею і небом.

(Переклад із російської мови В. Паращич)

1. Визначте провідні мотиви лірики Ду Фу.
2. Яким настроєм перейнято вірш «Весняний краєвид», чому?
3. Які художні деталі надають творові Ду Фу «Весняний краєвид» національного колориту?
4. Що турбує ліричного героя поезії «Подорожуючи, вночі описую почуття»?
5. Визначте автобіографічні мотиви наведених у підручнику віршів Ду Фу.
6. Якою є роль природи в житті ліричного героя поезій Ду Фу?
7. Напишіть «Доповідну записку про стан справ у країні» за віршами Лі Бо і Ду Фу.

Ворота в очеретяну хатину

Бронзовий пам'ятник Ду Фу
перед Залом Великих Поетів

8. Чи може, на ваш погляд, висока поезія бути джерелом існування, збагачення?

Танський поет Хань Юй сказав: «Вірші Лі Бо й Ду Фу живуть, і сяйво їх поширюється на далекі відстані». Чи згодні ви з такою думкою? Як ви вважаєте, у чому полягає велич цих поезій?

Своєрідність поезії Ду Фу

- Співчутливе ставлення до людини;
- мотив засудження війни, поетизація мирної праці;
- мотив ностальгії;
- зображення природи як утілення світової гармонії, сповідування філософії конфуціанства;
- оспівування ідеалу даоса — злиття зі Всесвітом, із природою, у якій присутня вічна істина. Це втеча від суспільства і невтручання у природний світ речей. Розвиток пейзажної лірики;
- популярні теми — самотність, сум, усамітнення в горах, мовчання, злиття людини і природи;
- прояв конфуціанства в поезії;
- прагнення щирості й реалістичності у вияві своїх почуттів;
- указівка, завдяки чому з'явився твір;
- мінімальна кількість художніх засобів;
- про свої почуття поет говорить стримано і виважено.

В одному з кращих своїх творів, містерії «Друже Лі Бо, брате Ду Фу...», український письменник Олег Лишега спробував синтезувати східну й західну духовні традиції й досягнув небувалого в українській літературі ефекту. Він пішов за Конфуцієм: «Учитель сказав: “Переймайся не тим, що люди тебе не знають, а тим, що ти не знаєш людей. У давнину вчилися для самовдосконалення, нині — для того, щоб стати відомим поміж людьми”».

Очеретяна хатина Ду Фу (*див. фото на с. 135*) — парк і музей на честь поета, розташовані на західній околиці міста Ченду (КНР). Стародавню хатину, збудовану особисто Ду Фу, було зруйновано. Основні споруди в парку було побудовано в XVI столітті і реставровано 1811 року, за часів династії Цин. Зал Великих Поетів — меморіальний павільйон із величезним панно (16 × 4 м), що зображує сцени з віршів Ду Фу. Перед залом — пам'ятник Ду Фу, у залі — статуї і невеликі експозиції, присвячені 12 знаменитим китайським поетам.

Золота доба персько-таджицької лірики, її особливості, відомі постаті

Мандруємо до Середньої Азії. До VI століття там була самотня согдійська культура, що ґрунтувалася на засадах зороастризму. Арабський халіфат завоював ці території і завдав серйозного удару давній іранській культурі. Скрізь насаджували іслам, арабську мову. Це було «століття мовчання» іранської мови та літератури. Пройшов час. Освічені іранці почали засвоювати культурні досягнення завойовників та здобувати й розвивати свої. X–XII століття стали періодом східного Відродження із центром у Бухарі — столиці держави Саманідів. З усіх-усюдів туди з'їжджалися митці, вчені, зодрі. І що дивно: усі славетні поети того часу були знаменитими вченими в різних галузях науки (і навпаки). У всьому світі відомі та викликають захоплення твори Ібн Сіні, Рудакі, Гафіза, Фірдоусі, Сааді, Омара Хайяма та ін.

Зороастризм — давнє пророцьке віровчення, що ґрунтується на проповіді давньоіранського пророка Заратустри. Пророцтво полягає в тому, що існує два споконвічних вибори: благий і злий, що явилися Заратустрі в одному з видінь як Спента-Майнью, поборник добра («Дух святий») і його супротивник — Анхра-Майнью («Злий дух»), який також був від самого початку, але злий та жорстокий. Усе залежить від вибору людини, на чиему вона боці — Духу Добра чи Духу Зла.

Омар Хайям — видатний представник персько-таджицької лірики

Образ великого поета Сходу Омара Хайяма овіяний легендами, біографія — сповнена таємниць і загадок. Повне його ім'я — Гіяс ад-Дін Абу-ль-Фатг Омар ібн Ібрагім аль-Хайям ан-Нішапурі. Ад-Дін («допомога віри») — традиційне поважне ім'я вченого, Абу-ль-Фатг Омар ібн Ібрагім — власне ім'я Хайяма, ан-Нішапурі (нішапурський) — свідчить про походження з Нішапура, одного з головних міст провінції Хорасан в Ірані. Власне слово *Хайям* мовою фарсі означає «майстер наметів» — це вказівка на професію його батька або діда.

Датою народження Омара Хайяма вважають 18 травня 1048 року. Її вдалось встановити за гороскопом самого Омара Хайяма,

який був складений під час народження або обчислений пізніше, розшифрований індійськими дослідниками й підтверджений співробітниками Інституту теоретичної астрономії.

- *Ім'я*: Г'яс ад-Дін Абу-ль-Фатг Омар ібн Ібрагім аль-Хайям ан-Нішапурі. (Сучасники називали його *Найученішою людиною століття, Доказом істини, Знавцем грецької науки, Царем філософів Сходу і Заходу*.)
- *Роки життя*: бл. 1048–1131 рр.
- *Місце народження*: м. Нішапур на сході Ірану.
- *Родина*: батько — багатий ремісник, виготовляв намети для султана, очолював цех ткачів (звідси «Хайям» — наметник).
- *Освіта*: Нішапурський медресе; навчання в Балдасі, Хорасані, Самарканді.
- *Діяльність*: поет, математик, астроном, філософ; на службі в султана Малік-шаха в м. Ісфахан; викладач у медресе.
- *Основні твори*: 10 трактатів з філософії, математики, астрономії, збірка «Рубайят».

Омар Хайям

Ілюстрація до манускрипту «Рубайят» Омара Хайяма

Місце народження Хайяма — Нішапур — згадано у двох історичних джерелах. Його дитинство було важким, адже воно припало на період сельджукського завоювання Центральної Азії. У 16 років під час епідемії Хайям залишається круглим сиротою. Омар продає батьківський будинок і майстерню та вирушає до Самарканда. Там він стає спочатку учнем одного з медресе, але після кількох виступів на диспутах настільки вражає всіх своєю вченістю, що його одразу ж призначають наставником.

Як і інші видатні вчені того часу, Омар не затримувався довго в якомусь місті. Усього через чотири роки він переїхав із Самарканда до Бухари, де почав

працювати у сховищах книг. За десять років, що прожив у Бухарі, він написав чотири фундаментальні трактати з математики. Омар Хайям був у складі найближчого почту Малік-шаха, тобто серед його надимів-радників, і був астрологом. Його слава як віщуна, наділеного особливим даром ясновидіння, була надзвичайною.

Книги Омара Хайяма тривалий час залишалися невідомими європейським ученим, творцям нової вищої алгебри, і вони були змушені пройти довгий і нелегкий шлях. Всесвітньої слави твори митця зажили в ХІХ столітті завдяки Едварду Фітцджеральду, англійському літератору, який 1859 року видав книжечку на 24 сторінки з назвою «Рубайят Омара Хайяма», що викликала захоплення віршами Хайяма не тільки в Європі, а й у Америці та в країнах Сходу.

Імовірно, сам Хайям не записував своїх віршів. Але кількість збережених поетичних надбань поета дивує. Допомогла давня арабська традиція із усного вивчення віршів у дописьмовий період. Дехто стверджує, що сам Омар Хайям записав деякі вірші на чистих смужках своїх наукових трактатів і цим зберіг їх від утрати.

Літературознавці нараховують нині майже 5000 старовинних рубайят, так чи інакше пов'язаних з доробком уславленого поета.

На кошти, зібрані пошанувачами творчості Омара Хайяма у різних країнах, у Нішапурі на могилі поета було встановлено пам'ятник-мавзолей.

Рубаї — один із жанрів таджицько-перської поезії, часто філософського змісту. Це мініатюрний віршований твір, що виражає певну думку, підкреслену в останньому рядку строфи, має рівну кількість складів, єдиний музичний ритм. Обсяг рубаї — чотири рядки, три з них (а іноді й усі чотири) римуються між собою (*aaba/aaaa*). За змістом нагадують філософське повчання, притчу, епіграму, тост, любовну замальовку, прислів'я чи приказку; мала поетична форма вимагала економності в застосуванні засобів художньої виразності і високої концентрації думки, змісту. У далекому минулому рубаї співали один за одним та розмежовували паузою. Об'єднані в тематичні групи чи збірки, співали ці чотиривірші як куплети однієї пісні, у межах якої розвивався ліричний образ.

Мавзолей Омара Хайяма у Нішапурі, Іран

Тематика рубаї Омара Хайама

- Утвердження цінності людської особистості, права людини на радість буття;
- оспівування загальнолюдських цінностей;
- швидкоплинність життя та необхідність прожити його гідно;
- роздуми над істинами, викладеними в Корані;
- кохання як першооснова людського існування;
- уславлення насолод життя;
- утвердження віри в абсолютний закон буття — вічний і безперервний рух.

Рубаї Омара Хайама

Ні, не гнітять мене перестрахи й жалі,
Що смерти мушу я, що строки в нас малі.
Того, що суджене, боятися не треба.
Боюсь несправедно прожити на землі.

* * *

Коли єство моє ліпив творець із глини,
Зарані відав він про всі мої провини.
Якщо від нього й гріх, чому ж мене він хоче
В день суду ввергнути в палаючі глибини?

* * *

Шукай людину скрізь: на бідному постої,
У закутку нужди, й у пишному покої.
Одна душа жива за сто Кааб дорожча!
Чому ж ідеш до них? Шукай душі живої!

* * *

У кого кожний день в запасі півкоржя.
У кого свій садок і хата не чужа,
Хто в рабстві не родивсь і сам рабів не має,
У того світлий зір і радісна душа.

* * *

І юних, і старих — всіх поглинає час,
І невеликий нам дається днів запас.
Ніщо не вічне тут: ми підемо так само,
Як ті, що вже пішли й що прийдуть після нас.

* * *

Твій ворог — небеса коловоротні.
Без друзів ти, всі дні твої самотні.
Будь сам собою, не гадай про завтра,
В минуле не дивись, живи сьогодні!

* * *

Що знаєш ти? Адже ти сам — ніщо!
Ти вітер, дим, і весь твій крам — ніщо?
З обох боків у тебе небуття.
Ти весь в ньому, ти й тут і там — ніщо!

* * *

Прийшли ми чистими — і стали ми брудними,
Прийшли веселими — зробилися сумними.
Гарячі сльози нам у серці запікались!
Життя розвіявши, тепер у прах лягли ми.

* * *

Гончар голів людських — своє він знає діло:
Витворні чаші він виготовляє вміло.
Він на обрус життя нам перекинув чашу —
Й замкнув під нею все, що тисне душу й тіло.

* * *

Так мало радості в цьому земному колі!
Тож не схиляй чола, будь весел і в неволі!
Тримайся з мудрими, бо й сам ти тільки легіт.
Вода, вогонь та пил, що віється у полі.

(Переклади В. Мусика)

1. Хто є головним об'єктом спостереження в поезії Омара Хайяма?
2. Які філософські питання непокоять поета? Як поет сам себе оцінює?
3. Що поет найбільше цінує в людях?
4. Чому, на вашу думку, в одному з рубаї митець пише: «Мене всі недруги філософом зовуть»?
5. Визначте художні особливості поезій Омара Хайяма, його улюблені художні засоби.
6. Змалюйте за ліричними творами поета його ідеал жінки.

7. Поясніть слова С. Я. Маршака:

Четыре строчки источают яд,
Когда живёт в них злая эпиграмма,
Но раны сердца лечит Рубайят —
Четверостишья старого Хайяма.

8. Чим приваблюють рубаї Омара Хайяма сучасного читача?

1. Оберіть один із тематичних розділів рубаї Омара Хайяма і складіть із чотиривіршів пісню, котра б якнайповніше розкривала якийсь ліричний образ (*див. визначення рубаї*).

2. Уявіть, що ви філософ і шукаєте відповідь на запитання: «У чому сенс життя?». Знайдіть відповідь у віршах Омара Хайяма. Чи згодні ви з ним?

Першим в Україні досліджував творчість та зробив переклади кількох десятків рубаї Хайяма український філолог, поліглот, письменник, академік А. Кримський. 1956 року український письменник Терентій (Терень) Германович Масенко надрукував переклади 29 рубаї Омара Хайяма у своїй збірці «Весняні журавлі». 1990 року київське видавництво «Дніпро» в книжку «Захід і Схід. Переклади» внесло переклади 308 рубаї харківського поета Василя Мисика. 2003 року київським видавництвом «Грамота» було перевидано переклади В. Мисика з талановитими ілюстраціями відомого графіка Павла Буніна.

Крилаті вислови з творів Омара Хайяма

- Скільки віз не наповний пожитком-скарбами, все одно до межі добредеш впорожні.
- Не народжується зло від добра, і навпаки...
- Той, хто впав духом, гине раніше строку...
- Кілька вибачень є менш переконливими, ніж одне.
- Життю соромно за тих, хто сидить і тужить, хто не пам'ятає втіх, не пробачає образ.
- Про нас думають тільки ті, хто гірший за нас. А ті, хто кращий за нас... Їм просто не до нас...
- Будь як вогонь — гарячий, будь як вода прозорий, не ставай тільки попелом — покірним усім вітрам.

Французький героїчний епос

Майже кожен давній народ залишив нащадкам видатну літературну пам'ятку — *героїчний епос*. Герої цих епосів — могутні богатирі, доблесні й незламні звитяжці, полум'яні патріоти своєї землі. Особливого поширення героїчний епос набув за часів Середньовіччя.

Героїчний епос — збірна назва творів різних жанрів, у яких у легендаризованій формі втілено боротьбу народу проти ворогів, зла, гноблення. У такому епосі прославлено розум, силу, мужність воїнів, богатирів, народних героїв. Витоки героїчного епосу слід шукати в усній народній творчості.

За часом творення, а також низкою ідейно-художніх ознак героїчний епос поділяють на:

- *найдавніший (архаїчний) епос* — казка, легенда;
- *давній (класичний) епос* — «Рамаяна», «Іліада» й «Одіссея» Гомера;
- *середньовічний героїчний епос* — «Пісня про Нібелунгів» (Німеччина), «Пісня про Роланда» (Франція), «Пісня про мого Сіда» (Іспанія), «Слово о полку Ігоревім» (Київська Русь), балади про Робіна Гуда (Англія) та ін.

Зріле Середньовіччя стало періодом розквіту героїчного класичного епосу — героїчної оповіді про минулі події, пов'язані із захистом інтересів племені, роду, держави народним героєм.

Героїчному класичному епосу були властиві такі типові ознаки:

- легендарне переосмислення історії, надання реальним фактам героїчного змісту, національного й релігійного пафосу;
- автори — невідомі учасники чи очевидці конкретних історичних подій;
- основна тема творів — боротьба проти зовнішніх ворогів;
- ідеї — служіння батьківщині, захист віри, об'єднання країни;
- поєднання реальних історичних постатей із вигаданими персонажами;
- герої — втілення народних ідеалів;
- використання фантастики (віщі сни, гіперболізація);
- зв'язок із фольклором;
- характерні художні засоби (опис батальних сцен, контрасти, символіка, постійні епітети, олюднення природи, повтори).

Героїчний класичний епос відрізнявся від архаїчного і водночас мав спільні з ним ознаки. Переконатися в цьому можна, розглянувши твердження, наведені в таблиці на с. 144.

Спільне та відмінне в архаїчному й класичному епосах

Архаїчний епос	Класичний епос
<i>Спільне</i>	
<ul style="list-style-type: none"> • В обох формах домінувала тема боротьби. • Герої сміливі, горді, впевнені в собі, що часто призводить до конфлікту з владою. Вони не старіють, навіть через тривалий відрізок часу не розвиваються духовно. • Формальні особливості: зачин, кінцівка, повтори, постійні епітети, детальний опис зброї, одягу тощо 	
<i>Відмінне</i>	
Боротьба з міфічними, фантастичними істотами	Боротьба проти іноземців та іновірців
Творення Всесвіту, Землі, людей, міфічна битва	Конкретна історична подія, але міфологізована й опоетизована
У головного героя з дитинства виявляються надлюдські, фантастичні властивості	Головний герой — патріот, який не шкодує власного життя для захисту батьківщини

Література Середньовіччя найяскравіше представлена французьким героїчним епосом. На території сучасної Франції жили племена галлів, які після завоювання їх римлянами почали швидко розвивати культуру. Але згодом ще одні завойовники, французькі, змішалися з цими племенами, перейнявши їхню високу культуру. Французький епос зберігся у вигляді поем, які називали *Chanson de geste* (піснями про діяння). За обсягом вони мали від 1000 до 20 000 віршів і були написані строфами різної довжини (або «тирадами»).

«Пісня про Роланда» — героїчний епос французького Середньовіччя

- Пісня про Роланда належить до циклу поем «*Chanson de geste*» (пісні про діяння).
- Історична основа — епізод розгрому басками у Ронсевальській ущелині в Піренеях (778 р.) очолюваного Роландом ар'єргарду військ Карла Великого, що відступали з Іспанії.
- Уперше «Пісню...» надруковано в Парижі 1837 року.
- Найбільш рання з редакцій «Пісні...», що дійшли до нашого часу, — Оксфордський рукопис, написаний близько 1170-го або 1180 року англо-норманським діалектом давньофранцузької мови.
- Нині рукопис зберігається в Бодліанській бібліотеці в Оксфорді.

Вершиною французького героїчного епосу є поема «Пісня про Роланда», яка є частиною «Королівського циклу». Складена на основі народного героїчного епосу, вона дійшла до нас у кількох записках, найкращий із яких — Оксфордський рукопис. Ця поема мала європейський резонанс і являє собою одну з вершин середньовічної поезії.

Від моменту битви минуло більше трьохсот років, поки з'явилася поема. Тому у творі, як і в народній творчості, історичні факти й події поступово переплелися з поетичною вигадкою.

Історичні прототипи головних героїв твору

У «Пісні про Роланда» діють історичні особи та вигадані персонажі. Серед реальних осіб можна назвати Карла Великого, Роланда, Турпена, Ганелона, Жоффрау.

- Карл Великий — король Франції (769–800 рр.), римський імператор, під час іспанського походу 778 року імператором ще не був. На думку дослідників, образ Карла є збірним.
- Роланд — небіж Карла, син його сестри, пер, пасинок Ганелона.
- Турпен — архієпископ. Йому протегував Карл Великий, проте про участь Турпена в поході нічого не відомо.
- Ганелон — вітчим Роланда. Можливо, це архієпископ Санський Ганелон, котрий зрадив Карла Лисого під час аквітанського повстання.
- Жоффрау — герцог, пер, володар Анжу.
- Серед вигаданих персонажів можна назвати сарацинського царя Марсилія, що є антиподом короля Карла Великого.

Обкладинка
українського видання
«Пісні про Роланда»

«Пісня про Роланда».
Ранньофранцузька книжкова
мініатюра

Сюжет

Після успішного семирічного походу в мавританську Іспанію імператор франків Карл Великий завойовує всі міста сарацинів, крім Сарагоси, де править цар Марсілій. Маври, що представлені в поемі язичниками, скликають раду і вирішують відправити до Карла послів. Посли пропонують французам багатство і кажуть, що Марсілій готовий стати васалом Карла. На раді у франків бретонський граф Роланд відкидає пропозицію сарацинів, але його недруг граф Ганелон наполягає на іншому рішенні

і іде як посол до правителя маврів, замислюючи знищити Роланда. Ганелон налаштовує Марсілія проти Роланда та 12 перів Франції, радить воєначальникові напасти на ар'єргард армії Карла Великого. Повернувшись до табору, зрадник каже, що сарацинський цар згоден стати християнином і васалом Карла. Роланд очолює ар'єргард, і бере з собою тільки 20 тисяч воїнів. Унаслідок зради графа Ганелона загін франків відрізано від основного війська Карла, Роланд потрапляє в засідку в Ронсвальській ущелині й вступає в бій із маврами, яких було набагато більше. Перед цим Роланд кілька разів відмовляється пристати на пораду друзів і покликати підмогу, поки не пізно. Виявляючи надзвичайну мужність, Роланд і його сподвижники — граф

Невідомий художник.
Роланд отримує меч Дюрандаль
із рук Карла Великого

«Пісня про Роланда».
Ілюстрація до манускрипту XIV ст.

Олів'єр, Готьє де л'Ом і архієпископ Турпін (Турпен) — відбивають численні атаки маврів, але, урешті-решт, гинуть.

Карл занадто пізно помічає недобре і повертається в Ронсваль. Розгромивши підступного ворога, імператор звинувачує Ганелона у зраді. Той заявляє, що не винен, і, щоб виправдатися, виставляє на судовий поєдинок свого могутнього родича

Пінабеля. На боці обвинувачення б'ється граф Тьєррі. Він перемагає Пінабеля, і Ганелон разом зі всією своєю сім'єю гине.

Пісня про Роланда

<...>

Обрання посла франків

<...>

20. «Сеньйори! — Карл промовив, — тож самі ви
Того з моїх баронів оберіте,
Хто передасть послання в Сарагосу».

Роланд озвався: «Хай Ганелон, вітчим мій!

Мудрішого барона ми не знайдем!»

Схвалили франки: «Справиться як слід він!»

Граф Ганелон наляканий був дуже,

У гніві скинув він куничу шубу,

Зоставсь на ньому лиш каптан шовковий.

Обличчя горде, променисті очі,

Могутня постать і широкі груди —

На нього задивилися присутні.

Роланду крикнув: «Звідки злість подібна?»

Відомо всім, безумцю, твій вітчим я,

На смерть мене ти шлеш до Сарагоси!

Якщо допоможе Бог мені вернутись,

Тобі таку я помсту приготую,

Що до кінця життя ти не забудеш!»

Роланд всміхнувся: «В тобі вирує гордість!

Всі знають, що погроз я не боюся,

Та посланцем повинен бути мудрий.

Якщо король накаже — сам поїду!»

21. Розлютувався Ганелон: «Поїдеш?

Ти не васал мені, я ж не сеньйор твій.

Готовий я дістатись Сарагоси

І сповнити наказ суворий Карлів.

Я все зроблю, у разі ж небезпеки

Перетворю свій гнів великий в пекло!»

У відповідь Роланд лиш розсміявся. —

Аой!

22. А Ганелон, почувши сміх Роланда,

Відчув страшну образу, біль у серці,

Що ледь не розірвалося від люті.

«Ненавиджу! — він скрикнув. — Через тебе

В краю чужім я маю смерть спіткати

Без каяття! Володарю могутній!
Готовий виконати ваш наказ негайно!
23. Що ж, маю я до Сарагоси їхать,
Хоч звідтіля ніхто ще не вертався.
Нагадую, що взяв сестру я вашу в жони
І в нас є син — красунь прегарний. Вірю,
Що Болдуїн мій буде рицар славний.
Я віддаю йому маєтки й землі.
Побачити його не доведеться!»
«Розніжились ви надто! — Карл промовив, —
Хутчіш рушайте в путь, моє то слово!»
24. Король додав: «Наблизьтесь, Ганелоне,
Даю почесний жезл і рукавицю.
Ви чули: франки вас послом обрали».
І мовив граф: «Роланд у всьому винний!
Віднині ворогом його заклятим
Вважатиму. І другу Олів'єру,
І вашим перам, що Роланда люблять,
Усім їм, сіре, я кидаю виклик!»
Король сказав: «Занадто ви гнівливі!
То не Роландів — мій наказ їти вам!»
«Піти — піду, та на загибель вірну,
Як той Базан і брат його Базилій». —
Аой!
25. Правицею подав Карл рукавицю,
Та Ганелон в думках ще був далеко,
І на землю рукавиця раптом впала.
«О, Боже правий! — франки закричали, —
Віду велику принесе посольство!»
Лиш буркнув граф: «Грядущий день покаже!»
<...>

Доручення Роландові ар'єргарду

58. Минає ніч, ясна зоря вже сяє.
Мчить гордо перед військом Імператор,
А звуки тисяч сурм дзвінких лунають.
«Сеньйори, — Карл до вояків звернувся, —
Ущелин бачите вузькі проходи?
Хто захистить їх краще в ар'єргарді?»
Промовив Ганелон: «Роланд відважний,
Мій пасерб — найсміливіший з баронів».

Почув слова ці Карл, суворо глянув
І grimнув: «Справжній ви диявол з пекла,
Смертельна лють бушує в вашім серці.
Хто ж попереду піде в авангарді?»
І знову Ганелон: «Та Одж'єр-Данець,
Із цим ніхто не впорається краще!»
59. Почув розмову граф Роланд хоробрий
І мовив, як правдивий воїн-рицар:
«Вітчине-сіре, дуже вдячний вам я,
Довірили мені весь ар'єргард ви.
І Карл, володар Франції всієї,
Не втратить скакунів, парадних коней
Чи лошаків і прудконогих мулів.
За віслюка чи навіть за шкапину
Мій меч примусить ворога сплатити».
А Ганелон сказав: «То так, я знаю». —
Аой!
<...>

Перша битва. Поразка маєрів

<...>
104. А битва ширшає, стає лютіша,
Та граф Роланд у самім пеклі бою,
І поки служить спис — ним б'є завзято,
З п'ятнадцятим ударом все ж зламався...
Він витяг меч свій вірний, Дюрандаль,
Коня пришпорив і Шернубля вдарив. <...>
Обоє — кінь і вершник — мертві впали
В траву рясну й зелену серед луки.
А граф сказав: «Негіднику! Даремно
Прийшов! Твій Магомет не допоможе.
Злидняк подібний виграти бій не може!»
105. І знову мчить Роланд тим полем бою,
Блищить лиш Дюрандаль, що б'є й рубає,
Невірним справжню учинив він бойню. <...>
Не відстає і Олів'єр од нього.
Не можна ганити і інших перів,
Невтомно франки б'ються, січуть, нищать.
Вмирають маври, декотрі зомліли.
Кричить архієпископ: «Справи гарні!»,
І «Монжуа!» — клич Карлів скрізь лунає. —
Аой!
<...>

110. Кривавий бій ставав усе лютіший,
 Роланд і Олів'єр б'ють безупинно,
 Завдав Турпін вже тисячу ударів,
 Не відстають від них і інші пери,
 І дружно б'ються всі зағони франків.
 Вже сотні, тисячі зағиблих маврів.
 Живих же неминуча смерть чекає,
 Хоробрі, боягузи — всі сконають.
 Втрачають й франки кращих із баронів,
 Батьків і рідних більше не побачать,
 А також Карла, що чека в міжгір'ї.
 У Франції ж лютують грізні сили:
 Бушують грози, смерчі, лячні бурі,
 Потоками лють з градом й снігом зливи,
 І блискавки б'ють раз за разом страшно.
 Земля вже починає скрізь двигтїти —
 Від церкви Сен-Мішель і аж до Сени,
 Від гавані Віссант до Безансона.
 Немає міст, де б мури не трїщали;
 А ясний день враз огортає морок,
 І світло лише в спалахах у небі.
 Усіх жахають ці пророчі знаки,
 Волають франки: «То кінець вже світу!»
 «Це Судний день до нас прийшов нещадний!»
 Але не відають гіркої правди —
 То плаче вся природа за Роландом.
 111. А франки б'ються мужньо і відважно,
 І маври гинуть тисячами в лавах,
 Із сотні тисяч зостається дві лиш.
 Турпін сказав: «Як гарно б'ються франки!
 У світі вояків немає кращих!
 Записано в «Дїяннях славних франків»,
 Що доблесних васалів має Карл наш».
 Ідуть барони полем і шукають
 Зағиблих друзів, плачуть над тілами
 І згадують їх родичів імення...
 Та йшов Марсілій вже з новою раттю.
 <...>

(Переклад з давньофранцузької
 В. Пащенко, Н. Пащенко)

1. Яким ми бачимо Карла Великого у поемі і хто його оточує?
2. Що у творі є історичною правдою, а що — вигадкою?

3. Поміркуйте, чому в «Пісні про Роланда» змінено історичні факти.
4. Визначте риси характеру Роланда. Яким був настрій Роланда напередодні бою?
5. Як Роланд виявляє себе у бою?
6. Розкажіть про поразку ар'єргарду Роланда.
7. Чому Роланд, конаючи, повертає своє обличчя до ворогів?
8. У чому виявляється шляхетність лицаря Роланда?
9. Чи можна назвати Роланда народним улюбленцем? Чому?
10. Який художній засіб є найхарактернішим для епічного стилю «Пісні про Роланда»?

Складіть кодекс лицаря за поданим цитатним матеріалом.

- Роланд: «Вітчиме — сіре, дуже вдячний вам я, Довірили мені весь ар'єргард ви».
- Роланд: «не осоромлюся...»; «Скарає Бог, якщо свій рід знеславлю! Я збережу хоробре військо франків».
- Олів'єр: «Помилуй, Боже, франків, дай нам мужність І твердість, ми непереможні в битві!»
- Французи хором: «Втікачу безчестя! Помрем ми краще, та ніхто не зрадить!»
- Роланд: «Хай Бог боронить, Щоб я збезчестив весь свій рід шляхетний, Красуню Францію покрив безслав'ям!»

За зразком накресліть у зошиті таблиці «Порівняльна характеристика Роланда та Ганелона», «Порівняльна характеристика Карла та Ганелона» та заповніть їх.

Карл	Критерії зіставлення	Ганелон
***	Соціальне становище	***
***	Поведінка під час ради	***
***	Риси характеру	***

Роланд	Критерії зіставлення	Ганелон
***	Сутність конфлікту	***
***	Ставлення один до одного	***
***	Риси характеру	***
***	Ставлення до лицарського обов'язку	***

Перед вами два персонажі, ім'ям яких названо пам'ятки давнього епосу. Україна і Франція, Ігор і Роланд. Що спільного між Роландом та Ігорем із давньоруської пам'ятки «Слово о полку Ігоревім»? Що різнить Роланда й Ігоря? Якими ми побачили героїв?

Лойзет Льеде.
Роланд атакує Марсілія

Іван Білібін. Князь Ігор

Пісня про Роланда

Ось мчить Роланд іспанськими долами,
Під ним кінь Вельянтиф, прудкий, надійний,
І обладунок прикипів до тіла,
А рицар потрясає гострим списом,
І грізно вістря звернене до неба,
Лиш білий прапорець мигтить на ньому,
Вниз торочки спадають золотії.
Могутній стан, лице ясне й красиве.

(Переклад В. Пащенко, Н. Пащенко)

Слово о полку Ігоревім

Ігор сей, славен князь,
Міцно розум оперезав,
Мужністю сердечною нагострив,
Ратного духу виповнився

Та й повів полки свої хоробрі
На землю Половецьку,
За землю Руську.
(Переклад М. Рильського)

Як ви розумієте вислів А. Т'єрі, французького історика і державного діяча XVIII ст.: «Для того щоб бути хорошим керівником держави, достатньо мати справедливий розум і залізну волю». Як слова французького історика перегукуються з рисами характеру Карла Великого?

Перший повний переклад «Пісні про Роланда» українською зробив Василь Щурат. Він переклав «Пісню...» п'ятистопним ямбом, без відтворення асонансів, майже повністю римовано. Уперше переклад було опубліковано 1894 року в журналі «Життя і слово». Другий повний переклад «Пісні про Роланда» у прозовому переказі виконав Богдан Лончина. Його опубліковано 1971 року в Римі. Третій повний переклад здійснили Вадим та Нінель Пашенки. Уривки з «Пісні про Роланда» перекладали Р. Кухар, М. Терещенко та ін.

2008 року видавництво «Астролябія» видало «Пісню про Роланда», яку з давньофранцузької мови розміром оригіналу переклав Ігор Качуровський.

Своїм патріотичним пафосом «Пісня про Роланда» співзвучна героїчним епосам інших народів світу — «Пісні про мого Сіда», «Пісні про Нібелунгів», «Слову о полку Ігоревім». Звучать вони як пересторога нащадкам: єднайтеся, пам'ятайте, що тільки в єдності сила держави і народу, а чвари й міжусобиці призводять до поразки, у годину тяжкої неволі вітчизни забувайте про свої образи, бороніть свою батьківщину від нападників.

1. Яких героїв ви бачите на мініатюрі «Армія Карла Великого виступає в похід у Іспанію»?
2. Який епізод із поеми зображений на ній?
3. Які кольори переважають у цьому художньому творі?
4. Чи вдалося художникам передати трагедію подій героїчного епосу «Пісня про Роланда»?

Армія Карла Великого
виступає в похід у Іспанію.
Мініатюра XII ст.

Данте як ключова постать італійського Середньовіччя й переходу до Відродження

- *Ім'я:* Данте Аліг'єрі — видатний італійський поет.
- *Роки життя:* 1265–1321 рр.
- *Місце народження:* Флоренція, Італія.
- *Родина:* шляхетна родина, батько — білий гвельф, мати — Донна Белла Абатська.
- *Навчання:* Болонський університет.
- *Рід занять, захоплення:* поет, політик, мовний теоретик.
- *Основні твори:* поема «Божественна комедія», сонети.

Сандро Боттічеллі.
Портрет Данте

Майже сім століть минуло відтоді, коли прах Данте було укладено у мармуровий саркофаг, встановлений у Равенні в церкві Сан-П'єр-Маджоре, але образ великого поета і його творіння, його «Комедія», вже найближчим поколінням названа «божественною», залишаються високими духовними орієнтирами людства. Кожна нова культурна епоха, приносячи із собою інший світогляд, інше знання, інші цінності, неодмінно зверталася до творчості Данте як до абсолютного зразка й джерела духовної наснаги.

Народився Данте у Флоренції у шляхетній родині. Точна дата невідома: за різними джерелами він народився 1265 року між 14 травня і 13 липня.

Про його освіту теж мало відомостей, та, вочевидь, він здобув добре виховання, бо вражав сучасників надзвичайною освіченістю. Є припущення, що він навчався вдома.

Матір поета звали Донна Белла Абатська. Вона померла, коли Данте було 5 чи 6 років. Коли поетові виповнилося 9, він зустрів Беатріче Портінарі, дочку Фолко Портінарі, у яку закохався з першого погляду, але жодного разу навіть не заговорив до неї. Після досягнення повноліття він часто бачив Беатріче, обмінюючись із нею вітаннями на вулиці, але ніколи добре її не знав — він являв собою взірць так званого ввічливого кохання. Саме це кохання стало найсвітлішою подією в житті Данте і, можливо, поштовхом до літературної творчості. У багатьох поезіях він

Генрі Холлідей. Данте і Беатріче

зобразив Беатріче як напівбожество, що постійно спостерігає за ним. На велике нещастя, Беатріче померла 1290 року. Саме ця історія юнацького кохання стала основною темою віршів поетичної збірки під назвою «Нове життя».

У житті Данте є два лейтмотиви, дві наріжні реальності — політика і література. До певного моменту жодного зближення між ними не виникає, навіть не передбачається: Данте як поет і Данте як громадський діяч — це ніби дві різні людини, не знайомі одна з одною.

Ранні твори Данте (30 віршів, із яких 25 сонетів, 4 канцони і одна станца), об'єднані прозовим текстом, склали збірку під назвою «Нове життя» («Vita nuova»). Творам цієї збірки властиві всі елементи «солодкого нового стилю» — філософічність, риторичність, містична символіка та витонченість форми. Але водночас ця збірка стає і першим здобутком нової Ренесансної літератури — справжнім гімном життю і любові. Данте не тільки знається на поезії, а й, як людина твердого характеру й сильних пристрастей, людина з розвинутою громадянською свідомістю, стає помітною політичною постаттю. До влади у Флоренції приходять гвельфи, і 1300 року

Джотто ді Бондоне.
Найстаріше зображення
Данте (фреска),
зафарбоване незадовго
до його вигнання,
відновлене

Данте обирають одним із семи членів колегії пріорів, яка керувала міською комуною. За допомогою папської влади чорні гвельфи розгромили білих і вчинили над ними розправу. Будинок Данте зруйнували, а самого його засудили до спалення.

Рятуючи життя, Данте 1302 року залишає Флоренцію, до якої так і не зможе більше повернутися. Залишаючись прибічником єдиної Італії, Данте покладає надії на германського імператора Генріха VII, який невдовзі помирає.

У вигнанні поет повною мірою пізнає, яким «гірким буває чужий хліб і як важко підніматися чужими сходами».

1315 року флорентійська сеньйорія знову засуджує його до смертної кари, і Данте назавжди втрачає надію на повернення додому, але не припиняє суспільно-політичної діяльності за Італію без міжусобних війн і без папської влади.

Відтоді він вів мандрівне життя, і на цей період припав пік його літературної творчості.

Помер поет у Равенні проти ночі з 13 на 14 вересня 1321 року. Його могила до сьогодні є місцем паломництва мільйонів відвідувачів.

Загальна характеристика творчості

Данте Аліг'єрі розпочав свою літературну діяльність досить рано і написав багато творів, але світової слави зажив завдяки написаній на тосканському діалекті «Commedia» (згодом названій «Божественною комедією»), яку він розпочав писати 1290 року, переробив 1313-го, а закінчив 1321-го. У трьох частинах Данте описує свою мандрівку до Бога. Супутником Данте виступає

Елізабет Сонрель. Сцена з «Божественної комедії» Данте Аліг'єрі

римський поет Вергілій, пізніше Данте супроводжує Беатріче, що уособлює милість Божу. Твір є справжньою енциклопедією Середньовіччя. Багато дослідників вважають «Божественну комедію» одним із найвизначніших творів не лише італійської, а й світової літератури.

Поема має три частини: «Пекло», «Чистилище» і «Рай». Кожна частина (кантика), у свою чергу, містить 33 пісні, до яких додається вступ, і поема, отже, налічує 100 пісень. Форма вірша поеми також обумовлена числом 3. Данте тут канонізує форму терцини, узявши її за основу архітектоніки «Божественної комедії». Така структура, з одного боку, повторює християнську модель політичного світу, який поділяється на три сфери — пекло — чистилище — рай, а з другого — підкоряється містичній символіці числа 3.

Композиційна ж структура якнайкраще відповідає задуму поеми: через поширене в релігійній літературі Середньовіччя видіння — мандрівку в загробному світі — зобразити шлях людини до морального вдосконалення.

За словами найкращого російського перекладача поеми Данте М. Л. Лозинського, «Божественна комедія» — це книга про Всесвіт і такою ж мірою книга про самого поета, яка назавжди залишиться у віках як вічно живий узірець геніального творіння.

Доменіко ді Мікеліно. Данте

1. Які драматичні події відбулись у житті Данте Аліґ'єрі?
2. Чому Данте надавав особливого значення числу 3? (Відповідь шукайте в християнській символіці та історії життя поета.)
3. Розкрийте значення поняття *потойбічні світи*.
4. Навіщо поет закликав людей до морального самовдосконалення?
5. Назвіть найвідоміші твори Данте.
6. Чому поета вигнали із Флоренції?
7. Чим різняться середньовічний жанр комедії і сучасний?
8. Чому поема Данте дістала назву «Божественна комедія»?
9. Яким, на вашу думку, був задум автора «Божественної комедії»?
10. Якою є композиція поеми? Чим це можна пояснити?

Ежен Делакруа. Данте і Вергілій в аду

11. Чи згодні ви з думкою про те, що «Божественна комедія» є енциклопедією середньовічного світогляду? Аргументуйте свою відповідь.

Сонет — ліричний вірш, що утворений із чотирнадцяти рядків п'ятистопного або шестистопного ямба. Італійський сонет містить два чотиривірші (катрени) із перехресним римуванням та два тривірші (терцети) з усталеною схемою римування: *abab, abab, ccd, eed* або (рідше) перехресною *abab, abab, cde, cde*, тощо.

Узагалі сонет сприяє дисциплінуванню поетичного мовлення, адже кожна з чотирьох його частин має бути синтаксично завершеною, рими — точними і дзвінкими, без повторювання тих самих слів (крім службових або вмотивованих ліричним сюжетом).

Сонет 11

В своїх очах вона несе Кохання,—
На кого гляне, ошчасливить вмиць;
Як десь іде, за нею всяк спішить,
Тріпоче серце від її вітання.

Він блідне, никне, множачи зітхання,
Спокутуючи гріх свій самохіть.

Гордия й гнів од неї геть біжить.
О донни, як їй скласти прославляння?

Хто чув її,— смиренність дум свята
Проймає в того серце добротливо.
Хто стрів її, той втішений сповна.

Коли ж іще й всміхається вона,
Марніє розум і мовчать уста.
Таке-бо це нове й прекрасне диво.

(Переклад М. Бажана)

1. Яку літературну форму називають сонетом?
2. Розкажіть про історію створення збірки «Нове життя».
3. Якою є тема сонета 11?
4. Назвіть особливості форми, віршування, художні особливості цього твору.
5. Якою постає кохана Данте в сонеті?
6. Які художні засоби використовує поет?

І. Франко по праву можна вважати першим поважним перекладачем і дослідником Данте в українській літературі, а його праця «Данте Аліг'єрі» є плодом ґрунтовного вивчення життя і творчості видатного італійського поета. У своїй роботі І. Франко досліджує передусім творчість Данте, і питання про його особистість розглядає тільки у зв'язку з його творами. Проте надзвичайно цікавою є та частина роботи, де І. Франко подає історію кохання Данте до Беатріче. Спираючись на матеріали «Нового життя», «Божественної комедії» та інших творів Данте, І. Франко змалював Данте як людину із пристрасним характером, із багатим внутрішнім світом і життєвим досвідом, людину, яка пережила всі муки й радощі кохання і все це відтворила у своїх творах.

Данте і Беатріче.
Мініатюра XV ст.

Підсумуємо знання з теми

1. Назвіть часові межі та головні ознаки доби Середньовіччя.
2. Що вплинуло на формування літератури Середньовіччя?
3. Які літературні жанри започаткувала китайська література?
4. Хто з китайських філософів стверджував, що людина зобов'язана працювати на землі на користь суспільства?
5. Кого з китайських поетів називали «Безсмертний, скинутий з небес»?
6. У чому полягає своєрідність поезії Лі Бо?
7. Якими є особливості поезії Ду Фу?
8. Назвіть основні ознаки поезії Омара Хайяма.
9. Де й коли виникла рицарська лірика?
10. У якому місті народився й жив Данте? Чому поет називав себе безвинним вигнанцем?
11. Кому присвячена книга Данте «Нове життя»?
12. Назвіть особливості композиції «Божественної комедії». Якою строфою її написано?

Літературна вікторина

1. Його ім'я означає «Біла Слива», а друзі про нього говорили, що у нього в спині є «кістка гордості».
2. Хто з поетів Середньовіччя в одній зі своїх поезій закликає вивувати з військових обладунків мирні серпи і рала, що перекується з біблійною метафорою «перекувати мечі на орала»?
3. Він передбачав погоду, сонячні та місячні затемнення. Його перу належить чимало наукових робіт з математики, астрономії, філософії та медицини.
4. Справжнє ім'я якого поета утворено з більш ніж 10 слів, у яких згадано імена предків і назву міста, де він народився?
5. Як називається чотиривірш філософсько-ліричного змісту, у якому римуються 1-й, 2-й і 4-й рядки?
6. Хто з середньовічних поетів Сходу мав енциклопедичні знання з різних галузей науки й культури?
7. Він був одружений, мав двох синів, але всі свої поезії присвятив іншій жінці, яка стала його музою.
8. Кому присвячено більшість віршів Данте, поему «Божественна комедія»? Хто є Дамою його серця?
9. Його вигнали з рідної Флоренції, і він помер на чужині, ображений на своїх земляків. І лише в червні 2008 року влада Флоренції скасувала своє рішення про його вигнання з рідного міста. Хто він?

Накресліть у зошиті кросворд (за зразком, наведеним у підручнику) та розв'яжіть його.

По горизонталі

1. Арабський ... , що завоював Персію у VII ст.
2. Поезія, що оспівувала просту за походженням людину.
3. Знищення іранської літератури — «століття ... ».
4. Іранська династія, за часів якої почала відроджуватися культура.

По вертикалі

1. Поет, мудрець і вчений — ... .

							1	*	*	*	*	*	*
	2	*	*	*	*	*	*						
							Й						
3	*	*	*	*	*	*	*						
						4	*	*	*	*	*	*	*

Побудуйте у зошитах порівняльну таблицю (за зразком, наведеним у підручнику). Порівняйте образи ліричних героїв творів Лі Бо, Ду Фу, Омара Хайяма.

Лі Бо	Ду Фу	Омар Хайям
<i>Спільне</i>		
***		
<i>Відмінне</i>		
***	***	***

Проблемне питання. Чи вважаєте ви, що у творчості Омара Хайяма відбулося повне злиття образу автора і ліричного героя-філософа?

Мандруючи середньовічними Сходом і Заходом, ми переконалися, що з давніх часів й до сьогодні збереглися коштовні скарби — рубаї і сонети, основи філософії конфуціанства та даосизму, віра у вічні цінності — добро і справедливість, кохання і дружбу, розум і мудрість, мужність і патріотизм, прагнення жити в гармонії з природою та із самим собою.

Література західноєвропейського Середньовіччя / за ред. Н. О. Висоцької. — Вінниця : Нова книга, 2003.

Пісня про Роланда : Давньофранцузький епос / пер. В. і Н. Пащенко. — К. : Либідь, 2003.

Омар Хайям. Рубаї / Х. Омар ; [ил. Т. Гамзаева]. — Х. : Аргумент-принт, 2011.

Омар Хайям. Рубаят / Х. Омар ; поет. інтерпретація Г. Латника. — К. : Ірпінь : Перун, 2010.

Омар Хайям. Рубаї. <http://omar-khayyam.eu>

Бібліотека світової літератури. Оригінали та переклади.
<http://www.ae-lib.org.ua>

Подорож четверта. До ідеалу Людини епохи Відродження

Епоха Відродження, одна з найбільш цікавих і повноцінних епох в історії людства,— це синонім особистої свободи, досконалості у мистецтві, краси в житті, гармонії фізичних і духовних якостей людини...

Б. Р. Binner

**Філіппо Брунеллескі.
Бана кафедрального собору
Санта-Марія дель Фйоре. XV ст.
Флоренція**

**Філіппо Ліппі.
Мадонна з немовлям.
Середина XV ст.
Флоренція**

Відродження (XV–XVIII ст.)

- реалістичний спосіб мислення;
- гуманістична позиція;
- утвердження особистісного начала;
- оптимістичність;
- широке використання казково-фантастичних елементів;
- гіперболізація

Франческо
Петрарка
1304–1374 рр.
«Книга пісень»
Італія

Відкриття
Америци (1492;
Христофор
Колумб)

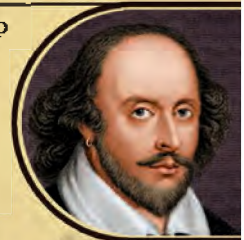
Мігель де
Сервантес
Сааведра
1547–1616 рр.
«Премудрий
гідальго
Дон Кіхот
з Ламанчі»
Іспанія

Перша
навколосвітня
подорож
(1519–1522; Фернан
Магеллан)

Національно-
визвольна війна
українського
народу середини
XVII століття

Вільям Шекспір
1564–1616 рр.
«Гамлет»
«Ромео і
Джувльєтта»
Сонети
Англія

Від богів античності, героїв і філософів Середньовіччя ми попливемо рікою часу до загадкового, піднесеного, величного Відродження, котре дало світові таких геніїв, як Леонардо да Вінчі, Мікеланджело Буонарроті, Рафаеля Санті, Франческо Петрарку, Джованні Боккаччо, Франсуа Рабле, Мігеля де Сервантеса Сааведру, Фелікса-Лопе де Вега-і-Карпіо, Вільяма Шекспіра та багатьох інших. Емблема цього часу — гуманізм, тому що увагу митців було зосереджено на Людині — з її любов'ю і стражданнями, почуттями і переживаннями.

1. Чому саме Італія стала батьківщиною епохи Відродження? Назвіть передумови виникнення цього літературного явища.
2. Що ви чули про цю добу, про її митців? Які географічні, наукові, технічні відкриття було здійснено в цей час (XIV–XVII ст.)?

Епоха Відродження (Ренесансу) в Європі

- Епоха Відродження — період в історії культури Західної Європи з кінця XIII століття (Італія) до початку XVII століття (Іспанія, Англія).
- Термін *Відродження* першим почав уживати Джорджо Вазарі — італійський художник XVI століття, перший дослідник сучасного йому мистецтва.
- Наріжним каменем культури епохи Відродження (XIV–XVII ст.) є принцип гуманізму, утвердження гідності й краси реальної людини, її розуму та волі, її творчих сил.

Рафаель Санті. Афіньська школа. Фреска

На уроках зарубіжної літератури у 5-му класі ви мали можливість зустрітися з чарівним птахом Феніксом, який, за уявленням давніх народів (фінікійців, єгиптян), кожні 500 років прилітав із Аравії до Єгипту. Фенікс символізує безсмертя через вічне відродження. Таким феніксом в історії культури людства вважають епоху, часові межі якої припадають на кінець XIII — початок XVII століття.

За своїм характером епоха Відродження (або Ренесанс) є перехідною. З нею пов'язаний важливий злам у культурному розвитку: кінець панування середньовічної культури і початок формування культури Нового часу. Відомий учений Б. Р. Віппер так визначив суть Відродження: «Епоха Відродження, одна з найцікавіших і повноцінних епох в історії людства,— це синонім особистої свободи, досконалості у мистецтві, краси в житті, гармонії фізичних і духовних якостей людини. Ренесанс був не стійкою і спокійною, а бурхливою й суперечливою епохою...»

Гуманісти не просто дуже багато робили для збереження та вивчення давніх рукописів, пам'яток мистецтва, вони вважали себе прямими спадкоємцями античної культури з її абсолютно іншим, ніж християнське, ставленням до життя.

Гуманізм — течія в західноєвропейській культурі епохи Відродження, яка визнає людину найвищою цінністю у світі, де поважаються гідність і розум людини, право на щастя в житті, вільний вияв природних почуттів і здібностей.

Один із італійських гуманістів того часу, Піко делла Мірандола, наслідуючи античного драматурга Софокла, виголошував: «Яке диво природи — людина!» Ще однією особливістю епохи Відродження був індивідуалізм. Зростав інтерес до кожної окремої

Леонардо да Вінчі. Тьма вечера. Фреска

людини як до неповторної індивідуальності. Не походження людини, а її розум і талант, заповзятливість мали забезпечити їй успіх, багатство, могутність.

Це був час ліквідації феодалної монархії, виникнення великих централізованих держав, формування націй та національних культур, бурхливого розвитку наук і виробничих сил.

Ніколай Коперник довів, що земля не є центром Всесвіту, а лише однією з планет Сонячної системи; учений і письменник Джордано Бруно дійшов думки про вічність та нескінченність світів, які то згащують, то знову спалахують у безмежних просторах Всесвіту; 1492 року Колумб відкрив Америку, а в 1519–1522 рр. Магеллан здійснив подорож навколо Землі.

Значний переворот відбувся у філософії, яка прагнула пробудити творчу думку людини. Виникли нові моральні норми. Ідеалом стала всебічно розвинена людина, у якій гармонійно поєднувалися фізична краса й духовне багатство.

Символом епохи Відродження, її найвищим злетом, безумовно, є мистецтво. Ніколи в історії, навіть у Давній Греції, мистецтво не мало такого всеосяжного значення. Насамперед у мистецтві знаходив утілення новий гуманістичний світогляд.

Мікеланджело
Буонаротті. Мойсей

Рафаель Санті.
Сікстинська Мадонна

Залежно від конкретних історичних умов у кожній західноєвропейській країні культура Відродження формувалася, розвивалася, досягала розквіту й переживала кризу пізнього періоду порізному. Найповніше та найпоширеніше еволюція відбувалася в Італії, де чітко вирізняються такі етапи:

- XIV ст. — Передвідродження (або Проторенесанс);
- XV ст. — ранне Відродження;
- кінець XV — XVI ст. — високий Ренесанс;
- кінець XVI — початок XVII ст. — пізнє Відродження.

Видатні діячі епохи Відродження

Мореплавці	Христофор Колумб, Васко да Гама, Фернан Магеллан
Учені	Ніколай Коперник, Галілео Галілей, Джордано Бруно
Письменники-педагоги	Еразм Роттердамський, Франсуа Рабле
Письменники	Дж. Боккаччо, Ф. Петрарка, М. Сервантес, В. Шекспір
Художники	Рафаель, да Вінчі, Джорджоне, Корреджо, Боттічеллі, Тиціан, Дюрер
Універсальні творці	Мікеланджело Буонарроті — скульптор, художник, поет, інженер Франсуа Рабле — письменник, лікар, юрист, педагог, філософ, учений Леонардо да Вінчі — вчений, інженер, письменник, художник

Новою за формою та за змістом стає в цей час і література: завдяки своїм можливостям вона найповніше виразила свою епоху. Саме в епоху Відродження з'являються національні літератури (іншими словами — літературні твори національними мовами).

Саме в цей період у скарбниці світової літератури з'явилися твори таких митців слова, як Франческо Петрарки, Джованні Боккаччо, Франсуа Рабле, Мігеля де Сервантеса Сааведри, Фелікса-Лопе де Вега-і-Карпіо, Вільяма Шекспіра та ін.

1. Які історичні події сприяли суспільним змінам у Європі?
2. Чому саме Італія стала першою країною ренесансного світогляду?
3. Чому античність слугувала зразком для наслідування в епоху Відродження?
4. Що стало ідейним підґрунтям ренесансної культури?
5. Як людина епохи Відродження вивчала навколишній світ?
6. Якою є роль розвитку європейської наукової думки в руйнації середньовічного світу?
7. Чим різняться творіння митців епохи Відродження і середньовічних майстрів?

1. «Занурившись» у різні галузі науки, літератури та мистецтва, проаналізуйте, якою була людина епохи Відродження, що відрізняло її від представників попередніх епох? Чому саме цей час подарував стільки геніїв та світових мистецьких шедеврів? Створіть колективний, узагальнений портрет ренесансної людини.
2. Що об'єднує наш час із епохою Ренесансу?

1. Які ознаки Відродження було втілено в картинах Леонардо да Вінчі, Мікеланджело, Рафаеля? Прокоментуйте найвідоміші їхні шедеври. Висловіть своє враження від полотен цих художників.
2. Наведіть приклади утвердження реалізму в мистецтві епохи Відродження.

- За влучним висловом англійського філософа Френсіса Бекона, «вигляд і стан цілого світу» змінили три великих винаходи: компас, порох і друкарство. Спираючись на знання з інших навчальних предметів, обґрунтуйте цю тезу.

- Українець, уродженець міста Дрогобича Юрій Дрогобич (1450–1494) прославив своє рідне місто і всю Україну в ренесансній Європі.

З 1481 року він був ректором Болонського університету, опікувався життям студентства, здобув ступінь бакалавра мистецтв. Відомо також, що він був астрономом та астрологом і навіть складав астрологічні прогнози для Папи Римського.

Юрій Дрогобич був учителем Н. Коперника у Краківському університеті.

Франческо Петрарка — видатний італійський поет-гуманіст

- *Ім'я, прізвище:* Франческо Петрарка, італійський поет та літописець, гуманіст.
- *Роки життя:* 1304–1374 рр.
- *Місце народження:* Ареццо, Італія.
- *Родина:* батько — флорентійський нотар П'єтро ді сер Паренцо (сер Петракко), висланий за політичні переконання.
- *Освіта:* вивчав право в університетах Монпельє та Болоньї.
- *Заняття, посади:* клерк у конторах, літературна творчість.
- *Основні твори:* «Канцоньєре».

Андреа дель Кастаньйо.
Петрарка. Фреска

Що можна сказати про італійського поета, дивлячись на його портрет?

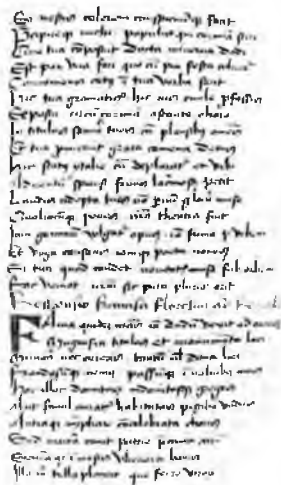
Франческо Петрарка народився й провів перші роки життя в мандрах. Його батько, П'єтро ді сер Паренцо, був вигнаний із Флоренції разом із Данте, тривалий час подорожував із родиною містами Тоскани, а 1312 року, коли Франческо було приблизно 9 років, родина осіла у Франції (тому він знав прованську мову та поезію). Тут майбутній поет закінчив школу та вступив до університету Монпельє, а 1320 року здобув правову освіту в Болонському університеті. Навчаючись за батьковим бажанням

на юриста, Петрарка все більше схилявся до літературної творчості, опанував латину та добре знав латинську класику. Після смерті батька Франческо повернувся до Авіньйона, де був посвячений у священики, а завдяки своєму університетському товаришеві Джакомо мав підтримку впливової сім'ї Колонна. Страсна п'ятниця 1327 року стала днем, коли поет зустрів свою найголовнішу музу — Лауру, до якої кризь усе життя проніс нерозділене кохання. Не маючи змоги відкрито кохати, Петрарка обирає усамітнений спосіб життя у Воклюзі, але його поезія та політична активність зробили його відомим, і 1341 року поета було увінчано лавровим вінцем у Римі (за таке право з Римом сперечалися Париж і Неаполь, але Вічне місто перемогло, і на Великдень, 8 квітня 1341 року, відбулася коронація). Італія полонила поета, і подальше його життя пов'язане з нею — він мешкав у Римі, Пармі, Мілані, Венеції, Падуї, а закінчив своє життя 1374 року в невеличкому селищі Арква.

Утілення гуманістичних ідеалів у поезії митця

Петрарка ще змолоду почав писати твори латинською мовою, вважаючи на той час віршування італійською несерйозною розвагою. Латинська ж його поезія є дуже складною, витонченою та майстерною. До латиномовної творчості Петрарки належить, наприклад, поема «Африка» (1339–1342), де автор описує події 2-ї Пунічної війни у стилі Вергілія (цікаво, що Папа Іннокентій IV вважав Петрарку чаклуном через його захоплення Вергілієм). Також латиною написані дві автобіографії. Крім того, латиною Петрарка писав історичні, публіцистичні та полемічні твори. Повне видання творів поета було виконано в Базелі 1554 року та дістало назву «Орега omnia». Латиномовний спадок Петрарки перевищує італійський майже в 15 разів.

Серед філософських творів Петрарки — автобіографічний трактат «Про зневагу до світу», де письменник під іменем Франциска (поет належав до францисканського ордену міноритів) доводить своєму візаві Августину переваги неаскетичного способу життя; також

Автограф одного з віршів Петрарки

сюди належить пізній трактат «Про невігластво власне та багатьох інших» (1367–1370).

Одним із найголовніших і найвідоміших творів Петрарки вважають його поетичну збірку «Canzoniere» («Книга пісень»). Ця збірка містила твори італійською мовою і вже до початку XVII століття витримала майже 200 перевидань. Перша редакція збірки (1342–1347) нараховувала тільки 25 поезій, але структурно могла бути (і була) доповнена пізніше. У 1347–1350 роках Петрарка робить другу редакцію збірки, де вже з'являється розподіл на дві частини — «На життя Мадонни Лаури» та «На смерть Мадонни Лаури». Остаточна прижиттєва редакція, яка досі збереглася в так званому Ватиканському кодексі 3195, містила вже не тільки поезії до Лаури, а й політичні та релігійні, моральні та побутові за тематикою вірші.

Марія Спарталі Стіллман.
Перша зустріч Петрарки і Лаури

Згадайте особливості сонета як ліричного жанру.

Структура сонетів Ф. Петрарки

У жанрі сонета Петрарка відкрив надзвичайно багаті можливості. Формальна сталість сонета (14 рядків, поділ на строфи, лейтмотивні рими) впорядковує емоції поета, створюючи глибоку діалектику почуттів. Перша строфа — теза, друга — антитеза, дві терцини — синтез думки й почуття. Схема рим сонета Петрарки: *abba abba cdc dcd*. У «Книзі пісень» Ф. Петрарки, крім жанру сонета, є ще канцони, секстини, мадригали.

Канцона — жанр ліричного вірша про піднесене кохання; відзначається вишуканістю та оригінальністю будови.

Секстина — віршова форма, що містить шість шестирядкових строф.

Мадригал — невеликий за обсягом вірш-комплімент про кохання.

Катрен — строфа з чотирьох рядків, що містить завершену думку. Поетичний твір-мініатюра.

Порівняйте переклади, висловіть свої уподобання. У чому полягають відмінності? Який варіант вам більше подобається? Чому?

Сонет № 61

Благословенні будьте день і рік,
І мить. І місяць, і місця урочі,
Де спостеріг я ті сяйливі очі,
Що зав'язали світ мені навик!

Благословен вогонь, що серце пік,
Солодкий біль спечаленої ночі
І лук Амура. Що в безоболоччі
Пускав у мене стріл ясний потік!

Благословенні будьте, серця рани
І вимовлене пошепки ім'я
Моеї донни — ніжне і кохане,
І ці сторінки, де про неї я
Писав. Творивши славу, що не в'яне, —
Йй ти, неподільна радосте моя!

(Переклад Д. Павличка)

Благословляю день той, місяць, рік,
Ту пору, і годину, і хвилину,
Прекрасну ту, куди прийшов, країну
І узи ті, що лютий зір прирік.

Благословляю туги перший блік,
З яким я стрів мою любов єдину,
І лук, і стріли, що від них я гину,
Бо біль від ран до серця вже проник.

Благословенна незліченна тьма
Тих слів, що задля донни я розвіяв,
І прагнення, і сльози, і зітхання,

Благословенне це моє писання, —
Завжди на славу йй, — і думки вияв,
Що місця в нім для іншої — нема.

(Переклад І. Качуровського)

1. Доберіть синоніми, близькі поняття до слів *благословенний*, *благословляти*, поясніть, як вони допомагають розкрити головну думку й почуття ліричного героя сонета № 61 Ф. Петрарки.
2. Про які «узи» йдеться в сонеті (переклад І. Качуровського)?
3. Поясніть фразеологізм *зав'язали світ*, ужитий перекладачем Д. Павличком. Яке емоційне навантаження, на вашу думку, він несе?

4. Ліричний герой благословляє час, місце, почуття, які в нього виникли. То чому ж тоді «біль», хоч і «солодкий» (переклад Д. Павличка), «стуга», «рани в серці» (переклад І. Качуровського)?
  5. Як ліричний герой характеризує свою любов, якими словами уславлює свою кохану?
  6. Як впливають почуття поета на його творчість?
  7. Чому ім'я донни «вимовлене пошепки» (переклад Д. Павличка)?
  8. Визначте ті художні засоби, які допомагають авторові як найповніше розкрити почуття закоханості ліричного героя. Які з них відомі вам, а які — не зовсім?
- (Довідка. Оксюморон (оксиморон) — поєднання протилежних, несумісних понять: гарячий сніг, добре зло, солодкий біль тощо.)*
9. Які почуття викликає сонет № 61 у вас? Чому?

Сонет № 132

Як не любов, то що це бути може?
 А як любов, то що таке вона?
 Добро? — Таж в ній скорбота нищівна.
 Зло? — Але ж муки ці солодкі. Боже!
 Горіти хочу? Відкатись негоже.
 Не хочу? То даремна скарг луна.
 Живлюща смерте, втіхо навісна!
 Хто твій тягар здолати допоможе?
 Чужій чи власній волі я служу?
 Неначе в просторінь морську безкраю,
 В човні хисткому рушив без керма;
 Про мудрість тут і думати дарма —
 Чого я хочу — й сам уже не знаю:
 Палаю в стужу, в спеку — весь дрижу.

(Переклад Д. Паламарчука)

1. Якій темі присвячений сонет, над яким питанням замислюється в ньому поет?
2. Чи називається в ньому об'єкт захоплення ліричного героя? Як ви думаєте, чому?
3. Поясніть, у чому «добро» кохання і в чому його «зло».
4. До яких антитез вдається автор сонета, щоб показати силу любові ліричного героя?
5. Які рядки сонета говорять про непередбачуваність кохання, про своєрідну «боротьбу пристрастей», розуму та серця у закоханих?
6. Який настрій виникає при прочитанні сонета, які художні засоби, використані поетом, цьому сприяють?

1. Опишіть ренесансну мініатюру «Петрарка і Лаура». Як у ній виражені почуття поета? Яка деталь указує на те, що це пов'язано не лише із коханням, а і з творчістю?

2. Порівняйте ренесансну мініатюру «Петрарка і Лаура» з репродукцією картини Марії Спарталі Стіллман «Перша зустріч Петрарки і Лаури» (див. с. 172). Чим вони відрізняються (крім техніки й манери виконання) та що в них спільне?

3. «Яке диво природи — людина!» — говорив італійський гуманіст доби Відродження Піко делла Мірандола. Доведіть слушність цього твердження на прикладах сонетів Петрарки.

4. Як на творчості Данте і Петрарки позначився вплив античної літератури? Наведіть конкретні приклади.

5. Як ваші уявлення про Лауру співвідносяться із її зображенням на поданих картинах?

Петрарка і Лаура.
Ренесансна мініатюра

Прочитайте вірш і доведіть, що це сонет.

Є звірі: сонця блиск їх зносить зір,
І звірі є, що світла дар багатий
Для них засильний, щоб його прийняти,—
Підходить вечір ім і тіней мир.

Є також інші: їх жене в простір
Назустріч сязеву порив крилатий,
Хоч згубну міць його ім дано знати.
Подібний я до них, я — бідний звір.

Моєї пані світла не знесу я
І чую, що шукатиму я все
Похмурих місць і пізньої доби.

Сліз очі повняться, і біль їх жалить;
І все ж іду я на наказ судьби
До сонця, що мене — я знаю — спалить.

(Переклад М. Ореста)

Україна познайомилася зі спадщиною Петрарки на початку XV ст. На нього посилається в одному зі своїх виступів львів'янин Петро Вольфрам. У XX ст. сонети Петрарки перекладали І. Стешенко, згодом — М. Зеров, Д. Паламарчук та

поет і літературознавець української діаспори в Німеччині І. Качуровський. Українські класики І. Франко, Леся Українка також зверталися до спадщини поета. Це починання продовжили М. Бажан і Д. Павличко. А 1993 року італійську премію імені Петрарки було присуджено Ліні Костенко за поему «Інкрустації».

Крилаті вислови та думки Франческо Петрарки

- Життя людське на землі — не просто військове служіння, а бій.
- Любов чудово вміє перемагати.
- Шанувати сильних — дешева послуга, справжня велич душі — допомагати слабким.
- Часто зло популярніше за добро, і страшний ураган знаменитіший від ясної погоди.
- Немає нічого настільки правильного, щоб у ньому не було помилок.
- Кожен скоріше вибачить себе, ніж іншого, і, навпаки, кожен скоріше розрадить іншого, ніж себе.

Вільям Шекспір — геніальний англійський поет і драматург епохи Відродження

- *Ім'я, прізвище:* Вільям Шекспір.
- *Роки життя:* 1564–1616 рр.
- *Родина:* батько Джон Шекспір — простий ремісник, але навіть обирався мером міста, мати Мері Арден.
- *Місце народження та проживання:* Стретфорд-на-Ейвоні, Ворікшир, Англія.
- *Сім'я:* дружина Енн Гетевей (1582–1616).
- *Діти:* Сусанна, двійнята Гамнет і Джудіт.
- *Навчання:* престижна граматична школа.
- *Діяльність:* письменник, актор, режисер.
- *Основні твори:* 17 комедій та 11 трагедій, 5 поем і 154 сонети.

Шекспір. Гравюра з посмертного «Першого фоліо» Мартіна Друшаута

Шекспір... Людина-міф, людина-загадка, поетичний геній, у творчості якого кожне покоління відкриває, бачить не лише світ, а й себе. Він і досі залишається єдиним письменником, кожну фразу якого було ретельно вивчено та розтлумачено істориками, вченими й письменниками. Існує навіть спеціальна наука — шекспірознавство.

Багато фактів з біографії Вільяма Шекспіра вважають сумнівними. Деякі дослідники навіть наполягають, що Вільям Шекспір — це насправді псевдонім однієї людини чи групи людей, яким підписували п'єси.

Шекспір — дійсність чи міф?

З'явилася версія, що під ім'ям Шекспіра приховувалася ціла група письменників і вчених, які запропонували авторові за винагороду називати ці твори своїми. Однак для підтвердження цих припущень не знайшлося достатніх доказів.

За	Проти
<ul style="list-style-type: none"> Є спогади англійського поета XVII століття Вільяма Даверанта, якого вважали позашлюбним сином Шекспіра, ніби той бачив свого батька лише в ранньому дитинстві (народився 1606 р.); записи мандрівника й збирача анекдотів Обрі, від якого залишилися рукописи 1680 р.; записки актора Беттермана, що спеціально вирушив 1690 р. в рідні місця Шекспіра, бажаючи ознайомитися із усними про нього розповідями, які ще збереглися. Вільяма Шекспіра хрещено у місті Стретфорді, що на річці Ейвон, 26 квітня 1564 року. Про це свідчить запис у церковній книзі 	<ul style="list-style-type: none"> Не збереглося жодного рукопису, тільки автографи. Словниковий запас творів дуже багатий (29 тисяч слів) як на пересічну людину — Шекспір не вчився в університетах, не бував за кордоном. За життя і протягом кількох років опісля ніхто не називав його поетом і драматургом. Заповіт його ґрунтовний, але в ньому немає жодної згадки про папери — його художні твори

Для багатьох сучасників літературні заслуги й авторство Шекспіра були поза сумнівами, його талант ставили понад здобутки дуже шанованих у добу Відродження античних авторів. Джон Мільтон назвав його «сином Вічності і Слави». Однак уже у XVIII ст. виникли сумніви щодо авторства Шекспіра. Мовляв, провінціал, актор без освіти не міг створити такі глибокі філософські твори: це хтось із якихось причин за домовленістю з Шекспіром користувався його прізвиськом, аби приховати своє авторство. Так виникло шекспірівське питання. Серед імовірних авторів

шекспірівських творів кого тільки не називали, починаючи від філософа Френсіса Бекона до королеви Єлизавети I.

Нинішні дослідники здебільшого підтримують сформовану впродовж кількох століть біографічну традицію. Згідно з нею, Вільям Шекспір народився в Стретфорді-на-Ейвоні 23 квітня 1564 року (дата народження приблизна) і був найстаршим сином Джона Шекспіра, місцевого ремісника й торговця, якого дуже поважали в місті та навіть обрали мером, та Мері, доньки землевласника.

Із раннього дитинства Вільяма оточував дивовижний світ, зітканий зі стародавніх легенд і народних пісень. Незаймана природа рідного краю і розвинена уява сприяли народженню фантастичного світу в глибинах його вразливої душі. У Стретфорді юний Шекспір уперше побачив театральну виставу. За тридцять кілометрів від рідного міста, у Ковентрі, щорічно ставили релігійні драми-містерії, на які охоче приходили жителі навколишніх міст, зокрема й сім'я Джона Шекспіра.

До 14 років хлопець відвідував світську школу, де вивчав риторику, логіку, латину, античну міфологію та літературу.

Але довго вчитися йому не довелося: фінансові справи батька занепали, потрібно було допомогати в утриманні багатодітної родини.

Що він робив у ці роки, достеменно невідомо — чи був учнем у ремісника (може, навіть у власного батька), чи служив молодшим учителем. Немає відомостей також про те, чи здобув він вищу освіту.

Вісімнадцятирічним Шекспір одружився з дівчиною, старшою за нього на вісім років. Вона народила йому трьох дітей: доньку Сусанну і двійнят — сина Гамнета та доньку Джудіт. Подальша доля, здавалося б, була чітко визначена. І раптом у житті Шекспіра відбулася

Будинок, де народився Шекспір.
Пізнє реставраційне відновлення

Герб із девізом роду Шекспірів Non Sanz Droict — франц. «Не без права»

докорінна зміна: у двадцять три роки він полишив родину й поїхав до Лондона, щоб стати актором. Що змусило його це зробити? Дослідники шукають відповідь досі і, залежно від того, яким вони уявляють Шекспіра, знаходять різні варіанти. Одні стверджують, що це був бунт проти провінційної нудьги, намагання реалізувати себе й утвердити свій талант. Збереглася легенда, за якою Шекспір змушений був покинути рідні місця, тікаючи від переслідування місцевого аристократа, тому що полюбляв полювати на оленів у його парку. Інші вважають, що справа набагато простіша: батько Шекспіра майже збанкрутував, необхідно було шукати заробіток, а в Лондоні його знайти було значно легше. У будь-якому разі згодом Шекспір розраховувався не тільки з боргами, а й купив у Стретфорді найбільший будинок.

Лондон... Тут серед інших височіли овальні або восьмикутні дерев'яні споруди, увінчані маленькими вежами. То були театри. Удень на них майоріли прапорці. Це означало, що незабаром почнеться вистава і «слуги лорда-адмірала» або «слуги лорда-камергера» матимуть честь показати глядачам криваві трагедії чи веселі пригоди закоханих та блазнів.

Опинившись у незнайомому місті без засобів до існування, без друзів і знайомих, Шекспір, як ідеться у легенді, заробляв спершу на життя тим, що стеріг біля театру коней вельмож, стежив, аби актори вчасно виходили на сцену, переписував ролі, траплялося, заміняв суфлера. Словом, задовго до того, як видатний драматург вивів на сцену своїх героїв, він пізнав нелегке залаштункове життя театру.

Коли Шекспір повернувся до столиці, де знову відкрили театри, що були зачинені через чуму, за нього змагалися вже кілька театрів. Драматург віддав перевагу закладу Джеймса Бербеджа і написав для його сина Річарда, видатного актора, найкращі трагічні ролі.

Приблизно 1590 року він узявся за перо. З 1593 чи 1594 року перебував у складі трупі Джеймса Бербеджа, яка давала вистави в будинку, іменованому «Театром». А 1599 року сини Бербеджа

Лондонський пейзаж
з театром «Глобус».
Малюнок XVI–XVII ст.

Лондон. Відновлений «Глобус»

побудували театр «Глобус». Шекспір став одним зі співвласників цього прибуткового закладу.

Найпопулярніший театр південного берега був оздоблений великим плакатом. На золотому тлі здіймався Геракл, тримаючи на плечах земну кулю, а дещо нижче був напис: «Весь світ — театр...»

Невдовзі Шекспір став головним драматургом трупи.

Працювати для театру вважали тоді заняттям малопочесним, але він обрав свій шлях і «зустрів на ньому все, що випадає на долю справжньої людини: ворожнечу і дружбу, зраду і любов, радість перемог і гіркоту поразок. І насамперед — працю».

1613 року Шекспір повернувся до Стретфорда, де прожив ще три роки і помер 23 квітня 1616 року. Йому було 52...

Хоча Вільям Шекспір був популярним драматургом та поетом ще за життя, усесвітньої слави він зажив лише у XIX столітті. Романтики вважали Шекспіра генієм, а у вікторіанську еру визнання його творчості перетворилося ледь не на поклоніння. XX століття позначилося тим, що п'єси Шекспіра адаптували для сучасної сцени, вивчали та заново відкривали світу. Твори Шекспіра було перекладено багатьма мовами світу.

Силою свого таланту Шекспір змусив глядача побачити у просторі сцени, майже без декорацій, усесвіт, минуле й майбутнє людства. Він бачив і розумів життя в усій його складності: високим і низьким, трагічним і комічним, святковим і буденним.

Художня система драматургії Шекспіра зросла на ґрунті традицій народного театру і лише дечим зобов'язана спадщині античного театру. Драматургія Шекспіра не скута жодними жорсткими межами. П'єса зображує не одну подію, а ланцюг подій, глядач бачить зародження, розвиток, ускладнення й розв'язку з безліччю всіляких подробиць. Нерідко

Перше видання «Сонетів» Вільяма Шекспіра. 1609

перед ним проходить усе життя людини. А паралельно із долею головного героя показано долі інших учасників подій.

Вільям Шекспір запровадив у драму нові художні принципи, яких до нього взагалі не було в мистецтві. Шекспір створив героїв і героїнь, наділених рисами духовно багатой, живої особистості. Водночас він показав характери своїх персонажів у розвитку. Ці художні нововведення збагатили не тільки мистецтво, але й розуміння природи людини.

Перше видання п'єс Вільяма Шекспіра. 1623

Перу геніального драматурга належать 37 сценічних творів. Серед них — комедії, історичні хроніки і трагедії, кілька поем, 154 сонети, які знавці вважають найкращими творіннями світової лірики. У сучасній науці творчість Шекспіра заведено ділити на три (інколи чотири) періоди.

Перший період (1590–1600)	Другий період (1601–1608)	Третій період (1609–1613)
Оптимістичний. За літературними прийомами його можна назвати періодом наслідування. За настроєм — періодом ідеалізації кращих сторін життя. Із захопленням картає молодий Шекспір людські вади у своїх історичних трагедіях і так само із захопленням оспівує високі поетичні почуття — дружбу, самопожертву і особливу любов. Прикрашають цей період творчості знаменита трагедія «Ромео і Джульєтта» й поетичні шедеври — «Сонети»	Трагічний. Він свідчить про гірке прозріння гуманістів, про крах ренесансної гармонії. Представлений трагедіями «Гамлет» (1601) та «Король Лір» (1605). Усе це свідчить про те, що песимістичний настрій художника був спричинений не тільки спогляданням зла світу, а й міркуваннями про призначення життя людини. Вочевидь, Шекспір не випадково був настільки суворий до світу, адже він хотів бачити його досконалим	Шекспір створює 4 п'єси, серед яких на особливу увагу заслуговує «Буря», у якій яскраво звучать мотиви віри драматурга в краще майбутнє

Сонет 66

1. Порівняйте різні переклади сонета 66 Шекспіра, висловіть своє уподобання.

2. Який із перекладів, на вашу думку, найточніше передає зміст оригіналу? Який із них вам сподобався більше? Чому?

Tired with all these, for restful death I cry, —
As to behold desert a beggar born,
And needy nothing trimm'd in jollity,
And purest faith unhappily forsworn,

And gilded honour shamefully misplac'd,
And maiden virtue rudely strumpeted,
And right perfection wrongfully disgrac'd,
And strength by limping sway disabled,

And art made tongue-tied by authority,
And folly (doctor-like) controlling skill,
And simple truth miscall'd simplicity,
And captive good attending captain ill:

Tired with all these, from these would I be gone,
Save that, to die, I leave my love alone.

(Оригінал)

Стомившись, вже смерті я благаю,
Бо скрізь нікчемність в розкоші сама,
І в злиднях честь доходить до одчаю,
І чистій вірності шляхів нема,

І силу неміч забива в кайдани,
І честь дівоча втоптана у бруд,
І почесні не тим, хто гідний шани,
І досконалості ганебний суд,

І злу — добро поставлене в служниці,
І владою уярмлені митці,
І істину вважають за дурниці,
І гине хист в недоума руці;

Стомившись тим, спокою прагну я,
Та вмерти не дає любов моя.

(Переклад Д. Паламарчука)

Я кличу смерть — дивитися набридло
На жєбри і приниження чеснот,

На безтурботне і вельможне бидло,
На правоту, що їй затисли рот,

На честь фальшиву, на дівочу вроду
Поганьблену, на зраду в пишності,
На правду, що підлоті навдогону
В бруд обертає почуття святі,

І на мистецтво під п'ятою влади,
І на талант під наглядом шпики,
І на порядність, що безбожно краде,
І на добро, що в зла за служника!

Я від всього цього помер би нині,
Та як тебе лишити в самотині?

(Переклад Д. Павличка)

1. Якій темі присвячено вірш?
2. Що протиставлено в сонеті?
3. Які людські вади згадано в поезії?
4. Кого, що критикує автор?
5. Який основний художній прийом використовує автор?
6. Що тримає ліричного героя вірша на світі?
7. Позначте змістові складники цього сонета (теза, антитеза та ін.).
8. Яким настроєм перейнято поезію?
9. Подискутуйте. Наскільки, на ваш погляд, думки, висловлені Шекспіром у сонеті, співзвучні з нашим часом?

Це один із найвідоміших сонетів Шекспіра. Це пристрасний монолог, крик душі поета, якого непокоять не тільки особисті почуття: він страждає через недосконалість світу, нічого не може із цим удіяти і все ж продовжує жити й страждати заради кохання. У сонеті відчутно розчарування, гіркоту, біль ліричного героя. Що ж тримає його в житті? Найсильніше, найпрекрасніше почуття — любов. Слово «любов» в українській мові має широке значення: це і любов до матері, і любов до батьківщини, рідного краю, і любов до близьких, і любов до Бога, і любов до чогось конкретного, земного. Це слово може означати те саме, що й «кохання». Що саме з цього мав на увазі автор, ми не знаємо, але з контексту випливає найвірогідніше — кохання, адже воно є одним із найсильніших людських почуттів.

Сонет побудовано у формі гнівного, навіть саркастичного монологу, у якому герой навіть не соромиться вдаватися до грубих,

образливих слів, називати речі своїми іменами. Емоційне ставлення підкреслено риторичними питальними та окличними реченнями.

Сонет 66 відрізняється від решти особливою синтаксичною будовою, тут переважають іменники. Поезія містить усього два речення, у яких перед нами постає все життя шекспірівського героя. Вірш написаний від першої особи, що ще більше підсилює його трагічний настрій. Почуття любові до іншої людини допомагає героєві не почуватися самотнім, додає мужності сміливо сприймати реалії.

Сторінки збірки сонетів
Вільяма Шекспіра

Сонет 116

Не буду я чинити перешкоди
Єднанню двох сердець. То не любов,
Що розцвіта залежно від нагоди
І на віддаленні згасає знов.

Любов — над бурі зведений маяк,
Що кораблям шле промені надії,
Це — зірка провідна, яку моряк
Благословляє в навісній стихії.

Любов — не блазень у руках часу,
Що тне серпом своїм троянди свіжі —
І щік, і уст незайману красу
Той серп любові справжньої не ріже.

Як це брехня — я віршів не писав,
І ще ніхто на світі не кохав.

(Переклад Д. Паламарчука)

1. Які визначення дає ліричний герой сонета почуттю любові?
2. Розкрийте підтекст третьої строфи вірша. Що це за серп?
3. Доведіть, що цей твір за змістовими та формальними ознаками є сонетом.
4. Подискутуйте, чи є в сучасному світі місце для справжнього кохання і яке воно, справжнє кохання.

Сонет 116 Шекспіра — гімн коханню: всеосяжному, безза-стерезному, яке не підвладне ні часу, ні відстані, ні роз-рахунку, можливо, навіть здоровому глуздові. Це маяк, що шле промені надії, провідна зірка, навіть час не наважиться по-сміятися з нього. Кохана старіє з роками, тьмяніє її краса та сві-жість, але для люблячого чоловіка вона залишається найкращою жінкою, якщо його почуття справжні. Останні два рядки — без-апеляційний висновок: якщо це не так, то він (ліричний герой раз-ом із автором поезії) не поет, і взагалі, кохання в світі не існує.

Сонет 130

Її очей до сонця не рівняли,
Корал ніжніший за її уста,
Не білосніжні пліч овали,
Мов з дроту чорного коса густа.

Троянд багато зустрічав я всюди,
Та на її обличчі не стрічав,
І дише так вона, як дишуть люди, —
А не конвалії між диких трав.

І голосу її рівнять не треба
До музики, милішої мені,
Не знаю про ходу богинь із неба,
А кроки милої — цілком земні.

І все ж вона — найкраща поміж тими,
Що славлені похвалами пустими.

(Переклад Д. Паламарчука)

1. Кому присвячено вірш?
2. Як описує ліричний герой свою кохану?
3. Чому ліричний герой іронічно ставиться до пишномовних порівнянь, якими їх вважає?
4. Чому для ліричного героя його кохана «найкраща поміж тими, / Що славлені похвалами пустими»?
5. Визначте тему, ідею та художні засоби, використані в по-езії, спробуйте знайти нове у змалюванні героїні сонета, від-творити образи, оспівані у цьому творі.

Сонет 130-й присвячено оспівуванню земної краси коха-ної. Побудований він «від зворотного». Уста — не коралі, овал плечей — не лебединий білосніжний, коса — не світла шовковиста, щоки — не пелюстки троянди, дихає, як і всі люди,

а не як квітка, голос — не музика, а хода — звичайна, не богині. І все ж вона — єдина, неповторна для ліричного героя, який кохає її всім серцем. У вірші відчутно іронічне ставлення поета до тих митців, які оспівують Дам Серця неземної краси. Крім того, він — в опозиції до тогочасного ідеалу жіночої краси: ніжна блондинка з шовковистим волоссям, рожевими щічками, легким диханням та плавною нечутною ходою богині.

1. Як ліричний герой шекспірівських сонетів оцінює сучасне йому суспільство?
2. Які цінності він сповідує?
3. Що дає підстави сказати, що це постать епохи Відродження?

Сонети Шекспіра вважають ліричним щоденником автора. І не випадково англійський поет В. Вордсворт писав: «Сонети — це ключ, яким Шекспір відмикає своє серце». Як ви розумієте ці слова?

Ще за життя сучасники Шекспіра надзвичайно високо цінували його талант, називаючи письменника «солодкозвучним і медоточивим».

Шекспіра звинувачували в тому, що драматург не гребував «запозиченнями» із чужих творів. На це Шекспір не без гумору відповідав, що запозичені сюжети й сцени — це як гарні дівчата, яких він забирає з поганого товариства, щоб увести до шляхетного.

Як ви ставитеся до літературних запозичень (згадайте так звані *мандрівні сюжети*)? Про що свідчить відповідь Шекспіра своїм недоброзичливцям?

«Ромео і Джульєтта» — видатна трагедія В. Шекспіра

Чотири століття тому глядачі лондонського театру «Глобус» уперше побачили найвідомішу трагедію Вільяма Шекспіра «Ромео і Джульєтта». Чому ж і досі ця історія кохання й смерті двох юних мешканців Верони так зворушує нас? Можливо, через те, що ці молоді люди, ще майже діти, зіткнувшись із жорстокістю й несправедливістю світу, не зрадили свого почуття? Власною смертю вони довели, що кохання вище за давню ворожнечу, безглузді образи й усталені погляди...

Час написання трагедії більшість критиків визначає за стилістичними ознаками 1595 роком або навіть раніше. За життя автора цю трагедію видавали чотири рази.

Сюжет «Ромео і Джульєтти» веде нас до стародавньої італійської народної легенди, згідно з якою події, описані Шекспіром, справді трапилися на початку XIV століття в місті Вероні. Ще й дотепер у цьому місті показують туристам легендарну «гробницю Джульєтти». Шекспір був далеко не першим, хто опрацював цей сюжет, але він першим зробив із нього геніальний художній твір.

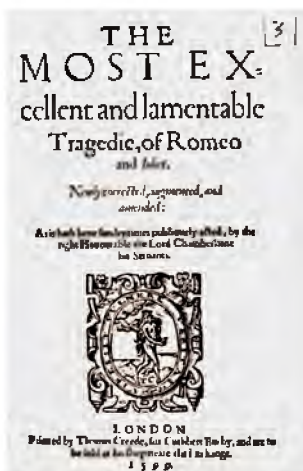
Леймотив трагедії — розвінчання світу феодальних відносин, що є ворожими людині та спотворюють її природні почуття. Ворожнеча вельможних родин Монтеккі і Капулетті, від якої страждає вся Верона, робить загальне життя нестерпним. Крім того, вона є фікцією захисту родинної честі, яку немовби оберігають обидва табори. Можливо, колись цей конфлікт і мав реальну підставу, але тепер навіть пам'ять про нього зникла. Ця ворожнеча — пережиток давнини, проте він ще має силу і здатен заважати утвердженню нової моралі, нового порядку. Отже, у трагедії стикаються дві суспільно-моральні сили: дух феодальної жорстокості й помсти і принципи кохання, гармонії прийдешньої епохи Відродження. Але передусім «Ромео і Джульєтта» — найвизначніший гімн коханню.

Трагедія (грецьк. *tragedia*, дослівно — *козлий гімн*) — драматичний твір, де зображено нерозв'язні моральні проблеми, що спричиняють зазвичай загибель героя (героїв).

Першими трагедіями були твори Есхіла, Софокла, Евріпіда. У подальшому жанр трагедії розвивали В. Шекспір, П. Корнель, Ж. Расін, Й. В. Гете та ін. У трагедіях Шекспіра («Ромео і Джульєтта», «Король Лір», «Гамлет») герої постають борцями проти застарілих звичаїв і традицій.

Юнак і дівчина з двох ворожих родин покохали одне одного. Їхнє кохання — не просто пристрасне почуття, яке не визнає жодних перешкод, а й почуття, що безмірно збагачує душу. Шекспір дуже поетично показує його народження й розвиток. Кохання Ромео і Джульєтти — нестримне, чисте й героїчне — триває лише кілька днів і протистоїть давнім поглядам середньовічної упереженості, під владою якої перебувають Капулетті й Монтеккі. Це справжній бій

Обкладинка видання «Ромео і Джульєтта». 1599

за вільне життя й права людини. Трагічна загибель дітей примирила, нарешті, ворожі родини, але якою ціною! Своєю смертю закохани немовби виборюють перемогу для нових життєвих засад — миру, дружби, кохання. Горе втрати примушує Монтеккі і Капулетті зрозуміти, що безглуздо ворожнечею вони знищили власне майбутнє. У загибелі закоханих народжується нова істина: людські почуття святіші й значущі за вікові станові забобони. Так було й так буде завжди, допоки живе людина.

Ромео і Джульєтта

Персонажі

Керівний дім Верони

Ескалус, герцог Верони.

Паріс, молодий вельможа, родич герцога.

Меркуціо, родич герцога і друг Ромео.

Дім Монтеккі

Монтеккі, голова дому Монтеккі.

Синьйора Монтеккі, дружина Монтеккі.

Ромео, син Монтеккі.

Бенволіо, небіж Монтеккі й друг Ромео.

Абрам, Балтазар, слуги Монтеккі.

Дім Капулетті

Капулетті, голова дому Капулетті.

Синьйора Капулетті, дружина Капулетті.

Джульєтта, донька Капулетті.

Тібальт, небіж синьйори Капулетті.

Мамка Джульєтти.

П'єтро, Самсон, Грегорі, слуги Капулетті.

Інші персонажі

Сюжетний ланцюжок

Пролог. Повідомлення про те, що між знатними сімействами Верони — Монтеккі і Капулетті — триває багаторічна ворожнеча і вже ніхто не пам'ятає, через що вона почалася. Ромео з роду Монтеккі закохується у Джульєтту із сім'ї Капулетті. Діти цих родин своєю смертю припинили ворожнечу.

Дія I. Зіткнення на площі слуг Монтеккі і Капулетті. Ромео страждає через кохання до Розаліни. Сватання Паріса до Джульєтти. Карнавал у домі Капулетті. Перша зустріч Ромео із Джульєттою.

Дія II. Зустріч Ромео і Джульєтти в саду (сцена на балконі). Освідчення закоханих. Вони таємно вінчаються у брата Лоренцо.

Дія III. Ромео в сутичці з Тібальтом, двоюрідним братом Джульєтти, вбиває його і під загрозою страти змушений залишити місто й виїхати до Мантуї. Прощання Ромео і Джульєтти.

Дія IV. Батьки Джульєтти змушують її взяти шлюб з Парісом. Джульєтта, щоб утекти зі своєї сім'ї і не одружуватися з Парісом, удає з себе мертву (брат Лоренцо дав дівчині випити сонне зілля, щоб вона заснула глибоким сном на той час, поки він відшукає Ромео). Удавана смерть Джульєтти. Жалоба в домі Капулетті.

Дія V. Ромео в Мантуї дізнається про смерть дружини. В аптекаря він купує отруту і повертається до Верони. На кладовищі у склепі Капулетті він зустрічає Паріса, який приніс квіти для своєї нареченої. Між ними виникає суперечка. Ромео вбиває Паріса, прощається із Джульєттою (не знаючи, що вона лише спить) і випиває отруту. Джульєтта прокидається і в розпачі, побачивши поруч мертвого Ромео, заколює себе його кинджалом. Примирення двох родин.

Форд Медокс Браун.
Ілюстрація до сцени на балконі за трагедією В. Шекспіра «Ромео і Джульєтта». 1870

1. Згадайте, у якому театрі працював В. Шекспір.
2. Що означає напис під скульптурою Геракла, що тримав глобус — «Весь світ — театр...»?
3. Що таке трагедія?
4. На вашу думку, що змусило В. Шекспіра звернутись до жанру трагедії?
5. Назвіть особливості трагедій Шекспіра.
6. Чим відрізняються персонажі трагедії Шекспіра від античних?

Балкон Джульєтти у Вероні

Ромео і Джульєтта

ПРОЛОГ

Входить Хор.

Хор

Однаково шляхетні дві сім'ї
В Вероні пишній, де проходить дія,
Збували в ворожнечі дні свої.
Аж враз кривава скоїлась подія.
Коханців двое щирих, запальних
Ворожі ті утроби породили;
Нещастя сталося у сім'ях тих, —
Вони одвічні звади припинили.
Життя коротке і сумну любов,
Трагічну смерть, що потрясла родини,
Як зміла ту ненависть чиста кров,
Ми вам покажемо за дві години.
Даруйте нам недоліки пера,
Всі хиби виправить старанна гра.
(*Виходить.*)

<...>

Дія друга

<...>

Сцена I

Верона. Фруктовий сад Капулетті.

<...>

Входить Ромео.

Ромео

Сміється з шраму той, хто ран не мав.
(*Вгорі, край вікна, з'являється Джульєтта.*)
Та тихо! В тім вікні сяйнуло світло!
Там схід, сама ж Джульєтта — ясне сонце!
Зійди ж, прекрасне сонечко, і сяйвом
Блиск задрісного місяця убий!
Він і без того зблід, він занедужав
Від прикрості, що ти — його служниця,
А все ж затьмарила його красою.
Тож не служи ревнивцеві блідому!
Весталчин одяг, бляклий, зеленавий
Лише безумці носять. Скинь його!

Он владарка моя, моє кохання!
Дізналася б вона, як я люблю!
Вона заговорила? Ні, мовчить...
Ну що ж. Нехай. Адже говорять очі.
Я відповім... Який-бо я зухвалець.
Ні, не до мене очі ці говорять.
Дві зірки найяскравіші на небі
Деся мають пильні справи і повинні
На час покинути небесні сфери
Й очам її своє благання шлють —
За них тим часом сяяти в блакиті.
<...>

На руку ось схилилась край віконця,
Притиснувши долоню до щоки...
Якби мені за рукавичку бути
І доторкатись до щоки її!

Дж у л ь е т т а
О лишенько!

Р о м е о
Вона заговорила...
Мій світлий ангеле, мов ясні далі,
Ти сяєш наді мною серед ночі,
Як легкокрилий посланець небес
Перед очима вражених людей,
Що, голови закинувши, слідкують,
Як серед хмар лінивих він ширяє
І по ефіру грудях чистих плава.

Дж у л ь е т т а
Ромео! О, навіщо ти Ромео?
Зміни своє ім'я, зречися батька;
Як ні, то присягни мені в коханні
І більше я не буду Капулетті.

Ілюстрації Сави Бродського до трагедії Вільяма Шекспіра «Ромео і Джульєтта»

Ромео (*вбік*)

Послухатъ — чи відповісти відразу?

Джульєтта

Лише твоє ім'я — мій ворог лютий;
А ти — це ти, а зовсім не Монтеккі...
Що є Монтеккі? Таж чи так зовуть
Лице і плечі, ноги, груди й руки
Або якусь частину тіла іншу?
О, вибери собі нове ім'я!
Та що ім'я? Назви хоч як троянду,
Не зміниться в ній аромат солодкий!
Хоч як назви Ромео — він Ромео.
Найвища досконалість все ж при ньому.
Хоч би він був і зовсім безіменний...
О, скинь же, скинь своє ім'я, Ромео!
Воно ж не є тобою, і взамін
Візьми мене усю!..

Ромео

Ловлю на слові!
Назви мене коханим, і умить
Я вдруге охрещусь і більш ніколи
Не буду зватися Ромео.

Джульєтта

Хто ти,
Що, притаївшись під серпанком ночі,
Мою підслухав таїну сердечну?

Ромео

Яким ім'ям назвать себе — не знаю.
Своє ім'я ненавижджу я сам!
Свята моя, адже ж воно — твій ворог.
Я б розірвав його, коли б воно
Написане стояло на папері!

Джульєтта

Мій слух не захопив ще й сотні слів
Із уст твоїх, а голос я впізнала:
Хіба ти не Ромео, не Монтеккі?

Ромео

О ні, свята, знай: що не те й не інше,
Якщо вони для тебе осоружні.

Джувльетта

Як ти зайшов сюди, скажи, й навіщо?
Як міг ти перелізти через мур?
Адже високий він і неприступний.
Згадай-но, хто ти: смерть тебе спіткає,
Як з наших хто тебе застане тут.

Ромео

Кохання принесло мене на крилах,
І не змогли цьому завадити мури;
Кохання може все і все здолає, —
Твоя рідня мені не перешкода.

Джувльетта

Вони тебе уб'ють, коли побачать.

Ромео

В очах твоїх страшніша небезпека,
Ніж в двадцяти мечах. Поглянь лиш ніжно —
Й мені ненависть їхня не страшна.

Джувльетта

О, не хотіла б я нізащо в світі,
Щоб тут вони побачили тебе!..

Ромео

Своїм плащем мене прикриє ніч.
Та, як не любиш ти, — нехай знаходять...
Хай краще смерть від лютої злости,
Ніж довгий вік без ніжності твоєї.

Джувльетта

Хто показав тобі сюди дорогу?

Ромео

Моя любов! Вона мене навчила,
Дала мені пораду, я ж за те

Ілюстрація Сави Бродського до трагедії Вільяма Шекспіра «Ромео і Джульєтта»

Позичив їй очей. Я не моряк,
Та будь від мене ти хоч так далеко,
Як щонайдальший берег океану,
Я б зважився такий здобути скарб!

Джульєтта

Мое лице ховає маска ночі,
Але на нім пала дівочий стид,
Що ти в цю ніч мої слова підслухав.
Хотіла б я пристойність зберегти,
Від слів своїх відмовитись хотіла б,
Хотіла б я... та годі прикидатись!
Мене ти любиш? Знаю, скажеш: «Так...»
Тобі я вірю, з мене досить слова.
О, не клянись! Зламати можеш клятву:
Недурно ж кажуть, що з любовних клятв
Сміється сам Юпітер. О Ромео!
<...>

Пробач мені, мій любий, і не думай,
Що мій порив палкий — це легковажність;
Мою любов відкрила темна ніч.

Ромео

Клянусь цим місяцем благословенним,
Що сріблом облива верхи дерев...

Джульєтта

О, не клянися місяцем зрадливим,
Який так часто змінює свій вигляд,
Щоб не змінилася твоя любов.

Ромео

То чим я поклянусь?

Джульєтта

Не треба зовсім.
Або, як хочеш, поклянись собою —
Душі моєї чарівним кумиром, —
І я повірю.

Ромео

Серця почуттям...

Джульєтта

Ні, не клянись! Хоч ти — єдина радість,
Та не на радість змовини нічні...

Все сталося несподівано занадто —
Так швидко, так раптово й необачно,
Як блискавка, що блисне й раптом зникне
Ледь встигнемо сказати: «Он сяйнуло!»
Добраніч, любий! Теплий подих літа
Нехай цю бруньку ніжного кохання
Оберне в пишну квітку запашну,
Коли з тобою зійдемося ще раз...
<...>

(Мамка кличе за сценою.)

У домі гамір!

Прощай, мій любий!.. Няню, я іду!

Не зрадь мене, Монтеккі мій коханий.

Хвилину почекай, я повернусь.

(Виходить.)

Ромео

О, ніч свята!.. Благословенна ніч!..

Таж ніч тепер... А що, як все це сон?

Такий солодкий сон, що я боюсь —

Він не обернеться ніколи в дійсність.

Знову входить Джульєтта.

Джульєтта

Три слова ще, Ромео, й на добраніч!

Якщо любов твоя до мене щира

Ілюстрації Сави Бродського до трагедії Вільяма Шекспіра «Ромео і Джульєтта»

І хочеш ти зі мною взяти шлюб,
То взавтра сповісти мене про це,
І я пришлю по відповідь когось,
Де і коли ти хочеш повінчатись;
Тобі до ніг складу я свою долю —
З володарем піду хоч на край світу!

Мамка (за сценою)
О синьйорино!

Джульєтта
Я йду! Як ти не будеш з чистим серцем,
Тоді благаю...

Мамка (за сценою)
Синьйорино!

Джульєтта
Зараз!
...Облиш мене і більше не приходь,
Зостав мене на самоті з журбою,
То взавтра я пришлю.

Ромео
Душі спасінням...

Джульєтта
Сто тисяч раз тобі привіт!
(Виходить.)
<...>

Ромео
Люба!

Джульєтта
Милий, завтра вранці
Коли прислать до тебе посланця?

Ромео
Найкраще о дев'ятій.

Джульєтта
Не спізнюсь.
Мов двадцять літ чекать тії години!
Забула я, чого тебе вернула...

Ромео
Дозволь зостатись, доки ти згадаєш.

Джульєтта

Не буду згадувать, щоб ти зостався,
Та не забуду, як з тобою люблю!

Ромео

Зостанусь я, щоб ти за все забула,
Забуду й сам, що є десь інший дім.

Джульєтта

Світає... Хотіла б я, щоб ти пішов,
Але не далі, аніж птах отой,
Який літає на шовковій нитці.
Пустунка дівчинка його відпустить,
Як бідолашного в кайданах в'язня,
Й відразу знов назад за нитку тягне.
Ревнуючи до волі ту пташину.

Ромео

Хотів би птахом бути я твоїм!

Джульєтта

І я, мій любий, теж цього хотіла б,
Та ласками замучила б тебе...
Прощай, прощай! Тяжкий час розставання...
О, стільки в нім солодкого страждання,
Що все прощалася б, хоч і світає!
(*Виходить.*)

Ромео

Тебе хай сон і спокій повиває!
Як хотів би я тим сном спокійним бути,
Щоб тут в солодких мріях все забути!
Тепер до келії отця святого —
Почуть пораду хочу я від нього.
(*Виходить.*)

<...>

1. Чому тема кохання завжди цікавила людей?
2. До якого періоду творчості Шекспіра належить трагедія «Ромео і Джульєтта»?
3. Де і коли відбувається дія п'єси В. Шекспіра «Ромео і Джульєтта»?
4. Що в трагедії, на вашу думку, свідчить про розвиток подій під італійським сонцем?
5. Прочитайте виразно пролог трагедії. Прокоментуйте його. Де ви ще зустрічали такий прийом?

6. Розкажіть про головних героїв трагедії (вік, соціальний статус, риси характеру).
7. Якими ви уявляєте Ромео і Джульєтту?
8. Чи подано в тексті трагедії опис зовнішності героїв? Якщо так, то який це опис?
9. Що ви можете сказати про місце й час дії, про суть конфлікту між двома сім'ями?
10. Чому виникла ворожнеча між родинами Монтеккі й Капулетті?
11. Якими ми бачимо Ромео і Джульєтту до знайомства одне з одним?
12. Знайдіть рядки, у яких описано першу зустріч героїв. Де вона відбулася?
13. Що незвичайного помітив Ромео в Джульєтті, побачивши її вперше?
14. Закохана Джульєтта першою зізналась, що кохає Ромео. Чи має він моральне право розповісти про це другові, від якого не має таємниці? Як учинив би Ромео в сучасному світі?
15. На початку трагедії Ромео, палко закоханий у неприступну красуню Розаліну, змальований драматургом як невиправний мрійник. Як змінюється поведінка юного героя після знайомства із Джульєттою?
16. Знайдіть у тексті слова, що підтверджують закоханість Ромео.
17. Закохані Ромео і Джульєтта переживають сильне потрясіння, коли дізнаються про те, що їхні батьки — закляті вороги, а вони, їхні діти, мимоволі — представники двох ворожих таборів. Знайдіть у тексті трагедії слова Джульєтти, які свідчать про намір героїні не коритися обставинам, рішуче змагатися за своє кохання.

Дія п'ята

Сцена I

Мантуя. Вулиця. Входить Ромео.

<...>

Входить Балтазар.

Ромео

Звістки з Верони! Що там, Балтазарє,
 Листи привіз ти від ченця святого?
 Моя дружина й батько мій здорові?
 Ну, як Джульєтта? Вдруге я питаю.
 Як добре їй, лихого будь не може.

Балтазар

О, добре їй — лихого бути не може,
Джульетти плоть — в гробниці Капулетті,
Душа між ангелів уже витає.
Я бачив сам, як в склеп її несли,
І поскакав, щоб сповістити вас.
Простіть мені за звістку нещасливу,
Я виконав, синьйоре, ваш наказ.

Ромео

То он як!.. Зорі, кидаю вам виклик!..
Ти знаєш, де живу я. Принеси
Мерщій мені паперу та чорнила
І коней роздобудь: вночі я їду.
<...>

Балтазар виходить.

Ромео

З тобою ляжу нині я вночі,
Моя Джульетто! Засіб лиш знайти...
Яке ж ти винахідливе, нещастя, —
Порадником стає в одчаї зло!
Аптекаря згадав я. Тут живе він
Деь поблизу. Його недавно бачив;
Обірваний, з нахмуреним чолом,
Він трави лікарські все розбирав.
<...>

Входить аптекар.

Аптекарь

Чого вам треба?

Ромео

А йди сюди. Ти бідний, бачу я.
Бери! Ось маєш, сорок тут дукатів.

Кадри із кінофільма «Ромео та Джульетта»
(реж. Франко Дзефф'їреллі; Італія, Велика Британія; 1968)

За них отрути дай мені такої,
Щоб враз вона по жилах потекла!
І той, хто жить стомився, мертвий впав,
І дух його вмить вирвався з грудей
Так люто і так швидко, наче порох,
Що рветься з жерла грізної гармати.

Аптекарь

Я маю зілля згубного чимало,
Та Мантуї закон кара на смерть
Усякого, хто продає трутизну.

Ромео

Таж змучений ти злиднями украй,
Однак боїшся вмерти? Бачу я,
Що з голоду запали в тебе щоки,
Нудьга й скорбота дивляться з очей,
Тобі зневага й злидні горблять спину.
Цей світ — не друг тобі, не друг — закон.
Цей світ такого не створив закону,
Щоб допоміг тобі розбагатіти;
Тож злидні кинь, поруш закон, бери!

Аптекарь

Погоджуються злидні, а не я.

Ромео

І не тобі плачу я, але злидням.

Аптекарь

Цей порошок змішайте з рідиною
І випийте; хай буде сил у вас
На двадцятьох, — сконаєте за мить.

Ромео

Ось золото твоє. Страшна отрута
Душі на втіху; в цім мерзеннім світі
Воно убивств жорстоких більше чинить,
Ніж ця нікчемна бовтанка твоя,
Яку ти так боїшся продавати.
Не ти, а я тобі продав отруту!
Купи собі харчів і відгодуйся!
Тебе ж, мій порятунку чарівний,
В склеп до Джульетти я візьму з собою
І там лиш скористаюся тобою!

Виходять.

<...>

Сцена III

Кладовище. Склеп родини Капулетті.

Входять Паріс та його паж, який несе квіти і смолоскип.

Паріс

Дай, хлопче, смолоскип і відійди.
Ні, погаси. Нехай мене не бачать.
Ляж там під тисами і, чуйним вухом
Припавши до землі, уважно слухай.
На кладовищі чутно кожний крок,
Земля-бо тут всередині порожня,
Покопана могилами й хистка,
Ледь ступить хто — відразу відгукнеться.
Як щось почувеш, свисни голосніше,
Я знатиму, що хтось іде до склепу.
Дай квіти. І роби, як я звелів.

Паж (*убік*)

Як страшно тут самому серед мертвих!
Навколо домовини... Але зважусь.
(*Відходить.*)

Паріс

Я шлюбне ложе квітами укрию,
Солодка квітко! Постіль із граніту
Водою запашною я омию
Або сльозами окроплю ці плити.
Й щоночі буду, вражений журбою,
Носити квіти й плакати над тобою!
Хлопець свище.
Знак подає слуга. Там хтось іде.
Чия нога ступає тут проклята
Й перебива мені обряд любовний?
Із смолоскипом? Ніч, сховай мене!
(*Ховається.*)

Кадри із кінофільма «Ромео та Джульєтта»
(реж. Франко Дзефф'їреллі; Італія, Велика Британія; 1968)

Входять Ромео й Балтазар зі смолоскипом, ломом, заступом.

Ромео

Дай заступа мені й залізний лом.
Візьми цього листа і завтра вранці
Віддай моєму батькові його.
Дай смолоскип. Гляди ж, під страхом смерті,
Що б не побачив ти і що б не чув,
До мене не підходь і не втручайся.
В це ложе смерті хочу я спуститись,
Щоб глянуть ще раз на мою дружину;
А головне — щоб зняти в неї з пальця
Кохтовний перстень: перстень той потрібен
Мені задля важливої мети.
Тепер іди звідсіль. Але гляди,
Якщо насмілишся ти повернутись
І підглядать, що буду я робити,
Клянусь, я розірву тебе на шмаття...
<...>

Балтазар

Я йду, синьйоре, й турбувать не стану.

Ромео

І будеш другом. Ось, візьми собі.
Живи!.. Бувай щасливий і прощай!

Балтазар *(убік)*

Я все ж сховаюся: мене лякає
Цей погляд дикий. Зло він замишляє.
(Відходить.)

Ромео

Огидна пащо! Ти, утробо смерті!
Пожерла щонайкращий дар землі!
Я щелепи гнілі твої розкрию.
(Розбиває двері до склепу.)
І силою новий напхаю корм.

Паріс

Як? Тут вигнанець той зарозумілий!
Отой Монтеккі, що убив кузена
Коханої моєї?.. Горе це,
Як думають, звело її в могилу.
Це він прийшов знуцатися з мерців!
Схоплю його!
(Виходить наперед.)

Спинись, Монтеккі! Стій!
Покинь ганебну і гидку роботу!
Невже й по смерті помста ще живе?!
Злочинцю підлий, мусиш ти скоритись.
Ходім, ти арештований і вмреш.

Ромео

Авжеж, умру: того сюди й прийшов я.
Юначе добрий мій, о, не дратуй
Безумного, який удався в розпач.
Тікай, тікай звідсіль! Облиш мене...
О, йди собі! Клянуся небом, я
Люблю тебе ще більше, ніж себе;
Таж зброю маю я лиш проти себе...
Тікай хутчій! Живи і пам'ятай:
Тебе безумний врятував. Прощай!

Паріс

Я зневажаю всі твої закляття
Й беру тебе як підлого злочинця!

Ромео

Примусить хочеш?.. Хлопче, стережись!
(*Б'ються.*)

Паж

О боже! Б'ються! Я покличу варту!
(*Виходить.*)

Паріс (*падає*)

О смерть моя!.. Як милосердий ти,
То поклади мене біля Джульетти...
(*Вмирає.*)

Кадри із кінофільма «Ромео та Джульетта»
(реж. Франко Дзефф'їреллі; Італія, Велика Британія; 1968)

Ромео

Я обіцяю, слово честі. Гляну
Йому в обличчя... Хто це?.. Граф Паріс!

<...>

(Кладе Паріса в склеп.)

<...>

...Ох, Джульетто,
Чому і зараз ти така прекрасна?

<...>

...О, тепер
Знайду я тут для себе вічний спокій
І скину гніт моїх зловісних зір
З замученої й стомленої плоті!
Милуйтесь, очі,— це в останній раз!

<...>

За тебе п'ю, моя любов!

(П'є.)

О чесний аптекарю! Швидка твоя отрута...
Отак я з поцілунком умираю!..

(Падає.)

З другого боку кладовища входить брат Лоренцо з ліхтарем,
ломом і заступом.

<...>

Джульетта прокидається.

Джульетта

О мій отче!
Пораднику! А де мій чоловік?
Я знаю добре, де я маю бути;
І ось я тут. А де ж Ромео мій?

За сценою чуто гамір.

Брат Лоренцо

Я чую шум. Ходім з цього гнізда
Зарази, смерті і тяжкого сну.
Наш замір вища сила зруйнувала,
Не наша. Ми противитись не можемо.
Ходім! Ходім! Джульетто, поруч тебе
Лежить твій мертвий муж. Паріс також.
Тебе у монастир я прилаштую
Святих сестер. Ходім, не зволікай.
Нічого не розпитуй. Близько варта.
Біжим хутчій, Джульетто, любя сестро!

(Гамір наближається.)
Загаємось — ускочимо в біду.
(Виходить.)

Джульєтта

Іди, мій отче, сам. Я не піду.
Що любий мій в руці стискає? Склянку,
Спорожнену, я бачу, до останку.
І смерть страшну отрута завдала...
Який скупий! Все випив! Не лишив
І краплі благодатної для мене,
Що допомгла б мені піти за ним!
Я цілуватиму твої уста...
Ще, може, трішки є на них трутизни,—
В підкріпленні цьому я смерть знайду...
(Цілує його.)
Твої уста ще теплі!..

1-й страж *(за сценою)*

Де це, хлопче?
Веди нас!

Джульєтта

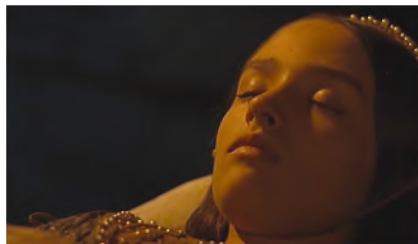
Хтось іде!.. Мерщій! О щастя:
Тут рятівний кинджал!
(Вихоплює кинджал Ромео з піхов.)
Ось твої піхви!
(Заколює себе.)
Зостанься в них і дай мені умерти!..
(Падає на труп Ромео і вмирає.)

Входить сторожа з Парісовим пажем.

<...>

Входить князь з почтом.

<...>

Кадри із кінофільма «Ромео та Джульєтта»
(реж. Франко Дзефф'їреллі; Італія, Велика Британія; 1968)

Капулетті

О небо!.. О дружино! Глянь сюди...
Таж наша доня вся спливає кров'ю!..
Він місцем помилився, цей кинджал!
Його оселя ось порожня висить
На поясі у мертвого Монтеккі,
А згубний ніж стирчить у грудях доньки!
<...>

Князь

Розповідай нам все, що знаєш ти.

Брат Лоренцо

Я коротко, бо дихання моє
Коротше, аніж розповідь широка.
Ромео, що лежить тут мертвий, був
Небіжчиці Джульетті чоловіком;
І вірною дружиною йому
Була Джульетта, що лежить тут мертва.
Я повинчав таємно їх. В той день
Убитий був Тібальт, і смерть його
Ромео засудила на вигнання.
То плакала за ним, не за Тібальтом
Дружина молода, Джульетта. Ви ж,
Бажаючи розвіяти їй тугу,
Хотіли повинчати силоміць
З Парісом. І тоді прийшла вона
У розпачі і з поглядом безумним
До мене та благаючи почала,
Щоб засіб я знайшов і допоміг
Від другого їй шлюбу врятуватись.
А ні — то в мене в келії уб'є
Сама себе. І я їй випить дав
Снодійний трунок. Він подівав так,
Як я того бажав: вона заснула,
А виглядала зовсім наче мертва.
Тим часом я Ромео написав,
Щоб він сюди прибув цієї ночі
Й звільнив її з дочасної могили
В ту мить, коли минути мав той сон.
Та посланця мого, ченця Джованні,
Затримав прикрий випадок нежданий,
І вчора він вернув мені листа.

Тоді я сам сюди подавсь, до склепу,
Щоб вивести її, коли вона
Прокинеться зі сну. Хотів я в себе,
У келії своїй, їй дати притулок,
Аж доки зможу сповістити Ромео.
Проте, коли до неї я зайшов
За декілька хвилин до того часу,
Як мала підвестися, то побачив,
Що тут дочасно разом полягли
Паріс достойний і Ромео вірний.
Вона прокинулась, її благав я
Піти зі мною і скоритись небу;
Але нараз почувся гам зокола,
І я був змушений покинути склеп.
Вона ж упала в розпач і не хтіла
Зі мною йти. І, як гадаю я,
Умить сама зняла на себе руки.
Це все, що знаю я...
<...>

Князь

<...>
Монтеккі! Капулетті! Подивіться,
Який вас бич карає за ненависть:
Ваш цвіт любов'ю вбили небеса!
А я за те, що зносив ваші чвари,
Двох кривних нагло втратив. Кара всім!

Капулетті

О брате мій, Монтеккі, дай же руку!
Вдовиний спадок це дочки моєї,
А більшого не можу я просити.

Кадри із кінофільма «Ромео та Джульєтта»
(реж. Франко Дзефф'їреллі; Італія, Велика Британія; 1968)

Монтеккі

Але я можу дати більше. Я
Їй статую із золота поставлю.
Покіль Вероною звемо Верону,
Любішого не буде силуета,
Аніж в коханні вірної Джульєтти.

Капулетті

Ромео статуя не менш багата
Із нею поруч буде тут стояти.
О, бідні юні жертви наших чвар!..

Князь

Не визирає сонце з-поза хмар...
Похмурий мир приніс світанок вам.
Ходім звідсіль. Все треба з'ясувати.
Ще доведеться вирішити нам,
Кого помилувать, кого скарати...
Сумніших оповідей не знайдете,
Ніж про любов Ромео і Джульєтти.

Усі виходять.

(Переклад І. Стешенко)

1. Які фарби використовує автор у зображенні того, що сталося у Вероні?
2. Поясніть, чому, звертаючись до коханого, Джульєтта промовляє: «Пробач мені, мій любий, і не думай, / Що мій порив палкий — це легковажність; / Мою любов відкрила темна ніч...»? Чи немає тут, окрім усього, передбачення?
3. Добрим радником, певною мірою духовним наставником Ромео і Джульєтти був чернець-францисканець Лоренцо. За задумом драматурга, він є носієм тих гуманістичних ідей, які пропагували сучасники драматурга. Поясніть слова брата Лоренцо: «Хоч в матері одної й різні діти, / Та кожне з них потрібне все ж на світі...».
4. Висловіть ваше ставлення до Паріса. Чи можна його вважати позитивним героєм?
5. У чому полягає велич і сила кохання Ромео і Джульєтти? Доведіть, що вони ставилися до свого кохання як до коштовного скарбу, ціннішого за найдорожче — за життя.
6. Чому викликають захоплення образи юних закоханих, які кинули виклик не тільки родинній ворожнечі, а й власне долі? У чому вбачає Шекспір розв'язання основного конфлікту трагедії?

7. Чи можна вважати, що загибель Ромео і Джульєтти (а отже, їхні життя) була марною?
8. Чи можна було врятувати закоханих, їхніх друзів, братів, рідних?
9. Чому автор залишив трагічний фінал запозиченого сюжету?
10. Що зумовило гуманістичне трактування Шекспіром історії закоханих, покладеної в основу трагедії «Ромео і Джульєтта»?

1. Шекспір, як гуманіст епохи Відродження, обстоював і стверджував думку: світ, який оточує людину (природа), — прекрасний і досконалий, досконала і прекрасна створена Богом людина, тож вона має право на земне щастя, на безхмарне життя. Чому ж драматург не подарував щастя Ромео і Джульєтті, адже, як ми знаємо, художній твір — це витвір митця, тож від автора залежить, яку долю матимуть його герої?
2. Сучасники Шекспіра одностайно вважали цю трагедію оптимістичною. А як вважаєте ви? Аргументуйте свою думку.
3. Чому трагедія «Ромео та Джульєтта» залишається актуальною і сьогодні? Чому вона викликає зацікавленість у наших сучасників?
4. Чи різняться сучасне сприйняття поняття *гуманізм* та шекспірівське?

Символ (від грецьк. *symbolon* — знак, натяк) — один із поетичних тропів: умовне означення якогось явища чи поняття іншим на основі подібності з метою стисло та яскраво передати певну ідею.

Асоціація (від лат. *associatio* — зв'язок) — зв'язок між уявленнями, за якого одне уявлення у свідомості людини викликає інші, найчастіше зумовлені або подібністю (*цукор — сніг*), або контрастом (*гіркий — солодкий*), або суміжністю в часі (*зима — мороз*) чи просторі (*ліс — гриби*).

Створюючи образи, письменник ставить собі на меті викликати у читача потрібні йому асоціації.

Спробуйте уявити себе творцем (співтворцем) — художником, поетом, музикантом — і викласти свої погляди, думки, враження, асоціації щодо шекспірівських образів. Які асоціації виникли у вас, які образи-символи ви згадували, коли читали трагедію «Ромео і Джульєтта»?

Перший переклад трагедії «Ромео і Джульєтта» українською мовою зробив Пантелеймон Куліш (видано у Львові 1901 року, з передмовою Івана Франка). 1928 року вийшла книга «Ромео і Джульєтта» з позначкою: «Переклад

П. Куліша в переробці М. Вороного». Микола Вороний спробував підновити, осучаснити Кулішів переклад, зробити його придатнішим для читання та можливої вистави. 1932 року п'єсу переклав Василь Мисик, 1937-го — Абрам Гозенпуд, 1952-го — Ірина Стешенко.

Смерть Ромео та Джульєтти — не лише трагічний урок, це — найкращий урок вірності. Автор показав, що кохання своєю самовідданістю (навіть через смерть) несе спокій, світло, примирення. Трагедія звучить як гімн кохання, стверджуючи його непереможність. Отже, основний пафос твору такий: гармонія двох сердець має стати початком гармонії світу. Трагедію «Ромео і Джульєтта» називають «світлою», адже вона сповнена оптимістичної віри в Людину.

Щороку в італійському місті Вероні відбувається святковий карнавал, на якому обирають Ромео і Джульєтту. Це найвродливіші, найдобріші, милосердні, духовно багаті молоді люди. І щороку в це місто надходить безліч листів з однією адресою: «Італія, Верона, Ромео і Джульєтти». Юнаки та дівчата з різних країн довіряють їм свої сердечні таємниці, розповідають про проблеми, просять поради, допомоги. Можливо, так відбувається тому, що шекспірівські закохани для всіх давно стали символом справжнього великого кохання.

Трагедія Ромео і Джульєтти викликала значний інтерес представників найрізноманітніших мистецтв. На цю тему створено цілу низку музичних поем, серед авторів яких Ґуно, Берліоз, Свендсен, Чайковський, Прокоф'єв. За мотивами п'єси побудований мюзикл Бернстайна «Вестсайдська історія». Першу екранізацію датовано 1911 роком.

«Сумніших оповідей не знайдете, / ніж про любов Ромео і Джульєтти»... Саме завдяки цьому творові видатного Шекспіра невелике провінційне містечко Верона, розташоване в північній частині Італії, стало відомим у всьому цивілізованому світі. У Вероні є унікальний пам'ятник — могила Джульєтти Капулетті. Італійка, створена уявою великого англійця, стала такою ж реальною особистістю, як і мільйони дівчат, які кохали

Афіша кінофільму
«Ромео і Джульєтта»
(реж. Дж. К'юкор,
США, 1936)

та страждали через кохання. Імена Ромео і Джульєтти є символами великої, усепоглинаючої, жертвовної пристрасі.

Мільйони закоханих приїжджають до Верони 16 вересня, у день народження Джульєтти, і 14 лютого, у день Святого Валентина. У ці дні у Вероні спеціально для туристів організують цікаві й захопливі заходи. Як кажуть, до сьогодні збереглися будинки сімей Даль Капелло і Мантикопи, що стали прообразами Капулетті й Монтеккі.

А який би ви придумали фінал до твору про Ромео і Джульєтту? Чому саме такий?

Гробниця Джульєтти у Вероні

Мігель де Сервантес Сааведра: шлях пізнання життя й людей

- *Ім'я*: Мігель де Сервантес Сааведра.
- *Роки життя*: 1547–1616 рр.
- *Місце народження*: м. Алькала-де-Енарес, Іспанія.
- *Родина*: батько — Родріго де Сервантес, хірург; мати — Леонор де Кортінас; у Мігеля було троє братів і троє сестер.
- *Освіта*: навчався у школі єзуїтів.
- *Заняття, посади*: новеліст, романист, поет, драматург.
- *Основні твори*: «Премудрий гідальго Дон Кіхот з Ламанчі».

Хуан Мартінес де Хаурегі-і-Агілар. Портрет Сервантеса (цю картину було створено лише через 20 років після смерті письменника; сьогодні вчені стверджують, що Сервантес міг мати зовсім інший вигляд)

«Свобода... — це одна з найцінніших щедрот, яку Небо дарує людям — із нею не можуть зрівнятися жодні скарби», — так може написати тільки людина, яка особисто пережила всю гіркоту неволі. У житті видатного іспанського письменника Мігеля де Сервантеса Сааведри було багато всього — бідність, війна, тяжке поранення, полон, навіть в'язниця. Але були й залишаються щасливі плоди письменницького таланту, творчої уяви, книжної та життєвої мудрості. Найвідоміший твір митця про Дон Кіхота за кількістю мов, якими його було перекладено, поступається тільки Біблії. У світі існує безліч відзнак у галузі художньої літератури. Але премію Сервантеса називають Нобелівською премією іспаномовних країн, і вручають її на батьківщині Сервантеса, у містечку Алькала-де-Енарес, що неподалік Мадрида. Лауреат цієї відзнаки традиційно два дні безперервно читає геніальний роман великого іспанця. І читають його твір усі — від короля до звичайного школяра.

Майбутній письменник Мігель Сервантес де Сааведра народився в знатній, але збіднілій родині в містечку Алькала-де-Енарес. Сталося це, скоріш за все, 29 вересня 1547 року, у день святого Мігеля, а хрестили його 9 жовтня. Через нестатки сім'ї доводилося часто переїжджати в пошуках роботи. І все ж Мігель здобув досить пристойну освіту, можливо, у школі єзуїтів. Юнаком він вступив на службу до посла Папи Римського, а потім разом із ним поїхав із Мадрида до Рима. Далі він став військовослужбовцем іспанської армії і служив у полку, що дислокувався в Італії. П'ять років Сервантес

Українське видання
«Дон Кіхота»
в перекладі М. Лукаша
й А. Перепаді. 1995

знайомився із багатющою культурою Італії, її суспільним устроєм. Йому навіть довелося взяти участь у знаменитій морській битві під Лепанто, яка закінчилася для нього трагічно — він позбувся руки. Вийшовши через рік із госпіталю, Мігель продовжив військову службу.

Корабель, на якому Мігель разом зі своїм братом Родріго плыв з Неаполя до Іспанії, захопили пірати. Молодих людей продали в рабство до Алжиру. Від тяжких покарань та смерті Сервантеса врятувала наявність рекомендаційних листів до короля. Полонителі Сервантеса вважали, що він є дуже важливою персоною і вони можуть отримати за нього гарний викуп, наприклад, п'ятсот золотих ескудо (величезна сума!).

Через підлі зради чотири спроби втекти закінчилися для Сервантеса невдачею, і тільки за п'ять років потому християнські місіонери викупили його за гроші родичів та додали особисто ним. У цей період виявилися найкращі людські риси Сервантеса — його доброта, милосердя та чесність: коли у матері не вистачило грошей на викуп обох синів, Мігель зажадав, щоб першим відпустили брата.

Гравюра «Сервантес у в'язниці» з мадридського видання «Дон Кіхота». 1877

Організувавши втечу для багатьох полонених, яка, втім, була неуспішною, Мігель узяв усю провину на себе й зазнав найжорстокішого покарання та знущань.

Бурхливе, сповнене небезпек життя змінилося на монотонну чиновницьку службу, постійний пошук засобів до існування. Душевним порятунком стала літературна творчість. Перший твір «Галатея» і тридцять п'єс не справили враження на публіку. Письменник переїжджає до Севільї і наймається на службу комісаром із продовольчих заготівель. Вів справи він не дуже старанно, тому йому тричі довелося відсидіти у в'язниці.

Вийшовши у відставку, Сервантес повністю поринає в улюблену літературну творчість, і цього разу безуспішно. 1605 року побачила світ перша частина його роману «Премудрий гідальго Дон Кіхот з Ламанчі», який, хоч і був пародією на лицарські романи, став справжньою енциклопедією життя Іспанії XVII століття, літературним твором, сповненим глибокого філософського і соціального змісту. Ім'я ж головного героя цього твору стало загальним. Перше видання й чотири наступних в Іспанії та за кордоном (у перекладах багатьма мовами) розійшлися за кілька тижнів. Проте матеріальне становище автора не покращилося, навпаки: вороже ставлення до нього посилювалося, що виразилося в глузуваннях, наклепах, переслідуваннях.

Другу частину роману було створено лише за 10 років, натомість у цей час вийшла друком ціла низка творів Сервантеса, які додали йому ще більшої письменницької слави. Незважаючи на це, письменник залишався бідним, жив у мадридському районі для малозабезпечених, а наприкінці життя він, як і вся його родина, постригся в ченці. Мігель Сервантес пішов із життя того ж 1616 року, що й Шекспір.

«Десь на небесах Сервантес, творець «Дон Кіхота», із сумною посмішкою чекає того, хто народиться, щоб зрозуміти його», — дещо іронізував, відомий іспанський філософ ХХ століття Хосе Ортега-і-Гассет. Глибину й значення цього твору можна збагнути не одразу, але так буде завжди, поки існуватиме у світі «донкіхотство» та «вітряні млини», добро і зло, мрія і дійсність. Роман був задуманий як пародія на середньовічні лицарські романи. У творі 660 персонажів. У центрі роману — подорож гідальго Дон Кіхота разом зі зброєносцем Санчо Пансою Іспанією ХVІ століття.

Премудрий гідальго Дон Кіхот з Ламанчі

<...>

РОЗДІЛ І, де оповідається, хто такий був преславний гідальго Дон Кіхот з Ламанчі та як він жив

В однім селі у Ламанчі — а в якому саме, не скажу — жив собі не з-так давно гідальго, з тих, що то мають лише списа на ратищі, старосвітського щита, худу шкапину та хорта-бігуна. Душенина на щодень (частіше яловичина, ніж баранина), на вечерю здебільшого салатка м'ясна, суботами «бите-різане» (тобто яєшня з салом), п'ятницями сочевиця, неділями ще якесь голуб'ятко на додачу, — все це поглинало три чверті його прибутків. Решта йшла на камізелю з дорогої саети, оксамитні штани й пантофлі про свято; про будень малась одежа з сукна домашнього роблива — і то незгірша. Була у нього в домі кляшниця років за сорок і небога, що й двадцяти ще не мала, та ще хлопець-челядинець про польову й надвірну роботу — чи коня сідлати, чи ножицями садівницькими орудувати. Літ нашому гідальгові до п'ятдесятки добиралося, статури був міцної, із себе худий, з лиця сухорлявий, зорі не засипляв і дуже кохався в полюванні. На прізвище йому було, кажуть, Кіготь чи Віхоть (про се, бачите, одні автори пишуть так, а другі інак), хоча в нас є певні підстави гадати, що насправді він звався Кикоть. Проте для нашої повісті воно байдуже — аби ми тільки, оповідаючи, од правди ані руш не одбігали.

Так от, щоб ви знали, гідальго той гуляючого часу — тобто замалим не цілий рік — водно читав лицарські романи з таким запалом і захватом, що майже зовсім занедбав не лише своє полювання, а й усяке господарювання.

І так він до того діла прилюбився та присмоктався, що не один морг орної землі продав, аби книжок лицарських до читання собі накупити: де, було, яку зуздрить, так ізразу й тягне додому. Та найбільше, либонь, припали йому ті до смаку, що їх скомпонував

славнозвісний Фелісіян де Сільва: його проза здавалась нашому гідальгові блискучою, його напушисті речення — правдивими перлами, особливо ж освідчення любовні та виклики на герць, де писалось, приміром, таке: «Ваша безпричинна жорстокість причинилась до того, що я став мов причинний і не без причини мушу нарікати на вашу злочинну ліпоту». Або ще: «Високі небеса, що посполу з зірками божественно утверджують вашу божественність, заслужено надають вам заслуг, яких заслуговує ваша небесна душа».

Відний кавальєро, читаючи такі речі, аж у голову заходив, ночі не спав, щоб тільки додуматися та доглупатися, в чому їх сила, а воно хоч би сам Арістотель із домовини встав, то навряд би чого дорозумівся. <...>

<...>

І так наш гідальго у те читання вкинувся, що знай читав, як день, так ніч, од рання до смеркання, а од смеркання знов до рання, і з того недосипу та з того перечиту мозок його до решти висох — ізсунувся бідаха з глузду. Його уява переповнилась різними химерами, вчитаними з тих книжок: чарами та чварами, битвами та боями, викликами та ранами, зітханнями та коханнями, розлуками та муками і всякими такими штуками. Всі ті несосвітєнні вигадки так убилась йому в тямку, що він мав їх за щирісіньку правду. <...>

Збожеволів він отак до послідку, і вроїлася йому в голову дивочна думка, яка жодному шаленцеві доти на ум не спливала: що йому випадає, мовляв, і подобає, собі на славу, а рідному краєві на пожиток, статися мандрованим рицарем, блукати світами кінно і оружно, шукати пригод і робити все те, що робили, як він читав, мандровані рицарі, — тобто поборювати всілякого роду кривди, наражатися на різні біди й небезпеки, щоб, перебувши їх і подолавши, окрити ймення своє несмертельною славою. <...>

Поперед усього вичистив прапрадідну зброю, що вже бозна відколи занедбана в кутку валялася і добре іржею та цвілизною взялася. Вичистив, вилагодив, як міг, аж бачить — щерб у ній великий: заборола бракує, є самий тільки шишак. Однак же хитро зумів тому лихові зарадити: вирізав з картону такий ніби начілок, примостив до шишака — от тобі й шолом зуповний. Щоправда, як добув меча, щоб перевірити, чи кріпкий той шолом, чи витримає в разі чого удар, та рубонув раз і вдруге, то одним махом знівечив

усе, над чим цілий тиждень морочився. А що легкість, із якою шолом на шмаття обернувся, була йому не до смаку, він вирішив забезпечити себе перед таким випадком і переробив його, вправивши всередину кілька залізних обручків. Він лишився задоволений тією міцнотою, хоч і не хотів її більше на пробу ставити, і вважав, що має тепер знакомитого шолома.

Тоді огледів свою шапку і, хоч вона в нього була куксовата й мала більше всякої ганджі, ніж горезвісна Гонеллина коняка, що, кажуть, *tantum pellis et ossa fuit*, визнав, що ні Олександрів Буцефал, ані Сідів Баб'єка його коневі не рівня. Чотири дні над тим думав, як його назвати — бо де ж видано, щоб кінь такого зацного рицаря, та ще такий сам собою гарний, не мав якогось голосного імені? <...> І назвав нарешті Росинантом, себто Перешкапою. <...>

Назвавши так собі до любові вірного свого коня, став наш гідальго думати-гадати, яке б уже самому собі ймення прибрати, і те думання взяло в нього вже не чотири дні, а цілих вісім. Кінець кінцем він нарік себе Дон Кіхотом; <...> наш завзятий рицар поклав теж додати до свого імені назву отчизни своєї і величатися Дон Кіхотом з Ламанчі <...> тепер лише за одним діло стало — знайти собі даму до закохання, бо мандрований рицар без любові — то все одно, що дерево без листу й овочу або тіло без душі.

<...>

О, як же радів наш добрий кавальєро, <...> знайшовши нарешті ту, кого мав назвати своєю дамою! То була, як гадають, проста собі дівчина з сусіднього села, хороша на вроду, що він у неї був деякий час закоханий, хоч вона, здається, про те не знала й не дбала. Звали її Альдонса Лоренсо. Вона ж то й видалась йому гідною носити титул володарки його думок. Вишукуючи таке ім'я, щоб і на її власне було схоже, і личило принцесі чи якійсь панії високого коліна, він назвав її Дульсінеєю Тобоською (бо родом була з Тобоса). Це ім'я здавалось йому доброзвучним, витворним і значливим, до пари тим, що він приклав уже собі й коневі своєму.

<...>

1. Які факти з біографії Сервантеса вас вразили?
2. Чому М. Сервантес змушений був удатися до самоосвіти?
3. Як читачі сприйняли роман «Дон Кіхот»?
4. Чому лише через десять років з'являється II частина роману «Дон Кіхот»?
5. З якою метою М. Сервантес узявся за написання антирицарського роману?

6. Опишіть зовнішність головного героя, рід його занять та уподобання.
7. Що, на ваш погляд, серйозне, а що подано в іронічно-пародійному плані?
8. Автор наводить уривок із традиційного лицарського роману. Що можна сказати про його мову, стиль?

РОЗДІЛ IV. Що приключилося нашому лицареві по виїзді з корчми

Саме на світ почало благословлятися, як Дон Кіхот виїхав із корчми вже зуповним лицарем, і такий же був радий, та веселий, та втішний, так у ньому серце грало, що на Росинантові аж попруги тріщали. Та тут спали йому на пам'ять корчмареві поради за припас, що то в дорозі може знадобитися, особливо за гроші та за сорочки, і він вирішив з'їздити по те добро додому та за одним ходом і зброєносця собі поєднати; був там у нього на призначці селянин один, його сусіда, чоловік багатий на діти, а бідний на достаток, та до джурування і геть-то придатний. От і завернув він Росинанта до свого села, а той, ніби зачувши вже рідну стайню, так щиро з копита рвонув, що ледве землі торкався.

Проїхав отак трохи, аж чує — з правої руки, з гушавини лісової, щось ніби квилить-проквіляє, тихо так та жалібно. Скоро почув, промовив:

— Хвала небові святому за ласку, що мені так хутко посилає, аби міг я повинність мою лицарську справити і плодів моїх добрих намірів зажити! Не сумніваюся, що то стогне якийсь безталанник чи, може, безталанниця, що потребують помочі моєї та опіки.

Смикнув за повіддя та й погнав Росинанта туди, звідки те квіління чулося. Ледве в залісок уїхав, дивиться, аж там до одного дуба кобила прив'язана, а до другого — хлопець років п'ятнадцяти, до пояса заголений. Отож він і стогнав, та й було чого, бо тут же стояв якийсь здоровий дядько й що є сили затаив його батогом, промовляючи за кожним разом:

— А будеш мені дивитися! А будеш мені кричати!

А хлопець лебедів:

— Ой, не буду більше, дядьку, їй же Богу святому, не буду, а худібки так уже пильнуватиму, що й на хвильку з ока не спущу!

Побачивши Дон Кіхот, що тут діється, гримнув на дядька грізним голосом:

— Нечемний рицарю, не годиться знущатись отак над безбронним! Сідай на коня, бери свого списа,— а треба сказати, що до того дуба, де стояла кобила на припоні, ратище було прихилене,— я кажу тобі, що так, як ти, чинять лише страхополохи!

Побачивши таку фігуру, всю в зброю закуту, що потрясала списом над самим його обличчям, дядько аж помертвів увесь і одказав лагодком:

— Пане рицарю, хлопець, що я отее караю, то мій наймит, вівці в мене пасе в цих урочищах, і такий же він, щоб ви знали, негляд: щодня мушу якоїсь ягнички недолічитись. А як почну його за те недбальство чи, може, й шахрайство карати, то він каже, що я скупар і пеню на його волочу, аби заслуженини не платити. Бре-ше, побий мене Боже, що бреше!

— Як ти смієш, хамлюго, казати при мені, що він бреше! — гукнув Дон Кіхот. — Присягаю на сонце святе, що над нами світить, так і прошю тебе наскрізь оцим-о списом! Заплати йому без жодної відмовки, а ні, то Богом живим божуся, на місці трупом тебе покладу! Зараз же одв'яжи його!

Селянин похнюпився і мовчки одв'язав свого наймита; тоді Дон Кіхот спитався в хлопця, за скільки йому господар завинуватив. Той одказав, що за дев'ять місяців, по сім реалів місячно. Дон Кіхот обрахував, що разом хлопцеві належить шістдесят і три реали, і наказав господареві, щоб він негайно калиткою брязнув, коли йому життя миле. Переляканий дядько вимовлявся, що неспромога його, та він же стільки й не винен, от хоч би й зажитись (а побожитись таки не наважився): треба одлічити за три пари черевиків, що хлопцеві справив, та ще реала за те, що двічі кров йому з руки кидав, як був занедужав.

— Може, воно й так,— сказав Дон Кіхот,— а от ти допіру одшмагав його безневинно, то він уже, виходить, сквитував і за обув'я, і за кровопуск. Нехай він подер шкуру на тих черевиках, що ти справив, так ти ж за те на ньому шкуру подер; нехай цілорник кинув йому кров, коли він хворий лежав, так ти ж пустив йому тепер юшку, як він зовсім здоровий був. От воно й виходить, що за се нічого вивертати не треба.

— Так горе ж моє, пане рицарю, що я грошей при собі не маю,— бідкався дядько,— нехай Андрес іде зо мною, і дома я заплачу йому геть-чисто все, до останнього шеляга.

— Щоб я оце та пішов до нього? — закричав хлопець. — Ніколи в світі! Нехай йому абищо! Ні, паночку, ані за які гроші! Як

піду, то він же з мене всю шкуру спустить, як зі святого Бартоломея!

— Не спустить, — заперечив Дон Кіхот, — раз я йому наказав, то мусить чинити мою волю. Хай тільки присягнеться тим рицарським законом, до якого належить, то пуцу його з душею, і він тобі напевне всю заслуженину заплатить.

— Що-бо ви, пане, говорите! — мовив хлопець. — Господар мій не належить до жодного рицарського закону. Се ж Хуан Лантух, багатій із села Кінтанара.

— То нічого, — сказав Дон Кіхот, — і Лантухи можуть бути рицарями; не родом чоловік славен, а робом.

— Воно-то так, — погодився Андрес, — та яким же робом оце мій господар робить, що кривавицю мою заїдає?

— Та-бо не заїдаю, голубе Андресику, — обізвався дядько, — ходи лишень, будь ласкав, зо мною. Присягаю на всі рицарські закони, які тільки є на світі, що сплачу тобі до останнього реала, з дорогою душею!

— Можна й без дорогої душі, лиши її собі, — сказав Дон Кіхот, — буде з мене, як ти йому виновате оддаси. Тільки гляди мені: як не встоїшся у слові, то клянусь тією самою клятьбою, що вернусь і покараю тебе — хоч би ти і ящіркою звивався, од мене ніде не сховаєшся. Як же хочеш знати, хто се тобі розкажує, щоб тим ревніше розказ той учинити, то знай: я — завзятий Дон Кіхот з Ламанчі, відомститель за всяку кривду і сваволю. А тепер бувай здоров і пам'ятай під загрозою грізної кари, що ти пообіцяв і на чому запрягнувся.

Сеє сказавши, стиснув Росинанта острогами — і тільки смуга за ним лягла. Селянин провів його очима і, як він уже скрився за деревами, повернувся до наймита свого Андреса і сказав:

— А ходи-но сюди, небоже! Зараз я вчиню волю сього відомстителя і заплачу тобі все, що винен.

— Бігме, — сказав Андрес, — добре, дядьку, зробіте, як учините волю сього зацного рицаря, подовж йому, Боже, віку без ліку, що він такий хоробрий і справедливий. Бо як не заплатите, то побачите, що вернеться і покарає вас, на Рока святого.

— Ти кажеш бігме, і я кажу бігме, — промовив господар. — Та я ж тебе так люблю, що хочу тобі ще більше завинити, щоб потім більше заплатити.

Тут він порвав хлопця за руку і, знову його до дуба прив'язавши, такого дав перегону, що бідаха мало душі не пустився.

— А тепер, — каже, — Андресику мій пишний, клич того відомстителя за всяку кривду, побачимо, як він за сюю відомстить... Та я ще й не знаю, чи се вже твоїй кривді кінець, бо мені кортить таки спустити з тебе всю шкуру, недарма ти того й боявся.

Але врешті він одв'язав-таки хлопця і дав йому волю суддю того справедливого шукати, — нехай, мовляв, вертається і виконує заповіданий вирок. Андрес пішов із важким серцем, присягнувшись одшукати завзятого Дон Кіхота з Ламанчі й розповісти йому геть-чисто все; доведеться тоді господарю всемеро заплатити. Тим часом мусив, сердега, сльози ковтати, а господар справляв собі смішки.

Завзятий же гідальго Дон Кіхот, оборонивши в такий спосіб покривдженого, був вельми задоволений, що так славно й щасливо розпочав своє рицарювання. Радий та веселий їхав він до свого села і промовляв півголосом:

— Воістину можеш ти йменуватися найщасливішою з усіх кобіт, живущих на землі, о, над усіма вродливицями вродливице, Дульсінее Тобоська! Доля-бо судила, щоб вірним твоїм слугою і виконавцем усіх твоїх бажань і велінь став такий славний і завзятий рицар, як Дон Кіхот з Ламанчі, що, доставши, як відомо, лише вчора висвяту, сьогодні вже помстився за найстрашнішу кривду й образу, вчинену свавіллям та беззаконням, сьогодні вже вирвав бича з руки немилосердно ворога, що безневинно катував сього ніжнотілого отрока!

<...> Уїхавши так милі зо дві, побачив Дон Кіхот чималу громаду людей: були то, як згодом з'ясувалося, толедські купці, що правилися до Мурсії, аби там шовку закупити. Їх було шестеро, всі під парасолями, а з ними ще четверо служебників верхами та троє погоничів, що йшли за мулами пішо. Ледве їх

угледівши, уявив собі наш гідальго, що се вже йому друга пригода лучається, і, намагаючись у всьому наслідувати вчитані в романах події, вирішив ще одного рицарського подвигу доконати. Тож осадився міцніше в стременах, наставив списа, щита до грудей притулив та й став серед шляху гордо й пишно, чекаючи, поки ті мандровані рицарі (купці тобто) до нього наблизяться. Як же під'їхали так, що вже було добре видно й чути, Дон Кіхот, дивлячись козирем, гуконув на весь голос:

— Ані кроку далі! Стійте всі, аж поки не визнаєте, що в цілому світі немає красуні над володарку Ламанчі, незрівнянну Дульсінею Тобоську!

Почувши таку річ і побачивши чудернацьку постать речника, купці спинились: і з мови, і з виду дорозумілись вони, що то якийсь божевільний. Та їм кортіло довідатись, чого се він вимагає од них такого визнання. От один купець, чоловік дотепний і гострий на язик, і каже:

— Пане рицарю, ми зовсім не знаємо тієї шановної дами, про яку ви говорите. Покажіть же її нам, і, якщо вона справді така гарна, як ви кажете, то ми без жодного примусу, по вольній волі визнаємо те, чого ви од нас жадаєте.

— Якби я вам її показав,— заперечив Дон Кіхот,— то невеликою було б із вашого боку заслугою засвідчити очевидну істину. Вся сила в тому, щоб ви, не бачивши, повірили, визнали, ствердили, і присягли того боронити. Як же сього не вчините, ставайте зо мною до побою, ви, неотеси й пустопляси! Виходьте поодинці, як велить закон рицарський, або й усі гуртом, як у такої ледачої низоти заведено. Я жду вас і чекаю, свідомий своєї правоти.

<...>

Сеє сказавши, зважив списа і ринувся на розмовника з такою скаженою люттю, що якби Росинант не спіткнувся ненароком і не впав серед дороги, набіг би необачний купець лиха. А так кінь упав, а вершник далеченько по землі покотився. Силкувався підвестись, та не міг — морочливо було з тим списом, щитом, острогами, шоломом, з усім важенним обладунком. Борсався бідолаха з усіх сил, щоб устати, та все, знай, кричав:

— Не тікайте, нікчемні страхополохи! Стійте, підлі боюни! Не з своєї вини я впав, а через мого коня!

Тут один погонич, не дуже, бачиться, добромисний, почувши, як шпетить їх простягнений долі рицар, не стерпів і надумав замість відповіді полічити йому ребра. Він підбіг до нього, вхопив списа, поламав на цурки й заходився на бідоласі лати латати, аж поки не змолотив його на околот. <...>

<...>

1. Чому радів Дон Кіхот, виїжджаючи вранці з корчми?
2. Як повіся Дон Кіхот у пригоді з наймитом Андресом та його господарем? У чому виявилось його благородство, а в чому — наївність та недалекоглядність? Чим закінчується ця історія?

3. Схарактеризуйте наступну пригоду Дон Кіхота. Що нового відкривається в образі героя?
4. Трагічним чи комічним можна назвати образ Дон Кіхота?

РОЗДІЛ VIII. Про велику перемогу, здобуту премудрим Дон Кіхотом у страшеному й неуявленному бою з вітряками, та про інші вікомні події

Тут перед ними заманячило тридцять чи сорок вітряків, що серед поля стояли; як побачив їх Дон Кіхот, то сказав своєму зброєноскою:

— Фортуна сприяє нашим замірам понад усяке сподівання. Поглянь, друже мій Санчо, що там попереду бовваніє: то тридцять, якщо не більше, потворних велетнів, що з ними я наважився войвоувати і всіх до ноги перебити. Трофеї, що нам дістануться, зложать початки нашому багатству. А війна така справедлива, бо змітати з лиця землі лихе насіння — то річ спасенна і Богові мила.

— Та де ж ті велетні? — спитав Санчо Панса.

— Он там, хіба не бачиш? — одказав Дон Кіхот. — Глянь, які в них довжелезні руки: у деяких будуть, мабуть, на дві милі завдовжки.

— Що-бо ви, пане, кажете? — заперечив Санчо. — То ж овсі не велетні, то вітряки, і не руки то в них, а крила: вони од вітру крутяться і жорна млиновії ворочають.

— Зразу видно, що ти ще рицарських пригод неспівомий, — сказав Дон Кіхот, — бо то таки велетні. Як боїшся, то ліпше стань осторонь і помолись, а я тим часом зітнуся з ними в запеклому й нерівному бою.

По сім слові стиснув коня острогами, не слухаючи криків свого зброєносця, який усе остерігав його, щоб не кидався битись, бо то не велетні, а вітряки. Та рицареві нашому так ті велетні в голові засіли, що він не зважав на Санчове гукання й не придивлявся до вітряків, хоч був уже од них недалеко, а летів уперед і волав дужим голосом:

— Не тікайте, боягузи, стійте, підлі тварюки! Адже на вас нападає один тільки рицар!

Тут саме звійвся легкий вітрець, і здоровенні крила вітрякові почали обертатись; як побачив те Дон Кіхот, закричав:

— Махайте, махайте руками! Хай їх у вас буде більше, ніж у гіганта Бріарея, і тоді не втечете кари!

Сее сказавши, припоручив душу свою володарці Дульсінеї, просячи її допомогти йому в такій притузі, затулився добре щитом і, пустивши Росинанта вчвал, угородив списа крайньому

вітрякові в крило. Тут вітер шарпонував крило так рвучко, що спис миттю на друзки розлетівся, а крило підняло коня й вершника, а потім скинуло їх із розгону дотолу. Санчо Панса прибіг на всю ослячу ристь рятувати свого пана; наблизившись, він побачив, що той і поворухнутись не може — так тяжко грюпнувся з Росинанта.

— Ах, Боже ж ти мій, Господи! — бідкався Санчо. — Чи не казав я вам, пане, щоб стереглися, бо то вітряки, воно ж усякому видно, хіба тому ні, в кого вітер у голові ганяє.

— Мовчи, друже Санчо, — одказав Дон Кіхот, — бойове щастя переходя живе. Я оце думаю, та так воно і є, що то мудрий Фрестон, той самий, що вкрав у мене книжки вкупі з кімнатою, навмисне перетворив тих велетнів на вітряки, щоб не дати мені слави перемоги, бо на мене дуже ворогує. Але кінець кінцем мій доблесний меч розіб'є ті зловорожі чари.

— Та дай Боже, — сказав Санчо Панса.

Він допоміг Дон Кіхотові встати й посадив його на Росинанта, що теж був ледве живий та теплий. Міркуючи так і сяк про недавню пригоду, вони рушили далі до Ляпівського перевалу, бо там, казав Дон Кіхот, на тих розиграх, чекають їх, без сумніву, численні й різні пригоди. <...>

<...>

Обночувались вони на якомусь узліссі; Дон Кіхот уломив собі з дерева суху гілляку і насадив на неї залізну клюгу, що од списа лишилась, — от тобі вже й ратище готове.

Цілісіньку ту ніч наш гідальго не змигнув і на хвильку, мріючи про свою володарку Дульсінею — він-бо у всьому вирішив наслідувати вчинки рицарів, у романах описані, а ті, як відомо, не спали ночей по лісах та пущах, усе до коханих своїх дам мислі зносячи. <...>

<...>

Їдуть вони отак, балакають, аж назустріч їм де взялися два ченці-бenedиктинці верхи не на мулах, сказав би, а на верблюдах, такі ті мули були здорові. Обидва вершники на очах мали подорожні окуляри, а над головами парасолі. За ними їхав ридван з чотирма чи п'ятьма супровідниками верхи на конях, а позаду йшли пішки два погоничі. В тому ридвані сиділа, як виявилось згодом,

одна біскайська дама, що правила у Севілью до свого чоловіка, котрий мав їхати в Америку на якусь високу посаду, а ті ченці не належали до її почту, просто їхали однією дорогою. Скоро побачив їх Дон Кіхот, зараз сказав своєму джурі:

— Коли не помиляюся, нас чекає зараз найславніша пригода, яку тільки можна собі уявити: ті дві чорні поторочі онде-о — то, безперечно, чарівники, що викрали якусь принцесу і везуть її кудись у тому ридвані. Я мушу будь-що-будь тому гвалтовному вчинкові перешкодити.

— Глядіть, пане, щоб не було гірше, як із вітряками! — сказав Санчо Панса. — Та то ж, добродію мій, брати-бенедиктинці, а в ридвані ідуть, либонь, якісь подорожні. Вважайте добре, а то ще знов вас лихий попутає.

— Говорив же я тобі, Санчо, — відповів Дон Кіхот, — що ти не вельми на пригодах розумієшся. Як я сказав, так воно і є, зараз сам побачиш.

По сім слові вибасував наперед, став серед дороги, якою їхали ченці, підпустив їх на таку відстань, щоб могли його почути, і обізвася зичним голосом:

— Гей ви, диявольське потворне кодро! Зараз же пустіть на волю високородних принцес, що їх везете силоміць у сьому ридвані! А ні, то готуйтеся до наглої смерті, прийміть слушну кару за своє лиходійство!

Ченці натягнули повіддя; вражені незвичайним виглядом Дон Кіхота і ще більше його мовою, вони одказали:

— Пане рицарю, ми не дияволи й не потвори, ми ченці закону святого Бенедикта, їдемо собі вдвох своєю дорогою, а чи є в тім ридвані які крадені принцеси, того ми несвідомі.

— Ви не одурите мене лестивими речами, — сказав Дон Кіхот. — Знаю я вас, брехливе лайдацтво!

Не чекаючи відповіді, він підстрожив Росинанта, наважив списа і з таким лютим завзяттям ринувся на першого ченця, що якби той сам не скотився з мула, він би скинув його на землю тяжко пораненого або й зовсім без душі. Другий чернець, побачивши, яка доля спіткала його товариша, дав своєму доброму мулові п'ятками в боки і гайнув у поле, мов вітром його здуло.

Санчо Панса зіскочив хутенько з осла, підбіг до ченця, що лежав на землі,

і заходився стягати з нього рясу. Тут до завязтого джури підійшли ті два погоничі, служки чернечі, і спитали, чого се він його роздягає. Санчо відповів, що то його законні трофеї, бо пан його, Дон Кіхот, здобув у битві перемогу. Погоничі жартів не знали, а про битви й трофеї зроду нічого не чули; скориставши з того, що Дон Кіхот під'їхав до ридвана і завів розмову з подорожніми, вони кинулись на Санча, повалили його і добре йому боки полатали та бороду чисто обскубли; так і лежав, сердега, простягнувшись, без тями й без духу. Чернець тим часом устав, переляканий та перестрашений, що й лиця на ньому не було, зліз мерщій на свого мула й погнав до товариша, що піджидав його віддалік, дивлячись на всю тую веремію. Тоді, не чекаючи кінця пригоди, рушили разом уже чимдуж уперед та все, знай, хрестилися, мовби їм на п'яти наступала якась нечиста сила.

<...>

(Переклад М. Лукаша; ілюстрації Г. Доре)

1. Які «подвиги» Дон Кіхота вам запам'яталися? Чи є вони героїчними діяннями насправді? Аргументуйте свою думку.
2. Схарактеризуйте зброєносця Санчо Пансу. Що змушувало його йти з Дон Кіхотом, брати участь у його пригодах, крім обіцянки рицаря призначити його губернатором завойованого острова?
3. За поданим уривком із другої частини роману визначте риси Дон Кіхота, причини «вічності» його образу.

«Пам'ятай, Санчо,— говорив дон Кіхот,— якщо ти підеш шляхом добродійності й будеш намагатися робити добрі справи, то тобі не доведеться заздрити справам князів і сеньйорів, бо кров спадковується, а добродійність набувається, і вона має цінність самостійну, на відміну від крові, яка такої цінності не має». Дон Кіхот закликає Санчо Пансу не керуватися «законом особистого свавілля», який дуже поширений «серед неуків, що видають себе за розумників», але судити про все об'єктивно, турбуючись передусім про істину та справедливість. І хай корисливість не зіб'є його з правильного шляху, а сльози бідняка викличуть у нього більше співчуття, ніж скарги багатія.

Роман Сервантеса ілюстрували багато художників. Відомими є малюнки французького художника Гюстава Доре, яких понад триста (деякі з них ви маєте можливість бачити на сторінках цього підручника).

Розгляньте ілюстрації, подані в підручнику. Які епізоди роману вони ілюструють? Підтвердьте цитатами з тексту.

Поясніть, які риси героя, на вашу думку, хотів підкреслити художник.

Висловіть своє враження від ілюстрацій.

Подивіться на роботи художника Гелія Коржева. Які риси характеру Дон Кіхота зміг побачити та відтворити митець? У чому, на вашу думку, полягає майстерність художника?

Сам Сервантес не приховує від читачів головної мети своєї оповіді: «У мене іншого бажання й не було, крім того, щоб вселити людям відразу до вигаданих і примарних історій, які описуються в лицарських романах; і ось, завдяки тому, що в моїй історії розповідається про справжні діяння Дон Кіхота, романи ці вже похитнулись і, поза всяким сумнівом, скоро відійдуть остаточно».

За формою Сервантес задумав свій роман як літературну пародію на традиційний лицарський роман, але вийшов за її межі й дав глибоку картину як Середньовіччя, так і буржуазних відносин, що зароджувалися в той час. Письменник постійно вводить у свій твір ситуації з лицарських романів, нещадно їх спотворюючи. Лицарський роман під пером письменника втрачає свою романтичну впевненість і привабливість.

Неймовірна кількість прочитаних романів навіяла Дон Кіхотові думку стати лицарем, сісти на коня і зі зброєю в руках

вирушити на пошуки пригод, почати викорінювати неправду й «здобувати собі безсмертну славу та ім'я».

Видатний рицар чарівної вроди завжди був окрасою рицарського роману. Герой Сервантеса зовсім не схожий на нього. Це не юнак, а «бядьорий кістлявий дідуган». Він придумує не тільки собі більш милозвучне ім'я — Дон Кіхот, а й свою шкапу нарікає Росинантом, що означає «кляча, яка йде попереду». Він придумує образ дами свого серця із солодким ім'ям Дульсінея Тобоська. Посвячення в рицарі п'ятдесятирічний гідальго організовує в трактирі, відвідувачі якого заради забави беруть участь у цьому фарсі, ледве стримуючи сміх...

У супроводі добродушного Санчо Панси Дон Кіхот боровся з вітряками, уявляючи, що це велетні, які хочуть рознести все на своєму шляху; визволяв дам, на яких і так ніхто не нападав; намагався подолати левів, що тихо спали у клітці, не зважаючи на нього, і не бажали розпочинати бій з рицарем, який з Рицаря Печального Образу захотів стати Рицарем Левів.

Обкладинка до роману Сервантеса «Дон Кіхот»

Кожен «бій» Дон Кіхота має символічний характер. Щохвилини ми ведемо боротьбу з реальними і примарними силами зла, від когось залежимо, комусь підпорядковуємося...

Розповідаючи про примхи долі свого героя, автор поєднує сатиру і гумор, комічні й трагічні мотиви, гіперболізм власної фантазії та буденні побутові сцени.

Фінал роману неочікуваний — Дон Кіхот зрікається того, що так хоробро захищав. Сервантес розумів недосконалість навколишнього світу й усвідомлював безперспективність шляху свого непрактичного героя-романтика.

Метою автора було показати, що навіть такій доброзичливій людині, як Дон Кіхот, несила змінити щось у цьому світі, де панують егоїзм і влада грошей. Хоча Дон Кіхот позитивно впливав на Санчо Пансу, проте щодо всього людства йому не вдалося відновити «золоту добу» рицарства. Роман завершується поверненням до героя здорового глузду. Перед смертю Дон Кіхот відмовляється від рицарських романів і всіх своїх химерних ідей. Іронізуючи над безглуздими витівками свого героя, Сервантес водночас

захоплюється його моральністю, що так рідко зустрічалась у часи корисливості, егоїзму та бездуховності.

Образ Дон Кіхота прийнято називати вічним. *Вічним* називають такий *образ*, у якому з надзвичайною глибиною узагальнення відображено вічні риси людської природи, що визначають характерні почуття, думки, пошуки, конфлікти, які постійно повторюються в історії людства. Образи, що виникли на міфологічній основі чи створені на конкретному історичному й національному ґрунті, долають межі своєї епохи і стають засобом для філософського осмислення буття. Вічні образи — Прометей, Гамлет, Дон Жуан, Дон Кіхот, Фауст. Кожен із них уособлює певний комплекс вічних людських рис. Зберігаючи своє історичне значення, вічні образи набувають і значення загальнолюдської категорії.

Образ Дон Кіхота — це *вічний образ* безкінечного конфлікту між шляхетністю бажань і неможливістю їх втілення, між пошуком сенсу життя і з'ясуванням свого місця в ньому.

Особливості сюжету і композиції твору

Як і лицарські романи, «Дон Кіхот» Сервантеса розпочинається з присвят, похвальних віршів. У передмові автор розкриває свій замисел і мету. Наскрізними у творі є мотиви дороги й подвигів. Дорога ця, щоправда, нікуди не приводить, нагадує замкнуту криву. Розповідь переривається вставними новелами, передісторіями. Характеристики героїв, описи у Сервантеса, на відміну від лицарських романів, розгорнуті, діалоги часто гостродраматичні.

За романом Сервантеса можна визначити такі лицарські заповіді, як: Мужність, Благородство, Честь, Щедрість, Товарицькість, Витонченість, Захист слабких, Служіння ображеним і знедоленим.

1. Який висновок можуть із цього зробити сучасні читачі?
2. Чи є нині дон кіхоти і чи потрібні вони в нашому житті?
3. Що думає Дон Кіхот про Санчо?
4. Що думає Санчо про Дон Кіхота?
5. Хто ж такий, на ваш погляд, Дон Кіхот — дивак чи лицар?

Доповніть подану на с. 230 таблицю синтезу жанрових ознак у романі Сервантеса «Дон Кіхот» конкретними прикладами, цитатами з твору та зробіть висновки про поєднання різних жанрів, мету та наслідки (значення). Доведіть або спростуйте наведені твердження.

Порівняння образів Дон Кіхота і Санчо Панси

Дон Кіхот	Санчо Панса
<i>Спільне</i>	
Односельці, сусіди, однієї національності, приблизно одного віку, схильні до пригод та авантюризму	
<i>Відмінне</i>	
<ul style="list-style-type: none"> • Мандрівний рицар. • Небагатий гідальго Кіхана. • Прагне чи не всесвітньої слави. • Утілює типові риси мандрівних рицарів — як позитивні, так і негативні (дивне сплетіння почуття честі, рицарської вірності, готовності стати на захист ображених та пригноблених і непомірні славолюбство, прагнення небувалих подвигів, нерозсудливість). • Перебуває в захмарних мріях. • Хочє відродити «золоту добу» рицарства — живе в минулому. • Не такий, як усі. Живє у світі, але не зі світом 	<ul style="list-style-type: none"> • Зброєносець. • Простодушний мирний селянин. • Простодушність у нього — не глупота, а «спілка розуму й серця». • Утілює наївну безпосередність неосвіченої людини, що керується у своїх діях величезним запасом старовинних прислів'їв (народною мудрістю). Реально дивиться на життя, багато від нього не чекає, але не проти мати острів і жити на ньому вільно та заможнo

Балет Людвіґа Мінкуса «Дон Кіхот» — одна з найкоштовніших перлин світового класичного репертуару. Не варто шукати у балетному «Дон Кіхоті» філософської глибини роману, а також дивуватися, що герой твору Сервантеса став тут персонажем другорядним. Таємниця сценічного довголіття та нев'яучої популярності цієї вистави — у магічній захопливій стихії та експресії запальних віртуозних танців. Для глядачів та виконавців «Дон Кіхот» — це завжди свято танцю!

Фрагмент із балету Л. Мінкуса «Дон Кіхот»

1. Послухайте уривок із балету Людвіґа Мінкуса «Дон Кіхот» (самостійно).
2. Яким є характер цієї музики?
3. Як музика передає настрій та національний колорит літературного твору?

Синтез різних жанрових ознак у романі

Героїчний епос	Автор не придумує, а претендує на те, щоб його розповідь сприймали як правду, що характерно для епосу
Рицарський роман	<ul style="list-style-type: none"> • Непередбачуваність. • Цікаві події, пригоди. • Час розподілений на низку відрізків-випадків — далеких і близьких. • Автор — особистість, а не тільки об'єктивний оповідач. У процесі розповіді він має пояснити, звідки знає усе, про що розповідає. • Герой — теж особистість, а не узагальнений, збірний образ. Різні герої рицарських романів нічим не схожі один на одного — ні зовнішністю, ні долею (хіба що герої циклів). • Відбувається випробування героїв. • Обов'язково втручаються випадок, доля, боги і т. ін. Час порушується, і стаються непередбачувані події; усе підводиться під категорію чарівної та неочікуваної випадковості
Авантюрно-пригодницький твір	<ul style="list-style-type: none"> • Пригоди — рідна стихія. Герой — авантюрист, але авантюрист безкорисливий. Здійснює подвиги, які прославляють героїв, а також інших людей (їхніх сюзеренів, дам серця). • Світ, у якому вони діють, — цілісний, але це не національна батьківщина, він скрізь однаково чужий, але без наголошення на цьому; герой переходить із країни до країни, знайомиться з різними сюзеренами, здійснює морські подорожі, але світ скрізь один, поняття про славу, подвиг, сором скрізь однакові
Філософський роман	<ul style="list-style-type: none"> • Спроба досягнути реалії іспанської дійсності свого часу (XVI–XVII ст.). • Наявність світоглядної та етичної позиції автора. • Присутні полеміка, дискусія — спростування захоплення далекими від дійсності ідеями рицарських романів та ін.
Пародія	<ul style="list-style-type: none"> • «Виловлення» хибних поглядів, неприродних почуттів, помилок. • Надання їм реальної форми й рельєфності, винесення напоказ і висміювання. • Знищити світ див, обману, платонічної любові, яка в цьому випадку дорівнює лицемірству; висміяти феодальну гордість і манію рицарських пригод. • Рицарські романи — викривлення дійсності, тому завдання пародії — викоринити це зло

Прочитайте наведені далі висловлювання. Як ви їх розумієте? Чи згодні ви з цими твердженнями?

- З усіх повістей ця найсумніша, і тим більш сумна, що змушує нас сміятися (*Дж. Байрон*).
- Чоловік-то недолугий! — говорив я. Але дивно, на всіх дорогах мого життя мене переслідували тіні худорлявого рицаря і його товстого зброєносця, особливо коли я доходив до фатального перехрестя (*Г. Гейне*).
- Кожна людина є трохи Дон Кіхотом... (*В. Белінський*).

Афоризми Сервантеса

- Жорстокість не може бути супутницею доблесті.
- Ніщо не коштує нам так дешево і не вартує так дорого, як увічливість.
- Живи по правді — ось найкраща проповідь.
- Краще фарба на обличчі, ніж пляма на серці.
- Кращі ліки від неробства — постійна і чесна праця.
- У душах боязких немає місця для щастя.

2002 року, підбиваючи підсумки минулого тисячоліття, Нобелівський комітет зібрав авторитетне журі зі 100 відомих письменників із 54 країн світу. Їх попросили визначити кращий твір світової літератури. «Книгою всіх часів і народів» було названо роман «Дон Кіхот» Сервантеса.

Перший український переклад, чи, точніше, скорочений віршований переспів «Дон Кіхота» Сервантеса зробив Іван Франко. Повний переклад з оригіналу мав на меті здійснити видатний український перекладач Микола Лукаш, проте за життя не встиг завершити другий том роману (це згодом зробив Анатоль Перепадя). Повний український переклад роману Сервантеса з мови оригіналу вперше було опубліковано лише 1995 року.

Пам'ятник Сервантесу в Мадриді, Іспанія

Підсумуємо знання з теми

Літературний диктант «Загальна характеристика епохи Відродження»

1. Доба Відродження розпочалася у... .
2. Ідейний напрямок епохи Відродження, що утверджував право людини на земне щастя, це — ... .
3. Синонімом до назви «Відродження» є назва... .
4. У якій країні розпочався культурний рух Відродження?
5. Кого з письменників вважають письменником перехідного періоду від Середньовіччя до Відродження?
6. Культуру якої епохи письменники намагались відродити в епоху Ренесансу?
7. Хто з письменників заклав підвалини для розвитку італійської літературної мови?
8. Кого вважають засновником літератури ренесансного гуманізму?
9. Хто є автором слів: «Нехай нащадки одержать від нас дещо подібне до того, що нам самим лишилося від наших предків»?
10. Назвіть найвідомішу збірку творів Петрарки.
11. Хто перекладав вірші Петрарки українською?
12. Який твір вважають вершиною творчості Сервантеса?
13. Що спричинило бажання Дон Кіхота стати мандрівним лицарем?
14. Що спричинило виникнення шекспірівського питання?
15. Якою є будова шекспірівського сонета?

Розкажіть про добу Відродження з використанням опорної схеми.

1. Чим різняться форми італійського й англійського сонетів? Зазначте відмінності у їхній схемі римування.
2. Чи відомі вам сюжети світової літературі, подібні до сюжету трагедії «Ромео і Джульєтта»? Назвіть їх, стисло перекажіть.
3. Чому твір Сервантеса «Дон Кіхот» називають «романом великої дороги»?
4. Поясніть значення понять *донкіхотство*, *війна з вітряками*.

«Упізнай героя за описом»

1. Вона прекрасна, як янгол, її очі, як зорі, душа чиста і благородна, вона — взірець для всіх людей. Навіть після її смерті захоплення нею і поклоніння їй не зникають.
2. Він простий, бідний селянин, у якого багато дітей і мало грошей. Він дуже практичний, у всьому вбачає насамперед вигоду. Далекий від романтичних переживань та ідейних учинків. Боязкий та обережний, зовсім не створений для небезпечних пригод. Неграмотний, не вміє читати й писати.
3. Вона проста селянка, добра, та не дуже щаслива. Здатна викликати до себе якщо не кохання, то принаймні бажання поклонитися їй.
4. Він — загадка для своїх сучасників. Дехто вважає його несповна розуму, інші поважають його за доброту та благородство вчинків. Сам він вбачає мету свого життя у захисті знедолених та скривджених, у виправленні кривди життя.

Як відомо, італійські та англійські поети доби Відродження використовували своєрідні художні засоби у своїх сонетах. Які саме? Свою відповідь проілюструйте рядками сонетів Ф. Петрарки і В. Шекспіра.

1. Підготуйте «рекламний ролик» до трагедії В. Шекспіра «Ромео і Джульєтта» або до роману М. Сервантеса «Дон Кіхот».
2. Складіть таблицю — порівняльну характеристику доби Середньовіччя та епохи Відродження.

Минають століття. Крізь простір і час витвори мистецтва епохи Відродження досягають наших душ і сердець. «Кожна людина — дитя своїх справ», — ці слова письменника епохи Відродження М. Сервантеса так само актуальні сьогодні, як і багато років тому, в XVI столітті, коли їх було написано.

Ми завершили дивну подорож у вічно живий світ мистецтва Відродження. Але нам удалося лише побіжно торкнутися краси «незнаних слів», «величі таємничих нот», безсмертя одухотвореного живопису. Сподіваємося, вам захочеться повернутися до творчості митців цієї епохи ще не раз.

Премудрий ідальго Дон Кіхот з Ламанчі / пер. М. Лукаш та А. Перепаді. — К. : Дніпро, 1995.

Вигадливий ідальго Дон Кіхот Ламанчський: роман / Мігель де Сервантес Сааведра ; скороч. пер. з ісп. М. Іванова; іл. Гюстава Доре. — К. : Веселка ; Тернопіль : Навчальна книга — Богдан, 2010.

Шекспір Вільям. Вибране. — К. : Школа, 2003.

Бібліотека світової літератури. Оригінали та переклади творів. <http://www.ae-lib.org.ua/>

«Відкрита книга» — електронна бібліотека класики української та світової літератури. <https://sites.google.com/site/openbookclassic/>

Український шекспірівський портал. <http://shakespeare.zp.ua/texts.item.109/>

Подорож п'ята. Від «перлини неправильної форми» до суворих правил

Людина — лише хвостинка, найбеззахисніше з творінь природи, але хвостинка, яка мислить... Отже, наша перевага — у спроможності мислити. Лише думка звеличує нас, а не простір і час, у яких ми — ніщо. Намагаймося ж бо мислити гідно: у цьому запорука моральності.

Б. Паскаль

**Собор Св. Георгія у Модіці
(Італія)**

Церква Валь-де-Грас у Парижі (Франція)

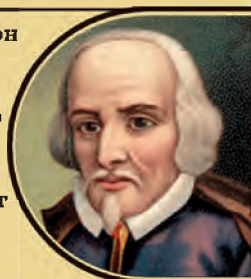
Бароко (XVI — XVIII ст.)

- стиль у мистецтві, архітектурі, літературі, який виник в Італії;
- головну увагу приділено пристрастям і відчуттям людини;
- поєднання реального та уявного;
- бажання насолоджуватись дарунками життя, мистецтва й природи;
- парадність, урочистість, пишність, динамічність
- розвиваються такі жанри, як галантно-героїчний роман, риторична церковна проповідь, різні види сатири
- розвиваються опера та балет, значну роль починають відігравати в них декорації

Мікеланджело
Буонарроті
(1475–1564) —
засновник
бароко в Італії

Педро Кальдерон
де ла Барка
(1600–1681 рр.)
— видатний
драматург і поет
Іспанія

Антоніо Вівальді
(1678–
1741 рр.) —
композитор,
скрипаль
Італія

Йоганн Себастьян
Бах (1685–
1750 рр.) —
видатний
композитор,
органіст,
представник перехідної
епохи від бароко до класицизму
Німеччина

XVI–XVII століття — складна, бурхлива, сповнена внутрішніх суперечностей і водночас важлива, а для деяких країн — переломна епоха в розвитку суспільного життя. Це період значних досягнень у художньому пізнанні дійсності. Творча спадщина майстрів слова XVII ст. доводить, що літературне життя складно підкорити певній схемі, адже суперечливість самої епохи відбилася на розмаїтті індивідуальних авторських пошуків. Саме про цю добу ми сьогодні розпочнемо розмову та ознайомимося з її ознаками.

Пригадайте, що вам відомо з курсу історії про XVII століття. Уявіть, що ви маєте укласти словник літературознавчих термінів. Які визначення бароко та класицизму ви б записали?

Бароко як доба і художній напрям у європейській літературі й мистецтві

- *Бароко* (від італ. *barocco* — вибагливий, химерний, перлина неправильної форми) — художній напрям у європейській культурі й мистецтві XVI ст. (в Італії) до кінця XVIII ст.
- Батьківщина бароко — Італія (Рим, Мантуя), меншою мірою — Венеція і Флоренція (тут з'явилися перші зразки бароко в архітектурі, скульптурі, живописі).
- Засновник бароко в Італії — Мікеланджело Буонарроті.
- Головну увагу мистецтво бароко приділяло пристрастям і відчуттям людини, поєднанню реального та уявного, бажанню насолоджуватися дарунками життя, мистецтва й природи.
- Основні риси стилю бароко — парадність, урочистість, пишність, динамічність.

Площа перед собором Св. Петра. Рим, Італія

Провідною ознакою XVII ст. стає бурхливий розвиток не тільки літератури, а й науки та техніки. Наука відокремлюється від інших сфер духовної діяльності людини, зокрема і від художньої творчості. Для того щоб уявити досягнення в різних галузях тогочасної науки, досить пригадати такі імена, як Галілей, Ньютон,

Декарт, Кеплер. Водночас XVII ст.— це період подальшого активного поширення світових релігій, серед них і християнства.

У літературі XVII ст. не тільки відбилися суперечності цього бурхливого часу, а й було зроблено спробу художньо їх осмислити та запропонувати програми подолання цих суперечностей. Ренесанс у європейській культурі змінюють бароко і класицизм.

Епоха бароко — одна з найцікавіших епох в історії світової культури. Відзначається вона своїм драматизмом, інтенсивністю, контрастністю і водночас гармонією, цілісністю, єдністю. Для нашого часу — невизначеного, динамічного, що шукає стабільності і впорядкованості,— епоха бароко надзвичайно близька за духом.

Бароко — стиль у мистецтві, архітектурі, літературі, який виник у Італії. Для нього характерними є виразність, значна кількість декору, пишність і надмірність у всьому. Мистецтво бароко розвивалося передовсім у католицьких країнах Європи: в Італії, Іспанії, Португалії та їхніх колоніях, у Фландрії, частково у Франції, згодом поширилося Польщею, балтійськими країнами, а у XVIII ст.— Україною та Росією, дало помітні здобутки в Австрії та Німеччині.

Характерні ознаки бароко: грандіозність, незвичайність і унікальність; перебільшена пишність (безліч прикрас і золотих елементів); динаміка, напруженість; яскравість, витонченість; декоративність, театральність; надмірність химерних елементів (майже цілковита відсутність прямих ліній, значна кількість кривих, округлих і хвилеподібних форм); емоційність і чуттєвість, поєднання ілюзорного та реального; сильні контрасти (масштабів і ритмів, матеріалів і фактур, світла і тіні); різноманітність жанрів і синтез мистецтв (скульптура і живопис немов злилися з архітектурою).

Архітектура бароко втрачає свою гармонійну рівновагу, і коло стає овалом, квадрат — прямокутником, центричне змінюється протяжним. Замість урівноважених пропорцій з'являються складні побудови й розмаїття форм. Водночас в архітектурі бароко панують осі й симетрія. У бароко людина постає багатогранною особистістю зі складним внутрішнім світом і драматичними переживаннями. Стиль — парадний,

Церква Св. Сусанни у Римі (арх. Карло Мадерно) — один із перших зразків італійського бароко. 1603

декоративний. Розкішні костюми гармоніюють із яскравими інтер'єрами (багато позолоти, ліпних прикрас; дзеркальні стіни, кришталеві люстри, пишно декоровані меблі).

Представники: Лоренцо Берніні, Франческо Борроміні, Карло Мадерно (Італія); Бартоломео Франческо Растреллі (Росія); Йоганн Крістоф Глаубіц (Річ Посполита); Іван Георгій Пінзель (галицький скульптор середини XVIII ст.)

В Іспанії в епоху бароко переважали дерев'яні скульптури, для більшої правдоподібності їх робили зі скляними очима і навіть кришталевою сльозою, на статую часто надягали справжній одяг.

Представники: Лоренцо Берніні, Стефано Мадерно, П'єтро Такка, Алессандро Альгарді (Італія); Хуан де Арфес, Естебан Йордан (Іспанія); Гендрік де Кейзер (Нідерланди).

У живописі значного поширення набувають парадні портрети, які звертають увагу на привілейоване суспільне становище людини. Ідеалізація образів поєднується з бурхливою динамікою, несподіваними композиційними рішеннями, підкресленою чуттєвістю. Значного поширення і високого ступеня розвитку набувають побутовий та історичний жанр.

Представники: Мікеланджело Мерізі да Караваджо, Гвідо Рені, Хосе де Рібера, Сальватор Роза (Італія); Ель Греко, Дієго Веласкес, Бартоломе Естебан Мурільйо (Іспанія); Франс Галс, Рембрандт ван Рейн (Нідерланди); Ян Брейгел Старший, Пітер Пауль Рубенс, Якоб Йорданс, Антоніс ван Дейк (Бельгія); Адам Ельсгаймер (Німеччина).

Розвиваються опера та балет, значну роль в них починають відігравати декорації. У цей період починає формуватись музична культура, яку тепер називають класичною музикою.

Представники: Клаудіо Монтеверді, Арканджело Кореллі, Антоніо Вівальді, Доменіко Скарлатті (Італія); Георг Фрідріх Гендель, Йоганн Себастьян Бах (Німеччина).

Ель Греко. Ангельський концерт

Алессандро Альгарді.
Двобій Архангела
Михайла з демоном

Відмова від ренесансного принципу доступності поезії

Гонгоризм – аристократична школа в іспанській поезії. *Засновник* – Луїс де Гонгора

Маринизм – літературна течія в Італії XVII ст. *Засновник* – Джамбаттіста Маріно

Перевага форми над змістом

- Утвердження**
- культура чистоти форми
  - принципової безжесткості
  - ускладненості поетичного слова

- Наввність**
- примхливих метафор;
  - порівнянь
  - словесної гри при відсутності відчуття
  - етичних і громадських ідей

Течії та школи доби бароко

Форми лірики

- сонети
- рондо
- послання

Використання

- примхливих метафор
- перифраз
- умовних алегорій

Винахід

Примхливих образних концепцій (концетто), метафор

Використання

символів і алегорій, таких, що важко розшифрувати

Метафізична школа – напраям у англійській літературі XVII ст.

Характерна крайність ускладненої форми

Преціозна література – аристократичний напрамок у літературі Франції XVII ст.

Оспівування галантного кохання та дрібних епізодів зі світського життя

1. Розгляньте схему «Течії та школи доби бароко» на с. 240. Складіть усне монологічне висловлювання про особливості кожної з них.
2. У якому із відомих вам видів образотворчого мистецтва найяскравіше виявляються ознаки бароко і в чому вони полягають?
3. У чому бароко було «антитезою Ренесансу» і в чому воно розвивало його традиції?

Розквіт літературного бароко припадає на XVII століття, що єднає дві великі епохи — Ренесанс і Просвітництво.

Література бароко прагнула втілити в художні образи суперечливість життя людини, відсутність гармонії в її внутрішньому світі й у стосунках із навколишнім світом. Часто у творах використовують метафори, побудовані на порівнянні й наближенні несхожих предметів, і це наближення іноді має парадоксальний вигляд. Література бароко передає почуття мінливості життя, яке читачі сприймають як ілюзію, сон. Герой барокової літератури усе піддає сумніву, а світ у його уявленні схожий на театральну виставу або сон, де потрібно повсякчас розгадувати символи й алегорії. Розвиваються такі жанри, як галантно-героїчний роман, риторична церковна проповідь, різні види сатири.

Представники: Франсиско де Кеведо, Луїс де Гонгора-і-Арготе, Педро Кальдерон де ла Барка (Іспанія); Жорж де Скюдери, Мадлен де Скюдери, Оноре д'Юрфе (Франція); Джон Донн (Англія); Ганс Якоб Крістоффель фон Гріммельзгаузен (Німеччина); Джамбаттіста Маріно (Італія).

Поняття *бароко* об'єднує в межах цього літературного напрямку чимало течій і шкіл, які існували здебільшого протягом XVII століття й відзначалися спорідненими ознаками.

Людина доби бароко

Долаючи страх перед землею, відкриваючи невідомі досі землі, європейці стали більше цінувати цивілізацію, відокремлювали себе від «некультурних людей» — дітей природи. Неофіційною духовною доктриною, фактично релігією освічених людей поступово стає *деїзм*, у якому Бог мислиться лише як Великий архітектор, механік,

Ніколя де Ларжильер. Портрет Людовіка XIV з родиною

що, подібно до годинникаря, створив і запустив світовий механізм. Відтоді Бог віддалився від земних справ і спочиває, тому не варто очікувати Страшного Суду, а пекло і рай — лише абстракції. Такому Богові не варто молитися, у нього слід лише вчитися.

1. Які саме війни та революційні події відбувалися в Європі в XVII столітті?
2. Який художній стиль панував у Іспанії у XVII столітті?
3. Як ви розумієте термін *бароко*? Назвіть визначальні ознаки цього художнього напрямку.
4. У який період розвивалося бароко як художній напрям?
5. У яких країнах і чому розвивався стиль бароко?
6. Назвіть хронологічні межі доби бароко.
7. Які нові цінності утвердились у свідомості людини в добу бароко?
8. Назвіть улюблені теми творів митців цього стилю.
9. Що нового внесли в розвиток живопису майстри епохи бароко?
10. Яке значення, на вашу думку, мало бароко для розвитку літератури?
11. Назвіть особливості поетики мистецтва бароко.

Для доби бароко характерно те, що знання про людину виражали не в абстрактній формі, а образно й емоційно. Тому поширився жанр афоризму.

Афоризм (у перекладі з грецьк. *означення, вислів*) — короткий влучний оригінальний вислів, що зробився усталеним; узагальнена думка, висловлена стисло в дуже виразній, легкій для запам'ятовування формі, яку згодом не раз відтворюють інші люди. Наприклад, «Заговори, щоб я тебе побачив» (*Сократ*), «Добрий розум робить легким будь-який спосіб життя» (*Г. С. Сковорода*).

«Ми досягаємо істину не лише розумом, а й серцем. Саме серцем ми пізнаємо перші принципи, і марно розум, не маючи в них опертя, силкується їх спростувати» (*Б. Паскаль, французький філософ*).

«Думаю, отже, існую» (*Р. Декарт, французький філософ*).

1. Чи справедлива, на вашу думку, оцінка людини, дана Блезем Паскалем?
2. Як ви розумієте вислів Рене Декарта? Чи згодні ви з цим твердженням?
3. Який вислів вам ближче? Чому?

Прочитайте афоризми мислителів доби бароко та поясніть їх зміст. З'ясуйте особливості їх метафоричної інтерпретації.

- «Людина — це глина в руках гончаря» (*Барух Спіноза*).
- «Людей тривожать не самі речі, а уявлення, які вони створили про них» (*Мішель Монтень*).
- «Людині нерідко здається, що вона володіє собою, а насправді щось володіє нею» (*Франсуа де Ларошфуко*).

1. Схарактеризуйте зміни в європейському суспільстві, у світогляді й поведінці людей доби бароко.
2. Чим різняться поняття *доба бароко* і *стиль бароко*? Розкажіть про людей доби бароко, їхні уявлення про життя й поясніть, як ці уявлення відбилися у стилі бароко.

Отже, бароко у мистецтві та літературі XVII століття стало одним із найпотужніших стильових напрямів, які створили незаперечні художні цінності. Доба бароко — неповторне мистецьке явище, що залишило по собі вигадливі, а подекуди навіть химерні пам'ятки у багатьох європейських країнах.

Українське бароко

Українське бароко, або *козацьке бароко*, — назва мистецького стилю, що був поширений в українських землях Війська Запорозького у XVII–XVIII ст. Виникло як результат поєднання місцевих архітектурних традицій та європейського бароко. У цей період нового вигляду набув Київ: саме тоді виник звичайний для нас сьогодні образ старого міста. Тривала інтенсивна розбудова північного Лівобережжя, зокрема Чернігова.

Михайлівський Золотоверхий монастир у Києві, перебудований у часи Мазепи в стилі українського бароко

Оскільки українське бароко набуло найпишнішого свого розквіту та завершення за часів гетьманства Івана Мазепи, то його найчастіше називають *мазепинським бароко*.

1. Дізнайтеся, чи є у вашій місцевості архітектурні пам'ятки, яким властиві ознаки бароко. Дослідіть історію спорудження однієї з них.

Успенський собор
Києво-Печерської лаври

Домініканський костел у Львові

2. Скориставшись довідковою, науково-популярною та іншою літературою, інтернет-джерелами, дізнайтеся більше про діяльність видатних особистостей культурної епохи бароко та про їхній внесок у розвиток і становлення української художньої культури.

1. Визначте характерні ознаки українського бароко в архітектурі, використовуючи фотоілюстрації.

2. Уявіть, що ви проектуєте громадську споруду у своєму місті (селі). Які прийоми бароко при цьому ви б використали? Чому?

Луїс де Гонгора-і-Арготе — іспанський поет епохи бароко

- *Ім'я, прізвище:* Луїс де Гонгора-і-Арготе — іспанський поет епохи бароко.
- *Роки життя:* 1561–1627 рр.
- *Місце народження:* Кордова, Іспанія.
- *Родина:* батько — коррехідор (королівський урядовець).
- *Навчання:* Саламанкський університет.
- *Рід занять, захоплення:* ключник собору, капелан короля, священник.
- *Основні твори:* збірка «Поетичні твори іспанського Гомера».

Дієго Веласкес.
Портрет поета
Луїса де Гонгора-і-Арготе

Гонгора-і-Арготе народився в Кордові, де його батько обіймав почесну й вигідну посаду коррехідора (королівського урядовця, який виконував функції адміністратора й судді в містах і провінціях). П'ятнадцятирічним майбутній поет вирушив у Саламанкський університет, де вивчав право та вдосконалював свою майстерність у танцях і фехтуванні. Перед прийняттям 1585 року духовного сану життя його було сповнене багатьма любовними пригодами, дрібними і значними побутовими конфліктами. Певний час Луїс перебував на посаді ключника собору в Кордові, що не заважало йому жити весело та безтурботно. Через два роки його звинуватили перед єпископом Пачеко в тому, що він абияк ставиться до церковних справ, відвідує бої биків,

Луїс де Гонгора-і-Арготе. Поетичні твори іспанського Гомера. 1627

запрошує додому комедіантів і пише легковажні вірші. Ставши священником, Луїс де Гонгора також не виявив особливої релігійності, вочевидь, вважаючи свій сан лише засобом для існування.

Завдяки герцогові Лерма Гонгора-і-Арготе став почесним капеланом короля Філіппа III. Це була показна, але малоприбуткова посада. Живучи при дворі в Мадриді, Луїс не міг зробити кар'єри й постійно бідував: щоби сплатити борги, йому доводилося навіть продавати речі.

Його твори, відомі переважно в рукописах, породили затятих ворогів і відданих прихильників. За два роки до смерті, уже хворий і безпам'ятний, поет повернувся до рідної Кордови.

Гонгора-і-Арготе — центральна постать лірики бароко. Недаремно у першій поетичній збірці, яка вийшла друком у рік смерті поета, його було названо іспанським Гомером. Головна перевага сонетів Гонгора-і-Арготе — раціоналістична побудова, логічний розвиток думки. В одних сонетах він оспівує й прославляє, в інших вдається до сатири. У сонетах першої групи поет славить живих і створює епітафії померлим, змальовує чудові іспанські міста та річки, описує пам'ятки архітектури тощо.

Сонети Гонгора-і-Арготе, присвячені коханню й уславленню жіночої краси, також зазвичай побудовані на контрасті. Луїс де Гонгора вважав, що його поезія призначена для освічених людей, які мають не бездумно сприймати вірші, а шукати

в них прихований зміст. Саме процес «розгадування» спонукає до власних роздумів і дарує естетичну насолоду. Його вірші насичені пишними образами, відзначаються декоративністю та перебільшеною мальовничістю.

Перша поетична збірка «Поетичні твори іспанського Гомера» побачила світ уже після смерті поета 1627 року. Українською мовою окремі твори Гонгора-і-Арготе переклади Михайло Орест (М. Зеров), Л. Первомайський, М. Москаленко.

Галерник

На галері, на турецькій
І до лави там прикутий,
Руки на весло поклавши,
Очі втупивши додолу,
Він, драгутівський невільник,
Біля узбереж Марбельї
Нарікав під звук суворий
Ланцюга й весла своїх:

«О святе іспанське море,
Славний береже і чистий,
Коне, де незмірна безліч
Сталася нещасть наморських!

Ти ж бо є те саме море,
Що прибоями цілує
Краю батьківського мури,
Короновані і горді.
Про дружину принеси ти
Вістку і скажи, чи щирі
Плач її і всі зітхання,
Що мені і тут лунають.

Бо якщо полон мій справді
Ще оплакує, як легко
Ти могло б південні води
Перлами перевершити!
Дай же, о криваве море,
Відповідь; тобі не тяжко
Це вчинити, якщо правда,
Що і води мають мову.
Але ти німуй, о море,
Якщо смерть її забрала;
Хоч цього не сміє статись,
Бо живу я поза нею,

Сторінка видання поезій
Луїса де Гонгора-і-
Арготе

Бо прожив я десять років
Без свободи і без неї
В вічній каторзі при веслах
Не вбиває сум нікого».

Враз потужно розгорнулось
Шестеро вітрил галерних,
І звелів йому наглядач
Всю свою ужити силу.

(Переклад Мизайла Ореста)

1. Які художні засоби використано в цьому вірші?
2. Про кого йдеться в поезії?
3. До кого звертається ліричний герой із монологом?
4. Які питання турбують його?
5. У якому випадку галерник просить море мовчати?
6. Опишіть море за твором поета, назвіть художні засоби, які він використав при цьому.
7. Яким настроєм сповнений вірш? Назвіть його мотиви.
8. Доведіть, що ліричний герой — патріот рідного краю, пишається ним.
9. Чи можна вважати цей твір сонетом?

Джон Донн — феномен барокової лірики

- *Ім'я, прізвище:* Джон Донн — англійський поет, засновник метафізичної школи поезії, доктор богослов'я.
- *Роки життя:* 1572–1631 рр.
- *Місце народження:* Лондон, Велика Британія.
- *Родина:* батько — заможний купець.
- *Навчання:* школа юриспруденції в Лондоні; Оксфордський, Кембриджський університети (ймовірно).
- *Рід занять, захоплення:* військовий, секретар у лорда, член парламенту, землевласник, священик, настоятель собору, проповідник.
- *Основні твори:* збірка «Вірші», що містила пісні, сонети, поему, елегії, сатири, послання, епіграми.

Исаак Олівер. Джон Донн

Джон Донн народився в родині заможного купця. Його дід по материнській лінії, Джон Хейвуд, був популярним драматургом і композитором. Донн був родичем відомого англійського письменника й державного діяча Томаса Мора. Сам Донн через свою приналежність до католиків не зміг здобути ступінь магістра, хоча навчався, як припускає багато біографів, і в Оксфорді, і в Кембриджі. Урешті-решт він змушений був закінчити школу юриспруденції в Лондоні. Помер Донн 31 березня 1631 року, похований у соборі Св. Павла.

Уперше збірку його поезій «Вірші» було надруковано 1633 року. Вона містила любовні «Пісні та сонети», цикл «Священні сонети», поему «Анатомія світу», елегії, сатири, послання, епіграми.

Багато традиційних жанрів під пером Донна зазнали суттєвих змін. Як одну з найхарактерніших тенденцій його творчості можна відзначити відмову від музичності елизаветинської лірики та орієнтування на розмовну мову.

У пізніший період своєї творчості Донн звертається до релігійних тем. Близько 1610 року він створив цикл віршів під назвою «Священні сонети» («Holy Sonnets»). Тема цього циклу — усвідомлення людиною неминучості смерті, подолання страху смерті і здобуття нею безсмертя.

Українською мовою окремі твори Донна переклали Д. Павличко, В. Коптілов, Л. Череватенко.

Holy Sonnet XIX:

Oh, To Vex Me, Contraries Meet In One

Oh, to vex me, contraries meet in one:
Inconstancy unnaturally hath begot
A constant habit; that when I would not
I change in vows, and in devotion.

As humorous is my contrition
As my profane love, and as soon forgot:
As riddlingly distempered, cold and hot,
As praying, as mute; as infinite, as none.

I durst not view heaven yesterday; and today
In prayers and flattering speeches I court God:
Tomorrow I quake with true fear of his rod.

So my devout fits come and go away
Like a fantastic ague; save that here
Those are my best days, when I shake with feare.

(Оригінал)

19-й сонет. «Щоб мучить мене...»

Щоб мучить мене, крайнощі у всім
Зійшлися; я — клубок із протиріч;
В душі моїй зустрілись день і ніч;
Веселий щойно — враз стаю сумним,

Впадаю в гріх й розкаююсь у нім,
Любов кляню й хвалу їй шлю навстріч;
Вогонь я й лід, жену й тікаю пріч;
Німиий в мольбі, великий у малім.

Я зневажав ще вчора небеса —
Молюсь сьогодні й Богові лещу,
А завтра вже від страху затремчу —

Й набожність потім знов моя згаса.
Коли тремтів від страху я — ті дні
Спасіння, може, принесуть мені.

(Переклад В. Марача)

1. Через які суперечливі почуття потерпає ліричний герой сонета? Як називається використаний автором для зображення суперечностей художній прийом?
2. До якої думки схиляється ліричний герой, який робить висновок для себе, що обирає?
3. Як ви вважаєте, життя для ліричного героя — це мука?
4. Що, на думку ліричного героя, може принести йому спасіння?
5. Доведіть, що твір Дж. Донна «Щоб мучить мене...» є сонетом.

Класицизм: характерні ознаки як художнього напрямку

Класицизм — літературний напрям, що виник у XVII столітті у Франції й набув поширення в країнах Європи до початку XIX століття.

У багатьох країнах, і передусім у Франції, класицизм став першим офіційним художнім методом, який визнав уряд. Королі й царі наближали до себе письменників, а ті, у свою чергу, прославляли їх у творах, проголошували необхідність громадського служіння державним інтересам. Твори стали більш чіткими, врівноваженими, цілісними, підпорядкованими загальноприйнятим

канонам класицизму. Кохання, дружба, родинні взаємини — усе це приносилося віднині в жертву патріотичному обов'язкові. Якщо головною ідеологічною опорою бароко була релігія, то пріоритетними для класицистів стали інтереси та потреби світської влади, зокрема монархічної держави.

У своїх пошуках розумних правил творчості класицизм звертався до античних теоретиків літератури — Арістотеля, Горація, брав за взірць їхні погляди на літературу. На базі «Поетики» Арістотеля та «Послання до Пізонів» Горація француз Ніколя Буало розробив естетичну програму класицизму, яку виклав у книзі «Мистецтво поетичне» (1674).

- *Класицизм* (англ. *classicism*, від лат. *classicus* — зразковий) — напрям у європейському мистецтві, який уперше заявив про себе в італійській культурі XVI ст.
- Найбільшого розквіту сягнуло у Франції (XVII ст.).
- Теоретичне підґрунтя класицизму — антична теорія поетики і насамперед «Поетика» Арістотеля.
- Ознаки класицистичного мистецтва: орієнтування на античне мистецтво, яке проголошувалося ідеальним, зразковим, класичним, гідним наслідування.

Церква Сен-Мадлен
в Парижі, Франція

Естетична програма класицизму

К
л
а
с
и
ц
и
с
т
и
ч
н
а

- Піднесення гармонії в зображенні дійсності;
- три єдності: дії, місця і часу;
- відмова від зображення реальної дійсності;
- конфлікт між пристрастю й обов'язком;
- цілісність композиції і характеристик героя;
- створення ідеалу, взірця для наслідування;
- естетична насолода

е
с
т
е
т
и
к
а

Класицизм (XVI–XVII ст.)

- суворий поділ жанрів на високі і низькі;
- дотримання «трьох єдностей»: часу, місця і дії;
- ясність думки і стрункність композиції в поезії;
- чистота і піднесеність мови

«Relation: Aller Fürnemmen» — перша європейська газета Німеччина (1609)

Мольєр (Жан-Батіст Поклен) 1622–1673 рр. «Тартюф» «Мищанин-шляхтич» Франція

Почалася Тридцятирічна війна. (1618)

Шарль Перро 1628–1703 рр. «Казки моєї матінки гуски» Франція

Ніколя Буало — теоретик класицизму 1636–1711 рр. «Сатири» Франція

Українські козаки захопили фортецю Азов (1696)

Гетьман України Богдан Хмельницький розбив польську армію в битві під Пилявцями. (1648)

Основні правила класицизму

- Зображення героїв позитивних (зразок для наслідування) або негативних (моральний урок читачам).
- Дотримання в драматургії правила трьох єдностей: єдність дії (чітка композиція), єдність часу (один день), єдність місця (в одному місці).
- Підкреслення в образах героїв однієї риси характеру (честі, обов'язку, хоробрості, лицемірства, жадібності тощо).
- Конфлікт пристрасті (серця) і обов'язку (розуму) — розум перемагає.
- Класицисти стверджували вічність ідеалу прекрасного, що спонукало їх наслідувати традиції античних майстрів. Вони вважали так: якщо одні епохи створюють зразки прекрасного, то завдання митців наступних часів полягає в тому, щоб наблизитися до них. Звідси — встановлення загальних правил, необхідних для художньої творчості.
- Мистецтво, на думку класицистів, має боронити суспільні інтереси, формувати уявлення людей про те, яким має бути цей світ, змальовувати гідні наслідування приклади громадської поведінки та суспільної моралі.
- У літературі простежувався чіткий розподіл на певні жанри (див. таблицю далі).

Гіацинт Ріго. Портрет
Ніколя Буало —
французького поета,
теоретика класицизму

Жанри класицизму

Високі (ода, епопея, трагедія, героїчна поема)	Середні (науковий твір, елегія, сатира)	Низькі (комедія, пісня, лист у прозі, епіграма)
Темами для творів високих жанрів були події загальнонаціонального та історичного значення, у них брали участь монархи, видатні діячі, придворні тощо. Високі жанри були написані піднесеною, урочистою мовою	Темами для середніх і низьких жанрів були наука, природа, людські вади, соціальні пороки. У них діяли представники середніх і нижчих класів, мова наближалася до розмовного стилю, утверджувались ідеї пізнання світу й людської природи, викривалися вади суспільства й характерів	

Етапи розвитку класицизму

В історичному плані класицизм подолав два етапи. Перший етап пов'язаний із розквітом монархічних держав, коли абсолютизм сприяв розвитку всіх сфер суспільства (економіки, політики, науки, культури). Головним завданням класицистів на цьому етапі було прославлення монархії, національної єдності держави під владою короля.

На другому етапі історичного розвитку монархія виявила свої вади, що обумовило зміну спрямованості класицизму. Письменники вже не тільки прославляли монархів та часи їхнього правління, а й критикували соціальні пороки, викривали людські вади, хоча й не заперечували абсолютизм загалом. Якщо на першому етапі домінували ода, епопея, героїчна поема, а художні образи були величними й піднесеними, то на другому етапі характери героїв наблизилися до реальних людей, на перший план вийшли комедії, сатири, епіграми тощо.

Найвидатніші представники класицизму

Література: Ніколя Буало, Франсуа де Малерб, П'єр Корнель, Жан Расін, Жан де Лафонтен, Мольєр (Франція); Джон Драйден, Александр Поуп (Англія).

Архітектура: Клод Перро, Анж-Жак Габріель (Франція); Василь Баженов (Росія).

Музика: Жан-Батіст Люлі (Франція); Йозеф Гайдн, Вольфганг Амадей Моцарт, Людвіг ван Бетховен (Віденська класична школа).

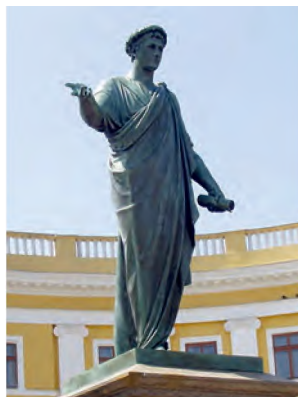
Клод Перро. Східний фасад Лувру

Йозеф Карл Штілер.
Портрет Людвіга ван Бетховена

Скульптура: Антоніо Канова (Італія); Іван Мартос (українець, родом із Ічні на Чернігівщині, Російська імперія).

Живопис: Ніколя Пуссен, Клод Лоррен, Шарль Лебрен, Жак-Луї Давід (Франція)

Іван Мартос. Пам'ятник герцогу де Рішельє в Одесі

Розвитку українського класицизму не сприяли ані політичні, ані загальнокультурні умови. Класицизм в Україні охопив обмежену кількість жанрів, переважно тих, які вважали у теорії класицизму низькими, а то й взагалі неприпустимими, зокрема бурлеск. Шедевром українського класицизму стала героїко-комічна поема І. Котляревського «Енеїда».

У Києві чудовим зразком наслідування класицизму є Червоний корпус Київського університету, збудований упродовж 1837–1843 рр. за проектом Вікентія Беретті.

1. Що сприяло виникненню класицизму?
2. Назвіть основні ознаки класицизму як літературного напрямку.
3. Розкажіть про поділ літератури за законами класицизму на твори високих і низьких жанрів. Наведіть приклади творів різних жанрів.
4. Що таке *правило трьох єдностей*? Наведіть приклади.
5. Хто є головним теоретиком літератури французького класицизму?
6. Назвіть найвидатніших представників класицизму в різних видах мистецтва.

Червоний корпус Київського університету з боку саду (арх. Вікентій Беретті)

Мольєр — майстер класицистичної комедії

- *Ім'я, прізвище:* Жан-Батіст Поклен.
- *Псевдонім:* Мольєр.
- *Роки життя:* 1622–1673 рр.
- *Родина:* батько — придворний шпалерник, камердинер короля.
- *Місце народження та проживання:* Париж, Франція.
- *Освіта:* Клермонтський єзуїтський коледж, курси Орлеанського університету.
- *Рід занять, діяльність:* драматург.
- *Основні твори:* приблизно 40 п'єс.

П'єр Мін'єр.
Портрет Мольєра

До Мольєра серед драматичних жанрів французької сцени авторитет трагедії був священним. Тим більшим став тріумф Мольєра — творця класичної французької комедії, яка за рівнем художньої довершеності не тільки ні в чому не поступалася трагедії, але багато в чому й перевершувала її, здобувши в особі її автора світову славу французькій сцені та породивши традиції, які й донині продовжують і розвивають провідні театри світу.

« — Государю! Мольєр помер!

І Людовік XIV, знімаючи капелюха, промовляє:

— Мольєр безсмертний!

Що тут можна заперечити? Людина, яка живе вже четверте століття, таки безсмертна!»

(М. Булгаков «Життя пана де Мольєра»)

У сім'ї Жана Поклена, багатого буржуа, спадкового декоратора, який працював при дворі, народився син, Жан-Батіст. Мати померла, коли хлопчикові було 10 років. Батько хотів, щоби син продовжив його справу, і дав хлопцеві непогану освіту. Жан-Батіст закінчив єзуїтський коледж, витримав іспит на звання ліценціата прав у Орлеані. Але чудові перспективи не приваблювали юнака: він мав на увазі театр. У червні 1643 року, коли йому вже виповнився 21 рік, Жан-Батіст Поклен покинув сім'ю й відкрив «Блискучий театр» у Парижі. Цей заклад збанкрутував за два роки. Залишилися лише борги, які Жану-Батісту сплачувати було нічим. Через це йому довелося навіть провести деякий час у в'язниці. Після такої історії батько прокляв свого

сина й заборонив ганьбити прізвище. Тоді акторську професію вважали найнижчою і називали не інакше як презирливо — «комедіант». Саме з цим пов'язують появу псевдоніма *Мольєр*. Жан-Батіст волів скоріше зректися родового імені, адже він не уявляв свого життя без театру. Мольєр організував мандрівну трупу, з якою подорожував з одного міста до іншого. Репертуар був невеликий, тому він сам узявся за перо. Починав із написання одноактних п'єс. Одного разу в Лангедоці Мольєр зустрівся зі шкільним товаришем, принцом Конті, який порекомендував його брату короля. І ось Жан-Батіст разом

Нікола Мін'яр.
Мольєр у ролі Цезаря

зі своїми акторами отримав можливість грати в театрі при дворі, у Луврі. Останні півтора десятиліття життя Мольєр плідно попрацював для драматургії. У цей час було створено такі шедеври, як «Смішні манірніці», «Уявний рогоносець», «Міщанин-шляхтич», «Дон Жуан, або Кам'яний гість», «Тартюф», «Мізантроп», «Удаваний хворий». Його п'єси нещадно висміюють вади людей: жадібність, лицемірство, святенництво. Постановка при дворі комедії «Тартюф» завдала серйозного удару по католицькій церкві. У п'єсі Мольєр показав злочинність церковної влади, брехливість її моралі. Звісно, п'єсу заборонили, і Мольєр для її порятунку «зняв» із головного героя духовний сан, зробивши його звичайним святенником і ханжею. Забороняли до постановки й інші його п'єси. Одного разу навіть закрили театр, і цілих три місяці актори чекали можливості знову грати, хоча весь цей час навіть не отримували платні. Сам Мольєр — людина далеко не бідна, мав щорічну пенсію в 1500 ліврів від короля. Але до грошей ставився легко, не рахував їх. Витрачав не тільки на себе, а й допомагав нужденним. Про нього говорили як про людину добру, щиросердну. Пішов із життя драматург Мольєр 1673 року і похований на цвинтарі Пер Лашез у Парижі.

Цікаві факти із життя Мольєра

За іронією долі, майбутній драматург жив у будинку, який парижани називали «мавпячим». Піддашок його був прикрашений зображенням хвостатих мавпочок, які обривали плоди з апельсинових дерев. «Доброзичливці» казали, що

нічого дивного немає в тому, що старший син шановного Поклена став блазнем. У майбутньому драматург не відмовився від мавп, і на схилі віку, проектуючи свій герб, зобразив на ньому своїх хвостатих приятельок, які стерегли батьківський будинок.

Як і тогочасна трагедія, жанр високої комедії Мольєра містить усі характерні особливості класицистичного театру: композиційний поділ на 5 дій, дотримання закону трьох єдностей, чітке розмежування персонажів на позитивних і негативних із особливою увагою до якоїсь однієї риси характеру, яку автор навмисно підкреслює й гіперболізує.

Комедія — драматичний твір, у якому засобами гумору та сатири викрито негативні суспільні та побутові явища, виявлено смішне в навколишній дійсності чи людині. Наприклад, комедії Мольєра «Тартюф», «Дон Жуан», «Мізантроп».

Сатира — різке осміяння суспільних вад за допомогою сатиричних засобів.

Сарказм — зле, в'їдливе висміювання серйозних вад у характері персонажів, подіях та явищах громадського або побутового життя з тим, щоби викрити їхню потворну сутність.

Гумор — художній прийом у творах літератури або мистецтва, заснований на зображенні чого-небудь у комічному вигляді, а також твір літератури або мистецтва, що використовує цей прийом.

Іронія — лукавство, глузування, прихований гумор — художній троп, який виражає глузливо-критичне ставлення митця до предмета зображення. Арістотель визначав її як «такий вид смішного, коли говоримо інакше, ніж відчуваемо». У вузькому значенні іронію розуміють як уживання слова з позитивною оцінкою для вираження негативної.

В Україні перші постановки п'єс Мольєра відбулися вже наприкінці XVIII ст., і донині його комедії є в репертуарі багатьох театрів. Узявши за основу сюжет п'єси «Міщанин-шляхтич», І. Карпенко-Карий написав комедію «Мартин Боруля». Головний герой комедії Миколи Куліша «Мина Мазайло», який соромиться свого «малоросійського» походження, вбачаючи у власному прізвищі причину життєвих негараздів, а тому намагається «ввійти» в російську культуру, разуче нагадує «ходіння з міщан у шляхтичі» Журдена з мольєрівської комедії «Міщанин-шляхтич». П'ять комедій Мольєра переклав українською мовою Володимир Самійленко (серед них особливо слід вирізнити переклад «Тартюфа» 1901 року).

«Міщанин-шляхтич» — яскравий зразок високої комедії

Історія створення комедії

Комедія «Міщанин-шляхтич» — найзліша сатира на буржуазію, що наслідує дворянство. Драматург не шкодує фарб для висміювання багатого буржуа Журдена, який щосили лізе у дворянство, навчається хороших манер, відвертається від своєї плебейської дружини та приятелює зі збіднілими аристократами, що тільки оббирають його. Але якщо над Журденом Мольєр знущається за його дурість, нагадуючи йому стару міщанську мудрість «Знай, цвіркуне, свій припічок», то з іще більшою зневагою він зображає знатного шахрая й паразита Дюранта, який перебуває на утриманні Журдена. Цим негативним персонажам протиставлені позитивні — пані Журден і Клеонт, чесні, правдиві й свідомі, горді приналежністю до свого класу.

Можемо припустити, що п'єса Мольєра «Міщанин-шляхтич» має й деякий мотив автобіографічності та історичності. Адже батько Мольєра, Жан Поклен, був успішним буржуа, купив посаду придворного шпалерника, до якої тоді додавалось ще й почесне звання королівського камердинера. 1669 року король Людовік XIV приймав у своїй резиденції у Версалі турецьких послів на чолі з Солиманом-Агою. Турків зму-

Обкладинка до комедії Мольєра «Міщанин-шляхтич»

сили довго чекати, а потім прийняли їх у галереї Нового Палацу, що була прибрана надзвичайно розкішно. Король сидів на троні, а на вбранні короля було діамантів не менше, ніж на чотирнадцять мільйонів ліврів. Однак Солиман-Ага ніяк не виказав свого захоплення. У нього був такий вираз обличчя, начебто в Турції всі носять костюми з діамантами. Поведінка турецької делегації не сподобалась королю, і він наказав придворному композиторові й драматургу написати п'єсу, яка б висміяла турків. Так було створено «Міщанина-шляхтича». Прем'єра вистави відбулася 14 жовтня 1670 року в Шамборі. Після закінчення п'єси жах охопив Мольєра: король не вимовив жодного слова. Мовчання короля всі одразу помітили й почали картати п'єсу. Про це писав

М. Булгаков у книзі «Життя пана де Мольєра».

16 жовтня у Пале-Роялі відбулася друга вистава комедії. І знову на ній був присутній король. Але його реакція вже була більш прихильною: король заплодував, підвівся зі свого місця й привітав Мольєра. Його слова були приблизно такими: «Я нічого не сказав вам після першої прем'єри, оскільки ще не встиг скласти своє враження.

Однак тепер я скажу. Ваші актори грають пречудово. Я бачу, що ви написали гарну п'єсу, і жодний з ваших попередніх творів не справляв на мене такого враження, як «Міщанин-шляхтич»».

Глядацька зала «Ілюстр Театру», одним із засновників якого був Мольєр

1. Який жанр домінував у драматургії французького класицизму? Назвіть головних його представників.
2. Що ви можете розповісти про життя Мольєра?
3. Чому перші театральні спроби Мольєра виявились невдалими?
4. З якими драматургічними жанрами пов'язані перші театральні спроби Мольєра? У чому сенс його творчих пошуків?
5. У чому полягає художнє новаторство створеного Мольєром жанру високої комедії?
6. Які п'єси Мольєра належать до жанру високої комедії?
7. Схарактеризуйте основні тематичні лінії комедій театру Мольєра.
8. Що стало поштовхом до написання комедії «Міщанин-шляхтич»?

Дія, або акт — закінчена частина драматичного твору, котра часто завершується подією, яка зумовлює наступний розвиток сюжету.

Інтрига (франц. *intrigue*, від лат. *intrico* — заплутую) — спосіб організації подій за допомогою складних, напружених перипетій, гострої боротьби мотивів, часто прихованих намірів.

Ремарка (франц. *remarque* — примітка) — авторське пояснення у драматичному творі стосовно умов та часу дії, зовнішнього вигляду та поведінки дійових осіб тощо.

Репліка (лат. *replico* — повертаю назад, відбиваю) — вислів одного з учасників драматичного діалогу або розмови, який є реакцією на чуже висловлювання.

Ява — частина акту (дії) у драматичному творі, що визначається незмінним колом (кількістю) дійових осіб. Нова ява розпочинається з виходом зі сцени чи появою на ній нового персонажа.

Міщанин-шляхтич Комедія на п'ять дій

Дійові особи

Пан Журден, міщанин.
Пані Журден, його дружина.
Люсіль, дочка Журденів.
Клеонт, закоханий у Люсіль.
Дорімена, маркіза.
Дорант, граф, закоханий у Дорімену.
Ніколь, покоївка Журденів.
Ков'ель, слуга Клеонта.
Кравець.
Учень кравця.
Учителі музики, танців, фехтування, філософії, їхні учні.
Інші дійові особи.

Дія відбувається в Парижі, в господі пана Журдена.

Дія перша

Ява 1

<...>

Учитель танців. Тепер у нас з вами діла — з головою.

Учитель музики. Ото, ще б пак! Ми знайшли саме такого чоловіка, якого нам треба! Його фантазія — вдавати з себе галантного кавалера — просто скарб для нас! І вам з вашими танцями, і мені з моєю музикою не завадило б, щоб усі були на нього схожі.

Учитель танців. Ну, не цілком. Мені б хотілося, щоб він краще розумівся на тих речах, які ми для нього komponуємо.

Учитель музики. Він справді нічогісінько не тямить, зате добре платить, а це тепер найголовніше для нашого мистецтва.

Учитель танців. Щодо мене, то зізнаюся вам, — мене вабить трохи ще й слава. Оплески мене хвилюють; на мою думку, для артиста справжня мука — тішити дурнів, марнувати час і сили на те, щоб зворушити якогось йолопа. Що не кажіть,

Пан Журден, побачений очима актора і художника Жеффруа

а все-таки дуже приємно працювати для людей, які здатні відчувати всі тонкі нюанси мистецтва, вміють оцінити красу нашої праці й щирою похвалою дають нам кілька дійсно чудових хвилин. Найкраща нагорода за все, що ви створили,— це бачити, що вас зрозуміли, і чути оплески, якими вас вшановують! На мою думку, ніщо не може зрівнятися з такою нагородою за працю, а похвала досвідчених людей — найвища насолода.

Учитель музики. Що й казати! Я теж такої думки; немає нічого приємнішого за оплески, але й найщиріші оплески не нагодують шлунка! Самих оплесків для життя ще надто мало, людина потребує чогось соліднішого! Найкраща похвала для мене та, яка переходить із рук просто до кишені. Звісно, панок наш — людина зовсім темна, плече про все, не тямлячи нічого, і аплодує кожній нісенітниці, та за його гроші можна пробачити йому всяку дурість. Розуміння мистецтва в нього у гаманці, а похвала його — червінці, і цей міщанин-неук, як бачите, платить нам далеко краще, ніж той високородний вельможа, який нас сюди привів.

Учитель танців. Я де в чому погоджуюся з вами... Та все ж мені здається, що для вас гроші надто вже багато важать; грошлюбство — така паскудна річ, що кожній чесній людині слід не показувати нахилу до неї.

Учитель музики. А проте ви ж не відмовляєтеся від тих грошей, що їх наш панок вам дає?

Учитель танців. Звісно, не відмовляюсь, але запевняю вас, я дбаю не тільки про гроші. Я хотів би, щоб він при своїх недостатках хоч трохи виховав свій смак.

Учитель музики. Я теж цього бажаю; ми ж обидва саме на це з усіх сил і працюємо. Чи так, чи інак, а він прославить наш хист серед вельможного товариства; він нам платитиме за інших, а вони нас вихвалитимуть за нього.

Учитель танців. Ось він іде.

Ява 2

Пан Журден у халаті й нічному ковпаку, учитель музики, учитель танців, учень учителя музики, співачка, двоє співаків, танцюристи, двоє лакеїв.

<...>

Учитель музики. Ми до ваших послуг.

Пан Журден. Вам довелося-таки трохи почекати; це тому, що я сьогодні вбрався так, як убирається шляхетне панство, а мій кравець прислав мені такі вузькі шовкові панчохи, що я втратив був усяку надію їх натягти...

Учитель музики. Ми тут для того, щоб виконувати всі ваші бажання.

<...>

Все безладдя, всі війни, що кояться в світі, виникають саме через те, що ніхто не вчиться музики.

Учитель танців. Всі злигодні людства, всі фатальні зміни, якими сповнена історія, всі помилки дипломатів, усі невдачі великих полководців, — усе це сталося саме через те, що людство не вміє танцювати.

Пан Журден. Як то?

Учитель музики. Хіба ж війна не є наслідок того, що між людьми немає єдності?

Пан Журден. Так.

Учитель музики. І якби всі люди вчилися музики, чи не було б це засобом об'єднати їх усіх і встановити загальний мир на землі?

Пан Журден. Ваша правда.

Учитель танців. Коли людина чинить правильно — чи то в родинних, чи то в державних справах, чи то командуючи військом, — хіба ж не кажуть завжди: такий-то зробив правильний крок у такій-то справі?

Пан Журден. Авжеж, так кажуть.

Учитель танців. А неправильний крок роблять чому? Хіба ж не тому, що не вміють добре танцювати?

<...>

Жан Лепотр. Перша постановка п'єси «Міщанин-шляхтич» у Версалі

Дія друга

Ява 1

Пан Журден, учитель музики, учитель танців.

Пан Журден. От так штука! Та й зграбненько ж ці хлопці підстрибують!

Учитель музики. Коли вони танцюватимуть під музику, буде ще краще. Побачите, який чудовий балет ми для вас приготували.

<...>

Ява 2

Пан Журден, учитель музики, учитель танців, лакей.

Лакей. Пане, ваш учитель фехтування прийшов.

Пан Журден. Скажи йому, щоб ішов сюди та починав вправу. *(До вчителя музики й до вчителя танців.)* Я хочу, щоб ви подивилися, як я фехтую.

Ява 3

Ті самі та вчитель фехтування.

<...>

Учитель фехтування. Тепер ви розумієте, на яку пошану заслужили в державі ми, учителі фехтування, й наскільки наше мистецтво вище за всякі інші некорисні науки, як, приміром, танці, музика або...

Учитель танців. Помалу, помалу, пане фехтмейстере! Прошу висловлюватися з повагою щодо танців.

Учитель музики. Будьте ласкаві, ставтеся з повагою до неперевершеної краси музики.

<...>

Ява 4

Учитель філософії; пан Журден; учителі музики, танців, фехтування; лакей.

Пан Журден. Ах, пане філософе, ви прийшли саме вчасно із вашою філософією. Зробіть ласку, помирить очих добродіїв.

Учитель філософії. В чім справа? Що сталося, панове?

Пан Журден. Та, бачте, посварилися за те, яке мистецтво вище: музика, танці чи фехтування... Ображали тут один одного... Мало до бійки не дійшло.

Учитель філософії. Ах, панове, чи ж можна так аж із шкури лізти? Та хіба ж ви не читали вченого трактату Сенеки «Про гнів»? Чи ж є що гіршого, ганебнішого за ту пристрасть, що робить людину подібною до лютого звіра? Хіба ж розум наш не повинен керувати всіма нашими почуттями?

Учитель танців. Даруйте, пане! Але ж він ображає нас обох, ставлячись із таким презирством до танців, яких я навчаю, та до музики — його професії!

Учитель філософії. Серйозна людина не повинна зважати ні на які образи. Найкраща відповідь на них — стриманість і терпіння.

Учитель фехтування. Вони такі нахабні, що прирівнюють свої професії до моєї!

<...>

Учитель філософії. А що ж таке, на вашу думку, філософія? Мені здається, що ви всі троє невігласи й нахаби! Та як ви смієте так самовпевнено базікати в моїй присутності, так безсоромно називати наукою речі, які не варті навіть того, щоб називатися мистецтвом! Це просто злиденне, жалюгідне ремесло вуличних борців, співаків та комедіантів!

Учитель фехтування. Геть, собачий філософе!

<...>

Усі вчителі, лупцюючи один одного, виходять.

Ява 5

Пан Журден, лакей.

Пан Журден. О! Бийте один одного скільки влізе; я не втручатимусь; чого доброго, ще порвеш собі вбрання, вас рознімаючи. Дурнем був би я, коли б устряв у вашу бійку, щоб і мені ще перепало!

Ява 6

Учитель філософії, пан Журден, лакей.

Учитель філософії (*поправляючи комір*). Вернімося до нашої лекції.

Пан Журден. Ах, пане, мені дуже прикро, що вони вас побили!

Учитель філософії. Пусте! Філософ до всього повинен ставитися спокійно, сприймати речі просто. Я складу на них сатиру в стилі Ювенала. Ого, вона їм добре дошкулить! Та годі про це. Чого, власне, ви хочете вчитися?

Пан Журден. Всього, чого зможу: я ж страх як хочу зробитися вченим! Така лють мене бере, тільки-но згадаю, що батько з матір'ю не вчили мене різних наук у дитинстві.

<...>

Учитель філософії. Ви маєте якісь основи, якісь початкові наукові знання?

Пан Журден. Ну, звісно! Я вмію читати й писати.

Микола Сапунов. Декорація кімнати пана Журдена

Учитель філософії. З чого ж ми з вами почнемо? Чи не хочете, я вас почну вчити логіки?

<...>

Пан Журден. Ех, та й слова ж які хитромудрі! Ні, ця логіка мені не до смаку. Давайте вивчати щось цікавіше.

Учитель філософії. Хочете вчитися моралі?

Пан Журден. Моралі?

Учитель філософії. Так.

Пан Журден. Що ж вона розповідає, ота мораль?

Учитель філософії. Вона розповідає про щастя, вчить людей стримувати свої пристрасті і...

Пан Журден. Ні, це не для мене: я запальний, як тисяча чортів, і ніяка мораль мене не стримає. Я волю гніватись та лаятись скільки влізе, коли маю на те охоту!

<...>

Учитель філософії. Ну, то чого ж я вас учитиму?

Пан Журден. Навчіть мене орфографії.

Учитель філософії. Охоче.

<...>

Гаразд. Щоб виконати ваше бажання, розглядаючи справу з філософського боку, треба почати все по порядку: по-перше, треба вивчити всі властивості літер і спосіб їх вимовляння. <...>

<...>

Щоб вимовити звук А, треба широко розкрити рота: А.

Пан Журден. А, А, А. Так.

Учитель філософії. Звук Е треба вимовляти, наближаючи нижню щелепу до верхньої: А, Е.

Пан Журден. А, Е, А, Е. Так, так. Та й цікаво ж!

Учитель філософії. А щоб вимовити звук І, треба ще більше наблизити щелепи, витягаючи куточки рота аж до вух: А, Е, І.

Пан Журден. А, Е, І, І, І, І. Так! Хай живе наука!

<...>

Ах! І чого ж то не вчився я раніше, щоб усе це знати!

Учитель філософії. Завтра ми розглянемо інші літери — приголосні.

<...>

Пан Журден. Будьте такі ласкаві! А тепер я маю сказати вам дещо під секретом... Я закохався в одну вельможну даму і прошу вас дуже — допоможіть мені написати до неї ніжну записочку; я хочу її кинути цій дамі до ніг.

Учитель філософії. Гаразд.

Пан Журден. Адже ж це буде гречно? Чи не так?

Учитель філософії. Звісно. Ви хочете написати до неї віршами?

Пан Журден. Ні, ні, навіщо віршами!

Учитель філософії. Ага! Ви волієте прозою?

Пан Журден. Ні, не хочу я ні прози, ні віршів.

Учитель філософії. Але ж конче треба щось: чи одне, чи друге.

Пан Журден. Чому?

Учитель філософії. А тому, пане, що ми можемо висловлювати наші думки тільки прозою або віршами.

Пан Журден. Тільки прозою або віршами?

Учитель філософії. Так, пане. Все, що не проза, — вірші, а що не вірші — проза.

Пан Журден. А коли ми розмовляємо, — це що ж таке?

Учитель філософії. Проза.

Пан Журден. Що? Коли я кажу: «Ніколь, принеси мені пантофлі та подай мені мого нічного ковпака», — то це проза?

Учитель філософії. Так, пане.

Пан Журден. Сто чортів! Сорок років з гаком розмовляю я прозою, а мені таке ніколи й на думку не спадало. <...>

<...>

Ява 8

Пан Журден, кравець, учень кравця, лакей.

Пан Журден. Ага! Ось і ви! А я вже почав був на вас гніватися.

Кравець. Я ніяк не міг прийти раніше, пане. Вже й так довелося засадити аж двадцятєро хлопців за ваше вбрання.

Пан Журден. Ви мені прислали такі вузькі шовкові панчохи, що я ледве в них вліз. Ось маєте: аж дві петельки луснуло.

Кравець. Вони ще розтягнуться.

<...>

Пан Журден (*придивляючись до кравцевого вбрання*). Еге-ге, добродію кравець! А крам оцей дуже мені знайомий, — він же від мого останнього костюма, що ви мені пошили! Я пізнав його одразу.

Кравець. То був такий добрий крам, пане... Я не міг утерпіти, щоб не відкрягти й собі клаптик на вбрання.

Пан Журден. Так-то воно так, але навіщо ж було крягти від мого?

<...>

Ява 9

Пан Журден, кравець, учень кравця, лакей.

<...>

Учень кравця. Шляхетний пане, зробіть ласку, дайте хлопцям децицю, щоб вони випили за ваше здоров'я.

Пан Журден. Як ти на мене сказав?

Учень кравця. Шляхетний пан.

Пан Журден. «Шляхетний пан!» Ось воно що значить убитися так, як убираються вельможні особи! А вберися-но поміщанському, то на тебе зроду не скажуть «шляхетний пан». (*Даючи гроші.*) Маєш, оце тобі за «шляхетного пана».

Учень кравця. Дуже вам вдячні, ваша ясновельможність.

Пан Журден. «Ясновельможність!» Ото! «Ясновельможність!» Постривай, друже мій... «Ясновельможність» теж дечого варта; це ж неабияка дрібничка — «ясновельможність»! Маєш! Ось що дає тобі його ясновельможність.

<...>

(*Набік.*) Добре зробив, що спинився, а то я б йому всього гаманця віддав.

<...>

1. Яким постає перед нами пан Журден? Опишіть його зовнішність та риси характеру, що вимальовуються з його слів та вчинків.
2. Розкажіть про вчителів пана Журдена. Хто з них вирізняється своєю чесністю та моральністю, а хто — навпаки?
3. За що Журден постійно винагороджував учня кравця? Як це його характеризує?
4. Що смішного, а що сумного ви помітили в прочитаних розділах?

Дія третя

<...>

Ява 3

Пані Журден, пан Журден, Ніколь, два лакеї.

Пані Журден. Горенько! Цього ще бракувало! Що це ти нап'яв на себе, чоловіче? Чи не здумав часом людей посмішити, що вбрався, наче городне опудало? Чи хочеш, щоб на тебе всі пальцями тицяли?

Пан Журден. Тільки дурні та дурелі, жінко, тицятимуть на мене пальцями.

Пані Журден. Вже й так тицяють. З твого поводження давно вже всі сміються.

Пан Журден. Хто ж оті всі, дозвольте запитати?

Пані Журден. Всі ті, що мають здоровий глузд і розумніші за тебе. <...>

<...>

Ява 4

Дорант, пан Журден, пані Журден, Ніколь.

<...>

Дорант. Слово честі, пане Журдене, я страх як скучив за вами! Знаєте, з усіх моїх знайомих ні до кого не почуваю я такої пошани, як до вас: саме сьогодні ранком я говорив про вас у королівській спочивальні.

Пан Журден. Я не вартий такої честі, вельможний пане. (*До пані Журден.*) В королівській спочивальні!

<...>

Дорант. Ви ще не забули, звісно, що я винен вам гроші?

Пані Журден (*набік*). Ще б пак! Ми пам'ятаємо це дуже добре.

<...>

Пан Журден. Здається, пам'ятаю. Я записав собі для пам'яті. Ось рахунок. Першого разу видано вам дві сотні луїдорів.

Дорант. Так.

Пан Журден. Другого разу — сто двадцять.

Дорант. Так, так.

Пан Журден. Потім — ще сто сорок.

Дорант. Ви маєте рацію.

Пан Журден. Все те разом становить чотири сотні шістдесят луїдорів, або п'ять тисяч шістдесят ліврів.

Дорант. Рахунок точний. П'ять тисяч шістдесят ліврів.

<...>

Підсумок точний. П'ятнадцять тисяч вісімсот ліврів. Додайте до цього рахунка ще дві сотні луїдорів, що ви їх дасте мені сьогодні, — і тоді буде рівно вісімнадцять тисяч франків, які я поверну вам незабаром.

Пані Журден (*стиха до пана Журдена*). Ну що, хіба ж я не вгадала?

<...>

Дорант. Якщо вам це незручно, то я звернуся до когось іншого.

Пан Журден. Ні, ні, вельможний пане.

Пані Журден (*стиха до пана Журдена*). Він не заспокоїть-ся, поки не пустить тебе з турбами.

Пан Журден (*стиха до пані Журден*). Цить, кажу тобі!
Дорант. Скажіть відверто, може, моє прохання для вас обтяжливе?

Пан Журден. Анітрохи, вельможний пане.

Пані Журден (*стиха до пана Журдена*). Це справжній пройдисвіт!

Пан Журден (*стиха до пані Журден*). Чи ти замовкнеш нарешті?

Дорант. Звісно, я маю багато знайомих, які охоче позичили б мені потрібну суму, але ж ви мій найкращий друг, і я просто боявся, що ви образитеся, якщо я позичу в когось іншого.

Пан Журден. Ви мені робите завелику честь, вельможний пане. Зараз я принесу гроші.

Пані Журден (*стиха до пана Журдена*). Що? Ти йому ще хочеш дати грошей?

Пан Журден (*стиха до пані Журден*). Що ж поробиш? Хіба ж я можу відмовити такій високій особі, яка ще нині вранці говорила про мене в королівській спочивальні!

<...>

Ява 6

Пан Журден, пані Журден, Дорант, Ніколь.

Пан Журден (*до Доранта*). Маєте. Тут рівно дві сотні луїдорів.

<...>

Дорант (*стиха до пана Журдена*). Наша чарівна маркіза, як я вже сповістив вас запискою, завітає зараз до вас пообідати й подивитися балет. Мені пощастило умовити її прийняти нарешті той подарунок, що ви його хочете їй презентувати.

Пан Журден. Відійдімо, про всякий випадок, трохи далі.

<...>

Дорант. А вам таки пощастило зворушити її серце! Жінки більш за все люблять, щоб задля них не жалкували грошей; ваші щоденні серенади, ваші численні букети, той чудовий феєрверк на воді, діамант, який ви їй подарували, і, нарешті, новий сюрприз, що ви його для неї готуєте,— все це набагато красномовніше розповідає про ваше кохання, ніж усі слова, які ви могли б сказати їй особисто.

<...>

Ява 7

Пані Журден, Ніколь.

Ніколь. Справді, пані, я таки добре заробила за мою цікавість. Але здається мені, що там не все чисто. Вони розмовляють про якісь справи, яких вам зовсім не можна знати.

Пані Журден. Вже давно, Ніколь, маю я підозру на мого чоловіка. Я певна, що він мене дурить, що він упадає коло когось, — от і намагаюся вивідати, коло кого саме. Крім того, час уже й про мою дочку подбати. Ти ж знаєш, як Клеонт її кохає, він і мені припав до серця, отож я й хочу допомогти йому в цій справі та віддати за нього Люсіль, якщо мені пощастить.

Ніколь. По правді вам скажу, моя пані, я просто в захваті, що ви погоджуєтеся на цей шлюб: вам подобається пан, а мені ще більше — його слуга. Ох, та й добре ж було б, коли б нас повинчали одночасно!

Пані Журден. Біжи ж мерщій до Клеонта та перекажи йому від мене, щоб він зараз же сюди з'явився: ми підемо разом до мого чоловіка просити в нього згоди на цей шлюб.

Ніколь. Біжу, пані, з радістю! Ще ніколи ви мені не давали приємнішого доручення.

Пані Журден виходить.

Ого зрадіють обидва!

<...>

Ява 10

Люсіль, Клеонт, Ков'ель, Ніколь.

<...>

Люсіль. В чому річ, Клеонте? Що з вами?

Ніколь. Та що з тобою, Ков'елю?

Люсіль. Чому ви такі сумні?

Ніколь. Чого це ти намурмосився?

<...>

Люсіль. Я бачу, вас збентежила наша сьогоднішня зустріч!

Клеонт (до Ков'еля). Ага-а! Зрозуміли, що накоїли!

<...>

Люсіль. Хіба ж я в тому винна? Коли б ви тільки захотіли мене вислухати, справа пояснилася б дуже просто: я сказала б вам, що винна в тій ранішній пригоді, яка завдала вам такої кривди, тільки моя стара тітка. Ми йшли разом з нею, а вона поклала собі в голову, що досить чоловікові лише наблизитися до дівчини, як він уже збезчещує її. Ця стара пані завжди гризе нас за легковажність і уявляє всіх чоловіків чортами, від яких чесні дівчата повинні тікати світ за очі.

Ніколь (до Ков'еля). В цьому-то й увесь секрет.

Клеонт. Ви мені правду кажете, Люсіль?

<...>

Ах, Люсіль, єдиним словом, що злітає з ваших уст, ви можете заспокоїти всю бурю мого серця! Як легко віриш тим, кого кохаєш!

Ков'ель. Ах, ви ж, бісенята! Та й ловко ж ви вмієте улестити нашого брата!

Ява 11

Пані Журден, Клеонт, Люсіль, Ков'ель, Ніколь.

Пані Журден. Дуже рада вас бачити, Клеонте; ви нагодилися саме до речі. Зараз прийде мій чоловік, скористайтеся нагодою і попросіть його віддати за вас Люсіль.

Клеонт. Ах, пані, які це солодкі слова! Як вони збігаються з моїми власними бажаннями! Чи міг я чекати на такий приемний наказ, чи міг я сподіватися на таку велику ласку?

Ява 12

Клеонт, пан Журден, пані Журден, Люсіль, Ков'ель, Ніколь.

Клеонт. Добродію, я вирішив обійтися без посередників і дозволяю собі звернутися до вас із проханням... <...> Отже, скажу вам без манівців: честь бути вашим зятем така для мене велика, що я вважав би себе за найщасливішу людину в світі, коли б міг заслужити такої ласки.

Пан Журден. Перше, ніж дати вам відповідь, добродію, я попрошу вас сказати мені: ви шляхетного роду?

Клеонт. Добродію, більша частина людей відповідає на таке запитання позитивно: слово сказати легко. Видавати себе за шляхетного тепер ніхто не соромиться, і такий звичай дозволяє носити крадену назву. Але я, щиро кажучи, дивлюся на такі речі трохи інакше. Я вважаю, що всякий обман принижує порядну людину. Негідно ховати своє справжнє походження, з'являтися товариству на очі під чужим титулом, видавати себе не за те, що ми є насправді. Звичайно, мої предки займали почесні посади, сам я чесно прослужив шість років у війську, і достатки мої такі, що я сподіваюся зайняти не останнє місце в товаристві, проте, незважаючи на все це, я не маю бажання привласнювати собі те звання, яке не належить мені з народження, хоч, може, інші на моєму місці і вважали б, що вони мають право це зробити; отже, скажу вам відверто, я — не шляхетного роду.

Пан Журден. Дозвольте, добродію, потиснути вашу руку, проте дочка моя — не для вас.

Клеонт. Чому?

Пан Журден. Ви не шляхетний — ви не матимете моєї дочки.

<...>

Ява 13

Пані Журден, Люсіль, Клеонт, Ніколь, Ков'ель.

Пані Журден. Не втрачайте мужності, Клеонте. (До Люсіль.) Ходім зі мною, дочко моя. Ти просто так батькові й відріж, що, крім Клеонта, ти ні за кого іншого не підеш.

Ява 14

Клеонт, Ков'ель.

Ков'ель. Ну, та й накоїли ж ви лиха з вашим благородством!

Клеонт. Що ж поробиш! Я маю власні переконання і ніколи їх не зречуся.

<...>

Ков'ель (сміється). Ха-ха-ха!

Клеонт. Чого ти смієшся?

Ков'ель. Одна кумедна витівка спала мені на думку: одурити нашого шляхетного пана й добути вам те, чого ви так бажаєте.

Клеонт. Як саме?

Ков'ель. Є прехороша ідея!

Клеонт. Та в чому ж річ?

Ков'ель. Тут у нас недавно був маскарад, а для мого жарту то саме до речі: я скористаюся з нього, щоб обкрутити нашого йолопа круг пальця. Це, звісно, комедією пахне, та з ним можна собі дозволити все, що заманеться. Чого там панькатись! Він і сам зіграє свою роль чудово й легко повірить кожній нісенітниці, якої б йому не набалакали. В мене й актори, й костюми напоготові; дозвольте мені взяти на себе всю справу.

Клеонт. Але ж поясни мені...

Ков'ель. Я зараз вам усе поясню. Ходімо лишень звідси: він повертається.

Ява 15

Пан Журден сам.

Пан Журден. Сто чортів! Усі мені дорікають, що я, мовляв, злигався з вельможними панами, а на мою думку, немає нічого приємнішого, як знатися з вельможним панством. Від них маєш тільки повагу та шану. Далєбі, я дав би собі на руці два пальці відрубати, аби народитися вдруге — графом чи маркізом.

<...>

Ява 18

Дорімена, Дорант.

Дорімена. Я не знаю, Доранте, чи не зробила я часом помилки, дозволивши вам привезти мене в дім, де я ні з ким не знайома.

Дорант. А в якому ж іншому місці, пані, могло б вітати вас моє кохання? Адже ж, боячися поголосу, ви не бажаєте зустрічатися зі мною сам на сам ні у вас, ані в мене.

Дорімена. <...> Я непомітно для себе самої звикаю до щоденних і надто великих доказів вашого до мене кохання. <...> Почалося з ваших частих візитів, за ними полилися освідчення в коханні, освідчення потягли за собою серенади й сюрпризи, а далі пішли вже подарунки. Я всьому тому противилась, але ви такий настійливий і крок за кроком примушуєте мене вам скорятися. <...>

Дорант. Давно вже час, маркізо, запевняю вас. Ви — вдова і ні від кого не залежите. Я сам собі господар і кохаю вас над життя. Чому б вам уже нині не зробити мене найщасливішою людиною в світі?

<...>

Ява 19

Пан Журден, Дорімена, Дорант.

Пан Журден (*зробивши два поклони, спиняється занадто близько біля Дорімени*). Відступіться трохи далі, пані.

Дорімена. Що?

Пан Журден. На один крок, будьте ласкаві.

Дорімена. Що таке?

Пан Журден. Відступіться трохи, щоб я міг ще втретє вам уклонитися.

Дорант. Маркізо, пан Журден розуміється на витонченому поводженні.

Пан Журден. Це мені така честь, пані, що ви зробили мене щасливим... Я такий радий, що маю щастя... <...> щоб я міг заслужити... так би мовити...

Дорант. Досить, досить, пане Журдене! Пані не любить довгих компліментів. Вона й без них багато вже чула про ваш гострий розум... (*Стиха до Дорімени.*) В цього доброго міщанина, як бачите, вельми кумедні манери.

Дорімена (*стиха до Доранта*). Так, це одразу впадає в очі. <...>

Дорант (*стиха до пана Журдена*). Глядіть же: ані найменшого натяку на діамант, який ви їй подарували...

Пан Журден (*стиха до Доранта*). А чи можна хоч поцікавитись, чи припав він їй до вподоби?

Дорант (*стиха до пана Журдена*). Та що ви! Боронь боже! То було б з вашого боку страх як нечемно. Якщо ви бажаєте

поводитися так, як годиться у вишуканому товаристві, то вдавай-те, нібито не ви його подарували. (*Вголос.*) Пан Журден, маркізо, каже, що він щасливий вітати вас у своїй господі.

Дорімена. Це для мене велика честь.

Пан Журден (*стиха до Доранта*). Який я вдячний вам, пане, що ви закинули їй добре слівце за мене!

<...>

1. Хто такі Дорант і Дорімена?
2. Чи знає Дорімена про справжні наміри Журдена та Доранта? Як це її характеризує?
3. Які нові риси Журдена виявляються в прочитаних діях?
4. Що думає пані Журден про шлюб? Про що мріє?
5. Опишіть Клеонта за його словами та діями. Чому він ледь не розірвав взаємини з Люсіль?
6. Розкажіть про слуг — Ніколь та Ков'єля.
7. Прокоментуйте найсмішніший, на ваш погляд, епізод комедії.

Дія четверта

Ява 1

Дорімена, пан Журден, Дорант, троє співаків, лакей.

Дорімена. О Доранте! Та це ж розкішний бенкет!

Пан Журден. Ви глузуєте з мене... Я волів би запропонувати вам щось достойніше вас, пані!

Дорімена, пан Журден, Дорант і троє співаків сідають до столу.

<...>

Дорімена. Я їм з великою насолодою, — оце вам відповідь на ваші компліменти.

Пан Журден. Ах, які чудові ручки!

Дорімена. Руки найзвичайнісінькі, пане Журдене; ви, мабуть, хочете сказати — цей діамант? О, він і справді чудовий!

<...>

Ява 2

Пані Журден, пан Журден, Дорімена, Дорант, співаки, лакеї.

Пані Журден. Ага-а! Та тут зібралася веселенька компанійка! Бачу добре, що на мене тут не чекали! То ось чому ви, коханий мій чоловіче, так поспішали вирядити мене на обід до моєї сестри? Там — до якоїсь вистави лаштуються, тут — бенкет на всю губу справляють! Ось на що ти своє добро гайнуєш?! Невідомих

дам без мене приймаєш, наймаєш для них співаків та комедіантів, а мене — геть із власної господи?!

Дорант. Що ви хочете сказати, пані Журден? Що це у вас за фантазія? Звідки ви взяли, що ваш чоловік витрачає на нас свої гроші, що це він дає обід на честь цієї дами? То знайте ж: обід улаштовую я, а він лише запропонував мені свою господу для розваги, і вам слід спершу зважити те, що ви хочете сказати, а потім уже говорити!

Пан Журден. Авжеж, авжеж, негіднице! Обід улаштовує пан граф для цієї вельможної дами. Він зробив мені велику честь, що обрав для цього мою господу, та ще й запросив і мене самого до столу.

<...>

Ява 3

Пані Журден, пан Журден, лакеї.

Пан Журден. Ах!.. Ну що ти наробила, негіднице?! Ти осоромила мене перед цілим світом!.. Отаких вельможних панів вигнати з моєї господи!

Пані Журден. Начхати мені на їхню вельможність!

Пан Журден. Не знаю, що мене стримує, клята бабо, що я ще й досі не тріснув тебе тарілкою по довбешці! Не дала й пообідати як слід!

<...>

Ява 5

Пан Журден, Ков'ель (переодягнений).

Ков'ель. Шановний добродію, не знаю, чи маю я честь бути вам знайомим?

Пан Журден. Ні, добродію...

<...>

Ков'ель. Я був великим другом вашого покійного батька.

Пан Журден. Мого покійного батька?

Ков'ель. Атож. То був справжній чесний шляхтич.

Пан Журден. Як ви сказали?

Ков'ель. Я кажу, що він був справжній чесний шляхтич.

Пан Журден. Мій батько?

Ков'ель. Атож.

Пан Журден. Ви його добре знали?

Ков'ель. Ще б пак!

Пан Журден. І ви його такого й знали? То був шляхтич?

Ков'ель. Звісно.

Пан Журден. Он як можна вірити людям!

Ков'ель. А що?

Пан Журден. Знайшлися такі йолопи, які запевняють мене, що він був крамарем!

Ков'ель. Ваш батько — був крамарем! То все лихі язики плетуть! Та він зроду не крамарював. Просто як людина надзвичайно привітна й послужлива, — до речі, він добре розумівся на різному крамі, — батько ваш охоче вибирав той крам по різних місцях, наказував приносити до себе додому, а потім уже роздавав його своїм приятелям за гроші.

Пан Журден. Я в захопленні, що познайомився з вами: ви їм посвідчите, що мій батько був шляхтичем.

Ков'ель. Я ладен це підтвердити перед цілим світом.

Пан Журден. Щиро вам дякую! А в яких справах довелося вам завітати до наших країв?

<...>

Ков'ель. <...> я зараз заїхав сюди, щоб повідомити вам дуже приємну для вас новину.

Пан Журден. Яку ж то?

Ков'ель. Чи знаєте ви, що син турецького султана завітав до нашого міста?

Пан Журден. Я? Ні.

Ков'ель. Та невже? З ним разом і пишний почет; всі збігаються на нього подивитися; його вітають і вшановують у нас як дуже високу особу.

Пан Журден. А я цього й не знав.

Ков'ель. Найважливіше для вас — те, що він закохався у вашу дочку.

Пан Журден. Син турецького султана?

Ков'ель. Атож. І хоче її сватати.

<...>

Дозвольте ж мені довести справу до кінця. Отож він прибув сюди просити у вас руки вашої донечки, а щоб його майбутній тесть був гідний такого вельможного зятя, він — з ласки своєї — надає вам звання «мамамуші», — це в них такий високий сан у їхній країні.

Пан Журден. «Мамамуші»?

Ков'ель. Атож, «мамамуші», тобто по-нашому — паладин. Паладини — це стародавні... ну... одне слово, паладин. Це найпочесніший сан у цілому світі, — таким чином, ви зрівняєтеся з найвидатнішими вельможами на землі.

Сцена з вистави
«Міщанин-шляхтич» Мольєра.
Театр «Комеді Франсез».
Франція. 1954

Пан Журден. Ач, який він прудкий!

Ков'ель. Його кохання не має сил чекати.

Пан Журден. Одне мене бентежить... Дочка моя страх яка вперта: закохалася по самісінькі вуха в такого собі Клеонта та ще й присягається, що вийде заміж тільки за нього.

Ков'ель. Вона передумає, тільки-но гляне на сина турецького султана. До того ж уявіть собі, який дивний випадок! Син турецького султана напрочуд схожий на того Клеонта. Я його бачив, мені його показали... Кохання, яке вона відчуває до одного, дуже легко може перескочити на іншого, і... Та я чую, він наближається. Ось і він сам.

Ява 6

Клеонт у турецькому вбранні, три пажі, пан Журден, Ков'ель.

Клеонт. Амбусахім окі бораф, Жордіна, саламалекі!

Ков'ель (*до пана Журдена*). Це означає: «Пане Журдене, нехай серце ваше цвіте цілий рік, як трояндовий кущ!» То звичайне привітання в їхній країні.

Пан Журден. Я покірний слуга їхньої турецької високості.
<...>

Ява 13

Муфтії; дервіші; пан Журден; турки, що танцюють.

<...>

Турки, що танцюють, надівають під звуки музики на пана Журдена тюрбан.

Муфтії (*подаючи панові Журденові шаблю*). Ти вже шляхтич, я не брехай. Шаблю приймай!

Турки (*видобуваючи шаблі*). Ти вже не шляхтич, ми не брейхай. Шаблю приймай!

<...>

Дія п'ята

Ява 1

Пані Журден, пан Журден.

Пані Журден. Ах, боже мій милосердний! Ой лишенько! На кого ти схожий! Що ти на себе нап'яв? Чи не зібрався ти часом до маскараду? Та кажи ж нарешті, що це все означає? Хто тебе так вичепутив?

Пан Журден. Чи чувано коли таке зухвальство! Розмовляти так з «мамамуші»?

Пані Журден. Що ти сказав?

Пан Журден. Так, так, тепер усі повинні мене поважати. Мене щойно зроблено «мамамуші». Чула?

<...>

Ява 6

Люсіль, Клеонт, пан Журден, Дорімена, Дорант, Ков'ель.

Пан Журден. Іди сюди, донечко моя, підійди-но ближче і подай руку цьому панові, який робить тобі честь, обираючи тебе собі за дружину.

Люсіль. Що з вами, тату? Що ви зробили з собою? Чи не комедію ви граєте?

Пан Журден. Ні, ні, яка там комедія! Це дуже серйозна справа і дуже почесна для тебе — кращого й не придумаєш! (*Показуючи на Клеонта.*) Ось твій майбутній чоловік — я даю його тобі.

Люсіль. Мені, тату?

Пан Журден. Атож, тобі. Мерщій подай йому руку і дякуй небові за своє щастя.

Люсіль. Я зовсім не хочу виходити заміж.

Пан Журден. А я, твій батько, цього хочу.

Люсіль. А я не хочу!

Пан Журден. Що це за вигадки? Ну! Кажу тобі ще раз, зараз же подай йому руку!

Люсіль. Ні, тату, я вже вам казала, що нізащо в світі не вийду ні за кого, крім Клеонта, і я радше зважуся на щось лихе, ніж... (*Пізнаючи Клеонта.*) Звісно, ви — мій батько, і я повинна вам у всьому коритися...

Пан Журден. Ах, який же я радий, що ти так скоро зрозуміла свій обов'язок! Як приємно мати таку слухняну дочку.

Ява 7

Пані Журден, Клеонт, пан Журден, Люсіль, Дорант, Дорімена, Ков'ель.

<...>

Пані Журден. Моя дочка згодна одружитися з турком?

Дорант. Звісно.

Пані Журден. Вона може забути Клеонта?

Дорант. Чого часом не зробиш, щоб перетворитися на вельможну даму!

<...>

Ков'ель (*до пана Журдена*). Пане, якщо дружина ваша захоче вислухати мене сам на сам, то я обіцяю вам, що вона дасть свою згоду на все, що схочете.

Пані Журден. Нічого знати не хочу!

<...>

Ков'ель (*стиха до пані Журден*). Ми вже цілісіньку годину подаємо вам різні знаки, пані. Невже ж ви ще й досі не бачите, що все це робиться тільки для того, щоб підробитися під пана Журдена з його кумедними химерами? Ми намагаємося обдурити його цим маскарадом. Адже це сам Клеонт — оцей син турецького султана.

Пані Журден (*стиха до Ков'еля*). Ага-а-а!

Ков'ель (*стиха до пані Журден*). А я, Ков'ель, перекладач при ньому.

Пані Журден (*стиха до Ков'еля*). Ага! Ну, коли і так — я здаюсь.

Ков'ель (*стиха до пані Журден*). Тільки і взнаки не давайте.

Пані Журден (*уголос*). Так! То інша річ. Гаразд, даю згоду на цей шлюб.

Пан Журден. Ох! Нарешті всі до розуму прийшли! (*До пані Журден*.) От бачиш, а ти ще не хотіла його вислухати! Я знав, що він пояснить тобі, що то значить — син турецького султана.

Пані Журден. Він мені все пояснив як слід, і тепер я задоволена. Треба послати по нотаря.

Дорант. Чудова ідея! А щоб ви, пані Журден, зовсім заспокоїлися й від сьогодні перестали ревнувати вашого шановного чоловіка, то той самий нотар, що підпише контракт вашої дочки, підпише й мій шлюбний контракт з маркізою.

Пані Журден. І на це залюбки даю мою згоду.

Пан Журден (*стиха до Доранта*). Це ви для того, щоб відвести їй очі?

Дорант (*стиха до пана Журдена*). Нехай собі втішається цією вигадкою.

Пан Журден (*стиха*). Гаразд, гаразд! (*Уголос.*) Пошліть по нотаря!

Дорант. А поки він прийде і складе шлюбні контракти, давайте подивимося наш балет і потішимо ним його турецьку високість.

Пан Журден. Блискуча думка! Ходімо ж сядьмо на свої місця.

Пані Журден. А Ніколь?

Пан Журден. Я віддаю її перекладачеві, а мою жінку хай бере, хто хоче!

Ков'єль. Дуже вам дякую, пане! (*Набік.*) От йолоп так йолоп! Другого такого й у цілому світі не знайдеш!

Комедія закінчується балетом.

(Переклад І. Стешенко)

Вікторина «Чи уважні ви читачі?»

Заверште речення.

1. Головним героєм комедії «Міщанин-шляхтич» є... .
2. Пан Журден прагне... .
3. Слуги в комедії — це... .
4. Люсіль — це... .
5. Вигадка про сина турецького султана належить... .
6. У турецького вельможу переодягнувся... .
7. Пана Журдена посвятили у неіснуючий сан... .
8. На бенкет пан Журден запросив... .
9. Маркіза Дорімена закохана у... .
10. Наприкінці комедії плануються весілля... .

1. Чим пояснюється жага пана Журдена здобути титул дворянина?
2. Що є провідною рисою характеру пана Журдена?
3. Чи можемо ми сказати, що основним об'єктом сатиричного зображення в п'єсі є пан Журден?
4. Яку мету, на вашу думку, має граф Дорант? Яку роль відведено графом панові Журдену?
5. Про які риси характеру Доранта можна говорити?
6. Чи протиставляє Мольєр Журденові його міщанське оточення? Розкрийте ідейну суть образів пані Журден, Люсіль та Клеонта.
7. Яку функцію в п'єсі Мольєра виконують образи слуг — Ніколь і Ков'єля?

8. Які засоби комічного автор використав, щоб якнайвлучніше змалювати своїх персонажів?
9. Як автор ставиться до бажання пана Журдена стати аристократом?
10. Що приваблює Журдена в аристократах і які вони насправді?
11. Які моральні висновки можна зробити, розглянувши образ пана Журдена?
12. У чому полягає комізм образу Журдена? Аргументуйте свою відповідь цитатами з тексту комедії.
13. Що висміює і що прославляє Мольєр у цій комедії?
14. Які висновки ви зробили для себе після ознайомлення з твором Мольєра?

За словами героїв дайте їм характеристику. Висловіть свою думку щодо актуальності цих тверджень у наш час.

1. У людях не так смішні якості, якими вони наділені, як ті, на які вони претендують.
2. Найбільший подвиг дружби не в тому, щоб показати другові наші недоліки, а в тому, щоб відкрити йому очі на його власні.
3. Як тільки дурень похвалить нас, він вже не видається нам таким дурнем.
4. Будь-яка пристрасть підштовхує до помилок, але до найбільш дурних підштовхує кохання.
5. Можна дати іншому корисну пораду, але не можна його навчити розумної поведінки.
6. Немає нічого дурнішого за бажання завжди бути найрозумнішим.
7. Люди невтішні, коли їх обманюють вороги або зраджують друзі, але вони нерідко дістають задоволення, коли обманюють або зраджують себе самі.

Основною темою комедії є тема марнославства. Пан Журден прагне будь-що потрапити до вищого суспільства, стати шляхтичем. Для цього він і вчиться, наймає учителів, у всьому намагається бути схожим на дворян — і в одязі, і в звичках, і в манерах. Сміх викликає не власне процес навчання — у тому, що людина хоче здобути освіту, немає нічого смішного, — а ганебне плазування, лакейське приниження Журдена перед придворними званнями й титулами, кумедне прагнення досягти аристократичного становища, не докладаючи зусиль для здобуття відповідної освіти.

Бажання посісти вище місце у суспільстві — природне для людини, тож комічного ефекту у п'єсі не виникло б, якби автор не показав, у яке саме «пристойне товариство» хоче потрапити Журден. Тому ідеєю комедії є викриття лицемірної моралі аристократії.

Разом із паном Журденом комічними образами є граф Дорант і маркіза Дорімена. Автор критично зображує їх, оскільки вони живуть беззмистовним життям, весь час тільки розважаються, прагнуть нажитися за чужий рахунок і, хоча за інтелектуальним рівнем не розумніші за інших, пишаться своїми титулами, належністю до вищого товариства, придворних кіл. Викриваючи плазування Журдена перед аристократією, автор викриває всю соціальну систему — від верхів до низів. Аристократи живуть за рахунок інших, міщани соромляться свого становища і прагнуть стати дворянами, кравці улещують клієнтів, щоб побільше вкрасти, вчителі дбають не про знання, а про гроші, а митці вважають, що «найщиріші оплески не нагодують шлунок».

Майстер комедії Мольєр поєднує соціальний аспект із любовною інтригою.

Згідно із законами класицистичної комедії, негативним образам п'єси протистоять образи позитивні: пані Журден — утілення здорового глузду, Клеонт — уособлення честі й гідності, слуги Ков'ель і Ніколь — утілення народного гумору, розуму, спритності й винахідливості. У їхніх висловах і зауваженнях виражено й авторську позицію.

Мольєр розробляв два види комедії — комедію характерів і комедію ситуацій. У «Міщанині-шляхтичі» поєднано обидва жанрові різновиди. З одного боку, ми маємо яскраві типові характери, а з іншого, тут безліч індивідуальних кумедних ситуацій, у які потрапляють герої.

Комедія «Міщанин-шляхтич» має неабияке виховне значення: людина повинна бути собою, виховувати в собі почуття гідності, вчитися, але ні перед ким не плазувати. Водночас автор утверджує право чесних і добрих людей на щастя.

Сцена з вистави
«Міщанин-шляхтич» Мольєра.
Театр «Буфф дю Нор».
Франція, 2014

Особливості комедії Мольєра «Міщанин-шляхтич»

Утілення правил класицизму в комедії	Порушення правил класицизму в комедії
<ul style="list-style-type: none"> • Єдність місця (будинок Журдена); • єдність часу (дія обмежується однією добою); • протиставлення негативних і позитивних персонажів; • викрито соціальні та людські вади 	<ul style="list-style-type: none"> • Порушено правило трьох єдностей (не витримано єдність дії: крім сюжетної лінії закоханого пана Журдена, у комедії розгортаються ще три лінії: Люсіль і Клеонта, Доранта і Дорімени, Ніколь і Ков'єля); • порушено жанрові межі, наявні сцени балету

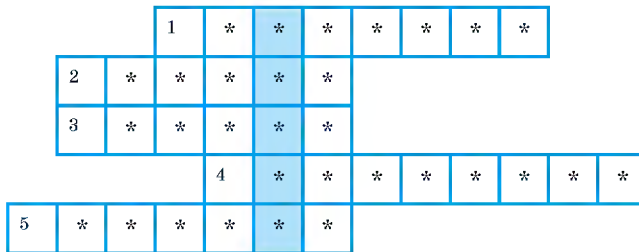

1. Складіть характеристику пана Журдена з точки зору сучасного читача.

2. Уявіть, що вам дали завдання поставити шкільну виставу за комедією Мольєра «Міщанин-шляхтич». Як ви добирали б акторів, які декорації використаєте?

Накресліть у зошиті кросворд (за зразком, наведеним у підручнику) та розв'яжіть його. Правильно розв'язавши кросворд, у виділених кольором клітинках ви зможете прочитати прізвище композитора, який написав музику до комедії «Міщанин-шляхтич».

1. Автор книги «Життя пана де Мольєра».
2. П'єса Мольєра, яку заборонили ставити.
3. Ім'я дочки Журдена.
4. Напрямок французької літератури кінця XVII ст. із суворими правилами.
5. Батьківщина Мольєра.

«Міщанин-шляхтич» — комедія-балет на 5 дій із музикою Жана Люллі уперше була поставлена 1670 року.

«Ось він, насмішкуватий і чарівний галл, королівський комедіант і драматург! Ось він — у бронзовій перуці

і з бронзовими бантами на черевиках! Ось він — король французької драматургії!» — так змальовував французького драматурга Мольєра в романі «Життя пана де Мольєра» російський письменник Михайло Булгаков.

У літературознавчих колах віддавна панує дещо зневажливе ставлення до цих грубуватих, але зі справжнім внутрішнім комізмом п'есок. Це упередження походить від самого законодавця класицизму Буало, що засуджував Мольєра за блюзнірство і потурання грубим смакам натовпу.

Це помітив і Пушкін, який писав, протиставляючи Мольєра Шекспіру: «Особи, створені Шекспіром, несуть, як у Мольєра, — типи такої-то пристрасті, такого-то пороку, але істоти живі, сповнені багатьох пристрастей, багатьох вад. У Мольєра скупий є скупим та й годі».

То хто ж він — король драматургії чи раб натовпу і його нищих смаків, оспівувач людини з усіма її пристрастями, позитивними рисами та недоліками чи викривач вад абстрактної людини?

Підсумуємо знання з теми

1. Які літературні напрями домінували в XVII столітті?
2. Назвіть основні ознаки мистецтва бароко.
3. Яке місце в культурі бароко посідає людина?
4. На ґрунті яких філософських ідей виник класицизм?
5. Яким чином ідеологія класицизму протиставила себе ідеології бароко?
6. Яких представників європейського класицизму ви знаєте?
7. Чому літературу античності класицисти сприймали як взірець для наслідування?
8. Схарактеризуйте жанрову систему класицизму.
9. Якими були вимоги, що визначали правила побудови класицистичної трагедії?
10. У чому полягала специфіка зображення характеру людини в літературі класицизму?

1. Що спільного і що відмінного в зображенні людини у представників класицизму — з одного боку, та письменників античності й епохи Відродження — з іншого?
2. На прикладах творів мистецтва проаналізуйте особливості стилів бароко та класицизму в західноєвропейській архітектурі. Порівняйте характерні особливості вивчених стилів.

3. Сформулюйте 3–4 відмінності, які особливо контрастно протиставляють стилі класицизму і бароко.
4. Як ви вважаєте, чи можуть твори доби бароко та класицизму зворушити, зацікавити сучасного читача і глядача? Що важливе нам у мистецтві попередніх епох?
5. Поміркуйте: чи є проблеми комедії Мольєра «Мищанин-шляхтич» актуальними сьогодні, чи продовжують у нашому житті своє існування Журдени, Доранти, Дорімени?

Світ і час вимагають розмаїття. Від химерного, непередбачуваного, розквітчаного бароко ми помандрували в епоху суворих канонів класицизму з його єдністю часу, місця та дії, з упорядкованістю, де чорне є чорним, а біле — білим. Ми ознайомилися зі сповненим драматизму баченням світу в епоху бароко у віршах Луїса де Гонгора-і-Арготе та Джона Донна, з духовними шуканнями людини, що заблукала у Всесвіті й залежить від вищих сил, з її тривогами та розчаруваннями, багатою символікою поетичного слова. Знайомство з іскрометною французькою комедією Мольєра, про якого В. Гюго писав: «...Три великі найхарактерніші генії нашої сцени — Корнель, Мольєр і Бомарше», — це свято сміху, але сміху очищувального, адже стільки ще в наш час Журденів із їхнім прагненням слави та переконанням, що все купується за гроші, Дорантів, які впевнені, що завжди знайдуться простаки, котрих лестощами можна обдурити й скористатися їхніми коштами.

Отже, наш багаж знань поповнився такими духовними надбаннями попередніх епох, до яких і нині звертаються митці різних країн.

Бордонов Ж. Мольєр. — М. : Просвещение, 1983.

Булгаков М. А. Життя господина де Мольєра. — М. : Просвещение, 1991.

Комедії : пер. з франц. / Мольєр ; передмова : В. Пащенко. — К. : Дніпро, 1981.

Мольєр. Комедії / пер. з франц. ; передмова Н. Орлик. — Х. : Фоліо, 2004.

Луїс де Гонгора — Вікіпедія. http://uk.wikipedia.org/wiki/Луїс_де_Гонгора.

Укрліб. http://ukrlib.in.ua/zarubijna_literatura/luis_de_gongora-i-argote/poezii-592.

Джон Донн — Вікіпедія. http://uk.wikipedia.org/wiki/Джон_Донн.

Подорож шоста. До людей високого польоту

Гей, нові Колумби й Магеллани,
Напнемо вітрила наших мрій!
Кличуть нас у мандри океани.
Бухту спокою облизує прибій.
Хто сказав, що все уже відкрито?
Нащо ж ми народжені тоді?
Як нам помістити у корито
Наші сподівання молоді?
Кораблі! Шикуйтеся до походу!
Мрійництво! Жаго моя! Живи!
<...>

В. Симоненко

Література ХХ — початку ХХІ ст.

Сучасність і новизна

- потік свідомості,
інтелектуальність;
- асоціальність,
іраціоналізм, суб'єктивізм

Антуан
де Сент-Екзюпері
1900–1944 рр.
«Маленький
принц»,
«Планета людей»
Франція

Перша
світова війна
(1914–1918)

Друга
світова війна
(1939–1945)

Річард Бах
Народився
1936 р.
«Чайка на ім'я
Джонатан
Лівінгстон»,
«Глюзії: у Подорожі
месії мимоволі»
США

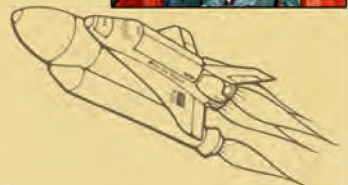

Барбара Космовська
Народилася
1958 р.
«Буба», «Буба:
мертвий сезон»
Польща

Перший політ
людини
у космос
(1961)

Розпад СРСР
та утворення
незалежної
держави України
(1991)

Художня література кінця ХХ — початку ХХІ ст. змушена виживати в умовах жорстокої конкуренції з відео, інтернетом та іншими реаліями сучасності. На межі ХХ–ХХІ ст. змінюється власне обличчя літератури: вона схрещується з технікою, набуває нових якостей та можливостей. Звісно ж, ця ситуація вдихнула нове життя у застарілі художні системи, активізувала їх взаємодію. Отже, література полишає звичні жанрові береги. Ми бачимо, що в сучасній літературі переплелися традиції та новаторство, стилі та жанри, тематика, художні засоби виразності. І це зробило її різноманітною, непередбачуваною, глибоко філософською. Нарівні з новими проблемами актуальними залишаються вічні. І тільки герой той самий — Людина! Перед вами — маршрутна мапа самостійних подорожей у світ найкращих книжок зарубіжної літератури. Прочитавши їх (або хоча б частину з них), ви розширите обрії своєї гуманітарної освіти, відкриєте для себе нові можливості й здобудете духовне багатство, якого не купиш за жодні гроші.

Антуан де Сент-Екзюпері — видатний французький письменник-гуманіст

- *Ім'я, прізвище:* Антуан Марі Жан-Батист Роже де Сент-Екзюпері.
- *Роки життя:* 1900–1944 рр.
- *Місце народження, проживання:* м. Ліон, Марсель (Франція).
- *Родина:* старовинна дворянська сім'я.
- *Навчання:* школа єзуїтів у Монтре, швейцарський пансіон католиків, Паризька школа мистецтв.
- *Діяльність, посади:* льотчик, письменник.
- *Сім'я:* одружений, дружина Консуело де Сент-Екзюпері.
- *Нагороди:* Національна книжкова премія в номінації «Документальна література», премія Феміна, Гран-прі Французької академії в номінації «Роман».
- *Основні твори:* «Маленький принц», «Нічний політ», «Завоювання повітря», «Планета людей» та ін.

Антуан де Сент-Екзюпері

Антуан де Сент-Екзюпері — французький письменник, відважний льотчик. Чого тільки не траплялося з ним під час польотів! Його діставали з-під уламків літака після катастрофи у Гватемалі, він падав зі скелі у Північній Африці, саджав літак на воді ріки Мекон в Індокитаї, гинув від спраги в Лівійській пустелі, намагався визволити полонених товаришів із ворожого африканського племені. Про нього складали героїчні легенди, його називали лицарем неба. Але нам він відомий передусім як лицар пера. У книгах письменника-льотчика розповідається про пригоди, про мужність товаришів, про роздуми над вічними поняттями любові, дружби, вірності, сенсу життя.

Народився Антуан Марі де Сент-Екзюпері 29 червня 1900 року в Ліоні у старовинній дворянській родині. Дитинство промайнуло в замку Ля Молль. На дев'ятому році життя його разом із молодшим братом віддали учитись до коледжу, який колись закінчив і батько. На початку Першої світової війни мати влаштувалася до шпиталю сестро-жалібницею, а дітей відвезла до Швейцарії в привілейований коледж, сподіваючись, що там вони почуватимуться як удома. У коледжі Антуан здобув широку гуманітарну освіту й добру підготовку в галузі природничих і точних наук.

І ось у великий світ вийшов недолугий, сором'язливий, не пристосований до самостійного життя юнак із дитячою посмішкою та без жодних ознак аристократичної статі.

1921 року молодого графа було призвано до армії, на курси пілотів. За рік, закінчивши службу, він переселився до Парижа. Тут почав писати. Але літературна праця статків не приносила. І тоді милий паризький юнак, розчарований мрійник, який вважав себе геть безнадійним невдахою, нащадок лицаря Святого Граалю, почав служити у конторі черепичного заводу, а потім торгувати автомобілями, книгами.

Екзюпері власним коштом навчається у ветеранів війни, тепер цивільних пілотів, льотної справи. Його вчителі на той час закладали першу повітряну лінію Париж–Лондон, пізніше Тулуза–Касабланка.

А 1925 року Екзюпері став пілотом компанії «Аеросталь», що доправляла пошту на північне узбережжя Африки. Він спав на дверях, покладених на два порожні ящики, писав та їв на перекинутій діжці, читав при світлі газової лампи. Але врешті-решт знайшов спокій, відчув себе по-справжньому щасливим. Для внутрішньої рівноваги йому були необхідні відчуття постійної небезпеки та можливість здійснити подвиг.

У Марокко він отримав звання молодшого лейтенанта.

Зазнавши першої важкої аварії, Екзюпері пориває з коханою дівчиною через наполегливі вимоги її батьків зрестися небезпечного фаху, працює в торговельній фірмі.

1926 року їде працювати на поштово-повітряну лінію Тулуза–Касабланка.

1927 року очолює аеропорт в Кап-Джубі, у Північній Африці. У представленні до ордена Почесного легіону про Сент-Екзюпері було сказано: «Пілот рідкісної сміливості, чудовий майстер своєї справи». Тоді ж йому й довелося здійснити аварійне приземлення в пустелі, і саме воно стало поштовхом до написання повісті «Маленький принц».

Він був надзвичайно добрим: коли в нього вилилися гроші — давав у борг навсібіч, коли ж вони закінчувалися — жив за рахунок друзів. Важкий, кумедно-незграбний, із орденом Почесного легіону та Воєнним хрестом, що криво теліпалися, у засмальцьованому кашкеті, Екзюпері був об'єктом загальної любові та піклування...

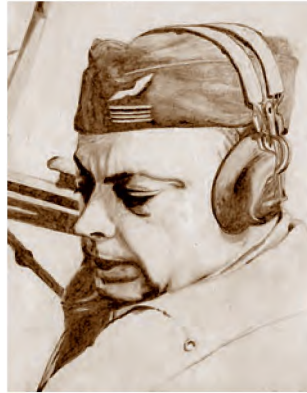
Коли його друг Гійоме розбився в Кордильєрах, він кілька днів поспіль кружляв над мертвими гірськими вершинами, пірнав аж на дно крижаних ущелин. «Лежачи в снігу, я тебе бачив, але ти мене не розгледів», — казав потім Гійоме, котрий дивом урятувався. «Як же ти дізнався, що це я тебе шукаю?» — спитав Сент-Екзюпері. «А хто ж іще наважився б літати так низько в горах?» — відповів товариш.

Одного разу, коли відважний пілот показував карколомні трюки, фігури вищого пілотажу, машина почала розвалюватися на частини просто в повітрі.

«Мені-то кінець, але ж не падати прямо на святковий натоп», — устиг подумати він і знайшов у собі сили та вміння дотягти літак на безпечну для людей відстань.

Восени 1932 року Екзюпері як пілот-випробувач дивом рятується від загибелі зі своїм гідропланом у бухті Сан-Рафаель. Після аварії він занурюється у стихію літератури й кіно. За його творами «Південний поштовий» і «Нічний політ» тоді саме створювали фільми. Екзюпері закріпив за собою п'ять патентів на наукові винаходи в галузі аеродинаміки.

Під час війни його не брали у військову авіацію за станом здоров'я, хоча він використав усі свої зв'язки, щоб потрапити саме

**Сент-Екзюпері
в кабіні свого літака**

до діючої частини. Тому він погодився працювати в ескадрильї 2-33 добровольцем. «Я не люблю війну, але ніяк не можу залишатися в тилу, коли інші ризикують життям... Я хочу брати участь у цій війні в ім'я любові до людей», — писав Екзюпері.

Після поразки Франції Екзюпері емігрує до Америки. Навесні 1943 року він у Алжирі. Межею віку для діючого пілота на той час було 35 років, а Екзюпері — вже 43.

Він зазнав багатьох травм, рухи лівої руки були обмежені. Але своєю наполегливістю, силою авторитету домогся дозволу брати участь у бойових операціях. І знову він над Францією з фотокамерою. І знову аварія. Генерал дає дозвіл на п'ять вильотів — Екзюпері домагається шести, а потім — семи, восьми... «Я залишусь із товаришами до кінця. Думаю, уже недовго». 31 липня 1944 року, зробивши свій дев'ятий політ, не повернувся із завдання з острова Корсики на той час уже майор Екзюпері.

Антуан де Сент-Екзюпері був людиною надзвичайно обдарованою, яскравою, високоморальною. «Дитинство — ось величезний край, звідки приходять кожен», — писав Екзюпері. «Звідки я родом? Я родом із мого дитинства, ніби з якоїсь країни». У його творчості, мабуть, немає жодної книги, у якій би він не згадував про своє дитинство, адже саме в ньому він дістав перші моральні уроки.

І виник у нього задум написати казку для дорослих та дітей «Маленький принц». Про що ж ця казка? Про те, як маленький хлопчик, що прилетів з іншої планети, побачив нас, людей, нашу Землю, як він зміг поділитися мудрістю навіть із дорослими, адже саме в дитинстві в людині закладається все найкраще. «Можливо, у мене покликання відкривати джерела», — писав А. де Сент-Екзюпері, вважаючи дитинство таким невичерпним джерелом.

Маленький принц

<...>

/

Коли мав я шість років, у книжці під назвою «Билиці» — там про тропічні ліси розповідалося — побачив якимось химерний

Браслет Сент-Екзюпері, знайдений у морі поблизу Марселя

малюнок. На малюнку здоровезний удав ковтає якогось хижака. Ось копія того малюнка.

У книжці було написано: «Удав ковтає свою жертву цілою, не прожовуючи. Після цього він не може й ворухнутися, спить собі півроку, аж поки перетравить їжу».

Я чимало думав про сповнене пригод життя в джунглях та й собі намалював кольоровим олівцем мій перший малюнок. Малюнок № 1. Ось що я зобразив.

Я показав цей твір дорослим і спитав, чи не лякає він їх.

А мені на те:

— Чого б то капелюх нас лякав?

Але ж то був не капелюх. То був удав, що проковтнув слона. Тоді я зобразив удава в розрізі, аби дорослим було зрозуміліше. Їм завжди треба все тлумачити. Ось мій малюнок № 2.

Дорослі порадили мені не малювати більше гаддя ні в натурі, ні в розрізі, а краще цікавитися географією, історією, математикою та граматиною. Отак і сталося, що я в шість років зрікся блискучої малярської кар'єри. Зазнавши провалу з малюнками № 1 і № 2, я геть зневірився в собі. Дорослі такі нетямовиті, а діти просто не в змозі розжовувати їм усе.

Отож я мусив обрати собі інше ремесло, і я навчився керувати літаками. Я облетів майже цілий світ. І географія, сказати по щирості, стала мені у великій пригоді. Я умів з першого погляду одрізнити Китай од Арізони. То вельми корисно, надто як уночі з курсу зіб'єшся.

<...>

Так жив я сам-один, не маючи нікого, з ким міг погомоніти-порадитися, аж до аварії, що спіткала мене шість років тому в Сахарі. Почав давати збої двигун мого літака. Ні механік, ні пасажир з мною не летіли, довелося поратися самому, хоч ремонт був складний. Тут таке: або пан, або пропав. Питної води я мав ледве на тиждень.

Отож першого вечора я заснув на піску в пустелі за тридев'ять земель від будь-якої людської оселі. Я був ще самотніший, ніж потерпілий на плоту посеред океану. Уявіть собі мій подив, коли на зорі мене збудив якийсь чудний голосочок.

Він сказав:

— Прошу... намалюй мені баранця.

— Га?

— Намалюй мені баранця...

Я скочив, наче мене громом ударило. Старанно протер очі. Пильно роззирнувся навкруг. І побачив дивовижного хлопчика, що поважно мене розглядав. Ось його найкращий портрет, якого мені пощастило згодом намалювати. Та, звісно, на моєму малюнку він далеко не такий гарний, як був насправді. Не я тут виною. Коли я мав шість років, дорослі відбили у мене охоту до того, щоб стати художником, і я тільки й навчився, що малювати удавів — у натурі та в розрізі.

Отож я вираченими від подиву очима дивився на цю прояву. Не забувайте, що я був за тридев'ять земель, на безлюдді. А проте зовсім не здавалося, щоб це хлоп'я заблукало або вкрай зморилося чи вмирає з голоду, спраги або зі страху. На око годі було сказати, що це дитина, яка загубилася серед пустелі, запропастилася край світу. Нарешті до мене вернулася мова, і я сказав:

— А... що ти тут робиш?

Та він знову попросив тихо й вельми поважно:

— Прошу... намалюй мені баранця...

<...>

— Ось тобі ящик. А в ньому той баранець, який тобі до вподоби.

<...>

III

Збігло чимало часу, поки я втямив, звідки він узявся. Маленький принц про все допитувався в мене, зате моїх питань, здавалося, не чув. Лише з випадково зронених слів мені помалу все стало зрозумілим. Так, побачивши мій літак уперше (я не малюватиму літака — для мене це дуже морочливо), він спитав:

— Що то за штуковина?

— То не штуковина. Ця річ літає. Це літак. Мій літак.

І я гордо розтлумачив йому, що вмію літати. Тоді він вигукнув:

— Як? Ти упав з неба?

— Авжеж, — відказав я скромно.

— От дивина!

І маленький принц так голосно зареготав, що мені стало досадно. Я хочу, щоб моему лихові бодай співчували. Потім він додав:

— Отже, і ти прибув з неба. А з якої планети?

Ось де розгадка його таємничої появи тут, у пустелі!

— То ти потрапив сюди з іншої планети? — гостро спитав я.

Та він не відповів. Розглядаючи мого літака, він тихо хитав головою:

— Але ж на ньому ти не міг прилетіти здалеку...

<...>

IV

Так я довідався про ще одну важливу річ: його рідна планета завбільшки десь із хату!

<...>

Я маю всі підстави думати, що планета, з якої прилетів маленький принц, астероїд В-612. Цей астероїд бачили лишень раз, 1909 року, його помітив у телескоп один астроном турецький.

<...>

Я розповів вам такі подробиці про астероїд В-612 і навіть назвав його номер усе через отих самих дорослих. Дорослі полюбляють цифри. Коли розповідаєш їм про свого нового приятеля, вони зроду не поцікавляться найістотнішим. Зроду вони не питають: «А який у нього голос? Які ігри він любить? Чи колекціонує метеликів?» Натомість питають: «Скільки йому літ? Скільки у нього братів? Скільки він важить? Скільки його батько заробляє?» І потім гадають, що вже знають людину. Якщо скажеш дорослим: «Я бачив гарний будиночок цегляного кольору, на вікнах герань, а на даху голубів», вони не можуть уявити його собі. Їм треба сказати так: «Я бачив будинок на сто тисяч франків». Тоді вони вигукують: «Яка розкіш!»

<...>

V

Щодень я дізнавався щось про його планету, про те, як він покинув її і як мандрував по світах. Він розповідав про це поступово, і то принагідно. Отак третього дня я дізнався про трагедію з баобабами.

<...>

Справді, на планеті маленького принца, як і на всіх інших планетах, росли трава і бур'ян. Отож є там добре насіння доброго, корисного зілля і погане насіння поганого зілля, бур'яну. Але насіння невидиме. Воно спить, сховане в землі, аж поки якійсь насінині заманеться прокинутись. Тоді воно потягається і спершу несміливо пускає до сонця паросток — безневинну чарівну муравочку. Якщо це редиска або рожа, хай собі здорові ростуть. А коли це якийсь бур'ян, треба його одразу, як тільки розпізнаєш пагін, виполоти з корінням. Ну, а на планеті маленького принца було жахливе насіння... Це насіння баобабів. Земля на планеті була вражена тим насінням. А баобаб — така рослина, що коли не розпізнаєш її вчасно, то вже ніколи не позбудешся. Він захарастить цілу планету. Він прониже її своїм корінням. А якщо планета дуже маленька, а баобабів забагато, вони роздеруть її на клапті.

— Є такий закон, — сказав мені згодом маленький принц. — Причепурився сам уранці, причепури гарненько і свою планету. Треба полоти баобаби зараз же, як тільки побачиш, що то не рожі, бо молоді пагінці рожі і баобабів майже однакові. Ця праця дуже нудна, але зовсім легка.

<...>

VII

<...>

- Якщо баранець їсть кущі, то він і квіти їсть?
- Баранець їсть усе, що попадеться.
- Навіть квіти з колючками?
- Авжеж, навіть квіти з колючками.
- Навіщо ж тоді колючки?

<...>

— Колючки ні на що не потрібні, квіти випускають їх просто од злості!

— О!

Відтак, трохи помовчавши, гукнув майже сердито:

— Я тобі не вірю. Квіти такі кволі. І простодушні. І вони підбадьорюють себе. Гадають, що колючі вони страшніші...

<...>

— Я знаю одну планету. Живе там такий собі червонопикий добродій. Він не понюхав ні разу жодної квітки. Зроду не глянув на зірку. Нікого ніколи не любив. Він тільки й робить, що підбиває цифри. І цілий день торочить: «Я людина поважна! Я людина поважна!» — достоту, як ти. І дметься з пихи. А насправді він не людина, він гриб.

— Що?

— Гриб!

<...>

VIII

<...> На планеті маленького принца завше росли звичайні прості квіти — вони мали нерясно пелюсток, місця займали мало й нікого не турбували. Вони розпускалися вранці в траві, а надвечір никли. А та квітка проклюнулась із насінини, занесеної невідомо звідки, і маленький принц викохував той пагінчик, такий неподібний до інших билинок. А що, як це якась одміна баобаба? Та кущик незабаром перестав рости, і на ньому виліз пуп'янок. Маленький принц ізроду не бачив ще таких буйних пуп'янків і відчував, що от-от станеться якась диво. Одначе квітка, схована в своїй зеленій світличці, ще не була готова, вона все чепурилася. Старанно добирала барви. Вона виряджалася поволі, приміряючи одну по одній пелюстки. Вона не хотіла виходити скуйовджена, як самосійний мак. Вона хотіла показатись у всій своїй пишноті. Авжеж, вона була така чепурушка! Таємниче вбирання тривало багато днів. Аж от якось уранці, тільки встало сонце, квітка розпустилась.

Як дбайливо вона готувалася, стільки поралася, а нині, позіхаючи, сказала:

— Ох! Я ледве прокинулась!.. Даруйте мені... Я ще зовсім не зачесана...

Маленький принц не тямився од захвату:

— Яка ви гарна!

— Правда? — тихо озвалася квітка. — І народилась я разом із сонцем...

Маленький принц, звісно, здогадався, що красуня не надто скромна, зате вона була така прегарна!

— Здається, пора снідати, — додала вона по хвили. — Прошу, потурбуйтеся про мене...

Збентежений маленький принц розшукав поливальницю й полив квітку.

Скоро з'ясувалося, що красуня гордовита й вередлива, і маленький принц попомучився з нею. Якось, мовлячи про свої чотири колючки, вона заявила йому:

— Хай приходять хоч тигри пазуристі — не страшно!

— На моїй планеті тигри не водяться, — відказав маленький принц, — а потім тигри не їдять трави.

— Я не трава, — стиха кинула квітка.

— О, пробачте...

— Тигрів я не боюся, зате терпіти не можу протягів. У вас немає ширми?

«Не може терпіти протягів... для рослини кепсько, — подумав маленький принц. — З цією квіткою морока та й годі...»

— Увечері накрийте мене ковпаком. У вас тут надто холодно. Дуже незатишна планета. Там, звідки я прибула...

<...>

Отож маленький принц, хоч він і любив прегарну квітку, проїнявся якоюсь недовірою. Порожні необов'язкові слова він узяв близько до серця і відчув себе нещасливим.

— Не треба було слухати її, — довірливо мовив він мені якось. — Ніколи не треба слухати квітів. Треба просто милуватися ними і дихати їхніми пахоцями. Моя квітка напахтила всю мою планету, а я не умів нею тішитися. Оті балачки про тигрячі пазури... вони б мали зворушити мене, а я розгнівався...

А ще він признавався:

— Тоді я ще нічого не розумів! Треба було зважати не на слова, а на діла. Вона впоювала мене своїм ароматом, ряхтіла, як сонце. То чом би я мав від неї тікати? Адже за тими її нелукавими хитрощами я мав би вгадати ніжність. Квіти-бо такі свавільні! Але я був занадто молодий, щоб уміти любити.

1. Чому Екзюпері так цінує світ дитинства?
2. Коли і за яких обставин ми зустрічаємося з маленьким принцом?
3. Що спричинило подорож маленького принца? Яким він постає в цей момент?
4. Розкажіть про троянду та її взаємини з маленьким принцом. Чи герой одразу зрозумів її?
5. Як маленький принц жив на своїй планеті?
6. Як ви розумієте слова автора: «Діти, стережіться баобабів!» Чим вони так небезпечні?
7. Яке символічне значення цього образу?
8. Яким ви уявляєте маленького принца? Зробіть його словесний портрет.
9. Маленький герой потрапляє у світ дорослих, і багато що йому стає незрозумілим, викликає здивування та смуток. Чому?

IX

Мені здається, що він утік з мандрівними птахами. Вранці того дня ретельно поправ свою планету.

<...>

<...> Він гадав, що ніколи більше не вернеться. Але того ранку звична праця здавалася йому такою любою. А коли востаннє полив квітку й лагодився накрити її ковпаком, йому навіть збиралося на плач.

— Прощавайте, — мовив він квітці.

Красуня не відповіла.

— Прощавайте, — сказав він ще раз.

Вона кахикнула. Не від застуди.

— Я була нерозумна, — озвалася нарешті квітка. — Даруй мені.

І спробуй бути щасливим.

І ні слова докору. Маленький принц був вражений. Стояв, збентежений і знічений, зі скляним ковпаком у руці. Не розумів, звідки ця погідна ніжність.

— Авжеж, я люблю тебе, — почув він. — Моя вина, що ти цього не знав. Але це пусте. Ти був такий самий дурненький, як і я. Спробуй знайти свою долю... Облиш цей ковпак, він уже мені не потрібний.

— А вітер...

— Не так я вже й застуджена... Нічна прохолода піде мені на користь. Я ж квітка.

— А звірята...

— Слід перетерпіти, коли заведеться дві-три гусениці: я ж хочу познайомитися з метеликами. Здається, вони прегарні. Та й хто ж

мене провідуватиме? Ти-бо будеш далеко. А великих звірів я не боюся. Я теж пазуриста.

І простодушно показала свої чотири шпичаки. Потім додала:

— Та не барися, це мене дратує. Намислив іти, то йди.

Бо не хотіла, аби маленький принц бачив, як вона плаче. То була дуже гонориста квітка...

X

Найближче до планети маленького принца були астероїди 325, 326, 327, 328, 329 і 330. Спершу він вирушив туди: треба ж знайти якесь діло та й чогось навчитися.

На першій астероїді жив король. Убраний у шарлат і горностаї, він сидів на престолі — дуже простому, а все ж величному.

— А ось і підданець! — гукнув король, угледівши маленького принца.

«Звідки він може мене знати, — подумав собі маленький принц. — Він же мене зроду не бачив!»

Він не відав, що світ для королів дуже спрощений. Для них усі люди — підданці.

<...>

— Мені пора, — сказав він королю. — Більше нема чого тут робити.

— Зостанься! — мовив король, неабияк гордий з того, що в нього знайшовся підданець. — Зостанься, я призначу тебе міністром.

— Міністром чого?

— Ну, міністром... міністром юстиції.

— Але ж тут нема кого судити.

<...>

— То суди сам себе, — відказав король. — Це найважче. Себе судити набагато важче, ніж інших. Якщо ти зумієш правильно судити самого себе, то ти справді мудрий.

<...>

XI

На другій планеті жив шанолуб.

— Ага, ось і шанувальник з'явився! — гукнув він, угледівши ще здалеку маленького принца.

Адже для чваньків усі люди — то їхні шанувальники.

— Добридень,— мовив маленький принц.— Який кумедний у вас капелюх.

— Це для вітання,— відповів шанюлюб.— Щоб уклонятися, коли мене вітають. На жаль, сюди ніхто не зазирає.

— Он як? — сказав маленький принц, нічого не второпавши.

— Поплеци у долоні,— порадив йому шанюлюб.

Маленький принц заплескав у долоні. Шанюлюб скинув капелюха й поштиво вклонився.

«Тут веселіше, ніж у короля»,— подумав маленький принц. І знов заплескав у долоні. А шанюлюб, скидаючи свого капелюха, ще раз уклонився.

<...>

Та шанюлюб не слухав. Гонористі люди глухі до всього, окрім хвали.

<...>

XII

На дальшій планеті жив п'яничка. Маленький принц пробув там зовсім недовго, а все одно його поїняла глибока журба. П'яничка мовчки сидів перед цілою батареєю пляшок — порожніх і повних.

— Що ти тут робиш? — поцікавився маленький принц.

— П'ю,— похмуро буркнув п'яничка.

— Навіщо ти п'єш? — спитав маленький принц.

— Щоб забути,— відповів п'яничка.

— Що забути? — допитувався маленький принц; йому стало шкода п'янички.

— Забути, що мені соромно,— признався п'яничка і похнюпив голову.

— Чого ж тобі соромно? — спитав маленький принц; йому дуже хотілося чимось зарадити неборакові.

— Соромно, що п'ю! — додав п'яничка й замовк остаточно.

А маленький принц, ні в сих ні в тих, пішов геть.

«Ці дорослі, безперечно, якісь дуже чудні»,— думав він дорогою.

XIII

Четверта планета належала ділкові. Цей чолов'яга був такий заклопотаний, що коли прийшов маленький принц, навіть голови не звів.

— Добридень,— сказав маленький принц.— У вас погасла цигарка.

— Три та два — п'ять. П'ять та сім — дванадцять. Дванадцять та три — п'ятнадцять. Добридень. П'ятнадцять та сім — двадцять два. Двадцять два та шість — двадцять вісім. Нема коли прикурити. Двадцять шість та п'ять — тридцять один. Ху! А всього виходить п'ятсот один мільйон шістсот двадцять дві тисячі сімсот тридцять один.

— П'ятсот мільйонів чого?

<...>

Ділок зрозумів, що йому не дадуть спокою.

— Отих маленьких штучок, що їх іноді можна бачити в повітрі.

— Це що ж, мухи?

— Та ні, такі дрібненькі, блискучі.

— Бджоли?

— Та ні. Дрібненькі золоті штучки, що викликають мрії у ледацюг. А я людина поважна. Мені мріяти нема коли.

— А-а! Це зорі!

— От-от, зорі.

— П'ятсот мільйонів зірок? А що ж ти з ними робиш?

— П'ятсот один мільйон шістсот двадцять дві тисячі сімсот тридцять одна. Я людина поважна, я люблю точність.

— То що ж ти робиш із тими зірками?

<...>

— Нічого. Я ними володію.

— Володієш зірками?

<...>

— А нащо тобі володіти зірками?

— Щоб багатим бути.

— А нащо бути багатим?

— Щоб купувати ще нові зірки, якщо їх там хтось відкриє.

<...>

XIV

П'ята планета була вельми цікава. Вона виявилася з усіх найменша. На ній тільки й ставало місця, що для ліхтаря та ліхтарника. Маленький принц ніяк не міг збагнути, навіщо серед небес, на планетці, де немає ні будинків, ні жителів, потрібні ліхтар та ліхтарник. Але він подумав:

«Можливо, цей чоловік тут і недоречний. А проте він не такий недоречний, як король, шанолуб, ділок і п'яничка. Його праця має все ж якийсь глузд. Коли він запалює свого ліхтаря — буцімто народжується ще одна нова зірка або квітка. Коли гасить

ліхтар — буцімто присипляє зірку чи квітку. Гарна робота! Вона таки справді корисна, бо красива».

І, порівнявшись із планетою, він шанобливо привітався до ліхтарника.

— Добридень,— мовив він.— Навіщо ти оце погасив ліхтаря?

— Таке розпорядження,— відказав ліхтарник.— Добридень.

— А що то за розпорядження?

— Щоб я гасив свого ліхтаря. Добривечір.

І він знову запалив ліхтаря.

— А нащо ти знов його засвітив?

— Таке розпорядження,— відповів ліхтарник.

— Не розумію,— признався маленький принц.

— А що тут не розуміти,— сказав ліхтарник.— Розпорядження це розпорядження. Добридень.

І погасив ліхтаря.

<...>

«Цього чолов'ягу,— сказав собі маленький принц, торуючи шлях,— цього чолов'ягу зневажали б усі інші: і король, і шаноблю, і п'яничка, і ділок. А проте лише він, як на мене, не смішний. Либонь, тому, що він не думає про себе».

<...>

XV

Шоста планета була вдсятеро більша од попередньої. На ній жив дід, він писав грубезні книжки.

— Чи ти ба! — гукнув він, угледівши маленького принца.— Мандрівець!

Маленький принц сів на стола — звести дух. Він уже так здох жився!

— Звідки ж ти? — спитав його старий добродій.

— А що це за грубезна книжка? — поцікавився маленький принц.— Що ви тут робите?

— Я географ,— мовив старий добродій.

— А що таке географ?

— Це вчений, котрий знає, де розташовані моря, річки, міста, гори й пустелі.

— Як цікаво! — вигукнув маленький принц.— Оце вже справжній фах!

І він розирнувся по планеті географа. Зроду маленький принц не бачив планети такої величної.

— А вона дуже гарна, ваша планета. А океани тут є?

— Цього я не можу знати,— мовив географ.

— А-а! — протягнув маленький принц розчаровано. — А гори?

— Цього я не можу знати, — відказав географ.

— А міста, річки, пустелі?

— Цього я теж не можу знати.

— Але ж ви географ!

— Авжеж, — сказав дід. — Я географ, а не мандрівець. Мені геть бракує мандрівців. Не географи ж ведуть облік міст, річок, гір, морів, океанів і пустель. Географ — особа надто поважна, щоб вештатися світами. Він не виходить зі свого кабінету. Але він приймає у себе мандрівців. Розпитує їх, записує їхні розповіді. І якщо розповіді когось із них географа зацікавлять, то він з'ясовує, чи порядна людина той мандрівець.

— А навіщо?

— Бо коли мандрівець набреше, в підручниках з географії буде лише плутанина. <...>

<...>

— Куди ви порадите мені вирушити?

— Одвідай планету Земля, — відказав географ. — Вона має добру славу.

<...>

1. Яке враження справив на маленького принца король? Яку рису характеру уособлює цей персонаж?
2. Що здивувало хлопчика у словах честолюбця?
3. Чому маленький принц розчарувався після розмови з географом? Які риси характеру є головними в образі географа?
4. Які планети відвідав маленький принц, які висновки зробив про дорослих?
5. Хто здався йому найприємнішим і чому?

XVI

Отож сьома планета була Земля.

Земля — планета неабияка! На ній сто одинадцять королів (не поминаючи, звісно, і муринських), сім тисяч географів, дев'ять тисяч ділків, сім з половиною мільйонів п'яничок, триста одинадцять мільйонів шанолюбців, себто десь із два мільярди дорослих.
<...>

XX

Довго простував маленький принц пісками, скелями й снігами і набрів зрештою на дорогу. А всі дороги провадять до людей.

— Добридень, — промовив він.

Перед ним був садок, повний квітучих рож.

— Добридень, — відгукнулися рожі.

Маленький принц поглянув на них. Усі вони скидалися на його квітку.

— Хто ви? — спитав він, вражений.

— Ми — рожі, — відказали квіти.

— Он як... — сказав маленький принц.

І почувся дуже нещасливим. Його квітка запевняла його, що вона на всьому світі одна така. А ось тут буяло п'ять тисяч таких самих квіток, лише в одному саду!

<...>

Він упав на траву й заплакав.

XXI

Отоді-то й показався лис.

— Добридень, — мовив лис.

— Добридень, — звичайненько відказав маленький принц і озирнувся, та нікого не побачив.

— Осьдечки я, — озвався голос, — під яблунею.

— Хто ти? — спитав маленький принц. — Ти такий гарний!

— Я лис, — відповів той.

— Пограйся зі мною, — попрохав маленький принц. — Мені так журно...

— Я не можу з тобою гратися, — мовив лис. — Я не приручений.

— О, даруй, — сказав маленький принц. Але подумав і додав:

— А що означає — приручити?

<...>

— Це поняття давно забуте, — мовив лис. — Воно означає: прихилити до себе...

— Прихилити до себе?

— Авжеж, — мовив лис. — Ти для мене поки що лише маленький хлопчик, достоту такий, як сто тисяч інших. І ти мені не потрібний. І я тобі теж не потрібний. Я для тебе всього тільки лис, достоту, як сто тисяч інших лисів. Та як ти мене приручиш, ми станемо потрібні одне одному. Ти будеш для мене єдиний на цілім світі. І я буду для тебе єдиний на цілім світі...

— Я вже трошки розумію, — проказав маленький принц. — Є одна рожка... мабуть, вона мене приручила...

<...>

— <...> Але як ти мене приручиш, моє життя буде ніби сонцем осяяне. Я знатиму твою ходу й розрізнятиму її серед усіх інших. Почувши чийсь кроки, я ховаюся в нору. Зате твоя хода, як музика, викличе мене з нори. <...>

Лис замовк і довго глядів на маленького принца. А потім попросив знову:

— Будь ласка... приручи мене!

— Я б радо, — відмовив маленький принц, — але в мене обмаль часу. Мені ще треба знайти приятелів і узнати багато всяких речей.

— Узнати можна лише те, що приручиш, — мовив лис. — Людям уже бракує часу щось узнавати. Вони купують готові речі в торгівців. Але ж немає таких торгівців, що продавали б приятелів, і тим-то люди не мають приятелів. Як хочеш мати приятеля — приручи мене!

— А що для цього треба зробити? — спитав маленький принц.

— Треба бути дуже терплячим, — відказав лис. <...>

<...>

І маленький принц вернувся до лиса.

— Прощай! — мовив він.

— Прощай, — відповів лис. — Ось моя таємниця. Вона дуже проста: лише серце добре бачить. Найголовнішого не побачиш очима.

<...>

— <...> Ти назавжди береш на себе відповідальність за тих, кого приручив. Ти відповідаєш за свою рожу.

<...>

XXIV

<...>

— О, — сказав я маленькому принцові, — твої розповіді дуже цікаві, але я ще не полагодив свого літака, мені нема чого пити, і я теж був би щасливий, аби міг просто піти до криниці!

<...>

— Мені теж хочеться пити... пошукаємо колодязя...

Я втомлено розвів руками: це безглуздя — шукати навмання в безкрайї пустелі колодязя. І все ж ми рушили в дорогу.

<...>

Так я йшов — і на світанні побачив колодязь.

<...>

XXVI

<...>

— Хлопче, я хочу ще почути, як ти смієшся...

Але він сказав:

— Сьогодні вночі минає рік. Моя зірка саме над тим місцем, де я упав рік тому...

— Слухай, хлопче, адже вся ця історія з гадюкою, з побаченням і з зіркою — це просто лихий сон, еге ж?

Але він не відповів. Сказав лише:

— Найголовнішого не побачиш очима...

<...>

— У кожної людини свої зорі. Для одних, тих, хто подорожує, вони дороговказ. Для інших це просто маленькі вогники. Для вечних зірки — наукова загадка. Для мого ділка вони золоті. Але всі ці зорі німі. А ти матимеш такі зірки, яких більше ні в кого немає...

— Як це розуміти?

— Я житиму на одній із зірок, я там сміятимусь, і коли ти подивишся вночі на небо, це буде так, наче всі зорі сміються. Ти матимеш зорі, що вміють сміятися!

<...>

XXVII

І от збігло вже шість років... Я ще нікому не розповідав цієї історії. Коли я повернувся, товариші були раді, що знову бачать мене живого й здорового. <...>

<...>

<...> А ночами я люблю слухати зорі. Немов п'ятсот мільйонів дзвіночків...

<...>

<...> Якщо вам доведеться проїздити тут, благаю вас, не поспішайте, забаріться трохи якраз під цією зіркою! І якщо до вас підійде золоточубий малий хлопчик, який сміється і не відповідає на ваші питання, ви одразу здогадаєтесь, хто це такий. Тоді — будь ласка — розвійте мою журу, мерщій напишіть мені, що він вернувся.

(Переклад А. Перепаді)

1. Із якими почуттями маленький принц залишав планети? Чому йому було там так самотньо, незатишно?
2. Якою маленький принц побачив нашу Землю? Які почуття виникають у нього? Що його найбільше вразило?
3. А хто приходить на допомогу принцові на Землі? Чому саме він?
4. Які мудрі таємниці подарував лис маленькому прибульцю?
5. Які істини відкрив для льотчика маленький принц?
6. Змалюйте портрет маленького принца за описом у творі.
7. Схарактеризуйте троянду. Чому маленький принц кидає свою підопічну, хоча вона йому подобається, рятує його від самотності; він за нею охоче доглядає, виконує всі її забаганки?

8. Як допомогти маленькому принцові? Спробуймо змінити його уявлення про мешканців планети Земля.
9. Як, на думку письменника, удосконалити світ, як зробити шляхетнішою людську душу?
10. Чому маленький принц з'явився саме поруч із героєм-оповідачем?
11. Чому маленький принц без імені?
12. Цей твір Сент-Екзюпері написав у роки жорстоких битв Другої світової війни. Невже військового льотчика не непокоїла навколишня дійсність? Чому з-під його пера виходить саме казка?
13. Як ви думаєте, на читачів якого віку розрахована ця казка-притча?

1. Як ви ставитеся до твердження героя-оповідача «Дорослі ніколи нічого не розуміють самі, а діти дуже стомлюються весь час пояснювати й тлумачити їм»?
2. Чого не вистачало героєві-оповідачеві в житті?
3. Чим вражений пілот (він же герой-оповідач), розмовляючи з маленьким гостем?
4. Охарактеризуйте героїв твору, обґрунтувавши свої твердження.
5. Визначте, що з прочитаного реальне, а що — фантастичне.

Антуан де Сент-Екзюпері розповідає казку від першої особи, і це не випадково. Багато деталей з того, що ми знаємо про героя, який зустрів маленького принца, автобіографічні. Авторська позиція збігається з позицією оповідача.

Ця повість-казка — своєрідна заповідь мудрої людини нам, що залишилися на цій неідеальній планеті. Та чи казка це? Пригадаймо пустелю, у якій льотчик, що зазнав аварії, зустрічає маленького принца. У будь-якій екстремальній ситуації перед людиною, трапляється, проходить усе її життя. Пригадується хороше, але частіше — те, де і коли ти виявив боягузтво, нечесність, непорядність. Людина раптом прозирає й усвідомлює щось таке, що недооцінювала або на що не звертала уваги протягом усього життя, і тому з її вуст у ці моменти істини й прозріння виривається мольба: «Господи! Відведи лихо, і я стану кращою, благороднішою і великодушнішою!»

Екзюпері стверджує, що нічого не може завадити дружбі людини з людиною, окрім самої людини. Усі хочуть, щоб їх приручили. Лис скрадливо й наполегливо просить про це маленького принца,

навіть учить його ніжності й поступовості, вірності й наполегливості. І принцові, і лисові ця дружба дуже потрібна — хлопчикові навіть більше, адже саме лис навчив його любити. Навчив того, що «любов не може бути абстрактною, любов завжди конкретна», і пояснив це (йому й читачам) на прикладі любові самого маленького принца до троянди. Коли принц побачив багато троянд на землі, йому здалося, що жодна з них не може дорівнятися до його троянди, хай та була вередливою й примхливою, капризувала й сперечалася, навіть ображала його, котрий її виростив. Вона була його трояндою, він знав усі її звички, її печалі й радості. Своєю любов'ю він зробив її неповторною, прекрасною, єдиною. Усе це маленький принц зрозумів завдяки спілкуванню з лисом і дружбі з ним. Зрозумів — і засумував за своєю трояндою, і захотів повернутися до неї, щоб більше ніколи її не залишати: він-бо за неї відповідає!

За кожним словом тут — прихований зміст, зашифрована мудрість, символіка.

Художні особливості повісті-казки Антуана де Сент-Екзюпері

- Твір починається й завершується зустріччю льотчика (автора-оповідача) з маленьким принцом.
- Оповідь побудована у вигляді подорожі.
- Багато афоризмів, мудрих висловлювань.
- Казкові елементи.
- Мова образна, багата на художні засоби.

Вікторина «Чи уважні ви читачі?»

1. Хто автор твору про маленького принца та з якої він країни?
2. Як називається жанр твору про маленького принца?
3. Як називалася планета, на якій жив маленький принц?
4. Що найбільше загрожувало планеті маленького принца?
5. До кого з мешканців відвіданих ним планет маленький принц ставився найбільш прихильно?
6. Міністром якої галузі пропонував стати маленькому принцові король?
7. Що хотів заховати до себе в сейф ділок, із яким зустрівся на одній із планет маленький принц?
8. Хто з мешканців планет викликав жалість та огиду в маленького принца?
9. Хто з мешканців планет порадив маленькому принцові відвідати Землю, нагадав про покинуту ним троянду?

10. Мешканець планети, який просив маленького принца поаплодувати йому, уособлює рису характеру... .
11. Хто часто ображав маленького принца своїми примхами та висловлюваннями?
12. У яке місце на Землі прилетів маленький принц?

Виконайте завдання у зошиті. З'ясуйте значення образів-символів у повісті-казці:

Маленький принц — ... .

Баобаби — ... .

Троянда — ... .

Зорі — ... .

Маленький принц і його самотня планета з'явилися в дніпропетровському парку імені Лазаря Глоби 2002 року (скульптор В. Наконечний). Є пам'ятник героєві і в Києві.

2003 року перший супутник астероїда «45 Eugenia» був названий «Маленький принц».

Твір «Маленький принц» Антуана де Сент-Екзюпері перекладено 100 мовами світу. Навіть книги про Гаррі Поттера не відібрали у «Маленького принца» третє місце з продажу у світі.

Українські переклади творів Сент-Екзюпері здійснили Анатоль Перепада, Петро Таращук.

**Пам'ятник
маленькому принцові
в Дніпропетровську**

Скарбничка золотих висловів

Казка-притча «Маленький принц» сповнена безліччю мудрих висловів.

- Людина відповідає за тих, кого вона приручила.
- Є таке тверде правило: встав уранці, умився, привів себе в порядок — і одразу ж приведи в порядок свою планету.
- Ось мій секрет, він дуже простий: пильне саме лише серце. Найголовнішого очима не побачиш.
- Це дуже сумно, коли забувають друзів. Не у всякого був друг.
- Себе судити набагато важче, ніж інших. Якщо ти зумієш правильно судити себе, то ти справді мудрий.

Річард Бах: добуваючи вогонь наснаги

- *Ім'я, прізвище:* Річард Дейвіс Бах.
- *Рік народження:* 1936 р.
- *Місце народження:* США, Оук Парк, штат Іллінойс.
- *Родина:* батько — Роланд Бах, колишній капелан армії США, мати — Руфі (Шоу) Бах.
- *Навчання:* Каліфорнійський державний університет.
- *Заняття, посади:* пілот, автор багатьох нарисів, статей, оповідань і книг про авіацію.
- *Рід діяльності:* прозаїк, філософ, публіцист.
- *Основні твори:* «Чайка на ім'я Джонатан Лівінгстон», «Ілюзії: Подорожі Месії мимоволі» та ін.

Річард Бах

У кожного з нас своє розуміння щастя і трагедії, рівноваги і кризи. Образ нашого сучасника Річарда Баха є неоясненим феноменом позитивного заряду, що впливає на кожного читача його творів. І в нелегкий час перевірки держави на міцність, коли старі уявлення тріщать, мов сухий горіх, ідеї автора «Чайки на ім'я Джонатан Лівінгстон» можуть допомогти тим, кого спіткали біль і страждання.

Уся серія книжок-притч колишнього військового льотчика покликає переконати читача, що життя — це простір варіантів, безліч можливостей, а вибір — за нами. Та й будь-який варіант вибору, у результаті, нам до снаги реалізувати. «Кожна мрія тобі дається разом із силами, необхідними для її здійснення», — переконаний Бах, який у минулому сам пройшов крізь чистилище життя.

Народився Річард Дейвіс Бах 1936 року в м. Оук Парк. Він є праправнуком композитора Й. С. Баха. Упродовж чотирьох років навчався в Каліфорнійському державному університеті. Захоплювався літаками, працював пілотом-каскадером у кіно, пілотом тактичних випробувань ВПС. Автор технічної літератури й льотних інструкцій.

Життя та діяльність Річарда Баха тісно пов'язані з його творчістю, адже біографічні факти заклали підвалини багатьох його творів. Про дитинство письменника, як і про його життя, відомо небагато. Головне джерело інформації — його книги. У вісім

Річард Бах в кабіні літака

років його молодший брат Боббі загинув, через що у душі хлопця залишилася незагойна рана, яка перетворилася на спогади, описані в книзі «Втеча від безпеки».

Річард Бах завжди мріяв стати письменником. Ще в школі педагог допоміг йому відчутти свій потенціал. Здається, Річард Бах згадав історію зі

свого шкільного життя про те, як у старших класах учитель словесності пробудив у ньому справжні творчі імпульси, зокрема оголосивши, що найвищий бал отримає лише той, хто протягом курсу навчання принесе чек (!) за опубліковане оповідання. І підліток, який із неймовірним запалом узявся тоді довести свої здібності, таки домогся свого. І оці благополучно поховані починання раптом актуалізувалися: «Через роки після його [вчителя] смерті я отримав його послання. Якщо хлопчисько-школяр зміг написати оповідання, яке надрукували, чому цього не може зробити дорослий?». Він просто не знав, що дорослому хлопцеві, який зійшов із раніше визначеного шляху, зробити це набагато складніше. У нього вже «розбилося корито», і це сформувало в нього комплекс невдахи. До того ж він мав уже дружину й дітей, а це вантаж неабиякий. Але поряд із тим було й чітке усвідомлення: жити потрібно у злагоді із собою, слід мріяти, шукати, творити.

Справжньою пристрастю Річарда завжди були літаки: армійську службу він проходив у резерві військово-морського флоту. У 1956–1959 роках працював пілотом у Військово-Повітряних Силах США. У 1960-х він очолював Асоціацію старовинних літаків, а також працював пілотом-каскадером, авіаінструктором, гастролером на Середньому Заході, де продавав прогулянкові польоти на біплані по три долари з людини. Усесвітньо відомим Річард Бах став після публікації 1970 року філософської притчі «Чайка на ім'я Джонатан Лівінгстон».

31 серпня 2012 року легкомоторний літак, яким кермував сам письменник, потрапив в авіакатастрофу. Під час посадки він зачепив лінію електропередач. Річард Бах зазнав черепно-мозкової травми й переламів, був ушпиталений на 4 місяці, а згодом його виписали додому. Він повідомив, що зустріч зі смертю надихнула його на завершення четвертої частини повісті «Чайка на ім'я Джонатан Лівінгстон». За день до аварії Річард Бах передав

у видавництво свій останній на той час твір «Travels with Puff» («Мандрівки з поривом», «Мандрівки з Паффа»), який 19 березня 2013 року вийшов друком. Саме на літаку під назвою «Puff» письменник і потрапив в аварію.

«Чайка на ім'я Джонатан Лівінгстон» (1970) — одна з визначних книг ХХ ст. Це стисла і мудра притча про велику мрію, яку плекає в душі кожна людина, — мрію про політ, про покликання, мрію про безмежну досконалість. Цей твір вражає читача не тільки своїм змістовим наповненням, а й історією написання. Як розповідав сам Річард Бах, одного разу, гуляючи туманним узбережжям каліфорнійського каналу Бельмонт Шор, він почув голос, який сказав: «Чайка на ім'я Джонатан Лівінгстон», потім Бах побачив видіння, яке промайнуло у його голові наче кінофільм.

Спочатку твір не привернув уваги ані читачів, ані критиків. Незабаром він здобув популярність, був перекладений багатьма мовами та зробив ім'я Річарда Баха відомим не тільки в США, а й у інших країнах. Його читали в Америці, Європі, Австралії.

Притча — це повчальна розповідь з історії чи навколишнього життя, мета якої — викласти духовні чи моральні істини.

Алегорія (у перекладі з грецьк. — *іносказання*) — спосіб двопланового художнього зображення, що ґрунтується на приховуванні реальних осіб, явищ і предметів під конкретними художніми образами з відповідними асоціаціями, з характерними ознаками приховуваного.

Філософська повість — різновид повісті, що набув особливої популярності в письменників-просвітників. Її основою є філософське осмислення світу й місця людини в ньому.

За жанром «Чайка на ім'я Джонатан Лівінгстон» — це алегорично-філософська повість про сенс людського життя. Річард Бах задумав написати про птаха, який мріяв здолати стіну обмежень і заборон. Для цього довелося виявити наполегливість, набути впевненості у необхідності боротьби за досягнення своєї мети.

Ім'я чайки Джонатан Лівінгстон — ім'я славетного американського льотчика 30-х років ХХ ст. Притча має три частини та епіграф: «Справжньому Джонатану — Чайці, яка живе в кожному з нас». Бах стверджує, що справжній герой, найсильніший і найдібніший, — це той потенціал нашої внутрішньої снаги, який нам обов'язково слід розкрити. У нас є можливості вибратись із необізнаності; ми можемо навчитися літати, ми можемо здобути свободу, ми тільки маємо усвідомити власні винятковість, силу

й розум. Рефреном повісті звучать слова: «Ми вільні — і тому вільні йти куди схочемо і бути собою всюди, де б ми не перебували».

1-ша частина. Конфлікт Зграї і Джонатана, який не шукав їжі, а опановував майстерність польоту. За це його вигнали зі Зграї. У Далеких скелях він знайшов себе.

2-га частина. На небесах герой знайомиться з Чіангом Салліваном, набуває майстерності у польоті та вирушає на Землю, щоб навчити інших.

3-тя частина. Повернувшись у Зграю, передає свої знання, залишає учнів, але полишає Землю.

Чайка на ім'я Джонатан Лівінгстон

Справжньому Джонатану — Чайці,
яка живе в кожному з нас.

Частина перша

Був ранок, і золоті промені сонця вигравали на легких хвилях тихого моря. Десь за милю від берега закинув сіті рибальський човен, і звістка про це вмить долетіла до Зграї, що чекала сніданку. Ще мить — і тисячі чайок злетілися до човна, щоб вибороти собі якусь поживу. Новий день приніс нові клопоти.

А далеко від усіх, далеко від рибальського човна і від берега, вправлявся в польоті самотній птах — чайка Джонатан Лівінгстон. Він злетів на сто футів угору, опустил свої перетинчасті лапи, задер дзьоба, випростав уперед зігнуті крила і, хоч як це було боляче, силувався втримати їх у такому положенні. Випростані крила обтяжували рух, і він летів усе повільніше, поки шепіт вітру не стих в його вухах, а океан унизу не застиг на місці. Тоді він примружив очі, затамував подих і весь наструнчився в болісному зусиллі — ще трохи, на один дюйм... зігнути крила... Пір'я в нього стало дибки, він заляк у повітрі і впав.

Чайки, як ви знаєте, ніколи не діють нерішуче і не зупиняються в польоті. Спинитися на льоту — це для чайки страшний сором, просто ганьба!

Але Джонатан Лівінгстон — який без тіні сорому знову й знову вигинав напружені крила, щоб летіти все повільніше, а потім спинитися на місці, — був незвичайним птахом.

Більшість чайок не завдають собі клопоту, аби дізнатися щось про політ,— хіба що найнеобхідніше: як долетіти від берега до їжі та повернутися назад. Для більшості чайок головне — їжа, а не політ. А для цієї чайки політ був важливішим за їжу. Джонатан Лівінгстон над усе любив літати.

<...>

— Чому, Джоне, чому? — питала мати.— Чому ти не можеш поводитись, як усі? Оті низькі польоти — це забавка для пеліканів та альбатросів! Чому ти нічого не їси? Поглянь, синку, від тебе саме пір'я та кістки лишилися.

— Ну то й що, мамо? Нехай пір'я та кістки. Я хочу знати, що можу робити в повітрі і чого не можу. Я хочу знати, от і все.

— Бачиш, Джонатане,— мовив батько зовсім не сердито,— скоро зима. Рибальські човни будуть виходити в море нечасто, а риба, що зараз плаває мілко, піде вглиб. Коли вже ти хочеш чогось навчатись, то вчися краще, як здобувати їжу. Польоти — це дуже добре, та з них не проживеш. Не забувай, ти літаєш для того, щоб їсти.

Джонатан слухняно кивнув. Кілька днів по тому він намагався поводитись, як інші чайки; так, він справді дуже старався, і галасував щосили, коли бився за їжу біля рибальських човнів, і пірнав за шматками риби та хлібними крихтами... Та все було марно.

<...>

Коли Джонатан підлетів до Зграї на березі, вже давно була ніч. Голова в нього йшла обертом, він страшенно втомився.

І все-таки із задоволенням зробив іще одну мертву петлю, а потім ще й швидкий переворот — а тоді вже пішов на посадку. «Коли вони про це почують,— думав він про свій Прорив,— вони ж просто очманіють з радощів! Скільки цікавого в нас попереду! Не товктись на місці поміж рибальських човнів — а знати, нащо ти живеш у цім світі! Ми подолаємо свою неміч, ми станемо іншими — сильними, розумними! Ми будемо вільні! Ми навчимося літати!»

І майбутнє постало перед ним, як осяйна далечинь, що вабить і кличе вперед.

Тим часом Згряя збиралася на Велику Раду; та коли він приземлився, то побачив, що всі нібито чогось чекають. Так воно й було — чекали на нього.

— Чайко Джонатане Лівінгстон! Стань у середину!

Слова Старійшини звучали дуже врочисто. Виклик у середину кола означав чи страшну ганьбу, чи то найвищу шану. Коло Пошани — це честь, якої зазнали хіба що найславніші з ватажків. «Так, звісно,— подумав Джонатан,— сьогодні вранці вони бачили мій Прорив! Та мені не треба ніякої пошани. Я не хочу бути ватажком. Я тільки хочу поділитися тим, що відкрив, показати, який простір відкривається перед нами!» Він ступив уперед.

— Джонатане Лівінгстон,— мовив Старійшина,— стань перед очі твоїх товаришів, у Коло Ганьби!

Його наче вдарили дошкою. Коліна в нього ослабли, пір'я обвисло, у вухах зашуміло. У Коло Ганьби? Це неможливо! Прорив! Вони не розуміють! Вони помиляються, вони помиляються!

— ...За своє неподобне легкодумство,— гудів урочистий голос,— за те, що спалює гідність і звичай Народу Чайок...

Виклик у Коло Ганьби означав, що його виженуть зі Зграї, засудять до самотнього життя на Далеких Скелях.

<...>

Джонатан Лівінгстон провів рештку свого життя на самоті, але від Далеких Скель він полетів далеко-далеко. <...> Сам він кожного дня робив усе нові та нові відкриття. Він дізнався, що, пірнаючи у стрімкому піке, може зловити рідкісну та смачну рибу, яка водиться на глибині десять футів; тепер йому були не потрібні рибальські човни і крихти черствого хліба. Він навчився спати в повітрі, навчився тримати курс уночі, коли вітер дує з берега, і долати сотні миль від зорі до зорі. Так само спокійно він долав туманну запону над морем і проривався до світлого чистого неба — у той час як усі чайки лишалися на землі, і гадки не маючи, що в небі над ними існує щось інше, крім туману й дощу. <...>

Те знання, яке він колись хотів відкрити всій Зграї, тепер було його єдиною розрадою; він навчився літати й не шкодував, що

йому довелося сплатити за це таку ціну. Джонатан зрозумів, що тільки нудьга, страх і злість скорочують життя чайок; а сам він був вільним від цього тягаря й тому проживе довгий щасливий вік.

...Вони прилетіли якось надвечір, коли Джонатан спокійно ніжився у своємулюбому небі. Дві чайки, що з'явилися біля його крил, осяяли темну небесну височінь, мов дві чисті зорі. Та ще

більшим дивом було їхнє мистецтво польоту: вони ледь не торкалися Джонатана кінчиками крил, проте весь час лишалися на відстані рівно один дюйм.

Не озвавшись ні словом, Джонатан загадав їм випробування, яке було не під силу жодній чайці. Він зігнув крила і зменшив швидкість до тієї межі, за якою настає неминуче падіння. Два осяйні птахи плавно рушили за ним. Вони знали, що таке повільний політ.

Тоді він склав крила, нахилився вбік і ринув у піке зі швидкістю сто дев'яносто миль за годину. Вони помчали слідом, ні на мить не втративши рівноваги.

Насамкінець він на тій самій швидкості зробив довгий вертикальний переворот. Вони, всміхнувшись, зробили те саме.

Він повернувся в горизонтальний політ і довго мовчав, перш ніж заговорити.

— Непогано, — нарешті мовив він. — Хто ви?

— Ми з твоєї Зграї, Джонатане. Ми твої брати.

Сила та спокій вчувалися в кожному слові.

— Ми прилетіли, щоб забрати тебе у височінь, щоб забрати тебе додому.

— Ні дому, ні Зграї немає в мене. Я вигнанець. І ми зараз летимо на вершину Великої Гори Вітрів. На кількасот футів я ще підніму своє старе німецьке тіло — та вище злетіти не можу.

— Можеш, Джонатане. Ти ж навчився. Одне навчання скінчено, і настав час починати інше.

І таїна, що неясно світила чайці Джонатану крізь роки всього життя, в цю мить постала перед ним у сліпучому блиску розуміння. Вони мали рацію. Він може злетіти вище, і настав час повертатися додому.

Він востаннє кинув погляд на обрій, озираючи срібну царину, що відкрила йому свої чари.

— Я готовий, — сказав він.

І Джонатан Лівінгстон, злетівши у височінь із двома зоряними птахами, розтанув у темному просторі небес.

<...>

Частина друга

Тепер, коли він покинув Землю і летів вище хмар поруч із двома осяйними птахами, він побачив, що його власне тіло теж промениться світлом. Той юний Джонатан Лівінгстон, що завжди жив у глибині його золотистих зіниць, нікуди не зник, просто оселився тепер у новій подобі.

<...>

Уже за кілька днів він зрозумів, що тут йому належить дізнатися про політ іще більше, ніж у попередньому житті. Проте існувала певна різниця. Чайки, що мешкали тут, були близькі йому по духу. Всі вони жили заради того, щоб досягати нових висот у головній справі свого життя — у польоті. Це були просто дивовижні птахи, і кожен з них тренувався щодня, багато годин поспіль, вивчаючи все нові та нові таємниці повітроплавання.

Джонатан надовго забув той світ, звідки він був родом, — місце, де жили птахи, яким є незнаною радість польоту, птахи, яким крила служать лише для пошуків їжі та для боротьби за неї. Проте час від часу, на одну коротку мить, цей світ виринав у його пам'яті.

Така мить настала якось уранці, коли він удвох зі своїм учителем спочивав на березі, зробивши кілька швидких переворотів зі складеними крилами.

— А де інші, Салліване? — спитав він ледь чутно, бо вже звичаївся передавати свої думки без слів, як усі тутешні чайки, що ніколи не здіймали галасу. Чому нас тут так мало? Адже там, звідки я прилетів...

— ...були тисячі чайок. Я знаю. — Салліван кивнув. — Єдине, що я можу відповісти, Джонатане, — таких птахів, як ти, буває один із мільйона. <...> Уявляєш, скільки життів ми маємо прожити, перш ніж почнемо здогадуватися, що життя — це не тільки пожива, боротьба та влада у Зграї? Тисячі життів, Джонатане, десятки тисяч! А потім іще сотню, поки не зрозуміємо, що таке вершина знання, і ще сотню, поки не впевнимся, що мета нашого життя — досягти цієї вершини і передати свої знання іншим. Звісно, і тут діє той самий закон: ми обираємо для себе наступний світ завдяки тому, чого навчилися у попереднім. Не навчишся нічого — і наступний світ не буде нічим різнитися від попереднього, і в ньому тебе чекатимуть ті самі перешкоди і свинцевий тягар незнання.

Він випростав крила і повернувся лицем до вітру.

— Але ти, Джоне, — мовив він, — ти зміг вивчити так багато за такий короткий час, що тобі не довелося прожити тисячу життів на дорозі до цього світу.

<...>

— Чіанге... — мовив він трохи схвильовано.

Старійшина лагідно позирнув на нього:

— Так, сину мій?

Замість того щоб з роками підупадати на силі, Старійшина лише зміцнів; він літав швидше, ніж будь-яка чайка у Зграї, і досконало володів такими прийомами, що їх інші тільки починали вивчати.

<...>

— А ви можете навчити мене так літати? — Джонатан тремтів, уявляючи собі ще одну перемогу над невідомим.

— Звісно, якщо ти хочеш навчитися.

<...>

За словами Чіанга, уся хитрість була в тому, щоб Джонатан перестав бачити себе ув'язненим у тілесній оболонці, яка має розмах крил сорок два дюйми і знає певні льотні прийоми. Весь сенс у тому, щоб усвідомити: його справжня сутність, як ненаписане число, перебуває водночас у будь-якій точці простору та часу.

<...>

І настав день, коли Джонатан, стоячи на березі з заплющеними очима і намагаючись зосередитися, раптом осягнув усе, про що говорив Чіанг. «Це правда! Я можу досягти досконалості, для мене немає межі!» Його охопила радість.

<...>

— Де ми?

Проте Старійшину анітрохи не вразив дивний краєвид довкола. Він недбало відповів:

— Як бачиш, ми на планеті з зеленим небом і подвійною зіркою замість сонця.

Джонатан не зміг стримати радісного вигуку — вперше відтоді, як покинув Землю.

— ВДАЛОСЯ!

— Ну звісно ж, вдалося, Джоне, — мовив Чіанг. — Воно так завжди буває, коли знаєш, що робиш.

<...>

Минув місяць — принаймні здавалося, що минув місяць, — і Джонатан досяг надзвичайного успіху. Він завжди навчався швидко навіть сам, а зараз, коли його учителем був Старійшина, він засвоював нові знання, наче добре налагоджена обчислювальна машина, вкрита пір'ям.

<...>

Минали дні, і Джонатан помітив, що часто думає про Землю, з якої прилетів колись. Якби він, живучи там, знав хоча б одну десятю, одну тисячну частку того, що знає тепер, наскільки

цікавішим було б його життя! Він стояв на піску і думав: а що, як там нині живе чайка, яка прагне подолати межі своєї натури й літати для того, щоб пізнати сутність польоту, а не тільки жebraти черствий хліб біля рибальських човнів. Може, ця чайка навіть стала Вигнанцем за те, що сказала правду у вічі Зграї?

І що більше Джонатан учився доброті, то глибше він пізнавав сутність любові й чимдалі дужче хотів повернутися на Землю. Джонатан Лівінгстон, незважаючи на своє самотнє минуле, був природженим учителем, і найкращим виявом любові стала для нього можливість передати свої знання тій чайці, яка чекає слушної нагоди, аби пізнати щось нове.

Салліван, що також навчився літати зі швидкістю думки і тепер навчав цього інших, був сповнений сумнівів щодо наміру Джонатана.

<...>

— Саллі, я мушу повернутися, — сказав він [Джонатан] нарешті. — Твої учні вже багато знають, вони допоможуть тобі з новачками.

<...>

Частина третя

<...>

За три місяці у Джонатана з'явилося ще шість учнів. Усі були Вигнанцями, бо захопила нова дивна ідея літати заради того, щоб відчутти радість польоту.

Проте їм було легше розучити найскладнішу повітряну фігуру, ніж осягнути її прихований смисл.

<...>

Минув лише місяць, а Джонатан уже вирішив, що час повернутися до Зграї.

— Ми не готові! — сказав Генрі Келвін. — Нас не приймуть! Ми Вигнанці! Ми ж не можемо присилувати себе летіти туди, де нам не раді?

— Ми вільні летіти, куди захочемо, і бути такими, як є, — відповів Джонатан і, зривувши в повітря, полетів на схід, де жила Зграя.

<...>

Усе-таки вони прилетіли із заходу вранці — вісім чайок, вишикувані подвійним ромбом, крило

до крила. Промайнули над Берегом Ради Зграї зі швидкістю сто тридцять п'ять миль за годину, і Джонатан мчав попереду. Флетчер плавно ковзав біля його правого крила, Генрі Келвін мужньо боров вітер біля лівого. Потім увесь стрій, мов один птах, поволі нахилився праворуч... вирівнявся... перевернувся в повітрі... і знову полетів рівно, хоч вітер усе дужчав.

<...>

Минула майже година, поки Слово Старійшини облетіло всю Зграю: «Не зважати на них!» Чайка, що заговорить із Вигнанцем, стане Вигнанцем також. Чайка, що погляне на Вигнанця, порушить Закон Зграї.

Відтоді до Джонатана були звернені лише сірі спини чайок, та він мовби не помічав цього. Він проводив заняття просто над Берегом Ради і вперше вимагав од учнів, аби вони показали все, на що здатні.

<...>

Джонатан щогодини був зі своїми учнями, весь час показував та пояснював їм щось нове, був вимогливим до кожного і вів усіх за собою. Він літав разом із ними вночі, і в туман, і в бурю — просто так, заради втіхи, а Зграя на березі немічно тулилася до землі.

<...>

Тільки через місяць після Повернення перша чайка зі Зграї переступила межу і попросила дозволу навчатися разом із іншими. За цей переступ Теренс Ловелл став зватися проклятим Вигнанцем — і восьмим учнем чайки Джонатана.

<...>

— Чому, — задумано мовив Джонатан, — чому найважче у світі — це переконати птаха, що він вільний, адже він сам може пересвідчитись у цьому, досить лише докласти трохи зусиль! Чому це так важко?

<...>

От, наприклад, був собі такий молодий птах запальної вдачі — чайка Флетчер Лінд. Він став Вигнанцем, ладен був битися на смерть із усією Зграєю й готувався створити для себе власне пекло на Далеких Скелях. А зараз він створює свої власні небеса і веде туди всю Зграю.

<...>

— Не дозволяй їм вигадувати про мене дурні байки та робити з мене бога. Обіцяєш, Флетче? Я — чайка. Я люблю літати, може...

— ДЖОНАТАНЕ!

— Бідолашний Флетче! Не вір своїм очам. Усе, що вони бачать, це межі. Довіряй внутрішньому зору, осягни те, що вже знаєш, — і шлях до неба відкрито.

Марево зникло. Джонатан розтанув у повітрі.

Трохи згодом Флетчер змусив себе злетіти у небо і зустрівся з групою учнів-новачків, які з нетерпінням чекали першого уроку.

<...>

І хоча Флетчер намагався дивитись на своїх учнів з належною суворістю, він на мить побачив їх такими, якими вони є насправді, і вони не просто сподобалися йому — в цю мить він їх полюбив. «Межі немає, Джонатане?» — подумав він і всміхнувся. І рушив у свій політ до знання.

(Переклад Д. Радієнко, ілюстрації В. Єрка)

1. Чому після розмови з батьками Джонатан намагається жити, як усі чайки?
2. У чому полягає конфлікт між сірою Зграєю і геніальним вигнанцем, а пізніше між Зграєю і сімома учнями Джонатана?
3. Чому чайки знаходять ім'я та прізвище, лише коли стають вигнанцями, коли Зграя проганяє їх?
4. Якою є життєва лінія героїв повісті?
5. У чому полягає сенс життя, за словами Саллівана?
6. Головний герой повісті обрав свій шлях. Чи приваблює нас його вибір? Чим?

Поміркуйте: повість Р. Баха — це притча чи проповідь про самовдосконалення і самопожертву, маніфест безмежної духовної свободи?

Чи можна притчу Річарда Баха поставити в один ряд з «Маленьким принцем» Антуана де Сент-Екзюпері? Аргументуйте свою думку.

Ілюстрація Нікі Гольц.
Маленький принц

Ілюстрація В. Єрка.
Джонатан Лівінгстон

Головний герой — чайка Джонатан Лівінгстон — був не таким, як уся Зграя. Його не приваблювала їжа, він мріяв навчитися літати, зрозуміти, що потрібно зробити, аби прискорити політ. Таку позицію Джонатана у Зграді ніхто не розумів, навіть його батьки, які постійно нагадували синові про вічне покликання чайки — літати для того, щоб їсти. Тому поведінку героя інші сприймали як своєрідне протиставлення, бажання залишитися вільним і незалежним від загальноприйнятих законів, прагнення зазирнути в майбутнє, викликати в інших жагу досконалості та зміни життєвого устрою на краще.

Щасливий і окрилений радістю відкриття власного Прориву (усі навчаться літати, здобудуть свободу), він чекав на визнання Зграді. Однак його покликали до Кола Ганьби з метою відлучити від себе, прирекли на самотність через безвідповідальність і небажання скоритися. Невизнаний, нескорений, самотній, решту своїх днів чайка Джонатан провів у вигнанні. Герой не дорікав собі, не шкодував про ціну, яку довелося заплатити за своє прагнення бути першим серед інших у пошуку Прориву. Чайка Джонатан не єдиний мав бажання навчитися майстерно літати. Були зграді чайок, які майстерно літали й постійно вдосконалювали свою техніку польоту. Йому пощастило зустрітися з такими розумними птахами, потрапити на їхню землю, бути прийнятим до їхньої Зграді.

Повернення і політ чайок-вигнанців захопив Сіру Зграю, яка, незважаючи на заборону Голови, почала з ними спілкуватися. Поступово довкола Джонатана та його учнів почали гуртуватися птахи: вони приходили уночі, щоб слухати пояснення вчителя. Тисячі птахів милувалися польотом Джонатана та його учнів, дослуховувалися до слів учителя, не звертаючи уваги на те, що їх можуть побачити. Щодня кількість таких чайок збільшувалася. І коли він побачив, що його учні вже не потребують допомоги, на завжди покинув їх, виконавши свою місію на землі.

Автор підводить читача до висновку:

- ненависть і злоба не можуть бути тим, що потрібно любити;
- варто переймати в інших те краще, що вони мають;
- необхідно скористатися розумом, щоб зрозуміти головне.

Алегоричність повісті:

- зграя чайок — наше повсякденне життя;
- політ Джонатана Лівінгстона — свобода;
- прагнення вдосконалювати політ — шляхи людського самовдосконалення, бажання пізнати сенс буття й осмислити свій статус у світі.

Чи можливо зняти фільм за книгою, у якій всі персонажі — птахи? Можна, адже в кіномистецтві немає меж, як немає обмежень у польоті, якому такий вірний Джонатан Лівінгстон. 1973 року американський режисер Холл Барлетт екранізував цю повість.

Цей фільм перебуває десь на межі між притчею Річарда Баха і документальним кіно. Це приголомшливо красивий і живий фільм. Якимось чином творцям фільму вдалося без зайвих слів, через чудові пейзажі і рухи чайок передати політ, свободу, передати все те, заради чого живе чайка на ім'я Джонатан Лівінгстон.

Афіша кінофільму
«Чайка на ім'я
Джонатан Лівінгстон»
(реж. Х. Барлетт,
США, 1973)

Афоризми та цитати Річарда Баха

- Істина залишається істиною, навіть якщо не зрозуміла і не прийнята ніким.
- Кожне ускладнення на твоєму шляху містить безцінний урок. Часто ми самі собі ускладнюємо життя, тому що дуже потребуємо цих уроків.

Художній світ письменниці Барбара Космовської

Барбара Космовська — польська письменниця, закінчила Гданський університет. Деякий час працювала вчителькою польської мови в Битові. Зараз обіймає посаду доцента кафедри історії літератури романтизму й позитивізму в Поморській академії у м. Слупськ. Її наукові інтереси — це передусім література позитивізму та дитяча й молодіжна література (співпрацює із журналом «Гулівер», який розробляє таку проблематику). Найбільше відома як автор книжок для підлітків.

Барбара Космовська

Її книжки продаються багатотисячними накладами — українським читачам вона відома романами для юних «Буба» та «Буба: мертвий сезон».

І хоча Барбара Космовська пише не лише для підлітків, найбільшої популярності вона зажила саме завдяки молодіжним романам. Зокрема, роман «Буба» 2002 року здобув головну премію на загальнопольському конкурсі романів для дітей та юнацтва «Повір у силу фантазії», а книжка «Позолочена рибка» стала Книгою року — 2007 у Польщі.

Роман «Буба» та його продовження «Буба: мертвий сезон» вийшли друком у львівському видавництві «Урбіно» протягом 2010–2011 років у перекладі з польської Божени Антоняк.

Це книги про життя польської шістнадцятирічної дівчинки, яку всі кличуть Бубою (хоча її справжнє ім'я — Агнешка), її взаємини з родичами та друзями, перше кохання та підліткові тривоги. У творах про Бубу на перший план виходить «усесвіт однієї сім'ї». Тобто основні сюжетні перипетії відбуваються саме в родинному колі, а перша закоханість та розчарування Буби є ніби супровідними сюжетами. Чому основним «полем бою» авторка обрала саме родину? «Я мала намір «зазирнути до польських шаф», де кожен із нас ховає власні проблеми, і трохи їх «провітрити». Зазвичай батьків представляють взірцевими авторитетами. Вони постійно обстоюють важливі речі, ніколи не помиляються і своєю правильністю вимахують, як прапором. А це ж бо неправда! Ми недосконалі, ми теж часто говоримо неправду й помиляємося. І якщо ми це приховуємо від світу, то власних дітей ошукати неможливо. Немає повністю щасливих родин. Зате є такі, які вміють давати собі раду зі своїми проблемами. А проблеми трапляються геть у всіх!»

Роман «Буба: мертвий сезон» міг би стати класичним молодіжним телевізійним серіалом, де після кожного діалогу чути закадровий сміх. Але краще «Бубу...» читати, ніж дивитися: ще невідомо, як би впоралися із діалогами молоді актори.

Успіх, із яким продавалися перші два українські переклади молодіжних романів Барбари Космовської — «Буба» та «Буба: мертвий сезон» — захопив авторку настільки, що вона й сама не помітила, як «узалежнилася» від України. За словами пані Барбари, Україна стала для неї другою після Польщі країною, якщо йдеться про книжковий ринок. Після уведення творів Космовської до шкільної програми, можливо, стане й першою, але до чого тут підручник? Каже, більше її цікавить те, що можна видати в Україні. А відтак, нещодавно на полицях українських книгарень з'явився новий переклад книжки Космовської.

Підсумуємо знання з теми

1. Чому Антуан де Сент-Екзюпері у своїй казці-притчі «Маленький принц» звертається саме до дитячого світосприйняття? Які епізоди свідчать про перевагу дитячого погляду на світ?
2. Яку символіку використовує автор для створення атмосфери відчуження, самотності?
3. Чи змінився маленький принц за час перебування на Землі?
4. Випишіть кілька афоризмів, які уособлюють філософсько-етичні проблеми казки-притчі «Маленький принц».
5. Які з творів сучасної зарубіжної літератури вам знайомі?
6. Як відбулося це знайомство — завдяки екранізаціям чи книгам?
7. Чи можна стверджувати, що більшість сучасних кіношедеврів, про рівень яких свідчать премії на престижних кінофестивалях, мають у своїй основі високохудожні літературні твори?

1. Навіщо, на вашу думку, маленький принц відвідав різні планети?
2. Якби маленький принц опинився тут і зараз, що б ви йому сказали? Що показали?
3. Як ви розумієте метафоричний вислів «У кожної людини свої зорі»?

Виконайте завдання у зошиті.

1. Доведіть, що «Маленький принц» А. де Сент-Екзюпері — філософська казка-притча за схемою: цей твір — казка, тому що ...; притча, тому що ...; філософська, тому що ... .
2. Напишіть уявного листа нащадкам від імені чайки Лівінгстона. Розпочніть його цитатою «Справжньому Джонатану — Чайці, яка живе в кожному з нас...»

Завершується наша віртуальна подорож світом художньої літератури, і ваш багаж знань, шановні восьмикласники і восьмикласниці, сподіваємося, суттєво поповнився. Героїв літератури ХХ–ХХІ століття ми вже сприймаємо як наших сучасників, що переймаються тими самими, що й ми, проблемами, радіють таким само радіощами.

Якщо людина попередніх епох більше відкривала світ для себе, то тепер її шлях — до самої себе, до розуміння свого місця й ролі на землі. Які ми, земляни, очима інопланетян, наприклад, маленького принца? Метушливі, безвідповідальні, не вміємо цінувати того, що маємо, керуємося розрахунком, а не серцем, любимо лестоці й славу, не вміємо дружити, забули про високу мету? Показавши нам нас, письменник Антуан де Сент-Екзюпері спонукає замислитися, можливо, навіть переглянути своє життя, визначити пріоритети, повести за собою до досконалості, як чайка Джонатан із повісті-притчі Річарда Баха.

Бах Річард. Чайка Джонатан Лівінгстон. — Харків : Фоліо, 2007.

Барбара Космовська. Буба: Мертвий сезон : роман / пер. з пол. Божени Антоняка. — Львів : Урбіно, 2011.

Нора Галь. Під зіркою Сент-Екса. — М., 2004.

Консуэло де Сент-Екзюпері. Воспоминания розы. — М. : Книга, 2006.

Літературознавча енциклопедія : у 2-х томах / [автор-уклад. Ю. І. Ковалів]. — К. : ВЦ «Академія», 2007.

Річард Бах. Вікіпедія. https://uk.wikipedia.org/wiki/Річард_Бах

Національна бібліотека України для дітей. <http://www.chl.kiev.ua>

Невідома молитва авторства Екзюпері. <http://www.adme.ru/tvorchestvo-pisateli/maloizvestnaya-molitva-ot-ekzyuperi-821960/>

«Тортаючи сторінки прочитаних книг...»

Шведська академія дитячої літератури наводить
18 аргументів на користь читання книг

- Книга розвиває наше мовлення й збільшує запас слів. Вона вчить висловлювати думки й розуміти, про що говорять і пишуть інші.
- Книга розвиває наше мислення. Книга розширює обрії нашого світосприйняття.
- Книга стимулює фантазію й учить нас мислити образами.
- Із книг ми дізнаємося про інші країни, про життя в них.
- Книга розвиває нашу здатність співчувати. Ми вчимося зважати на становище інших.
- Книги додають нам сили й натхнення. Вони захоплюють і розвивають. Вони спонукають нас сміятися й плакати.
- Книги ставлять перед нами запитання, над якими варто замислитися.
- Книга вчить нас етики. Вона спонукає нас замислюватися над поняттями добра і зла.
- Книга пояснює життя.
- Із книг ми розуміємо, що не на всі запитання є однозначні відповіді. Книги переконують, що конфлікти не обов'язково розв'язувати насильницьким шляхом.
- Книги допомагають нам знайти самих себе.
- Книги допомагають нам зрозуміти інших.
- Книги позбавляють самотності. Книгу можна взяти із собою куди завгодно.
- Книга — це частина нашого культурного спадку.
- Книга об'єднує покоління.
- За допомогою книги ми проживаємо 1000 життів, залишаючись самими собою.
- Дитяча книжка відкриває нам шлях у велику літературу.
- Дитяча книжка збагачує культуру країни. Це також важлива стаття культурного експорту, яка приносить країні прибутки й підвищує її престиж за кордоном.

Кожна людина, яка прагне бути освіченою, має ознайомитися з «вершинами» — найвидатнішими письменниками світової літератури та їхніми творами. У вас, напевно, ще свіжі враження від творів Гомера, Есхіла, Данте, Шекспіра, Сервантеса та багатьох

інших, чиї книги стали знаковими, вершинними не лише в національній, а й у світовій літературі. Пригадаймо, які книги й письменники подарували нам приємні години читання та новий життєвий досвід. Пропонуємо вам іще раз повернутися до творів, їх героїв, ідей, над якими ми розмірковували на уроках зарубіжної літератури протягом цього начального року.

Виконайте завдання у зошиті. Спробуйте від імені літературних героїв продовжити речення. «Жити — це...». Можливо, одна із відомих вам цитат могла б стати девізом вашого життя. Свій вибір обґрунтуйте.

- Одисей: «Жити — це...».
- Ахілл: «Жити — це ...».
- Гектор: «Жити — це — ...».
- Прометей: «Жити — це ...».
- Омар Хайям: «Жити — це — ...».
- Роланд: «Жити — це ...».
- Дон Кіхот: «Жити — це ...».
- Ромео і Джульєтта: «Жити — це ...».
- Маленький принц: «Жити це — ...»
- Джонатан Лівінгстон: «Жити — це ...».

«Дивних багато в світі див, / Найдивніше із них — людина» (уривок із прологу до трагедії Софокла «Антигона»).

Чи заслуговує сучасна людина на високу оцінку Софокла? Висловіть свої міркування у вигляді відкритого листа своїм сучасникам.

Ось і закінчилась наша умовна літературна подорож рікою часу. Ми подолали довгий шлях — від найдавніших книг до творчості сучасних авторів, здійснили чимало відкриттів, збагатилися знанням людської Душі.

Ми здійснили мандрівку різними літературними епохами, відкривши для себе, що деякі цінності — любов, дружба, честь, порядність, доброта — не змінюються з часом, є цінностями вічними. І якими б різними не були люди, вони прагнуть цього самого. Хто ж обирав для себе інші пріоритети — владу, багатство — неодмінно розчарувався, зазнавав нищівної поразки. Дуже б хотілося, щоб ваша літературна освіта на цьому не закінчилась, щоб ви обрали собі хорошу книгу за товаришку, супутницю, порадницю й розрадницю.

Прес-анонс «Вікриваємо віконечко в дев'ятий клас»

Ви коли-небудь замислювалися над тим, що відчуває дика пташка чи комашка, котрих ви тримаєте в руках? Почитайте книгу видатного англійського письменника Джонатана Свіфта, і ви зможете пережити разом із його героєм Гуллівером ці відчуття, причому з одного та з іншого боку, адже той побував як у країні велетнів, так і в країні ліліпутів та зазнав неймовірних і карколомних пригод. Хоча твір і фантастично-пригодницький, у ньому багато сатири на сучасне авторові суспільство, і від її стріл не захиститися нікому. Часи міняються, але багато проблем не втратили своєї актуальності і сьогодні, як не зникли і всі ті якості, проти яких Свіфт вів літературно-сатиричну війну. Подивіться на світ по-іншому, мандруючи разом із Гуллівером країнами, які не позначені на карті! Останнє українське видання твору вийшло в серії із символічною назвою «Книги, які здолали час».

Якщо вас запитують про символ романтизму — героїчний, гордий і самотній, то, напевно, ви згадаєте ім'я «громадянина світу» Джорджа Гордона Ноеля Байрона. Це його палкі слова:

Та дух бунтарства — не покути —
Найважчі розбиває пута,
І волі людської снага,
У муках зрощена, в одчаї.
Надії й віри не страчає,
Зухвало виклик зустрічає
І владно смерть перемага!

*(Дж. Г. Байрон,
переклад Д. Паламарчука)*

Разом із його героєм Чайльдом Гарольдом ви здійсните екзотичну мандрівку середземноморською Європою та Азією і, можливо, з подивом відкриєте для себе, що погляд поета на руїни колишньої величі цих земель актуальний і донині.

«Я к вам пишу, чего же боле? / Что я могу ещё сказать?». Ці рядки з листа Тетяни до Онегіна ви, звісно, чули, навіть якщо не

читали знаменитий роман у віршах Олександра Пушкіна «Євгеній Онегін». Почитайте — і вам відкриється дивний і непередбачуваний світ кохання, що принесе радість, подасть надію та втішить. А поціновувачів поетичного слова ще й зачарує краса «онегінської строфи».

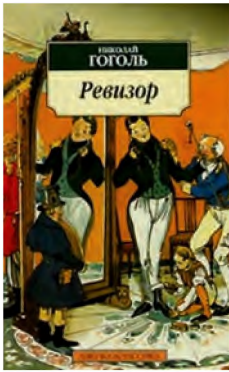
В блакитному тумані моря
Біліє парус самітний.
Чого шука він в тім просторі?
Чом в ріднім краї він чужий?
(Переклад Миколи Зерова)

Це незабутні лермонтовські рядки. А твір, із яким ми пропонуємо вам ознайомитися, — роман Михайла Лермонтова «Герой нашого часу». Критики називали загадкового й романтичного його героя Печоріна «російським Гамлетом», «зайвою людиною», яка втратила ідеали, кохання, сенс власного життя. Відомий російський письменник В. Набоков писав: «Лермонтову вдалося створити образ людини, чий романтичний порив і цинізм, тигрина гнучкість і орлиний погляд, гаряча кров і холодна голова, ласкавість і похмурість, м'якість і жорсткість, душевна тонкість і властолюбство, безжалісність та усвідомлення своєї безжалісності залишаються незмінно привабливими для читачів різних країн і епох». Перший у російській літературі XIX століття психологічний роман чекає на вашу увагу!

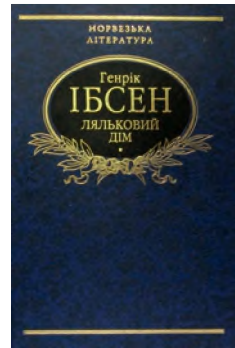
Скільки людина за своє життя може з'їсти продуктів? Випити рідини? Зносити одягу? Витратити на себе грошей? У Гобсека, героя однойменного твору видатного французького письменника Оноре де Бальзака, усього цього було на декілька людських життів. Але він недоїдав, мешкав у прохолодному сирому приміщенні, бо економив дрова, ходив у справах через усе місто пішки, тому що не хотів витратитися на візника. Із цієї ж причини не спілкувався з родичами, не заводив друзів. «Чому?» — здивуєтеся ви. Є така страшна недуга, і називається вона — скнарість, жадібність. Як із нею боротися — читайте у творі!

Після знаменитої гоголівської фрази «К нам едет ревизор!» і досі в багатьох наших установах настає «німа сцена». Іскрометна, неперевершена комедія Миколи Гоголя не сходить зі сцен і донині, викликає захоплення глядачів. А персонажі цієї п'єси — від головного героя Хлестакова до другорядних поміщиків Добчинського та Бобчинського, стража порядку Держиморди та інших — стали не тільки прозивними іменами, а й мешкають поруч із нами. Прочитайте книжку і впізнайте їх серед своїх знайомих!

Затишний дім, забезпеченість, турботливий, витончений чоловік, троє гарненьких дітей — що ще потрібно для щастя жінки? Але всьому цьому загрожує страшна таємниця, на перший погляд, безтурботної й легковажної «марнотратки», дружини банківського працівника Торвальда Хельмана Нори, яку от-от викриють. Ось тут і виявляться справжні характери мешканців зразкового «лялькового дому» та їхніх приятелів і ворогів. Про вибір, який слід зробити, про кохання справжнє та нещире — читайте у творі норвезького драматурга Генріка Ібсена «Ляльковий дім».

Античний міф про Пігмаліона ви знаєте ще з попередніх класів. Якою ж ця історія може бути в реальності? А все починалося з пари між лондонським професором фонетики Генрі Хігінсом і його приятелем, полковником Пікерінгом. Що з цього вийшло — дізнаєтеся, прочитавши п'єсу англійського письменника, лауреата Нобелівської премії Бернарда Шоу «Пігмаліон». Вас неодмінно вразять блискучий гумор, іронія та мудрі істини, за ними приховані. А ще згадаєте афоризм із «Маленького принца»: «Ми відповідалні за тих, кого приручили».

Багато фраз із цього твору Михайла Булгакова (а також із кінофільму за його мотивами!) люди використовують, навіть не підозрюючи, звідки вони: *Успевает всюду тот, кто никуда*

не торопится. Сами знаете, человеку без документов строго воспрещается существовать. Разруха не в клозетах, а в головах. Опять общее собрание сделали. Опять? Ну теперь, стало быть, пошло. Пропал дом. Всё будет как по маслу. Вначале каждый вечер пение, затем в сортирах замёрзнут трубы, потом лопнет паровое отопление и так далее...

Геніальний хірург підбирає на вулиці бездомного собаку й шляхом унікальної операції перетворює його на людину. Після цього Шариков (колишній Шарик!) стає щасливим, а життя його домочадців перетворюється на пекло.

Захопливий сюжет, чудове почуття гумору й неприкрита критика російської дійсності післяреволюційних часів. Книга чекає на вас!

Темп нашого життя постійно прискорюється, ми всі кудись поспішаємо, біжимо. Ледь устигаємо міняти одні гаджети на інші, «крутіші». А на читання книжок узагалі часу не вистачає. До чого дійде, врешті-решт, науково-технічний прогрес? Відомий письменник-фантаст Рей Бредбері малює досить непривабливу картину.

451 градус за Фаренгейтом — температура, за якої спалахує папір.

У постіндустріальному суспільстві всі письмові видання знищує спеціальний загін пожежних, а зберігання книг переслідується законом. Як вам таке? Чи не вгадали вашої інколи потаємної думки над підручником, коли так багато незрозумілого потрібно вивчити: «Та хай воно горить!»

Головний герой — щасливчик. Він абсолютно несподівано для себе опиняється на переупутті. А у світі, де він живе, таке зовсім неможливо. І йому не тільки вдається викрутитися з надзвичайно складних ситуацій, а й зрозуміти, що життя може бути набагато цікавішим, варто лише прочитати кілька книг і поспілкуватися з потрібними людьми. Тоді ти змінишся на краще й залишишся Людиною.

Розширюйте свої читацькі обрії й поцікавтеся переліком додаткової літератури для читання влітку і в 9-му класі! До нових зустрічей у світі зарубіжної літератури!

Вігновігі

Подорож перша. До витоків священних книг

Установіть відповідність

1. Між іменами муз та видами мистецтва:
1) Калліопа — е); 2) Евтерпа — а); 3) Мельпомена — д); 4) Талія — ж); 5) Ерато — і); 6) Полігімнія — з); 7) Терпсіхора — г); 8) Кліо — в); 9) Уранія — б).
2. Між назвами священних книг і їхніми дослівними значеннями:
1) Веди — б); 2) Біблія — в); 3) Коран — а).
3. Між фразеологізмом та джерелом його походження:
1) Старий Завіт; 2) Новий Завіт; 3) Старий Завіт; 4) Новий Завіт.

Допишіть правильну відповідь

1. ... індійської. 2. ... Рігведа. 3. ... давньогрецькою. 4. ... — Т. Шевченко. 5. ... Пантелеймон Куліш. 6. ... гафізами. 7. ... пам'ятками світової літератури.

Подорож друга. До колиски європейської літератури

Розв'яжіть кросворд

По горизонталі: 1. Скена. 2. Орхестра. 3. Афіни. 4. Діоніс. 5. Котурни. 6. Есхіл.

По вертикалі: 1. Софокл.

Подорож третя. У добу героїв Сходу та Заходу

Літературна вікторина

1. Лі Бо; 2. Ду Фу; 3. Омар Хайям; 4. Гіяс ад-Дін Абу-аль-Фатг Омар ібн Ібрагім аль-Хайям ан-Нішапурі; 5. Рубаї; 6. Омар Хайям; 7. Данте; 8. Беатріче; 9. Данте.

Розв'яжіть кросворд

По горизонталі: 1. Халіфат. 2. Лірична. 3. Мовчання. 4. Саманіди.

По вертикалі: 1. Хайям.

Подорож четверта.

До ідеалу Людини епохи Відродження

Літературний диктант

«Загальна характеристика епохи Відродження»

1. XIV ст.; 2. гуманізм; 3. Ренесанс; 4. в Італії; 5. Данте Аліг'єрі; 6. Античності; 7. Данте; 8. Петрарку; 9. Данте; 10. «Канцоньєре»;

11. Д. Павличко, Д. Паламарчук; 12. «Дон Кіхот»; 13. читання рицарських романів; 14. авторство творів; 15. 4:4:4:2.

«Упізнай героя за описом»

1. Лаура; 2. Санчо Панса; 3. Дульсінея Тобоська; 4. Дон Кіхот.

Подорож п'ята. Від «перлини неправильної форми» до суворих правил

Вікторина «Чи уважні ви читачі?»

Заверште речення.

1. ... пан Журден. 2. ... стати дворянином. 3. ... Ков'ель, Ніколь. 4. ... дочка пана Журдена. 5. ... Ков'елеві. 6. ... Клеонт. 7. ... мамамуші. 8. ... маркізу Дорімену. 9. ... графа Доранта. 10. ... Доранта й Дорімени; Клеонта й Люсіль; Ков'еля й Ніколь.

За словами героїв дайте їм характеристику. Висловіть свою думку щодо актуальності цих тверджень у наш час.

1. Журден; 2. Клеонт; 3. Вчителі і Журден; 4. Журден; 5. Клеонт, пані Журден; 6. Дорант; 7. Пан Журден.

Розв'яжіть кросворд

Правильно розв'язавши кросворд, у виділених кольором клітинках ви зможете прочитати прізвище композитора, який написав музику до комедії «Міщанин-шляхтич».

1. Булгаков. 2. Тартюф. 3. Люсіль. 4. Класицизм. 5. Франція.
Ключове слово: Люлі.

Подорож шоста. До людей високого польоту

Вікторина «Чи уважні ви читачі?»

1. Антуан де Сент-Екзюпері, з Франції. 2. Повість-казка, притча. 3. Астероїд Б-612. 4. Баобаби. 5. До ліхтарника. 6. Міністром юстиції. 7. Зірки. 8. П'яничка. 9. Географ. 10. ...шаноловство. 11. Троянда. 12. У пустелю.

Розв'яжіть кросворд

за казкою-притчею «Маленький принц»

По горизонталі: 2. Принц. 3. Плакати. 4. Земля. 5. Змія. 6. Король. 8. Дитинство.

По вертикалі: 1. Честолюбність. 2. П'ята. 3. Пустеля. 5. Зірки. 6. Крила. 7. Лис.